studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

TOMUL 21 — 1968

6

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
SECŢIA DE ŞTIINŢE ISTORICE

COMITETUL DE REDACŢIE

ACAD. A. OŢETEA (*redactor responsabil*); VASILE MACIU, membru corespondent al Academiei (*redactor responsabil adjunct*); acad. P. CONSTANTINESCU-IAŞI; acad. C. DAICOVICIU; M. BERZA, ŞT. PASCU, membri corespondenţi ai Academiei; L. BÁNYAI; MIRON CONSTANTINESCU; AL. ELIAN; M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA; EUGEN STANESCU, ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU (*membri*); I. APOSTOL (*secretar de redacţie*)

Olsc

Preţul unui abonament anual este de 90 lei.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii voluntari de presă din întreprinderi şi instituţii.
La revue „STUDII", REVISTĂ DE ISTORIE, paraît 6 fois par an.
Le prix d'un abonnement annuel est de £ 2.17.0 ; $ 8,- ; F.F. 39,-
Toute commande à l'étranger sera adressée à CARTIMEX, Boîte postale 134—135 Bucarest, Roumanie ou à ses représentants à l'étranger.
En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei „Studii", revistă de istorie. Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacţiei
B-dul Aviatorilor nr. 1
Bucureşti
telefon 18.25.86

www.dacoromanica.ro

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

TOM. 21 1968 Nr. 6

SUMAR

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

PARTIDUL NAȚIONAL ROMÂN DIN TRANSILVANIA ȘI PROBLEMA UNIRII

DE

CONSTANTIN NUȚU

Evenimentele din toamna anului 1918 au deschis posibilitatea finalizării luptei de eliberare națională a popoarelor oprimate din monarhia austro-ungară. Mișcările revoluționare, larga acțiune pentru autodeterminare a popoarelor, descompunerea armatei, alături de înfrîngerea militară pe fronturile de luptă, constituiau principalii factori care au contribuit la dezagregarea statului dualist multinațional.

Începînd din septembrie 1918, prăbușirea militară a puterilor centrale era iminentă. Eșuarea ofensivei germane pe frontul de vest, pierderile suferite de armatele austro-ungare pe frontul italian constituiau semne elocvente ale slăbiciunii acestora. Pe frontul de sud trupele bulgare încep să se revolte; soldați înarmați părăsesc unitățile și se îndreaptă spre casă. La 29 septembrie Bulgaria este constrînsă să semneze armistițiul; trupele Antantei, aflate sub conducerea generalului Franchet d'Espérey declanșează ofensiva de la Salonic înspre nord. Încercările lui Mackensen de a reconstitui un front pe Dunăre au rămas zadarnice.

La Viena, împăratul Carol convoacă, la 27 septembrie 1918, un consiliu de coroană cu scopul de a găsi o formulă pentru salvarea monarhiei. Conducerea dualistă a trebuit să recunoască, cu această ocazie, prăbușirea internă a sistemului său care dominase viața politică timp de cincizeci de ani [1]. Istoria mișcărilor naționale din Austro-Ungaria se apropia, în aceste momente, de sfîrșit, cedînd locul istoriei statelor succesorale ale monarhiei [2].

Programul de federalizare lansat de Hussarek, la 16 octombrie 1918, nu a mai impresionat naționalitățile asuprite; el vădea adîncirea crizei politice prin care trecea monarhia. Conceput ciuntit, prin menținerea

---

[1] Helmut Rumpler, *Max Hussarek. Nationalitäten und Nationalitätenpolitik in Österreich im Sommer des Jahres 1918*, Graz-Köln, 1965, p. 101.

[2] *Ibidem*.

„STUDII", tomul 2, nr. 6, p. 1009—1037, 1968.

www.dacoromanica.ro

integrității Ungariei, proiectul lăsa în afara „intențiilor" sale rezolvarea problemei naționale a popoarelor nemaghiare din Transleithania. Rînd pe rînd deputați ai naționalităților oprimate se pronunțau, în parlamentul de la Viena sau în cel de la Budapesta, pentru autodeterminare.

La 18 octombrie 1918 sosea la Viena întîrziatul răspuns al Antantei la cererea de armistițiu a Austro-Ungariei. Respingînd soluția menținerii integrității monarhiei, răspunsul recunoștea situația de fapt și justețea aspirațiilor naționale ale cehoslovacilor și slavilor de sud [3]. Ambele guverne (cel austriac și cel maghiar) demisionează; mișcarea revoluționară urmează un drum ascendent, adîncind și mai mult criza politică internă. Izbucnirea revoluției era doar o chestiune de zile.

Într-o fază hotărîtoare a intrat și acțiunea de eliberare națională; prin lupta revoluționară a maselor, sub conducerea burgheziilor naționale, popoarele asuprite își făureau state naționale independente sau unitare. Analizînd aceste tendințe ale popoarelor din Europa central-răsăriteană și de sud-est, Lenin aprecia, cu puțin timp înainte de primul război mondial, că ele se vor transforma într-un șir de mișcări naționale burghezo-democratice, din care vor rezulta *„state naționale independente și unitare"*[4]. Desăvîrșirea unității statale constituia procesul legic și pentru poporul român, așa cum s-a materializat, la timpul său, pentru popoarele italian și german.

La 28 octombrie 1918, la Praga, în condițiile revoluției burghezo-democratice care cuprinsese întreaga monarhie habsburgică, asigurîndu-și sprijinul maselor largi, Comitetul Național proclama Republica Cehoslovacă independentă [5]. La diferență de o zi numai, Sfatul Național al slovenilor, croaților și sîrbilor decreta despărțirea teritoriilor sud-slave de Austro-Ungaria și crearea Iugoslaviei independente [6]. În partea de nord-est a Imperiului habsburgic, polonezii constituie, la 28 octombrie 1918, o comisie de lichidare cu sediul la Cracovia, anunțînd unirea cu statul polonez eliberat [7]. Monarhia se afla în plină descompunere.

Urmărind același proces de finalizare a luptei pentru autodeterminarea națională, Partidul Național Român își reorganizează activitatea. Renunțînd la unele poziții personale sau de grup, toate facțiunile burgheziei și intelectualității române din P.N.R. s-au alăturat mișcării pentru unire și au sprijinit înfăptuirea ei. În același timp se reorganizează și activitatea transilvănenilor care trecuseră în timpul războiului în România, precum și emigrația română aflată peste hotare.

Centrul cel mai activ se arată, la fel ca și în timpul războiului, Aradul. Vasile Goldiș, Șt.C.Pop, Ioan Suciu [8] împreună cu alți membri ai Comitetului executiv al P. N. R., aflați în Transilvania, se pronunță pentru reluarea activității politice militante și organizarea unor acțiuni

---

[3] C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. III, București, f.a., p. 338.

[4] V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a 2-a, vol. 25, București, Edit. politică, 1964, p. 291.

[5] Frantișek Kavka, *La Tchécoslovaquie. Histoire lointaine et récente*, Praga, 1960, p. 115–116.

[6] Georg Wilhelm Kohler, *Beiträge zur Ideologie der kroatischen Frage im ihrer Entwicklung bis 1918*, München, 1942, p. 85.

[7] E. Brand, A. Walecki, *Der Kommunismus in Polen*, Hamburg, 1921, p. 51.

[8] I. Rusu-Abrudeanu, *Păcatele Ardealului față de sufletul vechiului regat*, București, 1930, p. 401.

www.dacoromanica.ro

deschise [9] privind exercitarea dreptului de autodeterminare. Informaţia pare verosimilă, întrucît la sfîrşitul lunii septembrie 1918 Vasile Goldiş se retrăsese la Lipova pentru a schiţa un plan de acţiune al P.N.R. [10]. Paralel, sînt reluate contactele cu unii conducători social-democraţi români din Transilvania [11]. Însuşindu-şi concepţia wilsoniană privind reglementarea situaţiei naţiunilor mici, conducătorii P.N.R. hotărăsc să trecă la acţiuni politice organizate. La iniţiativa lui Gh.Pop de Băseşti, preşedintele P.N.R., o parte din membrii Comitetului executiv se întrunesc în ziua de 12 octombrie 1918 la Oradea în locuinţa lui Aurel Lazăr. Erau prezenţi Vasile Goldiş, Şt.C.Pop, Aurel Vlad, Ioan Suciu, Al. Vaida, Teodor Mihali şi dr. Ciordaş. Se stabileşte, cu această ocazie, elaborarea unei declaraţii prin care P.N.R. să-şi fixeze poziţia faţă de problema autodeterminării Transilvaniei. Redactată de V.Goldiş, declaraţia pune accentul pe două deziderate fundamentale: autodeterminarea Transilvaniei pînă la despărţire şi convocarea unei adunări naţionale care să se pronunţe asupra viitoarei ei aşezări.

Aprobat de membrii prezenţi ai Comitetului executiv, documentul —aşa cum s-a stabilit—urma să fie prezentat, în mod oficial, în parlamentul din Budapesta [12].

★

Declaraţia P.N.R. din 12 octombrie 1918 a fost dată într-un moment cînd conducerea monarhiei intrase în panică şi derută. Devenise aproape o convingere unanimă că dualismul austro-ungar, în noile condiţii, nu mai putea fi menţinut. Presa maghiară încerca să învinovăţească Austria de dezastrul monarhiei „pentru că nu şi-a îndeplinit sarcinile ce i-ar fi revenit din sistemul dualist, în timpul războiului" şi, întrucît cehii şi slavii de sud se pronunţaseră pentru state separate, rămînea doar „alternativa uniunii personale"[13]. Problema federalizării monarhiei, formulă pe care o preconiza Viena, nu era privită cu simpatie de cercurile guvernante maghiare.

Menţinîndu-se la punctul de vedere cunoscut — cel al integrităţii Ungariei — clasele dominante maghiare se orientau către o altă formulă în organizarea viitoare a monarhiei. Reflectînd această intenţie, ziarul „Az Ujság" dezvolta într-un articol unele teze ale lui Jászi cu privire la confederaţia statelor dunărene. Premisa de la care pornea Jászi— afirmă autorul articolului—era convingerea că a devenit imposibilă menţinerea, în continuare, a sistemului dualist; acest sistem a făcut ca monarhia să se transforme în terenul unor aprige lupte naţionale. După Jászi însă, problema naţională se putea totuşi rezolva printr-o confederaţie a statelor dunărene; pentarhia ce urma să fie alcătuită includea Ungaria, Austria, Cehia, Polonia şi Italia [14]. După cum rezultă din proiectul lui Jászi

---

[9] *Ibidem.*

[10] Eduard Găvănescu, *Personalitatea lui Vasile Goldiş*, lucrare în manuscris, depusă la Institutul de istorie „N. Iorga" al Academiei.

[11] Miron Constantinescu, *Date noi cu privire la unirea Transilvaniei cu România*, în „Viaţa românească", nr. 12, 1966, p. 145.

[12] I. Clopoţel, *Revoluţia din 1918 şi unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 37—38.

[13] „Kolozsvári Hirlap", XIX, nr. 241, 13 oct. 1918, p. 1.

[14] „Az Ujság", XVI, nr. 240, 13 oct. 1918, p. 5.

www.dacoromanica.ro

situaţia popoarelor asuprite din Ungaria (slovacii, croaţii şi sîrbii, românii) nu constituia o preocupare a acelor cercuri care se pronunţau pentru „reglementarea raporturilor naţionale”, indiferent că ar fi fost vorba de o uniune personală sau de alcătuirea, pe ruinele Austro-Ungariei, a unei Confederaţii de state, care, după cum se putea constata, nu erau toate „dunărene”.

Hotărîrea de a abandona politica inaugurată la începutul războiului şi de a întreprinde acţiuni militante s-a întrezărit la unii membri din conducerea P.N.R. încă în luna septembrie 1918. Vasile Goldiş declara în acea vreme că problema naţională a românilor rămîne deschisă şi că nu se poate pronunţa cui va aparţine Ardealul. Ziarul califica drept temerară această declaraţie şi posibilă numai datorită toleranţei autorităţilor [15]. La sfîrşitul aceleaşi luni organul de presă, cu orientare mai radicală, „Aradi Hirlap”, publica un lung articol al lui Goldiş cu privire la proiectul de reformă constituţională. Polemizînd cu intenţiile exprimate în proiect, Goldiş, folosindu-se de argumente istorice, punea în discuţie legitimitatea dreptului de autodeterminare şi a dezvoltării libere a tuturor popoarelor [16]. Nici întrunirea Comitetului executiv al P.N.R. din octombrie nu a constituit un secret. Fără a cunoaşte scopul întrunirii, ziarul „Aradi Hirlap”, din 12 octombrie 1918, anunţa ţinerea şedinţei la Oradea; politicienii români—se spunea în ziar—„vor cere probabil o audienţă la rege în privinţa drepturilor naţionale”[17].

Declaraţia din 12 octombrie [18] a constituit, de fapt, baza de plecare a P.N.R. în desăvîrşirea luptei pentru autodeterminarea Transilvaniei. Ea nu trebuie considerată doar o expunere de principii; declaraţia era, în acelaşi timp, un program politic-naţional. În primul său număr, după reapariţie, ziarul „Românul”, comentînd declaraţia ţinea să precizeze că aceasta „este programul tuturor românilor”[19] în afirmarea şi realizarea drepturilor nestrămutate şi inalienabile, la deplină viaţă naţională.

Ideea şi hotărîrea totodată ca naţiunea română să se folosească de dreptul de liberă dispunere iese pregnant în evidenţă din textul declaraţiei: „... şi în conformitate cu acesta (naţiunea română—*C.N.*) reclamă pentru sine dreptul ca pe deplin liberă şi la adăpostul oricărei influenţe străine, singură să hotărască asupra plasării sale instituţionale de stat şi asupra raportului său de coordinaţie între naţiunile libere” [20].

Dar declaraţia dezvoltă această idee şi se pronunţă pentru separarea Transilvaniei: „Naţiunea română din Ungaria şi Transilvania nu recunoaşte îndreptăţirea acestui parlament şi guvern (din Budapesta—*C.N.*) de a se considera drept reprezentante ale naţiunii române şi nu recunoaşte dreptul nici unui factor străin de sine a reprezenta la Congresul general de pace interesele naţiunii române din Transilvania şi Ungaria”[21].

Convocarea unei adunări naţionale, care să designeze factorii ce vor apăra interesele naţiunii române, se degajă ca o măsură asupra căreia

[15] „Aradi Közlöny”, XXXIII, nr. 209, 18 sept. 1918, p. 6.
[16] „Aradi Hirlap”, II, nr. 256, 29 sept. 1918, p. 1 3.
[17] Ibidem, nr. 267, 12 oct. 1918, p. 2.
[18] *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, Bucureşti, 1943, p. 24 25.
[19] „Romanul”, VII, nr. 1, Arad, 26 oct./8 nov. 1918, p. 1.
[20] „Drapelul”, 18, nr. 106, Lugoj, 19 oct. 1918, p. 2.
[21] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

se va stărui mult în perioada care premerge actului unirii. Pînă atunci, se spune în declaraţie, Comitetul executiv al partidului va desemna un organ reprezentativ care să fie îndreptăţit „să susţină tratative şi să aducă hotărîri"[22].

Cu aceeaşi ocazie a fost stabilită „o comisie de 6 membri ca să dezbată orice întrebare care ar privi mai îndeaproape naţiunea română"[23] alcătuită din T.Mihali, Şt.C.Pop, Aurel Vlad, Vasile Goldiş, Al. Vaida şi Aurel Lazăr. Presa maghiară confirma şi ea ţinerea întrunirii de la Oradea a „Comitetului Naţional Român" din sînul căruia s-a constituit „Comitetul executiv al Comitetului naţional"[24]; acesta din urmă va funcţiona permanent, iar membrii săi nu vor putea da nici o declaraţie individuală [25]. Formaţia de 6 membri fixată de conducerea P.N.R., fără nici o modificare, va pune, la iniţiativa reprezentanţilor Secţiei române a P.S.D.U., bazele Consiliului Naţional Român.

Comentariile presei maghiare cu privire la declaraţia P.N.R. se opresc, în mod deosebit, la „dorinţa seculară a românilor pentru dreptul poporului la autodeterminare" şi la rolul pe care trebuie să-l îndeplinească „adunarea naţională" în realizarea acestui deziderat [26]. Se ridică de asemenea problema asigurării dreptului de autodeterminare pentru toate popoarele monarhiei.

După cum se poate vedea, problemele sociale fundamentale ale momentului istoric nu apar în acest document. Reforma agrară şi drepturile clasei muncitoare nu fac obiectul preocupărilor Comitetului; declaraţia are un conţinut naţional-politic, constituind o afirmare deschisă, oficială, a P.N.R. în problema autodeterminării.

Prezentarea declaraţiei în parlamentul din Budapesta, la 18 octombrie 1918, a stîrnit o mare agitaţie în rîndurile conducerii politice a Ungariei. Polemica ce s-a iscat între deputaţii români şi primul ministru Wekerle, dovedeşte îngrijorarea pe care declaraţia a stîrnit-o în rîndurile cercurilor guvernante. Respingînd punctul de vedere exprimat prin declaraţie, Wekerle a ţinut să precizeze că „naţiunea ungară unitară" poate avea doar un singur reprezentant la viitoarele tratative de pace [27]. Referindu-se la declaraţie, un ziar din Arad recunoştea că poziţia grupului Goga şi V. Lucaciu a ieşit în evidenţă şi că „extremiştii români" atacă integritatea Ungariei proclamînd autodeterminarea naţiunii române [28].

Situaţia Austro-Ungariei era foarte precară. La 18 octombrie 1918 sosea răspunsul negativ al S.U.A. cu privire la condiţiile de armistiţiu solicitate; Tisza era nevoit, după ce a luat cunoştinţă despre acest comunicat, să recunoască public că războiul a fost pierdut. Cu toate acestea, chiar în condiţiile creşterii valului revoluţionar, reacţiunea nu voia să renunţe la putere. Tisza ameninţa şi după ce la Budapesta se for-

---

[22] Ibidem.
[23] „Gazeta poporului", Sibiu, I, nr. 42, 20 oct. 1918, p. 1.
[24] „Aradi Hirlap", II, nr. 269, 15 oct. 1918, p. 7.
[25] „Arad és vidéke", XXXVIII, nr. 232, 15 oct. 1918, p.7.
[26] „Aradi Közlöny", XXXIII, nr. 232, 15 oct. 1918, p. 2.
[27] „Az Ujság", XVI, nr. 245, 19 oct. 1918, p. 1—2; „Kolozsvári Hirlap", XIX, nr. 246, 19 oct. 1918, p. 1.
[28] „Aradi Közlöny", XXXIII, nr. 236, 19 oct. 1918.

www.dacoromanica.ro

mase Consiliul Naţional Maghiar sub conducerea lui Károlyi Mihaly; el cerea ca în locul guvernului Wekerle să fie instalat un guvern de concentrare în care forţele burgheziei şi ale moşierimii să fie ca şi pînă atunci, predominante. Mişcarea revoluţionară care lua proporţii susţinea, în schimb, alcătuirea unui guvern în componenţa căruia să intre reprezentanţi ai partidelor independent (condus de Károlyi), radical (condus de Jászi) şi P.S.D.U., care formaseră şi Consiliul Naţional Maghiar.

În condiţiile destrămării monarhiei austro-ungare prin declararea independenţei Cehoslovaciei, Iugoslaviei, Poloniei, deruta cercurilor conducătoare a crescut şi mai mult. Ele căutau o înţelegere cu conducerea partidelor naţionale ale popoarelor asuprite. Tatonări s-au făcut şi în rîndurile conducerii P.N.R. Toate discuţiile pe care le-au antrenat aceste cercuri cu naţionalităţile nemaghiare porneau de la ideea menţinerii integrităţii teritoriale; concepţia amintită contravenea însă procesului legitim de dezvoltare a popoarelor din această parte a Europei.

Întrebat de corespondentul unui ziar dacă românii ar fi de acord să participe la un guvern de colaborare, Vasile Goldiş a ţinut să precizeze că: „asupra acestui (punct de vedere—*C.N.*) ar decide nu Comitetul Naţional Român, ci adunarea de partid, deoarece o problemă aşa de importantă se poate hotărî numai de adunarea partidului"[29]. Arhiducele Iosif, trimis la Budapesta pentru a rezolva criza politică ce lua proporţii, a încercat şi el să-i convingă pe români să accepte colaborarea. Teodor Mihali, preşedintele clubului parlamentar, fiind bolnav, conducerea partidului l-a delegat pe Al. Vaida, altădată prohabsburgic convins, să „contureze punctul de vedere al P.N.R. faţă de situaţia actuală"[30], la audienţa stabilită de arhiduce. Atrăgînd atenţia arhiducelui că de la 1885 el este primul român care a fost primit de un membru al familiei Habsburg, acesta reînnoieşte prevederile declaraţiei de la 12 octombrie 1918, punînd accentul pe dorinţa de autodeterminare şi independenţă a naţiunii române şi dreptul hotărîtor şi decisiv al adunării naţionale româneşti în stabilirea viitorului Transilvaniei [31]. Refuzul participării la un guvern de coaliţie este confirmat şi de declaraţia lui Goldiş la audienţa ce a avut loc la arhiducele Iosif două zile mai tîrziu[32], precum şi de declaraţia ulterioară făcută de Şt. C. Pop [33].

Între timp s-au pronunţat asupra autodeterminării şi muncitorii români de la uzinele Csepel din Budapesta. „Noi pretindem ca împreună cu toate naţiunile din Ungaria şi românii să aibă drept de liberă dispunere asupra sorţii lor, adecă singuri să hotărască forma de stat în care vor să trăiască în viitor", afirma Tiron Albani la întrunirea din 13 octombrie 1918 organizată de muncitorii de la uzinele amintite [34]. Baza de masă pentru susţinerea autodeterminării creştea în acest fel mişcarea munci-

---

[29] „Aradi Hirlap", II, nr. 278, 25 oct. 1918, p. 6.
[30] Ibidem, nr. 282, 30 oct. 1918, p. 2.
[31] „Timpul nou", Viena, I, nr. 1, 8/21 nov. 1918, p. 2; „Aradi Hirlap", II, nr. 282, 30 oct. 1918, p. 2.
[32] „Aradi Hirlap", II, nr. 284, 1 nov. 1918, p. 7.
[33] „Cele trei Crişuri", 9, nr. 11—12, nov.—dec. 1928, p. 185—186.
[34] „Adevărul", nr. 40 [illegible]

www.dacoromanica.ro

torească şi socialistă din Transilvania devenind unul din factorii determinanţi în unirea Transilvaniei cu România

Evenimentele revoluţionare ce cuprind întreg teritoriul Austro-Ungariei au grăbit organizarea luptei pentru eliberare naţională a popoarelor asuprite. În urma consultărilor ce au loc, la sfîrşitul lunii octombrie 1918, între delegaţi ai Comitetului executiv al P.N.R. şi ai Secţiei române a P.S.D., se ajunge la hotărîrea de a se pune bazele unui Consiliu Naţional care să preia conducerea luptei pentru autodeterminarea Transilvaniei. La 31 octombrie Consiliul Naţional Român era constituit, fiind alcătuit din 6 reprezentanţi ai P.N.R. (Vasile Goldiş, Ştefan C.Pop, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Al.Vaida şi T.Mihali) şi 6 reprezentanţi ai Secţiei române a P.S.D. (Ioan Flueraş, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Tiron Albani, Basil Surdu şi Iosif Renoiu) [35]. Din relatările ulterioare ale lui Ioan Flueraş rezultă că iniţiativa constituirii Consiliului Naţional Român a aparţinut socialiştilor (I.Flueraş şi I.Mihuţ) şi că a fost organizat pe principiul parităţii în „reprezentarea şi apărarea drepturilor poporului român, cu autodeterminare şi garantarea libertăţilor claselor sociale" [36].

O dată cu organizarea C.N.R., partidul naţional nu mai constituia unica forţă politică care să-şi asume răspunderea pentru conducerea luptei naţionale. Aceasta nu însemnează că pe parcurs conducerea P.N.R. nu s-a străduit să obţină influenţa în conducerea mişcării naţionale burghezo-democratice care pornise şi se desfăşura cu intensitate mărită la începutul lunii noiembrie 1918 în Transilvania. Principiul parităţii a fost respectat doar pînă la tratativele de la Arad; poziţia de clasă a unor conducători ai P.N.R., interese politice sau alte motive i-au făcut pe aceştia să caute să-şi asigure influenţa în conducerea C.N.R.C. orientînd mişcarea pentru unire pe calea paşnică. Unele ziare afirmau că proclamaţia C.N.R.C. către popoarele lumii s-a făcut fără cunoştinţa socialiştilor [37]. Această stare de lucruri este confirmată şi de I. Flueraş care precizează că după tratativele de la Arad „... raporturile între noi şi naţionali ... s-au schimbat. Au trecut ei în planul întîi, asta pentru că acele gărzi s-au compus în majoritate din oameni veniţi de pe fronturi, adică din elemente ţărăneşti. Aceste elemente împreună cu intelectualii reveniţi de asemenea de pe fronturi, ne-au majorat pe noi" [38]. Noul raport de forţe apare şi în chemarea C.N.R.C. din 15 noiembrie 1918 [39].

Nu vom stărui asupra fiecărui detaliu al desfăşurării evenimentelor din luna noiembrie 1918; ne vom opri mai mult la analiza poziţiei pe care P.N.R. a adoptat-o, în cadrul C.N.R.C., faţă de problemele fundamentale de ordin naţional, politic şi social ce au apărut în acea perioadă.

Este cunoscut faptul că în prima decadă a lunii noiembrie mişcarea revoluţionară din Transilvania a determinat o serie de răsturnări

---

[35] „Românul", Arad, VII, nr. 1, 26 oct./8 nov. 1918, p. 2.

[36] I. Flueraş, *Amintiri din tinereţe şi revoluţie*, în „Mişcarea socială", III, iulie-sept. 1932, nr. 10—12, p. 1 281.

[37] „Aradi Ujság", XVIII, nr. 266, 22 nov. 1918, p. 1.

[38] I. Flueraş, *op. cit.*, p. 1 283.

[39] *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, Bucureşti, 1943.

www.dacoromanica.ro

care au condus, în mod obiectiv, la înlăturarea vechiului aparat de stat, la alungarea jandarmilor, poliției, notarilor, la pedepsirea unor moșieri; în multe localități conducerea a fost preluată de organe populare—creații ale mișcării revoluționare , iar țărănimea a încercat, în unele regiuni, să împartă pămînturile și pădurile moșierilor. Lupta revoluționară, cu un aspect social preponderent în această perioadă, îmbrăca totodată și haina ei națională prin faptul că aparatul de stat, moșierii și capitaliștii aparțineau națiunii dominante. Asupra intensității acțiunii de răsturnare a puterii habsburgice ne stau mărturii grăitoare în arhive, în presa timpului, în lucrări memorialistice etc.[40]; masele muncitoare și țărănești au avut rolul determinant în înlăturarea dominației de clasă și națională a puterii habsburgice.

Prin manifestul „Către Națiunea Română" emis la 6 noiembrie 1918 semnat în numele Consiliului Național Român Central de Șt.C.Pop, noul organ politic al românilor înștiința populația română despre constituirea lui, despre hotărîrea de a se pronunța pentru realizarea autodeterminării Transilvaniei, precum și despre intenția de a materializa, pe acel teritoriu, ideile „libertății, frățietății și egalității"[41]. Acest manifest îndemna populația la liniște, la respectarea ordinii, a vieții și avutului oamenilor, cerîndu-i să dea sprijin la alcătuirea consiliilor naționale și la organizarea gărzilor naționale[42]. Perspectiva pe care o deschidea manifestul a făcut ca masele muncitoare, țărănimea, intelectualitatea și burghezia română să sprijine acțiunea C.N.R.C. de preluare treptată a puterii în Transilvania. Alegerea consiliilor și gărzilor naționale s-a desfășurat, în cele mai multe cazuri, în cadrul unor entuziaste adunări populare la care au participat un număr însemnat de reprezentanți din toate păturile sociale. Conducerile acestora se declarau de acord cu programul preconizat de C.N.R.C.[43]. Adunarea din Caransebeș decidea ca „cetățenii români ai orașului Caransebeș, întruniți la 7 noiembrie 1918 în adunare națională și cu provocare (referire. — *C.N.*) la hotărîrea din 12 octombrie 1918 a Comitetului executiv al Partidului Național Român să constituie un Consiliu Național Român în Caransebeș"[44]. În unele cazuri, cum s-a întîmplat și la Bandul de Cîmpie, consiliile naționale maghiare și române s-au unificat sub conducerea unui reprezentant al C.N.R., continuînd activitatea în bună înțelegere[45].

P.N.R. obține treptat influența în acțiunile C.N.R. Calea revoluționară a înfăptuirii autodeterminării Transilvaniei, care se întrezărea

[40] Cîteva exemple: Arh. Bibl. Acad., Filiala Cluj, mss. rom. nr. 324; Arh. județului Arad, Actele C.N.R.; „Aradi Hirlap", II, nr. 284, 285, 287 din noiembrie 1918; „Drapelul", Lugoj, 18, nr. 109 115 din noiembrie 1918; „Adevărul", din aceeași perioadă; I. Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926; Hajdu Tibor, *Tanácsok Magyarországon 1918 1919 ben*, Kossuth Könyvkiadó, Budapesta, 1958; Tr. Popa, *Monografia orașului Tg.-Mureș*, Tg.-Mureș, 1922.

[41] *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, p. 28 30.

[42] *Ibidem*.

[43] „Drapelul", Lugoj, 18, nr. 113, 5 nov. 1918, p. 1 2; „Székely Napló", Tg.-Mureș, XLVIII, nr. 174, 12 noiembrie 1918, p. 1; Tr. Popa, *op. cit.*, p. 28—30 etc.

[44] „Drapelul", Lugoj, 18, nr. 118, 16 nov. 1918, p. 2.

[45] „Székely Napló", Tg.-Mureș, an. XLVIII, nr. 176, 16 nov. 1918, p. 1.

www.dacoromanica.ro

la începutul lunii noiembrie, se integrează mişcării naţionale ce se desfăşoară în condiţiile revoluţiei burghezo-democratice. Un rol important în promovarea orientării democratice a mişcării revine socialiştilor români, ca reprezentanţi ai muncitorimii române din Transilvania; puternicele acţiuni revoluţionare din această etapă vor impune conducerii P.N.R. o analiză mai adîncă a situaţiei, în sensul preocupării sale pentru problemele sociale care frămîntau acut masele muncitoare. Era de asemenea necesară precizarea punctului de vedere al C.N.R.C. cu privire la drepturile naţionalităţilor conlocuitoare din Transilvania. Dar mai importantă şi hotărîtoare, în noile condiţii, era preluarea puterii politice; în acest sens, C.N.R.C. trebuia să se pronunţe, în mod clar, asupra căilor concrete de realizare a desăvîrşirii unităţii statale a poporului român.

În ziua de 9 noiembrie 1918 se întruneşte într-o şedinţă Consiliul Naţional Român Central [46] cu scopul de a adresa guvernului Károlyi o notă ultimativă prin care C.N.R.C. pretindea „... puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de români în Ardeal şi Ţara Ungurească"[47]. Indicînd comitatele asupra cărora se pretinde guvernarea, Consiliul naţional lărgeşte, pînă la detalii, principiile exprimate în declaraţia de autodeterminare. Răspunsul la notă era cerut guvernului maghiar pînă la 12 noiembrie ora 18,00. În notă figurează, deocamdată vag, şi poziţia C.N.R.C. faţă de drepturile naţionalităţilor conlocuitoare, precizîndu-se că se va respecta principiul naţionalităţilor [48].

Comentînd ultimatumul adresat guvernului Károlyi, ziarul „Românul" ţinea să precizeze că „după acest termen (12 noiembrie—*C.N.*) se va şti dacă dreptul de autodeterminare se va face pe cale paşnică sau pe altă cale"[49]. Pentru a demonstra că există şi forţa militară necesară apărării dreptului de autodeterminare, acelaşi ziar, organul oficial al C.N.R.C., ţinea să adauge că sub autoritatea Consiliului Naţional s-a format un sfat militar, care organizează trupele române pe teritoriul austriac (regimentul 64 infanterie aflat la Viena) şi cele de la Praga (regimentele 2 şi 51 infanterie), unităţi aflate la dispoziţia C.N.R.C. Secţia militară C.N.R.C., se afirmă în continuare, a primit comanda supremă a gărzilor naţionale [50]. Din aceste relatări rezultă că între Consiliul Naţional şi unii reprezentanţi ai conducerii P.N.R. care se aflau la Viena se stabilise o legătură permanentă în vederea unor acţiuni coordonate cu privire la preluarea puterii.

Guvernul maghiar a fost impresionat de tonul categoric al notei; dezbătînd situaţia în Consiliul Naţional Maghiar s-a stabilit trimiterea unei delegaţii guvernamentale conduse de Oszkar Jászi la Arad, pentru a duce tratative cu C.N.R.C.; delegaţia, care a sosit în ziua de 13 noiembrie, era însoţită de reprezentanţi ai Consiliului Naţional Maghiar din Ardeal, de un reprezentant al saşilor şi unul al şvabilor.

Principiul parităţii stabilit la constituirea C.N.R. a fost păstrat la tratative (Şt. C. Pop, V. Goldiş, Aurel Vlad din partea P.N.R., Iosif Jumanca, Ion Flueraş şi E. Grapini din partea Secţiei române a

[46] „Românul", Arad, VII, nr. 3, 12 noiembrie 1918, p. 1.
[47] *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, p. 33 34.
[48] *Ibidem.*
[49] „Românul", Arad, VII, nr. 3, 12 noiembrie 1918, p. 1.
[50] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

P.S.D.); a doua zi delegației românești i s-au adăugat Iuliu Maniu și Aurel Lazăr.

Tratativele s-au desfășurat între 13—15 noiembrie 1918 și, după relatările lui Jászi, într-o atmosferă destul de agitată [51]. Încercările lui Jászi de a convinge delegația română să accepte propunerile sale n-au dat rezultate; în esență, el se orienta către sistemul cantonal de tip elvețian care urma să fie organizat în cadrul statului unitar maghiar. Jászi preconiza formarea unor blocuri naționale „care să se bucure de o autonomie cantonală liberă, să-și organizeze activitatea culturală națională și autoadministrarea propriilor ei instituții"[52]. El recomanda delegației române să nu pună problema de suveranitate sau de politică externă întrucît soluția propusă avea un caracter de provizorat pînă la începerea tratativelor de pace. Problemele comune: economice, financiare, de transport, alimentație publică și sanitare urmau să fie rezolvate de un guvern central în care cantoanele să-și aibă reprezentanții lor. Vechii funcționari rămîneau pe loc, iar în administrație urma să fie utilizate două sau mai multe limbi. Eșuarea tratativelor, pretindea Jászi, ar contribui la întărirea curentelor care, distrugînd orînduielile de stat actuale, „ar oferi întreaga Europă dictaturii militare și comitetelor muncitorești"[53].

Prin Vasile Goldiș delegația a cerut suspendarea lucrărilor pentru a doua zi în scopul examinării propunerilor guvernului maghiar [54]; această inițiativă aparținea delegației C.N.R.C. A doua zi, delegația comunica respingerea propunerilor făcute în ajun de Jászi pe motivul că forma cantonală nu asigură suveranitatea proprie dreptului de autodeterminare și că există pericolul de a se reveni la regimul „feudal" de altă dată. La încercarea de a se aduce noi argumente tezelor enunțate de Jászi, membrii delegației române au replicat pe rînd, insistînd să se acorde deplină suveranitate C.N.R.C. asupra teritoriilor locuite de români [55]. Atunci cînd Bokanyi, membru al delegației maghiare, a pus întrebarea privind dreptul românilor de a pretinde guvernarea teritoriului reclamat, delegația română i-a dat următorul răspuns: românii pretind acest teritoriu pe baza „existenței lor de fapt ca națiune geograficește compactă, cu tradițiuni și aspirațiuni unitare și bine precizate". Legitimitatea de reprezentanți adevărați ai acestor aspirații este dată delegației române de baza larg democratică a organizației P.N.R., întărită cu reprezentanți ai partidului socialist. Românii — se afirma în răspuns — pretind să aibă statul lor propriu suveran pe întreg teritoriul locuit de ei în Ardeal și Ungaria, fără a se transforma din asupriți în asupritori [56].

Față de poziția delegației române, ministrul Jászi a prezentat o nouă propunere: C.N.R.C. urma să fie investit de guvernul maghiar cu

---

[51] Jászi Oszkar, *Emlékezes a roman nemzeti, Komiteval folytatot Aradi targyalasaimza* Cluj, 1921, p. 6.

[52] *Ibidem*, p. 7.

[53] *Ibidem*, p. 8.

[54] „Românul", Arad, VII, nr. 5, 14 nov. 1918, p. 1.

[55] Ibidem, nr. 7, 16 nov. 1918, p. 1.

[56] Ibidem, p. 2.

www.dacoromanica.ro

administraţia unor ţinuturi cu populaţie compactă română, în baza legilor aflate atunci în vigoare şi fără drept de a înlocui vechiul aparat administrativ; C.N.R.C. ar fi avut de asemenea un reprezentant în guvernul de la Budapesta; *pentru restul românilor, apărarea drepturilor urma să se facă în baza legii naţionalităţilor din 1868. Şi această propunere a fost respinsă*[57], *iar tratativele întrerupte. C. N. R. C.* a publicat un comunicat oficial asupra cauzelor eşuării tratativelor în care preciza că „atîta vreme cît guvernul maghiar nu recunoaşte dreptul naţiunii române de a exercita puterea executivă pe teritoriile locuite de ea" nu se poate ajunge la o înţelegere principială. Al doilea proiect „asigură naţiunii române numai o activitate administrativă şi limitată". Comentînd poziţia delegaţiei române, ziarul „Românul" împărtăşea în mod deschis necesitatea unirii tuturor teritoriilor locuite de români[58]. Prin respingerea propunerilor guvernului maghiar C.N.R.C. îşi declina responsabilitatea pentru evenimentele ce vor urma.

Opinia publică română şi maghiară din Transilvania şi din România a urmărit cu înfrigurare şi interes desfăşurarea tratativelor. Unele ziare îşi dădeau seama că de rezultatul acestor dezbateri depindea „atitudinea românilor la conferinţa de pace"[59]. Comentînd cuvîntarea lui V. Goldiş ziarul ridica problema naţionalităţilor în cazul autodeterminării românilor[60]. Unele cercuri comentau drept semnificativ interviul acordat de V. Goldiş corespondentului ziarului „Aradi Ujság" prin care declara că românii doresc independenţa totală asupra teritoriilor locuite de ei[61]. Erau redate cu foarte multe amănunte şi dezbaterile între cele două delegaţii, unele ziare căutînd să justifice poziţia ministrului Jászi[62], altele poziţia delegaţiei române. Aşa departe mergeau ipotezele, încît un ziar afirma că s-ar fi alcătuit o listă guvernamentală în rîndurile căreia figurau V. Goldiş, Şt. C. Pop şi alţi membri ai partidului naţional[63]. „Aradi Ujság", într-un articol de fond în care comenta rezultatele tratativelor lui Jászi cu C.N.R.C., salută pe Şt.C.Pop,.V.Goldiş, Aurel Vlad, pentru maturitatea lor politică şi pentru calmul cu care s-au comportat în acele vremuri tulburi[64]. Ziarele româneşti, între care şi „Glasul Ardealului", puneau accentul pe dreptul ca românii să-şi formeze un stat suveran şi independent pe teritoriile locuite de ei; în acelaşi timp ele susţineau ideea unirii cu România. Cît priveşte drepturile naţionalităţilor conlocuitoare toate se pronunţau pentru respectarea şi garantarea lor[65]. Rezultatele tratativelor de la Arad au făcut o profundă impresie asupra mase-

---

[57] Ibidem.
[58] Ibidem, nr. 8, din 17 nov. 1918, p. 2.
[59] „Arad és vidéke", XXXVIII, 257 din 12 sept. 1918, p. 4.
[60] „Kolozvári Hirlap", 13 nov. 1918, p. 3.
[61] „Aradi Ujság", XVIII, nr. 259, 14 nov. 1918, p. 1 2.
[62] „Arad és videke", XXXVIII, nr. 259, 14 nov. 1918, p. 1—2; „Függetlenség", XVII, nr. 262, 14 nov. 1918, p. 1—2.
[63] „Aradi Közlöny", XXXIII, nr. 259, 14 nov. 1918, p. 8.
[64] „Aradi Ujság", XVIIII, nr. 261, 16 nov. 1918, p. 1.
[65] „Glasul Ardealului", I, nr. 8, 19 nov. 1918.

www.dacoromanica.ro

lor largi românești. Ele au scos în evidență intransigența C.N.R.C. cu privire la autodeterminarea Transilvaniei și unirea cu România. C.N.R.C. își lua în acest fel libertatea de acțiune, urmînd ca Adunarea Națională să se pronunțe, în numele poporului român, asupra viitorului Transilvaniei. Inițiativa a aparținut reprezentanților C.N.R.C., al cărui prestigiu a crescut și în fața maselor largi românești. Pînă în preajma Adunării de la Alba-Iulia, Comitetul executiv al P.N.R. a acționat, uneori, în numele C.N.R.C., fără a respecta, în întregime, principiul parității stabilit cu secția română a P.S.D. la formarea lui.

Cu toate că exista dorința unanimă de a se realiza autodeterminarea Transilvaniei, între conducerea P.N.R. și a Secției române a P.S.D. a existat o serioasă luptă de opinii cu privire la caracterul adunării, la conținutul proiectului de rezoluție și îndeosebi la punctele care se refereau la revendicările sociale fundamentale ale maselor muncitoare și țărănești. Păreri divergente au existat și asupra stabilirii principiilor fundamentale care să stea la baza alcătuirii noului stat. Premisele unui acord între cele două forțe politice românești existau însă; ambele stăruiseră, cu perseverență, pentru obținerea unor revendicări general democratice încă înainte de război: egalitatea în drepturi pentru toate națiunile nemaghiare, condamnarea și lupta împotriva asupririi naționale, obținerea sufragiului universal etc. Momentul istoric era prea important pentru ca această divergență de opinii să-i întunece măreția. Socotim că nu s-ar putea susține nici părerea că în problemele fundamentale, de ordin politic și social, ar fi existat o deplină unitate de vederi în rîndurile conducerii P.N.R. Și în acest caz putem surprinde puncte de vedere care au diferit datorită poziției de clasă a unor membri, a unor interese de grup sau a influenței unor factori din afară care s-au manifestat în conduita lor.

Tratativele de la Arad au constituit un moment important în deciziile pe care trebuia să le ia C.N.R.C. Problema autodeterminării era răspicat formulată, după cum, fără a fi exprimată în mod oficial, unirea Transilvaniei cu România constituia o chestiune deschisă și care se cerea rezolvată.

Adunările populare organizate cu ocazia alegerii consiliilor naționale locale sau a gărzilor naționale, presa vremii, declarațiile unor personalități politice din viața Transilvaniei, a României sau din afara hotarelor, au constituit prilejuri de afirmare și totodată confirmare a voinței poporului român de a-și înfăptui unitatea sa politică. C.N.R.C., organul politic reprezentativ al românilor din Transilvania, s-a abținut de la o confirmare oficială a acestei aspirații, pentru a nu contraveni prevederilor convenției de armistițiu și relațiilor internaționale pe care începuse să le statornicească. În schimb, Adunarea Națională avea dreptul și totodată competența necesară să se pronunțe asupra viitorului poporului român din Transilvania. Lucrările pregătitoare pentru convocarea Adunării Naționale trebuiau grăbite și datorită evenimentelor externe ce se precipitau.

www.dacoromanica.ro

După proclamarea independenţei Republicii Cehoslovacia, a Iugoslaviei şi după refacerea statului polonez, la începutul lunii noiembrie, chiar în preajma tratativelor de la Arad, este înlăturată monarhia în Germania şi în Austria, în ambele ţări proclamîndu-se republica. În ziua de 16 noiembrie 1918, în sala parlamentului din Budapesta, în faţa reprezentanţilor Consiliului Naţional Maghiar Central şi ai consiliilor naţionale ungare din provincie, guvernul Károlyi a proclamat de asemenea republica. Acest curent republican, de nuanţă burgheză sau burghezo-democratică, dominant în lunile octombrie şi noiembrie 1918 în centrul Europei, a influenţat şi poziţia unor reprezentanţi ai conducerii P.N.R.; o bună parte din socialiştii români se declaraseră adepţii acestei forme de stat încă înainte de evenimentele amintite.

★

Pregătirile pentru adunarea de la Alba-Iulia s-au făcut sub semnul unei puternice dorinţe a maselor româneşti de a proclama autodeterminarea Transilvaniei. Unele greutăţi care s-au ivit pe parcurs ca urmare a situaţiei create prin prăbuşirea puterilor centrale şi a poziţiei, pe plan internaţional, pe care a luat-o Ungaria au fost depăşite de hotărîrea poporului român din Transilvania de a-şi statornici situaţia în sensul comunităţii de viaţă cu partea naţiunii româneşti libere într-un organism politic democratic unitar.

Convenţia de armistiţiu de la Belgrad a creat o situaţie destul de confuză. Pe de o parte, fixase o linie de demarcaţie (Mureş, Subotiţa, Baja, Pécs), între forţele Antantei şi acelea ale Ungariei, pe de altă parte, lăsa teritoriile din sudul acestei linii în administraţia Ungariei; în Banat au intrat trupe sîrbeşti. În acest fel, exercitarea autorităţii consiliilor naţionale era mult îngreuiată. Relaţiile cu guvernul Károlyi şi cu Consiliul Naţional Maghiar din Cluj, care îşi atribuia un rol de conducere s-au înăsprit. Organele locale primeau dispoziţii din două părţi. În ţinuturile cu populaţie românească ele ascultau numai de Consiliul Naţional Român. Erau greutăţi şi cu privire la plata gărzilor naţionale.

Serioase erau şi unele frămîntări interne de care burghezia română nu putea face abstracţie. Acţiunile revoluţionare, cu toate că au fost frînate, nu au putut fi înlăturate cu totul. În unele centre industriale mai importante, cum era cel din Valea Jiului, dominau sfaturile muncitoreşti, iar în componenţa majorităţii consiliilor naţionale comunale intrau şi reprezentanţii ţărănimii muncitoare. În unele părţi atacarea moşiilor şi chiar a unor oficialităţi continuau: „... Ţăranii din Panca au atacat moşia lui Solomon Samu..." (14 noiembrie 1918) [66] sau „... Se dă ordin comandantului gardei să meargă la Petrisat, unde se zice (că) ungurii ar vrea să atace domeniul Lădag..."[67] (18 noiembrie 1918). Se comunică gărzii ştirea primită prin telefon de la Sînmartin şi gara loco, cum că la Sincel sînt turburări şi jafuri"[68].

---

[66] Bibl. Fil. Acad. R.S.R. Cluj, mss. rom. 324, f. 30.
[67] Ibidem, f. 37.
[68] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

Gărzile naţionale devin, pe zi ce trece, păzitoare ale avutului şi organe de potolire a mişcărilor ţărăneşti. Aşa de pildă : „Bányi Józsefi, notar în Alsokapolna cere intervenţia Consiliului Naţional Român contra acelora care l-au jefuit"[69] (25 noiembrie 1918); sau o acţiune a gărzii naţionale din Blaj : „Ordinăm ca garda din Blaj să puie mîine dimineaţă la opt oare, la dispoziţia domnului Ion Zeic, forestier mitropolitan, o patrulă din 3 gardişti pentru a descinde la pădurea „Cărbunari" şi a opri jefuirea pădurii" (ordin de zi nr. 5 din 19 noiembrie 1918) [70]. În aşteptarea unor eventuale dezordini se iau măsuri de prevedere prin întărirea gărzilor naţionale : „Cu considerare la prinderea postului de astă seară, cînd eventual se pot aştepta dizordine, ordonăm a înmulţi numărul patrulelor pînă la miezul nopţii, spre care scop în caz de lipsă sunt a să împărţi şi teologii, respectiv studenţii însemnaţi benevol pentru serviciul de pază" (ordin de zi nr. 12 din 26 nov. 1918 Blaj) [71].

În asemenea atmosferă în care spiritul revoluţionar era încă viu, se desfăşurau pregătirile pentru Adunarea Naţională. Ca urmare a acestei situaţii, elementele mai conservatoare din P.N.R. erau de părere ca unirea să se proclame de către Consiliu, fără consultarea reprezentanţilor maselor largi româneşti; despre convocarea unei adunări populare la care să participe mase de muncitori, ţărani, intelectuali etc. şi căreia să i se împărtăşească şi să i se supună această hotărîre nici nu s-a discutat.

Împotriva acestei atitudini s-au ridicat Vasile Goldiş, Ioan Suciu, Aurel Lazăr şi reprezentanţii social-democraţi, între care I. Mihuţiu. Această grupare, cu vederi mai democratice, a propus şi a susţinut cu tărie ca proclamarea să se facă de Adunarea Naţională, care să fie convocată prin alegerea reprezentanţilor naţiunii. V. Goldiş, în mărturisirile sale, nu neglijează acest lucru : „...În Consiliul Naţional de la Arad se ivise părerea că unirea să o proclame acel Consiliu şi să renunţăm la Adunarea Naţională... Am protestat cu toată puterea şi ea a fost înlăturată. S-a decis convocarea Adunării Naţionale"[72]. Divergenţe de păreri s-au ivit şi în legătură cu adunarea populară care trebuia să ia cunoştinţă de hotărîrile Adunării Naţionale a reprezentanţilor aleşi. Pînă la urmă, părerea ca la Alba-Iulia să fie convocată o adunare populară la care să participe—în mod liber—masele de muncitori, ţărani, intelectuali şi burghezia naţională a învins.

Un martor la întreaga acţiune de masă care s-a desfăşurat în cele două săptămîni care au premers evenimentului de la Alba-Iulia declară că opinia publică, opinia maselor largi ale poporului român din Transilvania nu punea nici un fel de altă alternativă decît „Unirea cu România, dar o unire democratică"[73]. Era o atmosferă de tensiune, uneori chiar

---

[69] Ibidem, mss. rom. 325, f. 14.
[70] Ibidem, pachet 8, dos. 72, f. 26.
[71] Ibidem, f. 31.
[72] Vasile Goldiş, *Discursuri*, Cultura naţională, Bucureşti, 1928, p. 21.
[73] Eduard Găvănescu, *Personalitatea lui V. Goldiş*, lucrare în mss. depusă la Institutul de istorie „N. Iorga" al Academiei.

www.dacoromanica.ro

de îngrijorare, şi cu toate acestea sărbătorească. Nici unul din cei mulţi nu se îndoia că a sosit momentul cînd dorinţa lor de a fi liberi şi uniţi cu România să se îndeplinească. Tinerii şi alături de ei cei înapoiaţi din război erau gata pentru a se jertfi în ultimul asalt pentru libertatea naţională. Ei nu puteau concepe că eliberarea de sub asuprirea seculară nu le va aduce şi o îmbunătăţire a situaţiei lor sociale, nu le va aduce satisfacerea revendicărilor exprimate în nenumărate rînduri. Aceeaşi opinie o susţineau şi acum în mod deschis şi cu justificată speranţă.

Conducerea Consiliului Naţional a elaborat primele acte de ordin organizatoric care pregăteau adunarea naţională, organ ce urma să se pronunţe asupra autodeterminării Transilvaniei şi a unirii cu ţara.

În ziua de 15 noiembrie, Consiliul Naţional Român Central dă publicităţii chemarea sa în vederea organizării Adunării Naţionale. În acest sens, adresîndu-se consiliilor naţionale locale le cere ca în termen de 12 zile de la data de mai sus să efectueze alegerile pentru delegaţi.

Chemarea conţine între altele şi unele precizări care reflectă aspecte ale situaţiei de la mijlocul lunii noiembrie: „Aflînd Consiliul Central Naţional Român... *că între împrejurările date voinţa suverană a naţiunii române din Transilvania, Ungaria şi Banatul Timişan, singură dispunătoare asupra sorţii sale viitoare* (s.n.), trebuie să afle cît mai urgent legitima sa exprimare decisivă:

1. Dispunem ca în termen de 12 zile, socotite de la data acestui ordin, să se facă în toate judeţele locuite de români şi fără osebire în fiecare cerc electoral din aceste judeţe alegeri de delegaţi (deputaţi) cercuali pentru Adunarea Naţională Română, ce are să fie convocată în timp scurt.

2. Alegerile vor fi făcute cu observarea circumscripţiilor care au existat la ultimele alegeri parlamentare din 1910. *Pentru fiecare circumscripţie se vor alege 5 (cinci) delegaţi* (s. n.)...

3. Alegerile au să se facă după normele *sufragiului universal*. La vot se admit numai românii...".

De conducerea şi efectuarea alegerilor răspundeau Consiliile naţionale române judeţene [74].

Chemarea semnată de Consiliul Naţional Român Central a fost primită cu entuziasm de populaţia română. Pentru prima dată i se oferea posibilitatea ca, prin sufragiu universal, să trimită delegaţi care să hotărască viitoarea soartă a Transilvaniei.

În vederea pregătirii Adunării Naţionale de la Alba-Iulia se constituie „Marele Sfat al Naţiunii Române din Ungaria şi Transilvania", al cărui preşedinte este desemnat Şt. C. Pop, iar în calitate de secretar Gheorghe Crişan. Dar o activitate deosebit de meritorie în organizarea adunării a avut-o Ioan Suciu, avocat din Ineu, care: „...Cu energie de admirat s-a achitat în chip strălucit de însărcinarea primită... (pentru) reuşita atît de impunătoare a Adunării Naţionale chiar împotriva intervenţiei unor importanţi factori ai partidului naţional român care cereau în ultimul moment să se renunţe la adunare [75], mărturiseşte Vasile Goldiş.

---

[74] *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918.*
[75] V. Goldiş, *op. cit.*, p. 21.

www.dacoromanica.ro

La 18 noiembrie 1918, Marele Sfat al Națiunii Române a dat publicității un manifest intitulat „*Către popoarele lumii*", prin care se reînnoia hotărîrea poporului român din Transilvania pentru autodeterminare. După ce se prezintă un scurt istoric cu privire la perioada dualistă, în care se înfierează politica de asuprire și tendința de deznaționalizare practicată de clasele dominante burghezo-moșierești manifestul continuă :

„Națiunea română din Transilvania nu dorește să stăpînească asupra altor neamuri. Lipsită cu desăvîrșire de orice clasă istorică stăpînitoare, națiunea română prin ființa sa însăși este întruparea democrației celei mai desăvîrșite. Pe teritoriul său strămoșesc națiunea română este gata a asigura fiecărui popor deplină libertate națională și organizarea sa în stat liber (este vorba de populația română—*C.N.*) și independent o va întocmi pe temeiurile democrației, care va asigura tuturor indivizilor aflători pe teritoriul său egalitatea condițiilor de viață, unicul mijloc al desăvîrșirii omenești.

...(Națiunea română din Ungaria și Transilvania) *este hotărîtă a-și înființa pe teritoriul locuit de dînsa statul său liber și independent* (s.n.).

...Națiunea română din Ungaria și Transilvania speră și așteaptă *că în năzuința ei pentru libertate o va ajuta întreg neamul românesc, cu care una vom fi, de aici înainte în veci*"[76], încheia apelul-manifest al Marelui Sfat.

După cîte se poate desprinde, manifestul expune destul de limpede poziția Consiliului Național față de problema eliberării naționale. Autodeterminarea prin despărțire este clar exprimată. În partea finală se arată dorința de realizare a unității statale a poporului român. Manifestul proclamă de asemenea drepturi egale pentru naționalitățile conlocuitoare.

Trimis tuturor guvernelor din țările Antantei, țărilor de curînd eliberate, manifestul avea drept scop să prezinte punctul de vedere al Consiliului Național Român Central în relațiile sale față de Ungaria, atitudinea sa față de naționalitățile conlocuitoare și forma de stat pe care o va lua în viitor.

În ziua de 20 noiembrie este publicată de Marele Sfat al Națiunii Române convocarea Adunării Naționale. Reluînd unele aspecte enunțate de manifest, convocarea precizează categoriile de delegați care vor lua parte la adunare. Între altele, convocarea precizează și următoarele :

„În numele dreptății eterne și a principiului liberei dispozițiuni a națiunilor, principiu consacrat acum prin evoluțiunea istoriei, națiunea română din Ungaria și Transilvania are să-și spună cuvîntul său hotărîtor asupra sorții sale și acest cuvînt va fi respectat de lumea întreagă... *În scopul acesta convocăm : Adunarea Națională a națiunii române din Ungaria și Transilvania la Alba-Iulia,* cetatea istorică a neamului nostru *pe ziua de 18 noiembrie 1 decembrie s.n.a.c.* la orele 10 a.m."[77].

---

[76] *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918,* p. 41—44.
[77] *Ibidem,* p. 49—50.

www.dacoromanica.ro

După ce indică ce instituţii vor lua parte la adunare şi numărul delegaţilor pentru fiecare instituţie—în afară de delegaţii aleşi prin vot universal pe circumscripţii electorale—convocarea continuă :

„Sîntem convinşi că afară de cei care vor reprezenta în chipul arătat mai sus toate păturile sociale ale naţiunii noastre la această istorică adunare, unde se va hotărî soarta neamului nostru poate pentru vecie, *se va prezenta însuşi poporul românesc în număr vrednic de cauza mare şi sfîntă.* Se vor lua îngrijiri ca toţi cei veniţi să fie adăpostiţi şi să fie părtaşi la consacrarea celor ce se vor hotărî"[78].

Din convocare reieşea şi componenţa Adunării Naţionale : 1 228 de delegaţi în total, din care un număr de 600 vor fi aleşi de circumscripţiile electorale prin vot universal (cîte 5 de circumscripţie) ; restul sînt delegaţi de drept care reprezintă confesiuni, instituţii, asociaţii, reuniuni etc. Majoritatea celor 628 de delegaţi de drept fac parte din rîndurile burgheziei naţionale, ai intelectualităţii, ai micii burghezii ; un număr de 58 erau delegaţi ai asociaţiilor de meseriaşi şi 18 ai Secţiilor române ale Partidului Social-Democrat ; în total socialiştii participau cu 150 de delegaţi la adunare. Reprezentanţii ţărănimii au fost aleşi prin circumscripţiile electorale.

Timpul ce s-a scurs pînă în ziua adunării a frămîntat masele populare româneşti ; ele erau convinse de ideea unităţii poporului român, convingere intrată de mult în conştiinţa lor. Totuşi ele nu erau indiferente cu privire la soluţionarea principalelor revendicări sociale formulate în cadrul noului stat ce va rezulta din autodeterminarea Transilvaniei şi a unirii ei cu România.

✦

Măsurile de ordin organizatoric privind convocarea adunării au fost însoţite de o intensă activitate politică. C.N.R.C. urmărea să realizeze anumite legături în afară, să organizeze o forţă militară care, la caz de nevoie, să sprijine înfăptuirea programului. Era de asemenea necesară clarificarea poziţiei P.N.R. şi P.S.D. român faţă de revendicările sociale fundamentale ale maselor largi muncitoare, faţă de naţionalităţile conlocuitoare din Transilvania. Una din problemele cele mai importante asupra căreia trebuia să se pronunţe conducerea P.N.R. şi P.S.D. român erau principiile fundamentale ale alcătuirii noului stat, în viziunea unirii.

Convocarea Adunării Naţionale a provocat îngrijorare la Budapesta. Unele ziare anticipau că Adunarea Naţională urmăreşte să creeze un „fait accompli" în Transilvania, care să premeargă conferinţei de pace [79].

Principalele atribuţii au fost repartizate unor membrii din cadrul conducerii C.N.R.C. Vasile Goldiş se preocupa de elaborarea declaraţiei care urma să fie supusă aprobării Adunării Naţionale ; Şt.C.Pop răspundea de treburile interne în sensul organizării, în continuare, a consi-

---

[78] *Ibidem.*

[79] „Aradi Ujság", XVIII, nr. 265, 21 noiembrie 1918, p. 3.

www.dacoromanica.ro

liilor naţionale locale şi a gărzilor naţionale [80]; a fost organizată o secţie militară care ţinea legătura cu unităţile româneşti de la Viena şi Praga şi un resort pentru problemele externe ale C.N.R.C. [81].

Consolidarea internă se face într-un ritm mai viu; peste tot „exmişii" Consiliului Naţional Central Român organizează consilii şi gărzi naţionale locale: „Din oraşe organizaţia (organizarea—*C.N.*) se întinde pe satele din împrejurimi şi în scurt timp nu va fi nici un cătun românesc în care să nu fie sfat naţional şi legionari români" (gărzi naţionale.—*C.N.*) [82]. Au fost organizate şi sînt în curs de organizare, afirma acelaşi ziar, Sibiul, Zărandul, Ţara Oltului, Sighişoara şi Reghinul, Alba-Iulia şi Ibaş Zalăul, Lugoj şi Caransebeş, Oradea şi Beiuş [83].

Intelectualitatea este într-o neîntreruptă muncă după convocarea adunării. „Aradul—se spune în „Românul" din 23 noiembrie—este ca în zi de sărbătoare"; de dimineaţă ţărani cu steaguri tricolore au venit la Arad şi au jurat credinţă C.N.R. cu capetele descoperite, cu tot gerul. Cu o zi înainte sosiseră gărzile naţionale din Sicula, Răpsig, Bogosig, Minecău, Gurba, Miniş, Micăloca şi Garda marinarilor români din Pola [84]. Referindu-se la „necesităţile actuale", organul oficial al C.N.R.C. ţinea să sublinieze că Adunarea de la Alba-Iulia va trebui să afle naţiunea română organizată şi închegată sufleteşte, spre împlinirea aspiraţiei seculare de dezrobire şi „consolidarea noastră în marele stat naţional românesc independent"[85]. Poporul român —se spunea în continuare—va şti fără şovăială să-şi aleagă soarta „de aceea nu ne temem de un plebiscit... Adunarea va fi o Constituantă"[86]. După indicaţiile conducerii, organizarea politică şi militară trebuia să fie terminată, aproape în întregime, pînă în preajma Adunării Naţionale [87]. Episcopii români ortodocşi şi uniţi au ţinut şi ei să dea publicităţii adeziunea lor la politica C.N.R. Recunoscîndu-l ca reprezentant şi conducător politic al naţiunii române din Ungaria şi Transilvania [88], ei se angajau să conlucreze la realizarea aspiraţiilor naţionale ale poporului român; atitudinea lor a avut o influenţă pozitivă asupra maselor ţărăneşti îndeosebi, unitatea în jurul C.N.R. consolidîndu-se. Studenţii români din Budapesta au ţinut să transmită şi ei adeziunea lor: „Cu vigurozitatea tinereţii să dăm sprijinul Marelui Sfat al Naţiunii Române pentru realizarea idealului nostru: Unirea tuturor românilor"[89].

C.N.R. a urmărit, în acelaşi timp, consolidarea poziţiei sale prin organizarea unor unităţi militare, prin obţinerea modificării convenţiei de armistiţiu încheiate la Belgrad în 13 noiembrie între Antantă—prin reprezentantul său generalul Franchet d'Espérey—şi guvernul Károlyi, precum şi prin stabilirea unor relaţii cvasidiplomatice cu acele guverne care aveau un anumit rol în legătură cu viitorul Transilvaniei [90].

---

[80] „Românul", Arad, VII, nr. 12, 23 nov. 1918, p. 3.

[81] Arh. C.C. al P.C.R., fond. 103, dos. 8 872, F. 546—551; „Gazeta poporului", Sibiu I, nr. 46, 17 noiembrie 1918, p. 4.

[82] „Gazeta poporului", Sibiu, I, nr. 46, 17 nov. 1918, p. 4.

[83] Ibidem.

[84] „Românul", Arad, VII, nr. 12, 23 nov. 1918, p. 3 şi urm.

[85] Ibidem, nr. 13, 24 nov. 1918, p. 2 şi urm.

[86] Ibidem.

[87] Ibidem.

[88] Ibidem, nr. 13. 24 nov. 1918, p. 1.

[89] Ibidem, nr. 12. 23 nov. 1918, p. 2.

[90] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

Din analiza documentelor de care dispunem rezultă că a existat un plan mai vast prin care C.N.R. a urmărit să-şi asigure, pe lîngă gărzile naţionale, o forţă militară organizată. Şederea lui Maniu la Viena era strîns legată de organizarea unei legiuni, în principal din soldaţii regimentului 64 de la Orăştie. În acest scop, pe lîngă Consiliul Naţional Român din Viena se înfiinţează o secţie militară reorganizată apoi sub denumirea de senat militar [91]. Unităţile alcătuite din români, aflate la Praga, urmau să se înapoieze în Transilvania după indicaţiile senatului din Viena. Este greu de stabilit dacă între senatul militar din Viena şi Consiliul Naţional al Unităţii Române din Paris a existat, pînă la tratativele de la Arad, o legătură directă. Cert este însă că, la 14 noiembrie 1918, Vasile Lucaciu se îndrepta spre Roma pentru a se ocupa de organizarea legiunii transilvănene: „Il a l'intention de se rendre ensuite Transylvanie accompagnant ou présidant Légion pour travailler dans sens union..."[92], preciza telegrama Legaţiei române de la Paris adresată guvernului de la Iaşi. Din memoriul C.N.R.—resortul externe—adresat M.A.E. al Franţei, în jurul zilei de 21 noiembrie 1918, rezulta clar intenţia acestuia de a-şi organiza o armată regulată în afara gărzilor naţionale [93]; unele formaţiuni care primiseră ordin să traverseze teritoriul evacuat şi să se îndrepte spre Arad au fost dezarmate de unităţile sîrbe, precizează memoriul [94]. Acest neajuns se datora modului confuz în care a fost concepută convenţia de armistiţiu amintită.

Greutăţile care s-au ivit în preluarea puterii de către C.N.R.C., în special la nord de linia de demarcaţie fixată prin convenţie, prin imposibilitatea practică de a organiza teritoriul, precum şi dificultăţile de transfer ale unităţilor militare organizate la Viena şi Praga, au determinat C.N.R.C. să adreseze un memoriu ministrului pentru afaceri externe al Franţei; în memoriu C.N.R.C. cere să se intervină la Consiliul de război al Antantei pentru modificarea unor prevederi ale Convenţiei de armistiţiu, în sensul clarificării unor formulări echivoce sau defavorabile intereselor naţiunii române din Transilvania.

În memoriu se arăta că guvernul Károlyi, asumîndu-şi dreptul de a reprezenta nu numai interesele Ungariei ci şi ale Transilvaniei, a prejudiciat în mod serios interesele românilor din Transilvania şi că nu se cunoaşte textul definitiv al convenţiei de armistiţiu, ci doar proiectul alcătuit de guvernul maghiar.

Linia de demarcaţie care împarte teritoriul locuit de români în două, se arată în document, creează enorme dificultăţi acţiunii de renaştere şi transformări de importanţă istorică în curs de desfăşurare; masele româneşti sînt dezorientate, iar unitatea de acţiune este stînjenită, dîndu-se posibilitate „duşmanului" să semene germenul anarhiei şi al dezordinei.

Nu este precizat, în convenţie, dacă teritoriul în cauză (la sud de linia de demarcaţie.—*C.N.*) trebuie să fie evacuat numai de trupele maghiare sau, în egală măsură, şi de trupele române.

[91] „Gazeta poporului", Sibiu, I, nr. 45, 10 nov. 1918, p. 4.
[92] Arh. C.C. al P.C.R., fond. 103, dos. 8 872, f. 20 (telegr. nr. 3 214 din 14 nov. 1918).
[93] Ibidem, F. 546—551, *Mémoire remis à Son Excellence Monsieur le Ministre des Affaires Etrangères de France.*
[94] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

De asemenea, dispoziţia generală lasă loc la o mai elastică interpretare dacă gărzile şi trupele naţionale române organizate de C.N.R.C. trebuie, sau nu, să părăsească teritoriul ce urmează a fi evacuat. În acest caz, naţiunea română—precizează memoriul—va ajunge să fie tratată de puterile aliate drept inamică, fiind privată de organele sale de securitate.

Totodată, conform proiectului convenţiei publicat, guvernul maghiar ar urma să aibă dreptul să păstreze şi în teritoriile supuse evacuării, jandarmerie şi poliţie în număr nelimitat. Faptul că vechea administraţie a întregului teritoriu—inclusiv acel supus evacuării (de către trupele maghiare)—se menţine, constituie un pretext invocat energic de guvernul Károlyi împotriva pretenţiei naţiunii române de a prelua puterea executivă în teritoriile din Transilvania locuite de români. În faţa acestui argument de natură internaţională — arată memoriul — afirmarea dreptului istoric şi natural al poporului român rămîne fără finalizare. Din acest motiv apar diverse conflicte ale căror consecinţe se reflectă în tratamentul inegal pentru români din partea vechilor autorităţi; avînd la dispoziţie aparatul oficial de stat şi reţeaua de căi ferate, ele apar cu uşurinţă peste tot pentru a găsi pretexte în a justifica folosirea armelor împotriva populaţiei române.

Această stare de lucruri — precizează în final memoriul — în parte menţinută, în parte creată de prevederile convenţiei de armistiţiu, poate deveni cu uşurinţă sursa unei veritabile tragedii a poporului român din Transilvania şi Ungaria.

Consiliul Naţional Român, în dorinţa de a evita acel pericol şi pentru a se crea o situaţie clară, îşi lua permisiunea de a solicita ministrului de externe al Franţei:

Să pună la dispoziţia Consiliului textul autentic al tratatului de armistiţiu ;

Să intervină pe lîngă Consiliul de război al Puterilor Înţelegerii, în cazul reînnoirii armistiţiului, să ţină cont de situaţia expusă ;

Să nu se admită aranjamente pentru vechiul regat al Ungariei fără ştirea şi conlucrarea naţiunii române din Transilvania şi Ungaria ;

Naţiunea română din Transilvania şi Ungaria să nu fie considerată în rîndul naţiunilor inamice ale Antantei şi, ca urmare, să se precizeze în convenţia de armistiţiu dispoziţiunile care privesc pe români ;

Să se modifice linia de demarcaţie, prin fixarea teritoriilor care urmează să fie ocupate de trupele române aliate, conform intereselor naţiunii române [95].

Nu se poate preciza dacă memoriul a fost prezentat personal de către un membru din conducerea C.N.R.C. ministrului de externe al Franţei, Pichon (prieten al României); o ştire succintă publicată într-un ziar din Arad menţionează însă despre „călătoria lui I.Maniu la Versailles"[96]. Cert este însă faptul că C.N.R.C. a delegat pe Ioan Mocioni şi Virgil Tilea să reprezinte interesele românilor din Transilvania în Franţa [97] şi să urmărească rezolvarea cît mai grabnică a memoriului.

---

[95] Ibidem.

[96] „Aradi Hirlap", an. II, nr. 302, 21 nov. 1918, p. 3.

[97] Arh. C.C. al P.C.R., [illegible]

www.dacoromanica.ro

Se cunoaşte de asemenea că memoriul original al C.N.R.C. a suferit unele modificări la Viena, făcute în ziua de 28 noiembrie 1918 [98] ; se cerea ca să nu se mai trateze cu guvernul maghiar „chestiuni care interesează teritorii româneşti din Ungaria reprezentate de Consiliul Naţional Român" [99] şi să se considere naţiunea română din Transilvania şi Ungaria drept o naţiune aliată a Puterilor Antantei, aşa cum s-a procedat cu cehoslovacii şi iugoslavii. Aceste completări care privesc naţiunea română—se spunea în final—să fie introduse între prevederile tratatului de armistiţiu [100].

Din memoriul original, precum şi din studiul exemplarului în care s-au făcut modificări, rezultă unele constatări care contribuie la o înţelegere mai adîncă a perioadei care a premers imediat Adunării Naţionale de la Alba-Iulia. În primul rînd merită a fi reţinute dificultăţile deosebit de mari prin care trecea exercitarea dreptului de autodeterminare a românilor din Transilvania provocate, în bună măsură, de felul defectuos în care a fost concepută convenţia de armistiţiu.

Apoi, dorinţa C.N.R.C. de a învinge aceste greutăţi prin obţinerea modificării sau completării prevederilor armistiţiului în sensul clarificării poziţiei puterilor Antantei faţă de aspiraţiile naţionale ale românilor din Transilvania şi a recunoaşterii românilor ca naţiune aliată.

Totodată, din document se poate desprinde că C.N.R.C. conta pe sprijinul României ca urmare a situaţiei confuze create de prevederile armistiţiului şi în cazul cînd transferului de putere i s-ar fi opus o rezistenţă armată.

În sfîrşit, memoriul mai scoate în evidenţă un fapt deosebit şi anume că mişcarea revoluţionară a pus pe gînduri conducerea C.N.R. şi că întărirea forţelor militare avea în vedere şi acest „pericol".

După cum s-a văzut, C.N.R.C. a căutat să stabilească şi anumite legături cu caracter cvasidiplomatic. Ele erau necesare pentru susţinerea intereselor Transilvaniei faţă de puterile Antantei, faţă de guvernele de la Budapesta şi Viena, precum şi a stabilirii unei legături directe cu guvernul român de la Iaşi. La Paris, mandatul primit de I.Mocioni şi V. Tilea a expirat în decembrie 1918, el fiind preluat de ministrul României în Franţa [101]. La Viena legătura era menţinută prin C.Isopescu-Grecul, preşedintele Consiliului Naţional Român cu sediul în Viena; la Budapesta interesele C.N.R.C. erau reprezentate de Ion Erdely (Ardeleanu), membru în Comitetul executiv al P.N.R. S-a restabilit contactul cu guvernul român; ţinem să menţionăm că obiectul cercetării de faţă nu intenţionează să precizeze dacă ea a fost făcută prin intermediul locotenentului Popovici [102] sau a căpitanului Precup [103]; fapt constatat este că în memoriul amintit apare destul de limpede existenţa acestei legături „în interesele naţiunii române".

---

98 Ibidem.

99 Ibidem.

100 Ibidem.

101 Arh. C.C. al P.C.R., fond. 103, dos. 8 872, f. 487, adresa 954/22 dec. 1918, adresată de guvernul român legaţiei sale din Paris.

102 „Epoca", Iaşi, I, seria a III-a, nr. 42/918, p. 1; „Steagul", Iaşi, IV, nr. 198, 22 nov. 1918, p. 1.

103 Ibidem, nr. 52, 23 nov. 1918, p. 3; „Gazeta poporului", Sibiu, I, nr. 48, 1 dec. 1918, p. 5.

www.dacoromanica.ro

În acest context socotim necesar să conturăm măsura în care afirmația că Adunarea de la Alba-Iulia s-ar fi desfășurat „sub imperiul baionetelor române" are, sau nu, o bază reală. În acest scop vom utiliza doar cîteva din impresiile înregistrate de presa maghiară în zilele care au precedat marele eveniment.

O știre care parvenea la 14 noiembrie 1918 în Arad relatează că trupele regale române au trecut în Transilvania prin Oituz, Tulgheș, Ghimeș și Bicaz; „au sosit doar avangărzile" precizează știrea [104]. Același ziar transmitea, la 20 noiembrie 1918, că trupele române care au trecut Carpații Orientali au ajuns la hotarele orașului Miercurea-Ciuc. Populația maghiară nu fuge: puțini erau aceia care s-au refugiat. Soldații români, potrivit unui martor ocular—precizează știrea—sînt slab echipați, sînt foarte prietenoși și nu fac excese; adună armele civililor cu mult tact. Atitudinea românilor a liniștit pe unguri, care însă așteaptă plecarea lor [105].

O știre din 28 noiembrie 1918 menționează că un regiment de infanterie român a intrat în Miercurea-Ciuc. La cererea comisarului guvernamental maghiar comandamentul s-a mulțumit să trimită doar controlori la poștă, telegraf, calea ferată. Soldații români manifestă cea mai mare curtuazie. A fost ocupată Toplița. În Făgăraș, cu excepția plasei Făgăraș, comitatul se află sub imperiu românesc. Consiliul Național Român a declarat că problema administrației românești se rezolvă de comitet [106]. O altă știre din 1 decembrie 1918 care provenea de la Tg.Mureș, comentînd veștile transmise de ziarele din Budapesta, care publică „născociri" despre armata română, ziarul „Ellenör" atrage atenția populației și gazetelor locale să nu dea crezare minciunilor. Soldații armatei române sînt și ei oameni ca și ai ungurilor și nu vin cu intenția de a extermina populația maghiară. Cetățenii din Tg.-Mureș să primească armata română cu căldură [107]. Între comandamentul militar român din Toplița și Comitetul național maghiar din Tg.-Mureș, condus de dr.Antalffi Endre, s-a stabilit o colaborare trainică [108], precizează alt ziar din regiunea unde se aflau trupe române. În sfîrșit, un ecou din Arad care se face auzit, după Adunare (6 decembrie 1918), redă mențiunea că știri din Miercurea-Ciuc, Toplița, Brașov și Făgăraș, unde se găsesc trupe române, arată că este ordine și securitate [109].

Din aceste succinte relatări rezultă cu pregnanță că trecerea unităților române în Transilvania s-a făcut foarte lent și fără intenție de răzbunare; dimpotrivă, ziarele apreciază că legătura cu populația neromânească s-a făcut cu tact, în mod pașnic, evitîndu-se violențele. Comandamentul militar a evitat cu totul amestecul său în treburile administrative. La 1 decembrie 1918 armata română, în formațiuni reduse, se afla într-o zonă care se îndepărtase prea puțin de lanțul Carpaților Răsăriteni. În mod practic, prezența trupelor române în răsăritul Transilva-

---

104 „Aradi Közlöny", XXXIII, nr. 259, 14 nov. 1918, p. 7.
105 Ibidem, nr. 264, 20 nov. 1918, p. 2.
106 „Függetlenség", Arad, XVII, nr. 274, 28 nov. 1918, p. 1.
107 „Tukor", Tg.-Mureș, VI, nr. 55, 1 dec. 1918, p. 3.
108 „Ellenör", Tg.-Mureș, XII, nr. 188, 2 dec. 1918, p. 1.
109 „Aradi Hirlap", II, nr. 215, ... decembrie 1918, p. 7.

www.dacoromanica.ro

niei n-a influenţat cu nimic organizarea, desfăşurarea şi hotărîrile Adunării Naţionale de la Alba-Iulia. Elementul psihologic era prezent în conştiinţa românilor şi numai prin faptul că exista o Românie liberă peste Carpaţi.

Cele mai vii dezbateri au avut loc cu ocazia redactării finale a proiectului de declaraţie, întrucît poziţiile membrilor din conducerea P.N.R. şi P.S.D. român nu coincideau întotdeauna; interese de clasă s-au interpus abordării de la început, de pe poziţii radicale a problemelor fundamentale de ordin social şi politic ce le ridica unirea.

O parte din conducătorii P.N.R., între care Al.Vaida, T.Mihali, A.Vlad etc. erau proprietari de moşii mijlocii. Ei îşi vedeau prejudiciată situaţia prin includerea în hotărîre a necesităţii unei reforme agrare. Ca urmare, aceştia au sugerat o formulare vagă cu privire la revendicarea fundamentală a ţărănimii care să nu oblige viitoarea conducere. Supusă dezbaterilor din 30 noiembrie 1918 la întrunirea reprezentanţilor P.N.R. şi ai P.S.D. român, formularea iniţială din proiect a fost viu criticată de socialişti. În numele lor a luat cuvîntul Ioan Mihuţiu; combătînd tezele entuziaştilor el a ţinut să precizeze că „acel ţăran care vine aici, vine cu gîndul să ducă de aici pămînt şi drepturi şi pe baza aceasta vrea să se unească; asupreala pe care a îndurat-o îl îndeamnă să vină aici pentru ca să fie om liber"[110]. Datorită intervenţiei lui Mihuţiu s-a ajuns la soluţia că în proiectul de hotărîre să fie inclusă prevederea unei „reforme agrare radicale"[111].

În privinţa acordării sufragiului universal şi a unor libertăţi general-democratice, conducerea P.N.R. s-a pronunţat aproape în unanimitate favorabil. Cu cîteva zile înainte de adunare, organul oficial al partidului ţinea să facă unele precizări privind relaţiile cu P.S.D. român din Transilvania: „... Între Marele Consiliu Naţional Român şi Partidul Social-Democrat român acordul este perfect... E consecvenţa logică a structurii social-economice a poporului român din Ungaria şi Transilvania care îşi decretează eliberarea ca muncitorimea să-şi afle maximul garanţiei idealului ei particular în cadrele largei democraţii"[112] ce va trebui să realizeze idealul marilor mase româneşti. În continuare, referindu-se la principiul formulat mai sus, ziarul detaliază intenţiile Consiliului, dînd publicităţii punctul de vedere formulat de V.Goldiş în interviul pe care l-a acordat ziarului „Az Est" cu privire la drepturile muncitorimii şi pe care ziarul amintit l-a omis. Declaraţia lui V.Goldiş era făcută în numele C.N.R.:

„1. Muncitorimii industriale, consiliul naţional îi asigură toate acele drepturi şi avantagii, care sînt legiferate în cele mai avansate state democratice ale Apusului; 2. Consiliul naţional nu este contrar socializării mijloacelor de producţie în mod evolutiv; 3. Consiliul naţional asigură cea mai largă libertate de presă, întrunire, asociere şi va asigura deplina libertate de propagandă a tuturor gîndurilor"[113]. Cu excepţia punctului

---

[110] Ion Clopoţel, *Revoluţia din 1918 şi unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 116.

[111] Vasile Goldiş, *Discursuri rostite în preajma unirii şi la Asociaţiunea culturală „Astra"*, Bucureşti, 1928, p. 15–20.

[112] „Românul", Arad, VII, nr. 15, 27 noiembrie 1918, p. 1.

[113] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

2 şi a unei modificări la punctul 1 (în loc de „state democratice" s-a trecut „state industriale"), formularea apare şi în proiectul de declaraţie.

Aceeaşi unanimitate se poate desprinde şi cu privire la drepturile naţionalităţilor neromâne din Transilvania. Acest punct de vedere a făcut obiectul unor declaraţii prin presă cu mult înainte de adunare. Referind-se la rezolvarea problemei naţionale, Vasile Goldiş arată într-un articol „...că problema naţională este şi o problemă socială. Rezolvarea ei constituie o problemă a civilizaţiei..., a culturii şi libertăţii"[114]. În situaţia concret istorică el nu se dezminte reafirmînd doar principiile enunţate în 1917 : „... secuii şi saşii vor dispune de deplină libertate naţională, vor avea şcoli, administraţie, judecătorii, instituţii culrale în limba lor proprie"[115]. Ştefan C.Pop, la rîndul său, ţinea să precizeze corespondentului de la acelaşi ziar că „un popor care a fost asuprit, a simţit amărăciunea asupririi ... nu va urma politica de asuprire.Noi românii din Ungaria n-avem aristocraţia noastră, sîntem copii ai poporului şi este doar natural să continuăm o politică democratică, populară"[116]. Iar în preajma adunării, în editorialul său intitulat *La Alba Iulia* ziarul „Drapelul" ţinea să întărească şi mai mult poziţia sa faţă de naţionalităţile conlocuitoare. Afirmînd că prin proclamarea libertăţii sale naţionale poporul român din Transilvania „va începe un nou capitol al istoriei sale", editorialul atrage atenţia că la Alba-Iulia românii trebuie să se gîndească şi la celelalte naţionalităţi ai cărei membri vor deveni cetăţenii noului stat: „... trebuie să li se cîştige încrederea că libertatea noastră nu va deveni pentru ei asuprire, ci, dimpotrivă, libertate. Maghiarilor, saşilor, secuilor trebuie să li se asigure aceleaşi drepturi cerute pentru români"[117]. Aceste deziderate şi-au găsit reflectarea în proiectul de declaraţie; în atitudinea marii majorităţi a poporului român, a conducerii C.N.R.C. se poate urmări o înţelegere de-a dreptul impresionantă în respectarea drepturilor naţionale.

Formularea din declaraţie cu privire la drepturile naţionalităţilor conlocuitoare a fost acceptată în felul în care o redactase V.Goldiş. În mărturisirile sale, el ţine să precizeze că textul din hotărîre a fost transcris, aproape integral, după broşura sa publicată în limba maghiară în anul 1912 la Arad, intitulată *Problema naţionalităţii*[118].

O luptă vie de opinii s-a manifestat în problema formei de stat pe care o va primi România după unire. Mişcarea naţională care se desfăşura sub puternica impresie a evenimentelor revoluţionare se orienta către o soluţie democratică a problemei, către o formă de stat în care libertăţile democratice—în limitele democraţiei burgheze—să fie asigurate. Opinia muncitorilor şi a socialiştilor de stînga era cunoscută şi de conducerea P.N.R. ; revendicarea unei republici democratice era formulată atît în presă cît şi în întruniri.

Faptul că România era regat şi că regimul burghezo-moşieresc era socotit ca „oligarhic" sau „boieresc" în Transilvania, a creat unele dificultăţi pentru conducerea mişcării în a se pronunţa mai din vreme asu-

---

[114] „Aradi Hirlap" , I, nr. 3, 17 nov. 1917.
[115] „Aradi Közlöny", XXXIII, nr. 255, 9 nov. 1918, p. 3.
[116] Ibidem, nr. 261, 16 nov. 1918, p. 4.
[117] „Drapelul", Lugoj, 18, nr. 122, 28 nov. 1918, p. 1.
[118] V. Goldiş, *op. cit.*, p. 24.

www.dacoromanica.ro

pra formei de stat. Asistăm la o evoluţie interesantă în concepţia de organizare a viitorului stat şi în rîndurile conducerii P.N.R.

Reflectînd unele poziţii de clasă şi de interese, putem distinge în P.N.R. două orientări care se conturează în preajma adunării de la Alba-Iulia. Una monarhică, tradiţie moştenită încă din vremea habsburgilor, reprezentată prin T.Mihali, Al.Vaida, I. Maniu şi alta republicană-democratică, reprezentată prin Vasile Lucaciu şi Vasile Goldiş.

Cercurile monarhiste nu condiţionau unirea, afirmînd că reformele promise de guvernul român sînt suficiente garanţii pentru asigurarea unui regim constituţional democratic. Ei s-au declarat de acord cu mesajul transmis de Ion C. Brătianu, la 20 noiembrie 1918, prin delegaţia care fusese la Iaşi, în care se spunea între altele: „Proclamaţi alipirea necondiţionată a Transilvaniei, daţi expresie şi tradiţionalului nostru dinasticism"[119].

Vasile Goldiş nu s-a ferit să-şi manifeste punctul său de vedere în mod deschis. El susţinea încă la începutul lunii noiembrie că „România are nevoie de Ardeal ca să se schimbe (să se democratizeze. —*C.N.*)" [120]. Dar, precizează Goldiş peste cîteva zile, „la România nu voim să ne alăturăm fără nici o condiţie... ne menţinem o oarecare autonomie faţă de ei, pînă dispare influenţa boierească şi se rezolvă problema agrară"[121]. Acelaşi ziar, referindu-se la convocarea Adunării Naţionale, stăruia asupra declaraţiei unor fruntaşi ai C.N.R.C., prin care aceştia afirmă că voiesc unirea cu o Românie democratică, fără supremaţie boierească [122].

O orientare asemănătoare se poate urmări şi la Vasile Lucaciu; atitudinea lui, ca vicepreşedinte al Consiliului Unităţii Naţionale Române din Paris, a fost influenţată de poziţia pe care o luase Take Ionescu după recunoaşterea Consiliului de către Franţa şi S.U.A. În timp ce acesta din urmă pleca la Londra, Vasile Lucaciu se îndrepta spre Roma. În nota pe care legaţia română din Paris o adresează guvernului de la Iaşi, la 14 noiembrie 1918, se atrage atenţia asupra „acţiunii exercitate de Take Ionescu *în sens republican* cu autoritatea pe care i-o asigură calitatea sa de preşedinte al Consiliului Naţional Român"[123]. Comunicarea menţionează că această acţiune se bazează pe faptul că guvernul Brătianu şi regele, împotriva părerilor sale, au încheiat pace separată cu germanii şi au consimţit la colaborarea cu aceştia. În afară de aceasta, România este înconjurată de republici, exemplul fiind contagios [124]. Referindu-se la plecarea lui Vasile Lucaciu, o altă notă din aceeaşi zi menţionează că n-ar fi exclus ca el să fi adoptat de asemenea un punct de vedere republican pe care nu s-ar feri să-l implanteze în Transilvania [125], în notă se sugerează ideea ca guvernul să intervină la Roma pentru a împiedica, eventual, ca Lucaciu să pornească împreună cu legiunile române din Italia spre Transilvania [126]. Concomitent, legaţia de la Paris

---

[119] Arh. Bibl. Fil. Acad. R.S.R., Cluj, Secţia mss, şi documente, pachet 8.
[120] „Aradi Közlöny", XXXIII, nr. 255, 9 nov. 1918, p. 3.
[121] „Glasul Ardealului", I, nr. 9, 20 nov. 1918.
[122] Ibidem, nr. 11, 23 nov. 1918, p. 3.
[123] Arh. C.C. al P.C.R., fond. 103, dos. 8 872, f. 19. nr. 3 202 din 14 nov. 1918.
[124] Ibidem.
[125] Ibidem, f. 20 nr. 3 214 din 14 nov. 1918.
[126] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

trimite o telegramă ministrului României la Roma, Lahovary, în care se spune între altele: „Vă atrag atenția asupra tendințelor republicane ale părintelui Lucaciu și ale altor cîțiva membri ai Comitetului Național"[127]. Nota sugerează aceeași idee cu privire la legiunile române din Italia și intențiile lui V.Lucaciu. Poziția republicană a acestuia din urmă este confirmată de o nouă notă trimisă de legație lui Ion I.C.Brătianu la București, în care se precizează: „V.Lucaciu și alți cîțiva români manifestă aici opinii republicane. Domnul Take Ionescu, stînd de vorbă cu el asupra acestui subiect, a confirmat acest lucru"[128]. Dacă intențiile lui V. Lucaciu au fost coordonate cu acele ale unor membri din conducerea C.N.R.C. este greu de precizat.

Evenimentele interne cît și cele internaționale aduc o schimbare în orientarea spre o formă de stat republicană. V.Goldiș se simte obligat să explice această „mutație" de poziție; el o face unui ziar din Arad ce apărea în limba maghiară. Răspunzînd unei întrebări privind hotărîrile pe care le va lua Adunarea Națională, interlocutorul dă explicații și în legătură cu viitoarea formă de stat. Goldiș susține că în rîndurile lor au existat înainte mulți aderenți ai sistemului cantonal republican, dar într-o formă mult mai democratică față de acea concepută de Jászi[129]. În ultimul timp, ca urmare a poziției guvernului s-a format convingerea că independența completă a Transilvaniei nu poate fi asigurată decît în cadrul României[130].

La dezbaterile din 30 noiembrie 1918 între delegații socialiști și cei ai P.N.R. au avut loc serioase controverse. Tendințele mișcării muncitorești către o formă democratică de stat erau prea puternice ca să cedeze în fața propunerilor de a se proclama unirea necondiționată cu regatul român. Dar în condițiile istorice de atunci nu era posibilă nici proclamarea republicii; aceasta ar fi însemnat conflictul cu guvernul român. După lungi discuții s-a ajuns la un compromis acceptat de cei prezenți în sensul de a se proclama unirea cu România, ale cărei principii fundamentale în alcătuirea statului să asigure „înfăptuirea unui regim curat democratic pe toate terenele vieții publice"[131]. Ca o garanție a dezvoltării democratice a noului stat, precum și a aplicării reformei agrare în vechiul regat, reprezentanții celor două partide au acceptat, în unanimitate, ca Transilvania să primească o autonomie provizorie[132].

Cu aceste dezbateri se încheiau pregătirile pentru marea sărbătoare a Unirii. Unitatea de vederi era o realitate și ea va fi confirmată de lucrările Adunării Naționale și de entuziasmul cu care cei peste 100 000 de participanți vor aclama istorica hotărîre.

Primii oaspeți au sosit la Alba-Iulia încă de joi seara. Mii de țărani, muncitori, meseriași și intelectuali străbăteau drumul spre Alba, pe jos

---

[127] Ibidem, f. 21, nr. 3 227, din 15 nov. 1918.
[128] Ibidem, f. 471, nr. 3 din 23 dec. 1918.
[129] „Aradi Közlöny", XXXIII, nr. 270, 27 nov. 1918, p. 6.
[130] Ibidem.
[131] Vasile Goldiș, *op. cit.*, p. 15–20.
[132] „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt", Sibiu, 45, nr. 13 722 din 3 dec. 1918.

www.dacoromanica.ro

sau cu trenul, cu steaguri naţionale în frunte, aclamînd unirea cu România[133]. Maramureşenii, clujenii, bănăţenii, românii de prin părţile Crişanei, Braşovului, Făgăraşului, Sibiului şi Năsăudului, toţi erau conştienţi de marele eveniment ce se pregătea. Sîmbătă 30 noiembrie, direcţia căilor ferate a luat măsura ca să se pună la dispoziţia delegaţilor şi participanţilor la adunare trenuri speciale pe principalele direcţii de acces spre Alba-Iulia.

Organizarea şi conducerea lucrărilor au fost asigurate de membrii C.N.R.C. Ordinea a revenit gărzilor naţionale alcătuite din 1 700 de „feciori" români, care au stîrnit nu numai admiraţia participanţilor dar şi a vechilor autorităţi[134].

După ce sat cu sat au trecut prin centrul oraşului, prin faţa cazinei, pentru a saluta lucrările celor 1 228 de delegaţi, într-o perfectă ordine, cu steagurile tricolore în frunte, participanţii s-au îndreptat spre cîmpul lui Horia unde aşteptau să li se comunice hotărîrea. În rîndurile lor cu steaguri naţionale şi roşii se remarcau cei peste 10 000 de muncitori români care au ţinut să fie prezenţi şi să-şi dea adeziunea pentru unire. De pe cele patru tribune improvizate urma să li se explice importanţa zilei, iar de pe tribuna prezidenţială să li se citească rezoluţia Adunării Naţionale.

Programul adunării[135] prevedea ca în timp ce se desfăşoară lucrările, C.N.R. judeţene şi locale să organizeze adunări populare, iar în comunele cu biserici să se tragă clopotele între orele 10—12 a.m.[136].

La orele 10 dimineaţa Şt.C.Pop, în calitate de preşedinte al Marelui Sfat Naţional, deschidea lucrările reprezentanţilor aleşi ai naţiunii române din Transilvania. Trecîndu-se la validarea mandatelor, Ioan Suciu, raportorul comisiei, confirma prezenţa îndreptăţită a celor 1 228 de delegaţi cu vot deliberativ, precum şi primirea a „mii de adrese de aderenţă cu sute de mii de semnături"[137]. —Toate aceste manifestări arătau că fiecare dintre participanţi ştia ce trebuia să decidă.

Constituindu-se în Marea Adunare Naţională, delegaţii au ales biroul care să conducă lucrările. Preşedintele adunării a fost desemnat bătrînul Gh.Pop de Băseşti, totodată preşedinte al P.N.R., care s-a achitat pînă la sfîrşit de mandatul ce i-a fost încredinţat.

Proiectul de rezoluţie, definitivat în consfătuirea din 30 noiembrie a fost expus de Vasile Goldiş, fiind precedat de o cuvîntare. Făcînd o incursiune în istoria României pînă la sfîrşitul războiului mondial, Goldiş a urmărit să argumenteze logic şi istoric legitimitatea dreptului de autodeterminare a românilor din Transilvania. Menţinîndu-se pe poziţiile sale, exprimate anterior, el ţinea să precizeze că unirea înseamnă democraţie, că naţionalităţile conlocuitoare vor găsi posibilităţi reale de a se dezvolta liber, într-o comunitate strînsă cu românii. Dînd citire proiectului de rezoluţie,

[133] „Românul", Arad, VII, nr. 15, 27 noiembrie 1918, p. 2; „Sfatul", Sighet, I, nr. 1, 20 dec. 1918, p. 2—3; „Foaia poporului", Sibiu, 26, nr. 1, 1 dec. 1918, p. 1; „Aradi Közlöny", XXXIII, nr. 274, 1 dec. 1918; „Unirea", XXVIII, număr de propagandă 19—20, 7 dec. 1918; „Alba-Iulia", număr ocazional, 1 dec. 1918, p. 1—2.

[134] „Românul", Arad, VII, nr. 20, 3 dec. 1918, p. 1—4.

[135] „Românul", Arad, VII, nr. 15, 27 noiembrie 1918, p. 1.

[136] Ibidem.

[137] *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, p. 83.

www.dacoromanica.ro

Vasile Goldiş încheia repetînd dorul nestins al românilor de a-şi desăvîrşi unitatea statală [138].

Susţinerea proiectului este făcută, în numele P.N.R., de Iuliu Maniu, care a exprimat, prin argumente, legitimitatea unirii şi necesitatea respectării drepturilor naţionalităţilor conlocuitoare [139]. În discursul său nu scapă ocazia de a se declara monarhist convins, atitudine ce contrasta cu aspiraţiile democratice ale majorităţii participanţilor.

Din partea socialiştilor români şi în numele muncitorilor, proiectul de rezoluţie a fost susţinut de Iosif Jumanca. Declarînd că socialiştii şi muncitorii doresc unitatea statală a românilor, Jumanca ţinea să precizeze că social-democraţia nu se poate identifica cu lipsa spiritului naţional. Aderînd la unire, susţinea în continuare vorbitorul, socialiştii şi muncitorii români din Transilvania văd în acest act democratizarea României [140].

Supus la vot, proiectul de rezoluţie a fost acceptat în unanimitate, cu un entuziasm de nedescris. Marea Adunare Naţională dădea astfel proiectului puterea de *Hotărîre.*

Toate facţiunile burgheziei şi intelectualităţii încadrate în P.N.R. au avut faţă de desăvîrşirea unităţii statale a poporului român poziţii convergente fără ca unii dintre fruntaşi să renunţe la interesele lor de clasă. Prezenţa şi rolul deosebit al social-democraţilor în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România vor fi apreciate şi subliniate de acelaşi Vasile Goldiş [141], una din personalităţile cele mai de seamă din conducerea P.N.R., care a militat neobosit pentru realizarea acestui mare deziderat al poporului român.

Caracterul democratic al mişcării naţionale este oglindit în Hotărîrea Adunării Naţionale, iar caracterul plebiscitar al ei prin participarea liberă, entuziastă, a sute de mii de ţărani, muncitori, intelectuali şi alte categorii sociale la adunările populare care au avut loc concomitent cu prezenţa celor peste 100 000 de participanţi la marea adunare de pe cîmpul lui Horea de la Alba-Iulia.

La aniversarea unui an de la Unire, un ţăran din Sălişte fiind întrebat ce ar face dacă l-ar chema din nou la Alba-Iulia să voteze Unirea el a răspuns : „N-ar mai fi ca atunci. N-am mai trimite 2—3 inşi în numele satului, ci am merge cu mic şi mare, tineri şi bătrîni şi am striga

---

138 „Românul", Arad, VII, nr. 20, 3 decembrie 1918, p. 3.

139 „Românul", Arad. VII, 7 decembrie 1918, p. 1 şi urm.

140 „Românul", Arad, VII, nr. 21, 4 decembrie 1918, p. 2—3.

141 *Ibidem*, p. 146.

www.dacoromanica.ro

de s-ar spăria Europa de strigătele noastre că da, voim unirea "[142].

La 10 ani de la unire, un mare animator al acelor evenimente memorabile, poetul socialist Emil Isac, făcînd un bilanţ al luptei pentru desăvîrşirea unităţii politice, ţinea să aşeze ziua unirii într-o ierarhie a celor mai însemnate fapte istorice: „1 Decembrie 1918 pentru noi românii este mai mult ca oricare zi a istoriei umane"[143].

Cu ocazia aceloraşi aniversări, scriitorul Ion Agîrbiceanu arăta că adevăratul făuritor al unităţii române este poporul, naţiunea română în totalitatea ei[144], iar Vasile Goldiş, făcînd o remarcă asupra caracterului adunării, afirma că meritul organizării adunării revine P.N.R., dar adunarea însăşi era a naţiunii întregi[145].

Sînt omagii care nu şi-au pierdut nici astăzi semnificaţia lor, cînd aniversăm 50 de ani de la Adunarea Naţională din Alba-Iulia.

---

[142] „Cuvîntul poporului", Sălişte, I, nr. 15, 30 noiembrie 1919, p. 3.
[143] „Dimineaţa", 24, nr. 7 896, 2 decembrie 1928, p. 2.
[144] „Cele trei Crişuri", 9, nr. 11–12, noiembrie-decembrie 1928, p. 173, 176, 177.
[145] „Generaţia unirii", 1, nr. 3, 1929, p. 13–15.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

MIŞCAREA MUNCITOREASCĂ DIN TRANSILVANIA ŞI DESĂVÎRŞIREA UNITĂŢII STATULUI NAŢIONAL ROMÂN

DE

AL. PORŢEANU

Situaţia social-politică a Transilvaniei în perioada imediat premergătoare unirii ei cu România se caracterizează printr-o complexitate deosebită de raporturi sociale şi naţionale, prin contradicţii ireductibile şi o permanentă agravare a acestora, ceea ce nu-şi putea găsi dezlegarea decît printr-un act energic, revoluţionar în esenţă, impus de mase, în deplină concordanţă şi cerut de înseşi legile obiective elementare ale progresului istoric. Acest act, după cum se ştie, a fost unirea Transilvaniei cu România, de la 1 decembrie 1918, decisă prin mişcarea revoluţionară internă, consecinţă a unui îndelungat proces istoric.

Caracteristicile generale ale situaţiei Transilvaniei au influenţat şi dezvoltarea mişcării muncitoreşti din această străveche provincie românească.

Dezvoltarea economică în general, cea industrială în special, era considerabil stînjenită în regiunile locuite de naţionalităţi, din fostul Imperiu austro-ungar. În aceste provincii, însăşi participarea naţionalităţilor la activitatea industrială era îngrădită. Muncitorii români din Transilvania aveau o condiţie inferioară în cadrul clasei lor sociale, oprimarea exercitîndu-se asupra lor atît ca clasă socială, cît şi ca parte a unei naţiuni asuprite. Însăşi exploatarea lor socială era mai accentuată ceea ce nu epuiza mijloacele şi căile asupririi naţionale; dublul jug naţional şi social funcţiona în realitate ca un mecanism complex, unitar, cuprinzător, iar nu în mod succesiv, paralel sau suplimentar. Aceste constatări întregesc tabloul asupririi naţionale în domeniul economic, suportată, în măsură diferită desigur, de toate clasele şi păturile populaţiei româneşti din Transilvania, în epoca dualismului austro-ungar.

Această situaţie a înrîurit şi a frînat afirmarea muncitorilor români în viaţa social-politică, în rezolvarea problemelor şi revendicărilor lor specifice; s-au creat, totodată, condiţii pentru manifestarea unor fenomene negative, pentru formarea unei aristocraţii muncitoreşti pe seama naţionalităţilor asuprite. Aceaste elemente era cointe-

„STUDII", tomul 21, nr. 6, p. 1039–1069, 1968.

www.dacoromanica.ro

3, – c. 5919

resate în menținerea asupririi naționale, manifestîndu-se deschis în favoarea menținerii integrității teritoriale a vechiului stat ungar. În Austro-Ungaria, oportunismul a îmbrăcat forme particulare datorită, în primul rînd, oprimării naționale, accentuării crescînde a acesteia. Numeroase elemente din conducerea social-democrației ungare au militat în decursul timpului pentru acordarea unor drepturi limitate, în vederea ameliorării situației social-economice, politice și îndeosebi culturale a naționalităților, dar nu au susținut pînă la capăt dreptul imprescriptibil de autodeterminare completă, prin separarea de stat, a majorității populației din Transilvania — adevărată piatră de încercare în problema națională. Situația artificială care rezulta din locul și rolul limitat care era atribuit clasei muncitoare din Transilvania în cadrul mișcării din Ungaria, precum și raporturile dintre conducerea Partidului Social-Democrat din Ungaria și cea a Secției române a acestui partid, au creat dificultăți întregii mișcări muncitorești. Proletariatul român din Transilvania acționa, așadar, în împrejurări obiective și subiective deosebit de grele, a căror atentă examinare îi poate explica atît meritele, cît și insuccesele sau limitele. Apreciată în cvasitotalitatea ei în mod negativist, de pe poziții de clasă, de către vechea istoriografie, apoi supraestimată în sens stîngist în unele lucrări apărute după Eliberare, mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania constituie un amplu fenomen istoric, tocmai datorită complexității sale deosebite. Cu toate limitele sale, această mișcare a dovedit înțelegerea rolului său istoric, prin împletirea organică a obiectivelor sociale și naționale ale luptei maselor, prin promovarea principiilor înțelegerii între popoare. Aceasta explică și contribuția pe care proletariatul a adus-o la desăvîrșirea unității statale a poporului român.

Obiectivele majore ale mișcării muncitorești erau esențialmente politice : lupta contra războiului imperialist, pentru o pace justă, înlăturarea tuturor formelor exploatării capitaliste, a asupririi naționale.

La începutul secolului al XX-lea, mișcarea muncitorească din Transilvania a luat o dezvoltare remarcabilă, prin intensificarea luptelor greviste, crearea Secției române a P.S.D.U., înființarea unor noi organe de presă, strîngerea legăturilor cu mișcarea muncitorească și socialistă din vechea Românie. Revoluția burghezo-democratică din Rusia din 1905 a avut ecou și în Transilvania. Valul luptelor greviste era în creștere, atingînd de mai multe ori nivelul grevei generale și al demonstrațiilor politice — la Reșița, Oradea, Ferdinand, Timișoara, Brașov ș.a. Aceste manifestări au fost continuate prin lupta împotriva războiului care a întărit caracterul politic al acțiunilor muncitorești. În același timp, se dezvolta și activitatea Partidului Național Român, care a adoptat, în 1905, tactica „noului activism". În lupta pentru sprijinirea mișcărilor țărănești (de exemplu cea de la Aleșd), dar mai ales în marile acțiuni pentru cîștigarea votului universal din anii 1905—1908, mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania a colaborat cu reprezentanții orientării celei mai apropiate de mase din cadrul P.N.R., potrivit sarcinii obiective ce se punea în fața tuturor forțelor sociale și politice avansate din Transilvania.

www.dacoromanica.ro

Secția română a Partidului Social-Democrat din Ungaria își întrerupsese în mod practic activitatea în primii ani ai războiului mondial imperialist, datorită slăbiciunilor sale interioare și datorită situației excepționale create de război.

O înviorare sensibilă a mișcării muncitorești din Transilvania s-a produs începînd cu primăvara anului 1917. Un puternic ecou a avut în rîndurile tuturor forțelor democratice, progresiste, din Transilvania revoluția burghezo-democratică din Rusia din februarie 1917, al cărei caracter și program corespundea, în unele puncte, cu situația social-politică a Transilvaniei. Începînd cu vara anului 1917, „mii și mii de muncitori români s-au înscris în sindicate și au intrat sub steagul social-democrației"[1]. Refacerea sau crearea secțiilor locale de partid nu era însă susținută de clarificarea ideologică și politică a muncitorilor, de dezbateri programatice. La 1 octombrie 1917 a reapărut gazeta „*Adevărul*". Conducerea Secției române a adoptat denumirea de „Comitetul central român al Partidului Social-Democrat din Ungaria", sugerînd astfel o autonomie mai mare față de conducerea centrală a P.S.D.U.

Reorganizarea sindicatelor avea loc într-un ritm destul de lent, datorită în special birocrației conducerii centrale. Mai ales în regiunile miniere, masiv românești, din Transilvania, constituirea grupelor era întîrziată, iar în desfășurarea activității lor nu se ținea seama de aspectele naționale concrete, de interesele muncitorilor aparținînd naționalităților oprimate. Cu toate acestea, crearea organizațiilor sindicale a avut loc într-o atmosferă de puternic avînt de luptă, prilejuind adevărate demonstrații muncitorești de masă, antrenînd și alte categorii sociale, stîrnind îngrijorarea autorităților. Spre deosebire de organizațiile de partid, constituite pe criteriul național, sindicatele au organizat lupta înfrățită a muncitorilor de toate naționalitățile.

În Transilvania, ca și în vechea Românie de altfel, datorită condițiilor social-politice interne, ecoul imediat al Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a fost, mai ales la început, un ecou democratic și pacifist. Învățămintele revoluției, cu deosebire acelea referitoare la problemele păcii, libertății naționale, drepturile politice ale poporului, erau raportate la situația Transilvaniei, la frămîntările puternice ale țăranilor, muncitorilor și intelectualilor, reflectîndu-se prin prisma revendicărilor acestora, potrivit gradului de maturizare a contradicțiilor sociale și naționale interne. În bilanțul politic al anului 1917 se arăta că acest an „va avea loc de frunte în istoria lumii și a tuturor popoarelor asuprite"[2]. În general, cu tot caracterul lor mobilizator, cu toată simpatia spontană față de revoluția socialistă rusă, ecourile acesteia în țara noastră treceau arareori dincolo de limitele înțelegerii transformărilor burghezo-democratice, accentul căzînd, în cazul Transilvaniei, îndeosebi asupra acelor cuceriri care concordau cu necesitățile istorice obiective, interne, de aci: eliberarea națională, pacea, reforma agrară.

Tratativele de pace purtate de puterile centrale la Brest-Litovsk cu Rusia Sovietică și la Buftea-București cu România, în iarna și primăvara anului 1918, au fost îndeaproape urmărite de presa socialistă;

---

[1] „Adevărul", XIV, 1918, nr. 11, din 18/31 martie, p. 1.
[2] „Adevărul", XIV (1918), nr. 1 din 7/20 ianuarie, p. 1.

www.dacoromanica.ro

aceasta plătea însă tribut concepţiilor mic-burgheze, pacifiste, punînd, în general, pe acelaşi plan semnificaţia celor două tratate. Semnarea de către tînărul stat sovietic a tratatului de la Brest-Litovsk a produs o oarecare derută în opinia publică progresistă internaţională, neavertizată asupra semnificaţiei politice complete a tratatului, asupra uriaşului potenţial revoluţionar ce stătea drept garanţie acestui curajos pas leninist. Lupta eroică a popoarelor din Rusia împotriva intervenţiei imperialiste a fost urmărită cu încordare şi de proletariatul din Transilvania. O călduroasă prezentare s-a făcut în paginile presei socialiste româneşti din Transilvania şi Ungaria lui Vladimir Ilici Lenin. Organul Secţiei române a P.S.D.U. a publicat — în fragmente sau integral — unele din manifestele sau discursurile lui Lenin din acea perioadă în legătură cu lupta împotriva intervenţiei. Masele de muncitori şi ţărani din Transilvania au receptat cu deosebită sensibilitate şi interes ideile leninismului, care au pătruns şi în Transilvania, găsind aici un teren pregătit de existenţa dublului jug, al exploatării sociale şi al asupririi naţionale.

După luptele muncitoreşti din anii 1916—1917 şi după greva generală din ianuarie 1918, alte detaşamente ale clasei muncitoare din Transilvania intră în luptă. Primăvara anului 1918 a fost marcată de o serie de puternice manifestări ale combativităţii proletariatului din Transilvania: acţiuni pentru votul universal, sărbătorirea Zilei internaţionale a femeii, a zilei de 1 Mai, a centenarului de la naşterea lui K. Marx ş.a; afirmarea puternică, în cursul acestor manifestări, a combativităţii proletariatului constituia un preludiu al evenimentelor revoluţionare din toamna aceluiaşi an.

La 5 mai 1918 s-a întrunit ,,*al IX-lea Congres social-democrat român*''. Ordinea de zi cuprindea următoarele puncte: 1. Darea de seamă a Comitetului Central; 2. Alegerea noului comitet; 3. Agitaţia şi presa (a. Secţiunile de partid, b. grupele sindicale, c. ,,Adevărul'', subpunctul b. a apărut în ordinea de zi numai în preajma congresului); 4. Situaţia politică şi economică; 5. Propuneri.

Însăşi convocarea congresului a devenit posibilă datorită creşterii avîntului de luptă al proletariatului, care a impus respectarea dreptului de întrunire şi de asociere. Nu a trecut neobservată nici semnificaţia faptului că acest congres, ca şi alte întruniri muncitoreşti, s-a deschis prin intonarea ,,Marseiezei'', imnul naţional al unei ţări aflate în război cu Austro-Ungaria şi, totodată, un cîntec de luptă al forţelor progresiste din toate ţările.

Darea de seamă a Comitetului român al Partidului Social-Democrat din Ungaria despre activitatea sa de la 21 octombrie 1913 pînă la 1 mai 1918 a apărut în ,,Adevărul'', în ziua congresului[3]. Constatînd ,,neobişnuit de lung timpul'' trecut de la congresul precedent, care avusese loc la Arad, darea de seamă se mulţumea să explice faptul prin existenţa războiului, de la izbucnirea căruia a fost interzisă activitatea politică. O activitate cu totul sporadică se mai desfăşura doar în rîndurile muncitorilor români din Budapesta şi împrejurimi sau în spitalele militare, forma principală constituind-o răspîndirea unor broşuri de

[3] ,,Adevărul'', XIV (1918), nr. 16, p. 3—4.

www.dacoromanica.ro

agitație. Supravegherea polițienească era deosebit de severă. Se menționa astfel faptul că, în toamna anului 1915, ,,doisprezece tovarăși au fost trași la răspundere pentru o șezătoare culturală și învinuiți că au agitat contra statului și contra armatei''. Avîntul pe care îl cunoaște mișcarea muncitorească din Ungaria și Transilvania începînd cu mijlocul anului 1917 era pus în legătură cu intensificarea generală a mișcării revoluționare, în urma celei de a doua revoluții ruse.

În acest cadru s-a luat inițiativa reorganizării muncitorilor români și a reluării apariției gazetei, adică ,,o mișcare din puterile noastre proprii și o gazetă care să nu fie avizată la sprijinul tovarășilor maghiari''; o însemnătate deosebită a avut conferința din 8 iulie 1917, a muncitorilor români din Budapesta și împrejurimi. Conferința a hotărît, între altele, și înființarea unui *Fond al ,,Adevărului''*, la care au contribuit muncitori, țărani, soldați, români și de alte naționalități : darea de seamă prezentată congresului sublinia ecoul pe care l-a avut în acest sens manifestul *Către poporul muncitor român din Ungaria*. Obiectivul principal al luptei politice din toată această perioadă a fost înlăturarea regimului lui Tisza, cucerirea unei largi reforme electorale, înfăptuirea păcii.Darea de seamă menționa faptul că această luptă a fost dusă ,,în solidaritate cu tovarășii maghiari''.

Un obiectiv de seamă al mișcării a fost lupta împotriva războiului. Darea de seamă nu aproba atitudinea partidelor socialiste din străinătate, care sprijineau politica guvernelor lor și votau cheltuielile de război : ,,Noi am susținut totdeauna că războiul se duce numai pentru țeluri imperialiste, pentru cuceriri, pentru interesele capitaliștilor''. Formularea clară a acestui principiu înalt demonstrează că mișcarea muncitorească din Transilvania nu era străină de înțelegerea cauzelor războiului imperialist.

Înainte de război existau secțiuni la Budapesta, Timișoara, Lugoj, Făgăraș și Arad, iar în aprilie 1918 activau secțiuni de partid române la Budapesta (cu filialele la Csepel și Ujpest), Ocna de Fier, Dognecea, Bocșa Montană, Rodna Nouă, Ciclova, Hida Mare (Cluj), Stremți (Alba Inferioară). Activitatea cea mai bogată se desfășura la secțiunea din Budapesta. În întreaga perioadă asupra căreia se prezenta darea de seamă, secțiunile au ținut 92 de conferințe și 8 șezători culturale. Salutul conducerii P.S.D.U. către congres releva jertfele aduse de poporul român ,,pe altarul șovinismului și militarismului'' și exprima ,,toată dragostea noastră poporului și neamului românesc, însă tot disprețul și toată ura noastră boierilor și șoviniștilor, cari au dus acest popor la nenorocire''. Salutul conducerii P.S.D.U. nu preciza din partea cui venea șovinismul, lăsînd impresia aprecierii nediferențiate a șovinismului burgheziei națiunii dominante și a sentimentului național al maselor populare ale națiunii asuprite. Salutul comitetului central german făcea apel la acțiuni comune, organizate de comitetele centrale român, german, sîrb și slovac.

O impresie deosebită a produs cuvîntul minerului Petru Ardelean din Vulcan : ,,Vorbesc în numele miilor de tovarăși din Valea Jiului. Noi românii sîntem acolo în majoritate. Avem mare lipsă de foi și broșuri de agitație românești. Din partea stăpînirii sîntem foarte mult pri-

www.dacoromanica.ro

goniţi. Bărbaţii de încredere sînt trimişi la armată pentru că iau apărarea muncitorilor. Trebuiesc adunări mai dese. La conducerea grupelor, noi românii numai cu greu am ajuns. Înainte erau la conducere numai tovarăşi nemţi şi maghiari. Nu trebuie ca românii să se organizeze separat, ci în frăţie cu tovarăşii de alt neam să lucrăm pentru îmbunătăţirea sorţii noastre. Vrajba dintre noi aduce foloase numai stăpînitorilor".

Delegatul Miheli (Lugoj) a arătat că ,,e de lipsă organizarea plugarilor. Într-o ţară agrară ca Ungaria, e chiar ruşine că partidul social-democrat nu pune mai mult pond (greutate, accent — *Al. P.*) pe cucerirea ţărănimei. Trebuie să ducem lumina la sat. Fac propunerea ca la cel mai apropiat congres general să se ceară începerea organizării proprietarilor mici".

În rezoluţia asupra agitaţiei şi presei se sublinia importanţa şi necesitatea creării secţiunilor de partid în fiecare localitate unde sînt muncitori români, precum şi a înscrierii în sindicate a tuturor muncitorilor români ,,din industrie şi de la cîmp". Rezoluţia îndruma ,,Comitetul Central român a se folosi de dreptul ce i-l asigură statutele partidului, spre a supraveghea ca toate interesele şi cererile speciale ale muncitorilor români organizaţi în sindicate să fie luate în seamă şi satisfăcute din partea factorilor competenţi". În privinţa ,,Adevărului", rezoluţia făcea apel pentru sprijinirea şi răspîndirea cît mai largă a gazetei, pe care Comitetul Central, în funcţie de posibilităţi, era chemat a o îmbunătăţi şi edita într-un format mărit.

Cel de al patrulea punct din ordinea de zi a congresului a fost consacrat *Situaţiei politice şi economice* (raportor Iosif Ciser). Problema cauzelor şi caracterului războiului mondial stătea în centrul preocupărilor raportului, care aprecia că înarmările febrile au pregătit terenul pentru catastrofă : ,,Scînteia a venit prin atentatul de la Sarajevo, însă adevăraţii vinovaţi pentru izbucnirea focului sînt numai aceia care au făcut terenul prielnic pentru izbucnirea lui". Raportul considera ca principală cauză a războiului tendinţele imperialiste de cucerire şi contradicţiile care au rezultat de aci (în primul rînd contradicţiile anglo-germane).

Rezoluţia asupra situaţiei politice exprima ,,regretul pentru faptul că nici acum nu s-a putut restabili înţelegerea şi solidaritatea între partidele social-democratice din lume, spre a se putea începe o acţiune mare şi reuşită contra războiului nimicitor şi pentru înfăptuirea păcii fără cuceriri, pe baza dreptului tuturor neamurilor de a hotărî singure de soarta lor".

Pe marginea raportului şi a proiectului de rezoluţie asupra situaţiei politice, Tiron Albani a exprimat un punct de vedere mai apropiat de adevărul istoric obiectiv privind războiul : ,,Nu e adevărat că numai Anglia ar fi provocat războiul. Vina o poartă toate ţările imperialiste şi această vină se poate aduce Germaniei şi Austro-Ungariei tot aşa ca şi altor ţări. Ceea ce au săvîrşit puterile centrale în Ucraina, în Finlanda şi în Balcani e o dovadă mult grăitoare despre scopurile ce le urmăreşte Germania şi Austro-Ungaria în acest război. De altfel, noi, ca cetăţeni ai Ungariei, avem datorinţa de a ataca în primul rînd politica războinică a ţării noastre".

www.dacoromanica.ro

Delegaţii au subliniat necesitatea menţinerii şi întăririi organizării sindicale unice, comune, a muncitorilor de toate naţionalităţile, respectîndu-se interesele muncitorilor români.

Lucrările congresului au reafirmat existenţa dublului jug, social şi naţional, care se exercita asupra muncitorilor şi ţăranilor români.

Încă înainte de congres, mai multe articole de fond şi alte materiale din ,,Adevărul'', care pregăteau atmosfera politică a forului suprem al mişcării muncitoreşti şi socialiste, protestau energic împotriva intensificării măsurilor de persecutare pe toate căile a populaţiei româneşti din Transilvania (închiderea şcolilor, restrîngerea dreptului de vot, interzicerea cumpărării de pămînt ş.a.), împotriva abuzurilor comise în dauna familiilor celor plecaţi pe front.

Darea de seamă dezbătută la congres afirma răspicat existenţa dublului jug, social şi naţional, care s-a accentuat după intrarea României în război, în toamna anului 1916. Poporul muncitor român ,,nu este exploatat şi subjugat numai ca o parte a clasei muncitoare, ci el este nedreptăţit şi pe teren naţional''. Desfăşurarea lucrărilor congresului a confirmat aprecierea din raport, numeroşi vorbitori aducînd mărturii concrete asupra modului cum se exercita dubla apăsare. Problema aceasta, atît de importantă, care oferea socialiştilor români vaste posibilităţi de acţiune în rîndurile maselor largi populare, a fost prezentă nu numai în dezbaterile congresului asupra situaţiei economice şi politice, ci şi în cele referitoare la agitaţie şi presă : ,,Noi sîntem exploataţi şi ca muncitori şi ca naţiune'', constata raportul asupra ultimului punct.

Formulînd, la un înalt nivel de conştiinţă şi răspundere, sarcina : ,,Noi, ca cetăţeni ai Ungariei, avem datorinţa de a ataca în primul rînd politica războinică a ţării noastre'', congresul a ,,dat cuvînt protestului muncitorimii române din Ungaria faţă de tendinţele de anexiune ale monarhiei austro-ungare în Balcani şi în special faţă de schimbările de hotar proiectate în paguba României, căci prin aceste cuceriri — continua rezoluţia asupra situaţiei politice — relaţiile între statul român şi Austro-Ungaria nu numai că nu se vor îmbunătăţi, ci din contră se va înăspri numai ura şi se va încuiba dorul de răzbunare în sufletul poporului îngenunchiat''. Raporturile cu Partidul Naţional Român au stat de asemenea în atenţia socialiştilor români. Criticînd cu tărie însăşi ideea tratativelor P.N.R. cu guvernul maghiar, socialiştii români apreciau că ,,Tisza, care nu voieşte să dea drepturi nici poporului muncitor maghiar, n-are altceva de gînd decît să mulţumească pe cîţiva domni români, iar grosul poporului românesc să-l ţie şi mai departe în robie şi asuprire. Întrucît am avut noi dreptate cînd am susţinut aceasta — considera darea de seamă a Comitetului Central român la congresul din mai 1918 — dovedeşte şi hotărîrea majorităţii Comitetului naţional român, care a respins mai tîrziu ideea unei împăcări cu Tisza, dar o dovedesc şi evenimentele din timpul războiului, cînd Tisza s-a arătat pe faţă cît este de tiran şi ce simţăminte nutreşte el faţă de românii din Ungaria şi din Ardeal''. Delegaţii la congres au arătat şi ei că Partidul Naţional român a greşit atunci cînd, din cauza greutăţilor create de război, a renunţat la lupta politică directă. Afirmînd aceste puncte de vedere,

www.dacoromanica.ro

socialiştii români porneau de la premisa posibilităţii şi necesităţii organizării unei acţiuni comune cu P.N.R., intuind astfel importanţa unirii tuturor forţelor din rîndurile naţiunii române în vederea eliberării naţionale, care avea caracterul de cauză a întregii naţiuni, a tuturor claselor şi păturilor sociale, a tuturor grupărilor politice, atît din Transilvania, cît şi din vechea Românie. Aprecierile asupra conducătorilor P.N.R. erau nuanţate, recunoscîndu-se că *majoritatea acestora, care formau aripa burghezo-democrată, militau pentru ridicarea poporului în sensul unui program burghezo-democrat.* Unii conducători ai P.N.R. aveau legături destul de strînse cu mişcarea socialistă. De altfel, evenimentele anului 1918 continuau, la un nivel superior, momentele de apropiere şi chiar de colaborare care existau între P.N.R. şi socialiştii români, încă din anii 1905—1908. Dezbaterile congresului socialiştilor români din mai 1918 asupra situaţiei politice nu au reuşit să se ridice pînă la înţelegerea problemei rădăcinilor şi caracterului primului război mondial. Rezoluţia nu putea să definească calea luptei împotriva războiului, deşi combativitatea maselor muncitoreşti a răzbătut în lucrările congresului. Au fost adoptate unele hotărîri în probleme organizatorice de propagandă, presă ş.a., care au contribuit la intensificarea mişcării muncitoreşti. Nu s-a stabilit însă nici o măsură privind activitatea în rîndurile soldaţilor de pe front. La lucrările congresului a lipsit discernămîntul politic pentru a delimita solidarizarea justă a luptei proletariatului de toate naţionalităţile, de identificarea necritică cu poziţia greşită a conducerii P.S.D.U. faţă de război. Astfel, darea de seamă releva ca pe un merit faptul că „tot ce a făcut partidul nostru întreg în folosul păcii, am făcut şi noi", menţionînd sprijinul acordat convocării conferinţei socialiste internaţionale de la Stockholm, care, prin susţinerea păcii pe bază de statu-quo, slujea interesele puterilor centrale. Opinii contradictorii se manifestau şi în problemele construcţiei de partid. Cu toate limitele sale, cu toată înţelegerea greşită a unor sarcini, congresul din mai 1918 a însemnat un moment important în dezvoltarea mişcării muncitoreşti din Transilvania[4].

Potrivit memoriilor lui I. Flueraş, care trebuiesc, desigur, privite critic, la o consfătuire secretă a conducerii P.S.D.U. din mai 1918, asupra tacticii partidului în cazul izbucnirii revoluţiei, el, Flueraş, s-ar fi ridicat, cerînd începerea unei energice acţiuni revoluţionare, „ca pe vremurile lui Doja, Horea, Cloşca şi Iancu. Pentru această ieşire a mea am fost aspru dojenit pe loc. A doua zi" — *fapt deosebit de semnificativ* — „am fost invitat la poliţia secretă. M-au descusut ce legături am cu Rakowski, cu...Take Ionescu şi Ionel Brătianu. Vroiau să afle ce fonduri primim de la socialiştii din România"[5].

A doua grevă generală din Austro-Ungaria a izbucnit la 18 iunie în Viena şi la 20 iunie în Ungaria, cuprinzînd şi Transilvania. Ea a

[4] Pentru desfăşurarea lucrărilor congresului, vezi „Adevărul", XIV (1918), nr. 17, p. 1—3; nr. 18, p. 2—3; nr. 19, p. 1—3.

[5] Ion Flueraş, *Amintiri din tinereţe şi din revoluţie*, în „Mişcarea socială", III, 1932, nr. 10—12, iulie-septembrie, p. 1 280.

www.dacoromanica.ro

fost înfrîntă din cauza măsurilor represive ale guvernului şi a lipsei unei conduceri consecvente. În parlamentul din Budapesta, un deputat constata că armata, care a tras în muncitori, este „mult mai bine prevăzută cu muniţii în interiorul ţării, decît la Piave".

După congresul din 5 mai, elementele mai conştiente din fruntea mişcării muncitoreşti iniţiază acţiuni de organizare a ţărănimii. În practică însă, organizarea ţărănimii era sporadică, întîrziată de măsuri birocratice, greoaie, care scoteau şi mai mult în evidenţă neajunsurile îndrumării de la Budapesta a mişcării muncitoreşti şi ţărăneşti din Transilvania. În cîteva localităţi rurale din Cojocna, Năsăud, Alba de Jos ş.a. existau chiar organizaţii locale de partid, la care se adăugau membrii de partid din numeroase alte comune şi o mare masă de simpatizanţi activi. Socialiştii români s-au preocupat de situaţia grea a ţărănimii din Transilvania, de frămîntările acesteia, de agravarea condiţiilor ei de trai, cauzată de împletirea tot mai strînsă a exploatării moşiereşti cu asuprirea naţională, care stătea la baza politicii statului grofilor şi burgheziei maghiare. Cu toate acestea însă, activitatea de partid la sate era foarte slabă. Evenimentele revoluţionare din toamna anului 1918 au surprins partidul social-democrat nepregătit la sate. Folosirea doar parţială a potenţialului revoluţionar din rîndurile ţărănimii a diminuat forţa de şoc a luptei maselor în momentele decisive.

★

Lupta de eliberare naţională are ca obiectiv formarea statelor naţionale, independente, unitare. Cauza desăvîrşirii unităţii statale era o cauză a întregii naţiuni române, a tuturor claselor sociale. Unificarea provinciilor locuite de români era considerată de masele populare ca o necesitate absolută şi urgentă a înfăptuirii ţării lor fireşti, a libertăţii naţionale şi a dreptăţii sociale. Totodată, aceasta era o cauză a înţelegerii între popoare. Unitatea politică deplină nu constituia un obiectiv oarecare, paralel, juxtapus, ci se afla — organic — *in medias res*.

În coloanele presei socialiste româneşti din Transilvania au apărut numeroase articole care luau atitudine hotărîtă împotriva asupririi naţionale, făcîndu-se distincţia necesară între şovinismul claselor stăpînitoare maghiare şi conştiinţa naţională a maselor populare româneşti.

Embrionul semnificativ, simbolul desăvîrşirii unităţii statale a poporului român, l-a constituit statornicirea din cele mai vechi timpuri şi dezvoltarea neîncetată a legăturilor dintre românii din toate ţinuturile româneşti; *în acest cadru*, legăturile dintre mişcarea muncitorească din vechea Românie şi cea din Transilvania au jucat un rol de seamă, nu numai pe planul social, al întăririi conştiinţei de clasă, ci şi pe planul luptei de eliberare naţională, contribuind la consolidarea unităţii statale a poporului nostru. Legăturile dintre mişcarea muncitorească din Transilvania şi cea din vechea Românie nu pot fi confundate cu legăturile internaţionaliste ce se stabilesc între mişcarea muncitorească din diferite ţări.

www.dacoromanica.ro

Aprecierile făcute de mişcarea muncitorească din Transilvania asupra situaţiei social-politice a vechii Românii atestă adevărul că şi privirile proletariatului aparţinînd celei mai numeroase, oprimate şi mai vechi populaţii din Transilvania erau îndreptate cu toată atenţia spre România : soarta României ,,nu poate lăsa nepăsător pe nici un fiu al neamului românesc''. Urmărind îndeaproape desfăşurarea şi deznodămîntul tratativelor păcii de la Buftea-Bucureşti, mişcarea muncitorească şi socialistă română din Transilvania protesta cu tărie împotriva acestui tratat de jaf, împotriva modificărilor de frontieră impuse României, combătînd poftele anexioniste ale celor mai reacţionare cercuri ale burghezo-moşierimii maghiare, exprimate de unele organe de presă care cereau ,,pedepsirea'' României pentru intrarea în război de partea Antantei. ,,Ar fi cea mai mare greşeală din partea puterilor centrale dacă s-ar folosi acum de neputinţa României şi ar ciopîrţi-o şi ar batjocori-o'' avertizau socialiştii români din Transilvania[6].

În articolul acuzator intitulat *Reacţiunea se bucură*, Emil Isac demasca faptul că ,,la tratativele de pace faţă cu România s-a ascultat sfatul contelui Tisza reacţionarul încarnat, apărătorul feudalismului împilator de naţionalităţi... Noi respingem din convingere orice atac la existenţa unui stat, la siguranţa lui, la viitorul său, căci... orice tendinţă agresivă între state se răzbună prin o serie de războaie purtate în taină ori pe faţă''. Articolul făcea distincţia necesară între ,,şoviniştii unguri'', care ,,îşi propun ca să şicaneze cum nu se poate mai mişeleşte naţionalităţile'' şi ,,glasul cumpătat al social-democraţiei din Ungaria, care şi astăzi este o forţă considerabilă'', dar care ,,va trebui să se declare asupra situaţiei''. Autorul sublinia faptul că ,,marea mulţime nu este încîntată de ariile patriotice'', conchizînd : ,,nu pace separată, ci pace în afară şi înăuntru, cu toate popoarele, cu toată lumea''[7]. Organul central al P.S.D.U., ,,Népszava'', publicase materiale despre pacea imperialistă impusă României, despre planurile de federalizare a unor ţări balcanice în cadrul Austro-Ungariei, dar se rezuma adesea la reproducerea ştirilor telegrafice. Chemarea lansată de Emil Isac, ca social-democraţia ,,să se declare asupra situaţiei'' a determinat publicarea unor articole de atitudine deschisă a ziarului ,,Népszava''[8].

În coloanele ,,Adevărului'' au răzbătut însă şi unele erori grave în aprecierea situaţiei din România, care serveau interesele imperialismului puterilor centrale. Sursa acestor erori o constituie presiunile exercitate de unii lideri social-democraţi de dreapta maghiari şi, în general, de ideologia capitulantă a social-şovinismului.

Asemenea aprecieri greşite nu făceau distincţiile care se impuneau, nevăzînd rolul maselor populare, al intelectualităţii democrate, în realizarea unităţii statale, evaluînd situaţia şi perspectivele luptei

[6] ,,Adevărul'', XIV (1918), nr. 6, p. 2 ; nr. 7, din 18 februarie/3 martie, p. 1 ; nr. 8, p. 1–2.
[7] Ibidem, nr. 9, p. 1.
[8] Ibidem, nr. 10, p. 1 ; vezi şi ,,Népszava'' nr. 36, 43, 56, 65, 79, 108, 109, 133/1918.

www.dacoromanica.ro

naţionale şi sociale în funcţie de conjunctura politică, de poziţia României în război.

Orientarea de ansamblu însă, a mişcării socialiste româneşti din Transilvania în problema păcii imperialiste impusă României, a fost justă.

Ştirile şi comentariile — atîta cît era îngăduit să apară — din presa socialistă contribuiau la formarea unei imagini unitare asupra luptei maselor populare din toate regiunile româneşti. Ecoul în Transilvania al evenimentelor ,,din ţară'' se va amplifica în toamna anului 1918.

★

Întrucît cauza desăvîrşirii unităţii statale era o cauză a întregii naţiuni române, a tuturor claselor sociale, se făcea tot mai simţită necesitatea obiectivă a unirii tuturor forţelor politice din rîndurile naţiunii române.

Încă în perioada premergătoare evenimentelor din octombrie-noiembrie 1918, socialiştii români au adresat apeluri repetate în vederea activizării mişcării naţionale. Unii conducători ai Partidului Naţional Român au manifestat o orientare mai realistă în problema colaborării cu socialiştii. Prin pana lui Emil Isac, socialiştii români cereau, încă în decembrie 1917, ca *Partidul Naţional Român să intre în acţiune*[9]. Îndemnuri similare au fost adresate şi în alte articole, precum şi de la tribuna Congresului socialiştilor români din Transilvania, din mai 1918.

La şedinţa din 25 septembrie 1918, Comitetul Central român a luat iniţiativa stabilirii contactului direct cu P.N.R., în vederea constituirii pe bază de paritate a unui consiliu naţional. Primul contact a avut loc la 6 octombrie, reprezentanţii P.N.R. acceptînd, în principiu, propunerile socialiste[10]. Problema raporturilor cu P.N.R. nu a fost însă înţeleasă în toată complexitatea ei de către socialişti, care în mod practic, deşi luaseră iniţiativa, au pierdut treptat tot mai mult teren; ei nu au formulat o bază principială a colaborării cu P.N.R.

Pe de altă parte, la 20 septembrie 1918 a avut loc la Londra Conferinţa internaţională a socialiştilor naţionalităţilor oprimate, care a adoptat o declaraţie, semnată, între alţii, şi de delegatul ,,Secţiei socialiste române din Transilvania'', Ion Borteş. În declaraţie se arăta că luptele naţionalităţilor se dezvoltă cu o acuitate şi cu o ,,vigoare revoluţionară'' crescînd, citîndu-se, între altele, protestele contra păcii de la Bucureşti, formarea legiunilor române în Italia şi în Franţa ş.a.

,,Dacă socialismul doreşte să lucreze cu toate forţele sale la realizarea unei păci drepte şi onorabile, el va trebui, mai mult ca niciodată, să dea satisfacţie acestor mişcări. Proletarii naţionalităţilor oprimate suportă dubla opresiune a capitalismului şi a străinului. Delegaţii consideră necesar să pună în faţa Internaţionalei problema naţională în toată

---

[9] ,,Adevărul'', XIII, 1917, nr. 9 din 3 16 decembrie, p. 1—2; vezi şi ibidem, XIV, 1918, nr. 10, p. 1.

[10] Cf. ms. ing. Enea Grapini (fost membru al Consiliului naţional român central din partea socialiştilor) intitulat *Calendarul evenimentelor premergătoare şi revoluţia din 1918*, Bucureşti, 1961, lucrare depusă la Institutul de istorie ,,Nicolae Iorga'' al Academiei, p. 7 10.

www.dacoromanica.ro

amploarea ei" — se arată în declarația amintită. Autorii acestui important document apreciau că un rol de seamă revenea proletariatului în determinarea unei politici ferme, avînd ca scop recunoașterea deplină a dreptului popoarelor la autodeterminare și formarea Societății națiunilor. Semnatarii dădeau expresie conștiinței că sînt mandatarii maselor populare, înțelegînd să militeze împreună cu toate forțele democratice și revoluționare din țările lor[11].

Nota din 14 septembrie, prin care Burian, ministrul de externe austro-ungar, propunea Antantei tratative de pace într-o țară neutră, a fost amplu comentată de presa socialistă românească din Transilvania, fiind considerată ca tardivă[12].

La 13 octombrie 1918 a avut loc Congresul general al P.S.D.U.

În cuvîntul de deschidere, Gárbai Sándor, pornind de la constatarea că „monarhia austro-ungară a încetat de a mai fi o unitate politică, toate popoarele ce locuiesc aci, folosindu-se de dreptul liberei dispuneri, hotărăsc singure asupra sorții lor", definea limpede scopul congresului : „de a găsi modul cum să se creeze în locul Ungariei de azi, *Ungaria popoarelor* și a celor cari lucrează" (subl.ns.). Kúnfi Zsigmond, raportorul *unicului punct al ordinei de zi*, intitulat *Pacea și viitorul Ungariei*, a demascat manevrele claselor dominante maghiare care urmăreau să-și asigure prin tratativele de pace „domnia politică în interiorul țării *ce va rămîne*" (subl. ns.), creînd noi partide politice, trecînd dintr-un partid în altul etc. Comentînd zvonurile potrivit cărora delegatul Ungariei la conferința de pace ar putea fi tocmai groful Andrássy, raportul reamintea susținerea de către acesta a unor acțiuni anexioniste între care „tăierea unei bucăți bune de pămînt din corpul României". Raportul preciza că „noi recunoaștem dreptul de liberă dispunere al naționalităților ... Oricari vor fi împrejurările în viitor, Ungaria nu poate urma altă cale decît aceea bătută de lumea întreagă, care e calea liberei dispuneri asupra sorții lor". Accepția „dreptului de liberă dispunere" era însă cea arătată mai sus. O amplă caracterizare se făcea în raport lui Apponyi — „reprezentantul tipic al celei mai crude apăsări naționale, care nu numai pămîntul a voit să-l ia de la naționalități, dar s-a atins de cea mai sfîntă proprietate a omului, de limba maternă...". Aprecieri asemănătoare se fac cu privire la Wekerle, Szterényi și alți politicieni maghiari : „Politica făcută de astfel de oameni a dus țara la pieire, iar azi Ungaria e privită în lume ca o insulă a reacțiunii și asupririi. Sistemul acesta trebuie să-l doborîm noi și să eliberăm poporul Ungariei din temnița grozavă în care l-au băgat stăpînitorii feudali. *Dacă aceasta n-o vom putea face* — preciza raportorul —, *atunci vom spune fraților noștri* de *altă naționalitate să nu mai stea pe gînduri, ci*

[11] „La Transylvanie", Paris, 1918, I, nr. 11, din 15 octombrie, p. 17—18.
[12] Vezi „Adevărul", XIV, 1918, nr. 36, p. 1 (articolul de fond intitulat *Prea tîrziu*); nr. 37, p. 1; nr. 41, p. 2.

www.dacoromanica.ro

să caute a se despărţi de ţara ungurească, că dacă noi vom fi condamnaţi a tînji şi mai departe, cel puţin ei să se elibereze. Noi voim o Ungarie independentă şi aceasta să nu mai fie nici în legătură cu Austria, nici în alianţă cu Germania. Iar *înăuntru să fie bazată pe egala îndreptăţire a tuturor naţionalităţilor*, precum şi pe democraţie" (subl. ns.).

Raportul conţinea deci o vehementă demascare a claselor dominante maghiare şi o schiţă politică a Ungariei postbelice, din care însă nu lipseau nici de astă dată inconsecvenţele şi rezervele în problema naţionalităţilor: dreptul acestora de „a se despărţi de ţara ungurească" era condiţionat de nereuşita luptei pentru democratizarea vieţii social-politice interne din Ungaria; se preconiza ca naţiunile să contribuie la această luptă (ceea ce era just) şi să aştepte rezultatul luptei (ceea ce nu mai era just), iar numai în caz de eşuare a acesteia să proclame despărţirea de statul ungar. Înăbuşirea temporară, de către reacţiune, a luptei pentru democratizare internă aducea însă cu sine şi jugularea, tot temporară, a luptei de eliberare naţională, agravarea contradicţiilor naţionale. Potrivit acestor teze, naţionalităţile nu puteau spera în acordarea dreptului de autodeterminare completă — nici în cazul succesului, şi nici în acela al eşuării temporare a luptei pentru democratizarea internă. Practica a infirmat această „cale" de rezolvare a problemei, oferind încă un indiciu obiectiv al oportunismului în problema naţională, condamnat de mersul evenimentelor, depăşit sub propriile priviri, de lupta revoluţionară a maselor.

În discursul reprezentantului Secţiei române, rezultă că cenzura a suprimat pasajele care dezvoltau ideea „dreptului de liberă dispunere al popoarelor", care înfăţişau asuprirea naţională a poporului român şi care exprimau neîncrederea „faţă de aşa-zisele partide naţionale maghiare". Deşi Flueraş declara: „noi nu ne putem lega ţinuta politică de viitor de voinţa lui Wilson ori a altor politicieni sau comandanţi antantişti ... dar nu ne putem încrede nici în viitoarea politică a naţionaliştilor români...", exprimînd totodată o rezervă importantă şi faţă de Károlyi (din cauza trecutului politic al acestuia şi a caracterului eterogen al partidului său), cu toate acestea, în discursul lui Flueraş şi-a făcut loc, ca un ecou al poziţiei de expectativă a unei bune părţi a conducerii P.N.R., aprecierea conform căreia rezolvarea arzătoarelor probleme social-politice ale poporului român din Transilvania „nu va depinde de la noi"[13].

Ulterior, în însemnările sale memorialistice, Flueraş afirma că la congres ar fi susţinut un punct de vedere mult mai avansat, potrivit căruia, „deşi muncitorimea română din oraşe şi din sate nu are inte-

---

[13] „Adevărul", 1918, XIV, nr. 40 din 6/20 octombrie, p. 1–2. Vezi şi Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la unire*, Oradea, 1938, p. 186.

www.dacoromanica.ro

rese comune nici cu burghezia română, nici cu Brătienii, nici cu Maniu, cu toate astea noi luptăm fără rezervă pentru aplicarea principiului de autodeterminare a popoarelor ... De notat — scria Flueraș — că înainte vreme nouă românilor nu ni se da mare importanță în partid, în special la congrese, de astă dată însă privirile erau ațintite asupra noastră !"[14]. Grăitor este faptul că, în relatarea discursului lui Flueraș, organul central al P.S.D.U., „Népszava", a strecurat — desigur, nu întîmplător — o inexactitate. Redînd liber, parafrazînd acel pasaj din cuvîntarea lui Flueraș în care se exprima convingerea că drepturile odată cucerite nu vor mai putea fi răpite, redacția ziarului a găsit de cuviință să adauge pentru cititorii săi, pe seama delegatului român, cuvintele: „nici în cazul în care am fi despărțiți (de Ungaria. — *Al.P.*) împotriva voinței noastre". Această mențiune apare de două ori în textul amintit, a doua oară specificîndu-se explicit: „anexarea cu forța la România"[15]. Asemenea afirmații erau menite să sugereze iluzia că muncitorii români s-ar putea opune unirii cu România, țara lor firească și adevărată. Un istoric maghiar aprecia că la congresul din octombrie 1918, „intenția conducătorilor partidului a fost aceea de a determina comitetele naționalităților să adere cu fermitate la linia politică a conducerii partidului, care voia să salveze integritatea teritorială a Ungariei cu ajutorul anumitor reforme"[16]. Orientarea oportunistă care sprijinea „propria burghezie", nu numai în război, ci și în problemele interne, a devenit predominantă și în Ungaria. Este cu atît mai edificatoare filiația ideologică comună a manifestărilor naționaliste ale unor lideri din perioada de pînă în toamna anului 1918 și a manifestărilor subit „internaționaliste", de la sfîrșitul anului 1918, care urmăreau menținerea integrității teritoriale a vechii Ungarii. În lucrarea sa *Magyarország és háboru* (Ungaria și războiul), liderul social-democrat maghiar Garámi Ernő proclama: „Clasa muncitoare din Ungaria are tot atît de puțin interes în fărîmițarea Ungariei, ca și stăpînitorii ei"[17]. În alunecarea „pe panta social-șovină un rol însemnat l-a jucat faptul că atît partidul austriac, cît și cel ungar s-au identificat în mod necondiționat cu interesele integrității teritoriale, care erau programul minimal al tuturor grupărilor politice ale burgheziei ungare. Principiul menținerii integrității teritoriale cu orice preț a avut un caracter imperialist, deoarece năzuia să asigure dominația burgheziei maghiare asupra a peste o jumătate din populația țării, care nu apar-

---

[14] Ion Flueraș, *Amintiri din tinerețe și din revoluție*, în „Mișcarea socială", 1932, III, nr. 10—12, iulie-septembrie, p. 1 281.

[15] Vezi „Népszava", 1918, XLVI, nr. 241 din 15 octombrie, p. 5. Citat de Kende János în „Párttörténeti Közlemények", 1963, nr. 1, p. 158 (despre luarea de poziție a secțiilor naționalităților la congresul extraordinar al Partidului Social-Democrat din Ungaria din 13 octombrie 1918).

[16] Kende János, *op. cit.*

[17] „Szociálizmus", 1916, nr. 1, p. 11—14. Cf. Csatáry Dániel, *Magyar-Román Kapcsolatok*: (Legături româno-maghiare), Budapesta, 1958, p. 97.

www.dacoromanica.ro

ținea națiunii maghiare" — apreciază istoricul maghiar Gálantai József [18].

În aceeași zi cu congresul P.S.D.U. — 13 octombrie —, a avut loc o mare întrunire a muncitorilor români de la Csepel, *care a demonstrat mult mai limpede poziția muncitorimii.* La Csepel lucrau circa 5 000 de muncitori români, concentrați în industria de război. La întrunire au participat și numeroși intelectuali, studenți ș.a. Trimisul Comitetului Central român, Tiron Albani, a înfățișat „suferințele îndurate de poporul român sub domnia clasei feudalo-șoviniste maghiare, căreia îi va pune capăt furtuna ce se ivește la orizont"; vorbind despre „ținuta socialiștilor români față de liberarea poporului român desmoștenit", T. Albani a arătat că muncitorimea „pretinde ca, împreună cu toate națiunile din Ungaria, și românii să aibă drept de liberă dispunere asupra sorții lor, *adică ei singuri să hotărască forma de stat în care vor să trăiască în viitor*" (subl. ns.). Muncitorii Atanasie Poenar, Trăilă Zbegan, Nicolae Mailat și Dumitru Porțian „au pretins cu tărie dreptul de liberă dispunere și au arătat că numai independența deplină a Ardealului, poate aduce adevărata dezrobire a poporului român; adunarea cere independența desăvîrșită a Transilvaniei"[19].

Însemnătatea deosebită a acestei întruniri reiese și din faptul că, avînd loc aproape concomitent cu ședința de la Oradea a conducerii P.N.R. (12 octombrie) și cu congresul P.S.D.U., permite unele aprecieri comparative. Prin inițiativa creării C.N.R. și prin întrunirea de la Csepel, socialiștii români au premers burgheziei, iar în unele privințe au ajuns mai departe în formularea revendicărilor, situîndu-se pe o poziție mai radicală, creînd condiții politice pentru realizarea năzuințelor populare. Acestea nu scad cu nimic importanța reală a ședinței de la Oradea a Comitetului Executiv al P.N.R. și a rezoluției citite în parlamentul din Budapesta, mai ales din punct de vedere al folosirii formelor legale, pentru manifestarea publică a năzuințelor poporului român. Întrunirea de la Csepel a fost prima manifestare hotărîtă a mișcării muncitorești române din Transilvania și Ungaria, în faza istorică decisivă din toamna anului 1918. Luări de poziție pentru desăvîrșirea unității politice au avut loc încă de la începuturile mișcării muncitorești atît în Transilvania, cît și în vechea Românie. Masele muncitorești românești au depășit în acțiune, în mod net „soluția" preconizată la congresul P.S.D.U., ce avusese loc în aceeași zi cu întrunirea de la Csepel, și, într-o măsură, poziția unor conducători ai Secției române și ai P.N.R. Revendicările afirmate la Csepel lărgeau mișcării muncitorești posibilitățile modului de a pune deschis problema unirii.

Puternice manifestări aveau loc în Transilvania încă de la începutul lunii octombrie, la Arad, Timișoara, Lugoj, în Valea Jiului, Munții

---

[18] Galántai József, *Magyarország az első világ háborúban* (Ungaria în timpul primului război mondial), Budapesta, Edit. Gondolat, 1964, p. 136, 249 și 327.

[19] *Adevărul*, XIV, 1918, nr. 40, p. 3.

www.dacoromanica.ro

Apuseni ş.a. Masele populare cereau pace, libertate naţională, drepturi politice. În acest timp, „Adevărul", organul socialiştilor români, ajunsese să aibă un tiraj de 18 000 de exemplare [20].

Evenimentele evoluau rapid, în direcţia disoluţiei totale a „monstrului cu două capete". Presa socialistă românească din Transilvania a salutat cu entuziasm aceste semne ale descompunerii celui de al doilea „bolnav" al Europei.

În a doua jumătate a lunii octombrie a avut loc pregătirea constituirii Consiliului naţional român. Unii conducători ai P.N.R. au căutat să tergiverseze acest act, să evite finalizarea contactelor cu socialiştii, purtînd în acelaşi timp tratative cu contele Károlyi Mihály, sperînd să poată prelua în exclusivitate conducerea luptei de eliberare naţională.

La miezul nopţii de 30/31 octombrie 1918, au răsunat împuşcături în zona străzii Konti, unde se afla sediul C.C. român, a cărui şedinţă era pe sfîrşite. Revoluţia izbucnise, dar „mai devreme decît aşteptam", după cum mărturiseşte Flueraş. Şedinţa C.C. român dezbătea, articol cu articol, statutele sfaturilor muncitoreşti. „Mihuţ, care rareori aştepta sfîrşitul şedinţei, plecase spre casă, dar iată-l reîntors după cîteva minute. Era transfigurat. Din stradă se auzeau împuşcături. Atîta ne-a putut spune Mihuţ : Fraţilor, revoluţia a izbucnit. Am lăsat dracului de statute şi am coborît şi noi în stradă. Într-adevăr, în oraş aveau loc îmbrăţişări între civili şi soldaţi şi puştile pocneau în aer cu alaiuri. Armata trecuse de partea poporului" — astfel descrie un martor ocular evenimentul [21]. Participanţii la şedinţă s-au răspîndit în oraş, în grupuri restrînse, urmînd a se reîntîlni în dimineaţa de 31 octombrie. I. Mihuţ şi E. Grapini au participat la ocuparea centralei telefonice „Jozsef Központ" din str. Baross. Cu excepţia celor două regimente de bosnieci cantonate în Buda, unităţile militare — în special cele din Pesta — s-au alăturat Consiliului naţional maghiar. Regimentul de artilerie ce staţiona în Kelenföld s-a postat în faţa hotelului „Astoria", sediul Consiliului naţional maghiar. Tunurile au fost puse în poziţia de tragere, îndreptate spre Buda, unde se afla palatul regal, citadelă a reacţiunii habsburgice. Pe Dunăre, în faţa parlamentului, acostau monitoare cu marinari revoluţionari. Sfatul muncitoresc şi Consiliul militar, creat la 25 octombrie, conduceau efectiv acţiunile revoluţionare. În Consiliul militar din Budapesta erau şi muncitorii români Ion Mihuţ, Zaharia Pop, Ion Budeanu, George Grădinaru, Pavel Buciumeanu, C. Androne, Victor Taflan, Pavel Marcu, Petre Borzescu şi alţii [22].

În noaptea de 30/31 octombrie au fost eliberaţi dezertorii, militarii şi deţinuţii politici — unii, condamnaţi la moarte — din cazarma „Maria Tereza" şi din închisoarea din str. Konti. A fost ocupată comenduirea şi capturaţi generalii Lukácsics şi Várkonyi, care au fost aduşi în faţa Consiliului naţional maghiar. Toate clădirile publice şi guvernamentale au fost ocupate. În zorii zilei de joi 31 octombrie 1918, reacţiunea era zdrobită de revoluţia victorioasă.

---

[20] Cf. Ion Flueraş, *op. cit.*, p. 1 279 ; Enea Grapini, *op. cit.*
[21] Ion Flueraş, *op. cit.*, p. 1 281—1 282.
[22] Tiron Albani, *op. cit.*, p. 157—158.

www.dacoromanica.ro

Potrivit înțelegerii anterioare, în dimineața zilei de 31 octombrie — deci în plină desfășurare a revoluției burghezo-democratice — a avut loc la hotelul „Jägerhorn" constituirea Consiliului național român, în care au intrat cîte șase reprezentanți ai P.N.R. și ai socialiștilor români [23].

Imediat după constituirea Consiliului național român (C.N.R.), s-a redactat un manifest către poporul român, care a fost imprimat în tipografia organului de presă al socialiștilor români și expediat prin curieri speciali sau ocazionali, în mii de exemplare, în toată Transilvania. Totodată, a fost redactată o ediție specială a „Adevărului", în 18 000 de exemplare, apărută în aceeași zi de 31 octombrie, dar antedatată 21 octombrie/ 3 noiembrie — ziua de apariție a numărului obișnuit, duminical, al gazetei.

Ediția specială se deschidea cu textul manifestului amintit, intitulat : „*Revoluția a învins*"[24].

Comentînd rezultatele revoluției, care a impus *Sfatul național maghiar la putere*, aceeași ediție specială a gazetei socialiste românești arăta : „noi ne-am constituit Consiliul național român pe baza drepturilor ce ni le asigură împrejurările" și cerea „ca toți românii să se alăture de acest consiliu și să declare alăturare lor *comunală* cît mai în grabă"[25]. Revoluția burghezo-democratică s-a soldat cu înlăturarea de la putere a magnaților, cu preluarea conducerii de către burghezie și aripa de centru și de dreapta a social-democrației, care, în alianță, au căutat să tempereze avîntul revoluționar al maselor, să limiteze procesul transformărilor democratice și să împiedice despărțirea de stat a popoarelor asuprite.

Revoluția a cuprins întreaga monarhie. Mari manifestații au avut loc în Transilvania, la Timișoara, Oradea, Arad ș.a. Luptele muncitorești și țărănești s-au intensificat îndeosebi între 31 octombrie și 2 noiembrie — la Cluj, Reșița, Timișoara, Brașov, Oradea, Lugoj, Valea Jiului, Arad, Anina, Sibiu, Sighișoara, Dej, Tîrgu-Mureș, Turda, în Munții Apuseni etc. În numeroase centre s-au înființat sfaturi muncitorești. Acțiunile se îndreptau împotriva organelor locale ale puterii de stat și împotriva autorităților militare. Răscoalele țărănești au luat o amploare deosebită [26]. Obiectivele acestei mari mișcări de masă erau : lichidarea resturilor feudale, a marii proprietăți moșierești ; înfăptuirea libertăților democratice, în primul rînd a votului universal ; cucerirea dreptului de autodeterminare, prin despărțirea Transilvaniei de Austro-Ungaria și unirea cu România ; înlăturarea aparatului de stat burghezo-moșieresc maghiar ; înfăptuirea păcii. În prima decadă a lunii noiembrie, autoritatea vechiului regim era dizolvată : armata, jandarmeria, poliția, organele locale — erau înlăturate sau anihilate. Vechiul stat ungar, principalul instrument al exploatării sociale și al asupririi naționale, era distrus. Aceasta a creat condiții favorabile pentru realizarea năzuințelor maselor populare, în vederea unirii Transilvaniei cu România pe cale democratică.

Cu prilejul înlăturării monarhiei și proclamării republicii în Ungaria, Emil Isac cînta prohodul dinastiei habsburgice : „S-a întîmplat, Înalte

---

[23] Enea Grapini. *op. cit.* ; I. Flueraș, *op. cit.*, p. 1 281—1 282.
[24] „Adevărul", 1918, XIV, ed. separată (specială) din 21 octombrie/3 noiembrie, p. 1.
[25] Ibidem, p. 1—2 (subl. ns.).
[26] Ibidem, p. 2. Vezi și *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, ed. a 2-a, p. 426—432, și vol. *Destrămarea monarhiei austro-ungare...*, p. 175—177.

www.dacoromanica.ro

Habsburge, comedia s-a sfîrşit. Şi mucul de lumînare îţi arde la deget. Du-te şi-ţi sapă mormîntul! ... Noi vrem frăţietate, egalitate cu toate neamurile, căci nouă nu oamenii ne-au fost duşmani, ci stăpînii lor". Unul dintre participanţii la acest eveniment, vorbind în numele muncitorimii române, arăta: „Ne bucurăm din toată inima de proclamarea republicei ungare, însă bucuria noastră va fi fără margini atunci cînd se va proclama republica română"[27].

Mişcarea revoluţionară cu caracter burghezo-democrat din Transilvania nu este o reflectare a evenimentelor din Ungaria. Ea a izbucnit sub impulsul acestor evenimente, dar s-a desfăşurat pe o cale proprie, ca urmare a particularităţilor generate de însăşi situaţia deosebită pe care o avea Transilvania în cadrul monarhiei austro-ungare. Natura contradicţiilor, intensitatea lor şi aspiraţiile poporului român caracterizau distinctiv Transilvania. Existenţa statului naţional român a influenţat, de asemenea, desfăşurarea evenimentelor revoluţionare din Transilvania din toamna anului 1918 [28].

Presa socialistă românească şi-a concentrat atenţia, încă din primele zile după victoria revoluţiei burghezo-democratice, asupra negării integrităţii teritoriale a vechii Ungarii, asupra despărţirii Transilvaniei de Austro-Ungaria şi a unirii ei cu România, asupra necesităţii convocării unei mari adunări cu caracter reprezentativ, care să consacre voinţa liber exprimată a maselor populare.

În acest timp, regimul Károlyi intrase deja în conflict [29] cu năzuinţele juste, de eliberare naţională, ale poporului român, sperînd că schimbarea politică produsă în Ungaria va determina Antanta să admită menţinerea Transilvaniei în cadrul Ungariei. Deşi cenzura fusese suprimată, însuşi articolul din ediţia specială a gazetei socialiste româneşti care anunţa cu satisfacţie preluarea puterii de către Consiliul naţional maghiar şi victoria revoluţiei prezintă pasaje suprimate.

La sediul C.C. român au avut loc consfătuiri în zilele de 1—2 noiembrie, stabilindu-se obiectivele şi sarcinile socialiştilor la centru, în Consiliul naţional român, precum şi în organizarea C.N.R. comitatense, orăşeneşti şi comunale, cu participarea cît mai numeroasă a muncitorilor şi ţăranilor, *în vederea preluării efective a puterii de către C.N.R.* În 6 noiembrie, toţi membrii C.N.R.C. desemnaţi a se stabili la Arad sosiseră deja aci. Socialiştii din C.N.R.C. ţineau legătura cu C.C. român prin curieri şi telefon [30].

În judeţul Arad, prizonierii, care „au adus cu sine un quant de bolşevism", erau supuşi unor măsuri de control şi carantină [31]. „Revista

---

[27] „Adevărul", 1918, XIV, nr. 45 din 10/24 noiembrie, p. 3.

[28] *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, ed. a 2-a, p. 425.

[29] Vezi Gábor S., *A burzsóa-szociáldemokrata kormány a dolgozónép forradalmi harca ellen. Dokumentumok a magyarmunkásmozgalom történetéből 1918 október 31-november 20* (Guvernul burgheziei şi social-democraţiei împotriva luptei revoluţionare a poporului muncitor. Documente din istoria mişcării muncitoreşti maghiare, 31 octombrie—20 noiembrie 1918), în „Levéltári Közlemények", Budapesta, 1954, XXV.

[30] Enea Grapini, *op. cit.*, p. 27—29.

[31] Arh. ist. centrală, fond. C.N.R. Arad, nr. 6/1918.

www.dacoromanica.ro

economică" organul cercurilor bancare româneşti din Sibiu, vedea ceva mai lucid situaţia: „*Trebuie o distincţie exactă.* Bolşevicii sînt numai electricitatea, dar norii sînt nefericiţii demobilizaţi, ajunşi astăzi la sapă de lemn"[32].

★

Calea de rezolvare a problemei naţionale era înţeleasă tot mai clar şi în rîndurile mişcării muncitoreşti. „Revoluţia şi capitulaţia a creat pentru toate naţiunile din ţară putinţa ca singure să-şi hotărască soarta, singure să decidă asupra viitorului lor şi singure să-şi croiască cadrele de stat în care vor dori să trăiască în viitor. Între împrejurările acestea am ajuns şi noi românii la încrucişarea drumurilor. *Consiliul naţional român este chemat acum a merge cu un pas mai departe şi a declara în mod clar şi lămurit că voim ca întreg poporul român din Ungaria, Transilvania si Banat să fie întrebat prin referendum, printr-o votare obştească, în ce cadre de stat voeşte să trăiască în viitor*", arăta organul de presă al socialiştilor români, în articolul de fond intitulat *Ce vrem?* [33]. Prin luarea de poziţie a lui Emil Isac din articolul *Spre libertate* şi prin chemarea de mai sus, *social-democraţia română din Transilvania punea, încă la începutul lunii noiembrie, problema necesităţii unei mari consultări populare, a unei mari adunări naţionale.* Acest fapt atestă o dată mai mult rolul activ, de frunte, al mişcării socialiste în lupta de eliberare naţională, rol care s-a manifestat prin iniţiative ce au premers sau chiar au stimulat acţiunile burgheziei în mişcarea naţională. De menţionat este, de asemenea, faptul că, pînă la reapariţia „Românului" (8 noiembrie), gazeta socialistă „Adevărul" a fost folosită şi ca organ al C.N.R., continuînd a îndeplini această funcţie şi după data amintită.

Adunarea naţională urma să fie instrumentul realizării unităţii politice româneşti. În conştiinţa poporului român din Transilvania, ideea adunării naţionale ca instituţie politică reprezentativă s-a dezvoltat şi adîncit tot mai mult în cursul îndelungatei sale lupte de eliberare naţională, atingînd culmile pe care le reprezintă adunarea de la Alba-Iulia. Ideea convocării unei mari adunări naţionale a pornit de jos, din masele populare cele mai largi din Transilvania, păstrătoare ale tradiţiilor revoluţionare de la 1848; ele făceau din adunarea naţională o instituţie căreia îi atribuim o înaltă menire istorică. Continuitatea ei în conştiinţa poporului a reactualizat, în condiţiile noi, în momentul culminant şi decisiv din toamna anului 1918, această menire. Ideea a fost preluată de Consiliul naţional din însăşi conştiinţa maselor populare. După cum am văzut, proletariatul român din Transilvania avea şi el vie, în propria sa conştiinţă, această idee călăuzitoare.

„*Întreg poporul român se alătură la Consiliul naţional român*", anunţa organul mişcării socialiste româneşti din Transilvania la 10 noiembrie. „Muncitorimea română declară că se alătură cu trup şi suflet la Consiliul naţional şi aşteaptă ca acest consiliu să fie la înălţimea chemării, lucrînd *atît pentru dezrobirea naţională* a neamului românesc din Ungaria şi Tran-

---

[32] „Revista economică" — Sibiu, 1918, XX, nr. 47 din 23 noiembrie. Vezi şi Arh. ist. centrală, Fond C.N.R. Caransebeş, nr. 88/7365/1918.

[33] „Adevărul", XIV, 1918, nr. 43 din 28 octombrie/10 noiembrie, p. 1 (subl. ns.).

www.dacoromanica.ro

silvania, *cît și pentru ridicarea la o treaptă socială* mai bună a poporului muncitor român și a țărănimii române" (subl. ns.). Presa socialistă românească relata pe larg despre alăturarea studențimii române din Budapesta la C.N.R. O delegație a C.N.R., formată din doi socialiști și un reprezentant al P.N.R., a acționat pe lîngă ministerul de război din Budapesta, determinînd emiterea unei ordonanțe, prin care trupele formate din soldați români erau îndrumate să depună jurămîntul către C.N.R., să se organizeze, sub conducerea ofițerilor români, în formațiuni cu drapel românesc [34].

Organul socialiștilor români din Transilvania a dat și el publicității declarația lui Jászi Oszkár privitoare la atitudinea noului guvern ungar față de naționalități; cu toate că se declara în favoarea dreptului de autodeterminare, Jászi susținea deschis menținerea integrității teritoriale.

Deși avea un conținut mai radical, aceeași poziție o exprima în esență și *Manifestul intelectualilor maghiari către națiunea lor*.

Gazeta socialistă românească din Transilvania a publicat mesajul prin care Departamentul de Stat al S.U.A. recunoștea justețea cauzei naționale a poporului român [35].

Constituirea Consiliului național român local din Budapesta, care a avut loc la 11 noiembrie la sediul Secției române a P.S.D.U. din piața Kalvárja, oferă indicii cu privire la curentele politice din interiorul consiliilor naționale române. La întrunire au participat muncitori, intelectuali și soldații români. Ioan Erdélyi (P.N.R.) a declarat : „Noi o singură țintă avem : ca toate ținuturile românești să formeze un singur stat. Unirea noastră cu România trebuie să se facă fără nici o condiție". În numele socialiștilor, Ioan Mihuț cerea „ca nu numai o singură clasă, ci întreaga națiune română să fie eliberată. Să nu uităm starea grozav de tristă a țărănimii din România. Nu trebuie să lăsăm să se mai repete suferinți ca acelea cari au provocat răscoala țărănimii din România în 1907. Cînd se va pune chestia unirei noastre cu România, va trebui atunci să punem condițiuni României, să pornească pe calea democrației celei mai largi, și să se sfîrșească cu domnia ciocoilor ...Cînd veți pleca în Ardeal să faceți agitație, să nu băgați în capul românilor ideia ca să ne unim cu România fără nici o condiție". În același sens a vorbit și Tiron Albani.

În C.N.R. local din Arad, constituit la 3 noiembrie, au fost aleși din partea socialiștilor : Vasile Maghiar, Ioan Costa și Ludovic Feier, împreună cu trei reprezentanți ai P.N.R., deci pe bază de paritate între cele două partide. Întruniri populare, la care au participat delegați ai C.C. român, au avut loc în numeroase localități : la Timișoara (10 noiembrie), Vărșandul Nou și Vechi, Micălaca (delegat I. Receanu, s-a ales „sfatul popular"), Pecica Română (s-a constituit C.N.R. local, cuprinzînd cinci socialiști) etc. La Dognecea s-a ales „Consiliul muncitoresc" local, în care au intrat și muncitori de alte naționalități. La Bocșa Română și Bocșa Montană (12 noiembrie, delegați Iosif Renoiu și Basil Surdu),

---

[34] Ibidem, p. 1—2.
[35] Ibidem, p. 2.

www.dacoromanica.ro

participanții la discuții au subliniat însemnătatea unirii forțelor în cadrul C.N.R. După terminarea întrunirii s-a intonat, alături de „Deșteaptă-te române”, cîntecul muncitoresc „Pe steagul roș”. La Ocna de Fier s-a ales „Consiliul muncitoresc local”, care era în realitate un consiliu național, întrucît nu cuprindea numai reprezentanți ai muncitorilor: semnificativ este tocmai faptul că, deși era un organ cu o componență mai largă, el adoptă denumirea de „consiliu muncitoresc”[36].

Sub impulsul evenimentelor, continua constituirea, consolidarea și afirmarea organizațiilor locale ale Secției române a P.S.D.U. S-a constituit, bunăoară, organizația de partid socialistă română, din Turda [37].

La o mare întrunire de la Bistrița, trimisul C.C. român a vorbit „despre ideile socialiste și foloasele revoluției”; s-a votat o rezoluție în favoarea republicii, „cu toată opunerea d-lui Moldovan”. Președintele ales al întrunirii, „tov. Ioan Schuster, explică în trei limbi situația creată de revoluție”. La alegerea Consiliului național local din Făgăraș format din 18 membri a vorbit „tov. Iosif Receanu, trimisul partidului social-democrat român”[38]. Secțiunea română din Brașov a P.S.D. a hotărît înființarea unui curs duminical de științe sociale, la sediul localului, din piața Inului [39]. Telegramele de aderare la C.N.R.C., din partea secțiunilor locale române din Rodna Nouă și Rodna Veche ale P.S.D., au fost publicate în presa timpului. În numele organizației de partid din Brașov, Victor Brătfăleanu cerea Comitetului Central român „îndrumări în chestia conlucrării cu C.N.R. Central”[40]. La Cluj, conducerea „Senatului” național român — care a manifestat, o perioadă, ambiții de preluare a conducerii mișcării național-românești din Transilvania istorică, în dauna C.N.R. Central din Arad — înțelegea într-un mod limitat colaborarea cu social-democrații, mergînd pînă la numirea unor „delegați” pe lîngă organizația social-democrată comitatensă Cojocna [41]. Menționăm că la Cluj nu exista organizație de partid a socialiștilor români. Printre delegații amintiți se aflau însă intelectuali români cu vederi democrate, făcînd parte din cercurile universitare cu preocupări sociologice progresiste, pe linia colaborării culturale româno-maghiare (dr. I. Pordea ș.a.), care au avut momente de apropiere pronunțată de mișcarea socialistă. Constatăm apoi că autorizațiile de plecare la adunarea de la Alba-Iulia pentru unii socialiști — români, dar și maghiari (Costică Atanasiu, George Rus, Tóhati László) — erau cerute „Senatului național român” din Cluj de către Comitetul executiv

---

[36] Ibidem, nr. 45, p. 3 4.

[37] Arh. ist. centrală, fond Consiliul dirigent, județul Turda-Arieș, nr. 125 1918. Știri verbale aduse de privați și oficianți, luate de Senatul național din Turda nr. 486: „Se prezintă procesul-verbal din ședința de constituire a social-democraților, secția română din Turda”. Nedatat nr. 487 are data de 30 noiembrie.

[38] „Adevărul”, XIV, 1918, nr. 46, p. 3—4.

[39] Ibidem, nr. 46, p. 4.

[40] Ibidem, nr. 44, p. 3.

[41] Arh. ist. centrală, fond Senatul național român din Ardeal (Cluj). Rezumate, cf. registrului de intrare-ieșire a actelor între 3 noiembrie 1918 și 28 ianuarie 1919. Vezi nr. 197—199 din 15 noiembrie.

www.dacoromanica.ro

al Consiliului național maghiar din Transilvania [42]. Socialiştii erau reprezentanţi în afara localităţilor amintite, în alte consilii naţionale locale din diferite regiuni ale Transilvaniei : în Sătmar [43], în comitatul Solnoc-Dobîca (Dej)[44], la Orăştie [45] ş.a. Exemplele s-ar putea înmulţi.

La unele întruniri populare sau socialiste din Transilvania participau şi reprezentanţi ai mişcării socialiste din vechea Românie [46].

În legătură cu *tratativele de la Arad*, socialiştii români au avut o contribuţie importantă în ceea ce priveşte stabilirea formei de luare a contactului cu partea maghiară (notă ultimativă, redactată în limba maghiară, pentru a se evita răstălmăcirile, adresată nu guvernului, ci Consiliului naţional maghiar, ca organ politic egal, omolog), a locului tratativelor (Aradul, nu Budapesta) şi a canalului de legătură cu caracter cvasidiplomatic [47].

Proclamaţia către toate popoarele lumii, care anunţa eşuarea tratativelor, a fost publicată în absenţa din Arad a celor trei socialişti, membri ai C.N.R.C. [48] „Adevărul" însoţea textul proclamaţiei de o notă, în care se arăta că publicarea acestui document fără ştirea şi consimţămîntul membrilor socialişti ai C.N.R.C. poate provoca ieşirea lor din consiliu. Presa maghiară a căutat, fără a reuşi, să exploateze neînţelegerea care, în cele din urmă, s-a aplanat [49].

Prin circulara din 15 noiembrie, publicată de toată presa românească cu titluri în mari manşete, Consiliul naţional român central convoca „Marea adunare naţională română" la Alba-Iulia, pentru data de duminică 1 decembrie 1918, ora 10 dimineaţa [50]. Printre delegaţii de drept erau 18 reprezentanţi ai P.S.D. şi 58 ai meseriaşilor.

Socialiştii români se bucurau de sprijinul social-democraţiei altor naţionalităţi asuprite din fost Imperiul austro-ungar. Socialiştii cehi (prin Tuşar, unul din conducătorii lor) au transmis membrilor C.C. socialist român îndemnul de a lupta pentru separarea Transilvaniei de Ungaria şi Unirea cu România [51]. Articolul de fond *Cum vrem să ne unim cu România*, publicat în „Adevărul", reprezenta o precizare de poziţie faţă de proclamaţia cu care socialiştii români nu au fost întru totul de acord, lansată imediat după eşuarea tratativelor de la Arad ; articolul amintit exprima o

---

[42] Ibidem, nr. 498 din 30 noiembrie 1918.

[43] „Proces-verbal despre Marea adunare poporală română, ţinută în 13 noiembrie 1918 în sala de consultare a oraşului Sătmar", în vederea constituirii consiliilor naţionale române locale (în arhiva particulară dr. Ilie C. Barbul ; copii făcute de prof. Titus L. Roşu, Oradea).

[44] Arh. inst. centrală, fond Consiliul naţional român al Comitatului Solnoc-Dobîca, dosar 3, fila 8, şedinţa din 9/22 noiembrie şi cea din 23 noiembrie/6 decembrie 1918.

[45] Ibidem, dosar 2, f. 7. Proclamaţie din 18 noiembrie 1918 a Consiliului naţional român, cu indicarea membrilor Consiliului, după profesie şi apartenenţa politică.

[46] „Anuarul liceului din Gherla pe anul 1928",

[47] E. Grapini, *op. cit.*, p. 23—24 şi 26 ; „Adevărul", XIV, 1918, nr. 45, p. 1—2.

[48] „Adevărul", 1918, XIV, nr. 45, p. 2—3.

[49] Ibidem, p. 3. Vezi şi „Aradi Közlöny", nr. 226 din 22 noiembrie 1918, şi „Aradi Ujság" din aceeaşi dată.

[50] „Adevărul", XIV, 1918, nr, 46, p. 2.

[51] Sever Stoica, *Iuliu Maniu*, Cluj, 1932, p. 135—136 ; Enca Grapini, *op. cit.*, p. 26.

www.dacoromanica.ro

poziţie înaintată: „Unul dintre visurile noastre cele mai frumoase e şi unirea tuturor românilor. Vrem ca toată suflarea românească să vieţuiască într-un stat, vrem ca prin unirea tuturor ţărilor româneşti să devenim un popor mare, înaintea căruia să fie deschise toate căile ce duc spre progres şi fericire. Le vrem acestea toate cu aceeaşi căldură, cu aceeaşi sete ca şi domnii naţionalişti, ba chiar, de se poate, însufleţirea noastră e şi mai mare. Însă cînd le declarăm acestea, avem datorinţa sfîntă de socialişti şi proletari, să ne ridicăm cuvîntul împotriva tuturor acelora cari voiesc să facă unirea cu boierimea şi ciocoimea putredă şi ticăloasă, care întru nimic nu se deosebeşte de grofii şi baronii şovinişti ... Noi vrem să ne înfrăţim cu România muncitoare, însă la nici un caz cu ţara ciocoilor şi-a unui Hohenzollern"[52]. Cu toate că plătea un însemnat tribut unor aprecieri negativiste la adresa României, acest articol, împreună cu alte numeroase manifestări, *nu lăsa nici un dubiu asupra faptului că la Alba-Iulia se va proclama Unirea Transilvaniei cu România*. Faptul era, de altfel, cunoscut şi autorităţilor maghiare. Elementele fostului regim recurgeau la acte de sabotaj, făceau o intensă agitaţie împotriva unirii, folosind pretextul existenţei monarhiei în România.

În acest timp, unii conducători ai P.S.D.U. treceau sub tăcere politica guvernului Károlyi — care se opunea continuării şi dezvoltării revoluţiei, precum şi luptei de eliberare naţională. Organul central al P.S.D.U., „Népszava", a cerut maselor populare româneşti să se declare pentru rămînerea în cadrul Ungariei [53].

În a doua jumătate a lunii noiembrie 1918, divergenţele din interiorul C.N.R.C. s-au ascuţit. V. Goldiş arată în memoriile sale, fără a numi persoane [54], că unele elemente din conducerea mişcării naţionale preconizau convocarea unei adunări restrînse. Aripa democrată din C.N.R.C. a impus însă convocarea adunării naţionale simultan cu o mare adunare populară, la care au participat peste 100 000 de ţărani, muncitori, intelectuali.

Aripa dreaptă a P.N.R. se străduia să minimalizeze aportul socialiştilor, să devină în cadrul C.N.R.C. un *primus inter pares*.

Documente cu caracter oficial, local sau chiar personal, dovedesc tendinţa exponenţilor dreptei burgheze de a împinge pe un plan secundar pe socialişti, de a se debarasa de aceştia. În declaraţia din 18 noiembrie — prin urmare după începerea tratativelor cu socialiştii — P.N.R. se erija în unicul reprezentant al poporului român, iar în circulara din 3 noiembrie, semnată în numele C.N.R.C. de T. Mihali (care se autointitula preşedinte al C.N.R.C.), se afirma tendenţios că C.N.R.C. ar fi fost „completat" prin cooptarea socialiştilor; semnificativ este faptul că la această din urmă dată, sub presiunea maselor şi a socialiştilor, acea parte a burgheziei române din Transilvania care se pronunţa în favoarea unirii necondiţionate cu regatul român nu a îndrăznit să strecoare în circulara-directivă

---

[52] „Adevărul", XIV, 1918, nr. 45, p. 1.
[53] „Népszava", 1918, XLVI, nr. din 21 noiembrie ş.a.
[54] V. Goldiş, *Discursuri rostite în preajma Unirii şi la Asociaţiunea Astra*, Bucureşti, 1918, p. 21.

www.dacoromanica.ro

acest proiect propriu, lăsînd în seama adunării naţionale problema formei constituţionale[55].

Conferinţa din 3 noiembrie 1918 a organizaţiei P.N.R. din Oradea-Bihor[56] era încunoştinţată asupra scrisorii trimisă de Şt. Cicio-Pop, prin studentul în drept Traian Cosma, în care se dădeau indicaţii scrise în sensul moderării avîntului de luptă al maselor; totodată, se transmitea verbal ştirea eronată potrivit căreia „Secţia românească a partidului social-democrat din Ungaria *a fuzionat* cu Partidul Naţional Român, exmiţînd patru delegaţi, cari dimpreună *cu cei şase membri ai Comitetului executiv* vor forma Consiliul naţional român din Transilvania şi Ungaria" (sublinierile indică erori flagrante). Desigur că nu putea fi vorba de o fuziune între partide ce reprezentau două clase distincte, deşi delimitările politice necesare nu s-au făcut în măsură suficientă, din cauza slăbiciunii socialiştilor. Pierderea treptată de teren de către aceştia se explică în parte şi prin reîntoarcerea de pe fronturi a miilor de ţărani şi intelectuali, în rîndurile cărora socialiştii români nu desfăşuraseră o activitate corespunzătoare cerinţelor şi importanţei lor. Cu toate acestea, nu se cunosc pînă în p ezent documente care să ateste afirmaţia potrivit căreia componenţa CrN.R.C. s-ar fi modificat substanţial în favoarea P.N.R., în ultimele z.le ale lunii noiembrie 1918 (de la 6/6 la 30/6). Înclinăm să apreciem că piroporţia paritară dintre cele două partide în cadrul C.N.R.C. a rămas nemodificată pînă la depunerea mandatului consiliului în faţa Adunării naţionale de la Alba-Iulia. Numele celor 24 de reprezentanţi ai P.N.R. care ar fi completat C.N.R.C. sînt necunoscute; o asemenea răsturnare pare neverosimilă şi prin proporţii. Precipitarea evenimentelor — care nu lăsa prea mult răgaz pentru îndeplinirea tuturor formalităţilor — nu poate constitui o explicaţie plauzibilă. Membrii C.N.R. local din Arad, în componenţa căruia intrau şi delegaţii socialiştilor din localitate şi care au asistat, de pildă, la pregătirea şi desfăşurarea tratativelor din 13 — 15 noiembrie, nu aveau drept deliberativ. Cooptarea lor ad-hoc în C.N.R.C. nu ar fi putut trece neobservată, întrucît C.N.R.C. stabilise raporturi cvasidiplomatice, pe bază de egalitate, cu Consiliul naţional maghiar central. Constituirea, componenţa şi obiectivele C.N.R.C. fuseseră aduse la cunoştinţa opiniei publice. De altfel, componenţa C.N.R. local Arad nici nu era atît de numeroasă încît să permită detaşarea a 24 de membri. Paritatea era respectată şi în unele C.N.R.-uri locale. Aripa democrată a burgheziei, formată din mica burghezie şi intelectuali cu vederi mai largi, care constituiau majoritatea în cadrul Partidului Naţional Român, dorea să dea un caracter reprezentativ consiliilor naţionale; cu toată inconsecvenţa şi limitele acestei tendinţe, cu toate slăbiciunile social-democraţiei, pe plan local în special, documentele atestă faptul că dreapta burgheză nu a reuşit să evite confruntarea cu modul în care concepeau masele populare înfăptuirea unităţii statale. Chiar exponenţii dreptei atacau în vechiul parlament ungar tema caracterului nereprezentativ al acestuia, mergînd pînă la a critica — se înţelege, din motive tactice — absenţa socialiştilor de pe băncile parlamentare.

---

[55] „Adevărul", XIV, 1918, nr. 44, p. 1.

[56] Arh. ist. centrală, fond C.N.R. din Bihor şi Oradea nr. 1/1918, Proces-verbal al conferinţei P.N.R. din Oradea-Bihor din 3 noiembrie 1918.

www.dacoromanica.ro

Experimentată politicește în lupta națională, burghezia română din Transilvania nu putea recurge la măsuri pe care le criticase anterior. Una din tezele sale preferate, inspirată din principiile wilsoniene, era teza necesității controlului internațional, a caracterului european al problemei naționale. Însăși convocarea Adunării naționale și a Marii adunări populare de la Alba-Iulia indică preocuparea aripii democrate burgheze de a da un caracter reprezentativ actului unirii în fața opiniei publice internaționale, în fața conferinței de pace. După unire, cînd teza caracterului european al problemei naționale nu mai era actuală pentru vîrfurile burgheziei, acestea au imprimat evenimentelor un curs rapid în direcția propriilor lor interese de clasă aflată la putere.

Tendința burgheziei de a minimaliza rolul socialiștilor în lupta națională este însă incontestabilă. Ea rezultă din însăși desfășurarea dezbaterilor din interiorul C.N.R., mai ales în preajma convocării Adunării naționale și a elaborării programului acesteia. Aripa dreaptă a burgheziei folosea în acest sens, cu abilitate, confuziile întreținute în special de ecourile poziției nihiliste în problema națională, promovată de unele elemente ale conducerii social-democrației maghiare. *Dar sursa divergențelor dintre dreapta burgheză și elementele înaintate ale social-democrației române din Transilvania trebuie căutată în radicalismul poziției socialiștilor* [57].

Esențialul în raporturile socialiștilor cu P.N.R. îl constituia nu luarea contactului, ci modul cum au acționat în cadrul acestor raporturi. Eliberarea națională, cauză a întregii națiuni, a tuturor claselor sociale, parte integrantă a desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, cerea în mod obiectiv unirea tuturor forțelor. Masele muncitorești, avînd în fruntea lor elemente înaintate, au activizat în mod substanțial însăși mișcarea națională, determinînd chiar unele delimitări în rîndurile burgheziei.

Frămîntările din interiorul consiliilor naționale nu au putut pune în cauză nici un singur moment problema unității statale. *Esențialul în activitatea lor îl reprezintă însăși misiunea istorică ce le-a dat naștere* : *unirea*, misiune pe care au îndeplinit-o la un înalt nivel de conștiință politică.

Cu toată presiunea guvernului burghezo-moșieresc român de a se proclama ,,unirea fără condiții'', elogiindu-se dinastia, declarația de la Alba-Iulia a fost alcătuită într-un spirit mult mai înaintat decît doreau vîrfurile burgheziei și ale moșierimii din vechea Românie și din Transilvania [58]. Socialiștii cereau ca în declarația de la Alba-Iulia să fie introduse la loc de frunte prevederi cu privire la înfăptuirea unor largi transformări democratice : reforma agrară, votul universal, republica, libertăți politice, ocrotirea muncii, asigurarea drepturilor minorităților naționale. Ziarul ,,Românul'' din Arad, reapărut din 8 noiembrie, dînd dovadă de simț politic, încerca să estompeze aceste deosebiri de vederi prin relatările semnate de Ion Clopoțel, care punea accentul pe marele scop comun al tuturor românilor, unirea [59]. Unele elemente social-democrate manifestau o atitudine condiționistă [60]. Acest ,,condiționism'' trebuie înțeles ca

---

[57] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ed. a 2-a, p. 448.
[58] *Ibidem*.
[59] ,,Românul'', 1918, nr. 19, p. 1.
[60] Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 114–116.

www.dacoromanica.ro

un mijloc de a influenţa, pe baza solidarităţii de clasă, radicalizarea luptei proletariatului şi maselor populare din România, ca o motivare a însuşi actului unirii, ca o fundamentare juridică-politică a acestuia şi nicidecum ca o tendinţă de a izola Transilvania de vechea Românie. Legătura organică a revendicărilor sociale cu lupta de eliberare naţională făcea posibilă şi necesară poziţia amintită pînă la limita dată de caracterul legic, obiectiv imperios necesar al desăvîrşirii unităţii statului naţional. Această limită exprima, în ultimă analiză, însuşi raportul de forţe dintre clasele sociale şi grupările lor politice existente în Transilvania în toamna anului 1918. Problema centrală în jurul căreia s-a desfăşurat controversa era problema republicii ; intensitatea controversei a atins punctul culminant în şedinţa din 30 noiembrie de la Alba-Iulia a C.N.R.C., care a definitivat proiectul de rezoluţie [61]. Cerînd faţă de poziţia iniţială exprimată în faţa maselor, conducerea social-democrată nu a acceptat totuşi ca în declaraţie să figureze proslăvirea regelui şi a dinastiei de Hohenzollern. Socialiştii au impus ca declaraţia să proclame unirea cu România fără a se specifica forma constituţională a acesteia şi s-au pronunţat pentru menţinerea unei autonomii provizorii a Transilvaniei. Este interesant de arătat faptul că, potrivit chiar mărturisirii unui fruntaş al românilor transilvăneni trecuţi în vechea Românie, Alexandru Lepădatu, adept al liniei politice a lui I.I.C. Brătianu, acesta din urmă şi-ar fi exprimat nemulţumirea faţă de formularea rezoluţiei de la Alba-Iulia în cuvinte deosebit de aspre : „Aş fi preferat să fi lipsit voturile socialiste decît să lipsească numele regelui". Cu atît mai semnificativă apare recunoaşterea cauzelor acestui fapt, întărită de înşişi unii fruntaşi politici din Transilvania : obţinerea unanimităţii, „a fost, după cum ni s-a relatat de cei prezenţi, motivul pentru care făuritorii actului de unire au crezut că e oportun să nu omagieze pe regele Ferdinand în chiar acest act"[62].

În articolul *La Alba-Iulia*, redacţia „Adevărului" scria : „Se vor întruni aici toţi reprezentanţii neamului românesc din Ungaria şi Ardeal, şi prin cuvîntul lor vor arăta lumii întregi voinţa întregului neam. Se va arăta, în primul rînd, că naţiunea română, care veacuri de-a rîndul a suportat jugul robiei naţionale, voieşte acum să devină cu desăvîrşire liberă şi să se contopească într-un singur stat naţional. Românii din Transilvania şi Ungaria, *fără deosebire de clasă*, voiesc să se unească cu fraţii lor de peste munţi . . . Prin aceasta se va înfăptui, în fine, ceea ce înainte cu trei sute de ani a fost zădărnicit prin uneltirile barbare ale unor tirani şi prin lipsa de conştiinţă naţională a poporului românesc de atunci. Drama naţională săvîrşită pe Cîmpia Turzii se va ispăşi acum prin hotărîrea istorică ce va lua-o adunarea naţională de la Alba-Iulia. A sosit, aşadar, plinirea vremii. Poporul român se bucură azi de libertatea naţională. Dar nu e [numai] aceasta ceea ce se va săvîrşi la Alba-Iulia. Sîntem un neam de oameni săraci — continua articolul. — Am fost totdeauna supuşii şi robii altora. Adunarea naţională va avea chemarea să pună la cale înfăptuirea reformei agrare, ca românul plugar să devină stăpîn pe pămîntul părinţilor săi. Tot asemenea va trebui să se proclame la Alba-Iulia şi dreptul de vot universal, precum şi alte legi pentru fericirea poporului, căci nu

---

[61] Dezbaterea a fost publicată, după note stenografice, de G. Bogdan-Duică în ziarul „Naţiunea" din Cluj în 18 articole comentate, începînd cu nr. din 24 ianuarie 1930.

[62] Alex. Lapedatu, *Amintiri şi reflexii cu privire la actul unirii de la Alba Iulia*, publicate în „Generaţia Unirii", vol. I, 1929, nr. 4, p. 14—15.

www.dacoromanica.ro

voim ca şi-n România de mîne să trăim tot aceeaşi viaţă de robi ce am trăit-o în Ungaria feudală de ieri. Alba-Iulia va însemna pentru noi începutul unei noi vieţi. Să mergem cu toţii acolo"[63].

Zeci de mii de ţărani, mii de muncitori şi intelectuali, mulţi dintre ei veniţi pe jos, au început să se adune încă de la 29 noiembrie la Alba-Iulia din toate părţile Transilvaniei, aşteptînd cu nerăbdare răspuns la cele mai arzătoare probleme ridicate de făurirea unui stat naţional, unitar, democrat, independent. Din rîndurile lor s-au ridicat spontan, la cele 14 tribune, numeroşi oratori. Această mare adunare populară de peste 100 000 de oameni a contribuit la întreţinerea unei atmosfere de frămîntare revoluţionară, care a influenţat într-o măsură lucrările adunării deputaţilor [64]. Dintre participanţi se distingeau cei peste 10 000 de muncitori, care veniseră cu steaguri roşii.

Discursul rostit în cazina de la Alba-Iulia de Vasile Goldiş, ca delegat cu expunerea proiectului de rezoluţie, făcea bilanţul istoric al suferinţelor naţionale ale poporului român; el reprezintă o pagină antologică în istoria artei oratorice româneşti. Socialiştii au contribuit la desfăşurarea Adunării Naţionale printr-un vicepreşedinte (I. Flueraş), un secretar (I. Ciser) şi un orator (I. Jumanca). În discursul său, Jumanca arăta deplina compatibilitate între ţinuta socialiştilor români care sprijineau unirea şi ţelurile Internaţionalei socialiste, subliniind totodată faptul că muncitorii români doresc să continue, după unire, relaţiile lor de clasă cu proletariatul maghiar. Inversînd un cunoscut dicton latin, Jumanca declara că socialiştii români consideră că binele se află acolo unde este patria (ubi patria, ibi bene), apreciind pe drept cuvînt că desăvîrşirea unităţii statale creează condiţii superioare pentru însăşi desfăşurarea luptei de clasă [65]. Un martor ocular arată că discursul lui Jumanca a produs o puternică impresie favorabilă în public: „...A fermecat pe ascultători prin frumosul său discurs"[66]. Socialiştii au luat cuvîntul şi în adunarea populară, arătînd maselor importanţa istorică a actului unirii. După depunerea mandatului de către C.N.R.C., adunarea deputaţilor a ales Marele sfat naţional, format din 210 membri (ulterior au mai fost cooptaţi 47), dintre care 17 erau socialişti (s-au mai adăugat prin cooptare alţi 5). În componenţa Consiliului dirigent au intrat şi doi socialişti: I. Jumanca şi I. Flueraş. Exponenţii stîngii au fost puşi într-o situaţie cu totul minoră de la această dată, aşa cum o recunoaşte însuşi Flueraş în memoriile sale[67]. Cu aceasta se deschidea, de fapt, o nouă pagină în istoria politică a poporului român, o nouă epocă istorică de dezvoltare a vieţii sociale pe un plan superior, epoca contemporană.

---

[63] „Adevărul", 1918, XIV, nr. 46, p. 1 (subl. ns.).

[64] Delegaţii de drept ai socialiştilor români în Adunarea Naţională reprezentau localităţile: Arad (G. Hălmăgeanu, Leon Muntean, Sava Demian); Braşov (G. Grădinar), Deva (Dionisie Pîrvu, Petru Seleşan); Lugoj (George Urzică); Orăştie (Ioan Herţa, Adam Oltean); Rodna Veche (Alexandru Cărdan, Victor Sîngcorzan, Iosif Tăpălagă); Timişoara (Traian Novac); Turda (Ioan Pescariu, Ioan Chişiu), precum şi Clubul socialiştilor români din Secărîmb (Gavril Deac, Dumitru Motoiul). Delegaţiile din adunarea populară reprezentau pe muncitorii români din Cluj, Oradea, Ocna-Mureş, Zlatna, Turda, Salonta, Sicula, Tinca, Bocşa, Reşiţa, Oraviţa, Petroşani, Călan, Sibiu, Făgăraş, Sighişoara, Blaj, Odorhei, Baia Mare, Dej, Ocna Dej, Lupeni şi multe alte localităţi.

[65] *Marea unire*, de la 1 Decembrie 1918, Buc. 1943, p. 107–108.

[66] Dr. I. Bordea, *Amintiri din zile mari*, în „Generaţia Unirii", vol. II, 1930, nr. 12, p. 15–19.

[67] I. Flueraş, *op. cit.*, p. [illegible]

www.dacoromanica.ro

În nota lui Tiron Albani depusă în manuscris la Institutul de istorie „Nicolae Iorga" al Academiei, intitulată *Ce a fost Adunarea Națională*, autorul descrie un episod legat de participarea muncitorilor la adunarea de la Alba-Iulia. Un ziarist francez din grupul reporterilor de război de la cartierul generalului Franchet d'Esperay discuta în limba franceză cu poetul Emil Isac, cerîndu-i relații despre semnificația tricolorului în vîrful drapelului roșu, arborat de muncitori. Emil Isac a preferat să dea cuvîntul stegarului, muncitorul Drăghici, a cărui explicație a tradus-o în franceză pentru ziarist : „Pentru că drapelul roșu înseamnă că vrem dreptate socială, iar tricolorul înseamnă că aceasta o vrem prin unirea cu România". Reporterul a fotografiat grupul de manifestanți cu drapelul amintit și a notat că era vorba despre delegația minerilor de la salinele din Ocna-Mureș. „Cîteva zile mai tîrziu, Emil Isac primi ziarul parizian care publicase pe prima pagină reportajul cu Alba-Iulia, avînd la mijloc clișeul cu demonstrația muncitorilor mineri".

Cel mai important articol care sintetizează poziția socialiștilor români față de unire este semnat de Emil Isac și publicat în „Adevărul" la 23 decembrie 1918 sub titlul *Alba-Iulia socialiștilor români* [68].

Emil Isac declara și de astă dată că „noi, românii, am devenit iredentiști *nu arareori pe bază curat socială* (subl. ns. — *A.P.*). Evoluțiunea normală — continua Isac — a descompus Ungaria istorică și fiecare popor s-a atașat curentului independenței. Noi, românii din Ungaria, *socialiștii, ca și naționaliștii*, vrem unirea tuturor elementelor românești, căci numai astfel sîntem asigurați că putem trăi viața unui popor civilizat și numai astfel ne este posibil ca, în sfîrșit, toată energia noastră să nu fie jertfită în luptă de rezistență, ci ca energia aceasta să poată fi folosită pentru progresul cultural, social și economic. Independența noastră este o condiție *sine qua non* a viitorului nostru și independența nu ne poate fi asigurată decît atunci dacă nu vor mai exista provincii românești, ci dacă toată românimea va trăi o singură viață de stat. *Ásta-i argumentul suprem pentru care socialismul român s-a declarat în Alba-Iulia pentru idealul unirii tuturor românilor*". Un popor care nu și-a dobîndit unitatea statală „nu-și poate dezvolta niciodată particularismul național spre binele omenimei întregi".

Articolul lua poziție față de una dintre cele mai controversate probleme ale unirii Transilvaniei. „Este naiv contraargumentul că noi, românii din Ungaria, ne unim cu un regat ... Regatul, în geneză și în principiu, nu poate fi acceptat de socialism". În concluzie, articolul susținea că „pînă ce nu este decît un argument pentu a nu ne uni, iar există mii de argumente care pretind unirea tuturor românilor, socialismul român din Ungaria este silit ca să contribuie fără șovăire la înfăptuirea idealului unirii tuturor românilor... Și dacă unii încearcă să disprețuiască pentru aceasta pe tovarășii noștri români, servesc pe ascuns chiar cauza păcătoasă a Ungariei istorice și feudale."

Într-un interviu din vara anului 1919, Emil Isac declara : „*Unirea este o urmare a revoluției*" [69].

---

[68] „Adevărul", XIV, 1918, nr. 49 din 23 decembrie, p. 1—2.
[69] „Chemarea", II, 1919, nr. 76 din 1 iulie, p. 1.

www.dacoromanica.ro

Cu prilejul adunării de la Alba-Iulia a avut loc şi transformarea fostei Secţii române a P.S.D.U. în „Partidul Social-Democrat din Ardeal şi Banat". Congresul de la Sibiu din ianuarie 1919 al P.S.D. din Ardeal s-a declarat „în deplin acord cu ţinuta delegaţiilor social-democraţi care la Adunarea naţională de la Alba-Iulia, în concordanţă cu voinţa întregului neam românesc, au votat pentru unirea tuturor românilor. Congresul constată că unirea poporului român într-un singur stat independent este o necesitate istorică bazată pe dreptul de liberă dispoziţie al tuturor popoarelor. Social-democraţia română, cînd a aderat la înfăptuirea acestui ideal al românilor de pretutindeni, nu s-a abătut întru nimic de la principiile stabilite de congresele socialiste internaţionale, care totdeauna au recunoscut dreptul fiecărei naţiuni asuprite şi divizate sub mai multe stăpîniri străine de a lupta în primul rînd pentru independenţa sa"[70]. Presa maghiară de la Budapesta, Cluj, Arad etc. îşi exprima regretul asupra hotărîrii de nestrămutat de la Alba-Iulia, neputîndu-şi reţine deziluzia în legătură cu faptul că socialiştii români au sprijinit unirea cu România. „Toate semnele dovedesc că soarta tristă a Ardealului s-a pecetluit în adunarea de ieri", era obligat să recunoască „Aradi Hirlap"[71].

În acest timp, opinia publică progresistă din străinătate urmărea cu atenţie şi cu simpatie deznodămîntul evenimentelor din Transilvania. „Le Temps" relata că, cu toate încercările desperate ale regimului Károlyi de a dezbina pe români cu ajutorul socialiştilor, Secţia română a P.S.D.U. a aderat la C.N.R. (de fapt, mai mult decît atît, a iniţiat chiar crearea C.N.R.). Consemnînd cu exactitate desfăşurarea impunătoarei adunări de la Alba-Iulia, presa franceză reda astfel atmosfera : „Entuziasmul e indescriptibil, oamenii plîng şi se îmbrăţişează pe străzi". Caracterul reprezentativ al adunării era dat şi de prezenţa masivă a socialiştilor, subliniată de toţi factorii politici de răspundere ai românilor din Transilvania, cît şi ai celor din emigraţie [72].

Opinia potrivit căreia adunarea de la Alba-Iulia n-ar fi fost o adunare naţională, ci o adunare a partidului naţional, a fost combătută chiar de unul dintre liderii acestui partid, V. Goldiş, care sublinia valoarea reprezentativă a adunării, contribuţia socialiştilor. În 1928, în memoriile sale, V. Goldiş înlătura o asemenea denaturare a evenimentelor din 1918 : „Cu voie, ori fără voie, se face confuzie afirmîndu-se că Adunarea Naţională de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918 ar fi fost un fel de congres al Partidului Naţional Român din Ungaria şi Transilvania. *Absolut fals. Adunarea de la Alba-Iulia a fost adunarea naţiunii române din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş.* Toate circumscripţiunile electorale din cele 27 judeţe cu poporaţiune românească, fără considerare de partide, şi-au trimis delegaţii lor special pentru Adunarea naţională ... A făcut parte din adunare şi Partidul Social-Democrat, dînd un vicepreşedinte, pe Ion Flueraş, un notar — Iosif Ciser, şi un orator — I. Jumanca ... *Istoria va verifica rostul fiecăruia în preajma ei.* Adunarea reprezintă cu adevărat conştiinţa naţională a patru milioane de români ... Deci răspunderea

---

[70] „Adevărul", XV, 1919, din 20 ianuarie, p. 1.
[71] Vezi, „Generaţia Unirii", vol. II, 1930, nr. 13, p. 18—23.
[72] „Le temps" din 4, 11, 17 şi 18 decembrie 1918.

www.dacoromanica.ro

istorică și politică pentru hotărîrea de la Alba-Iulia n-o are vreun partid politic"[73]. Într-un interviu din noiembrie 1919, V. Goldiș declara: „Socialiștii din Ardeal au fost colaboratorii noștri prețioși la înfăptuirea unirii"[74].

Unul dintre comentatorii însemnărilor memoralistice ale lui Goldiș sublinia înaltul sens politic al acestor mărturii aparținînd proeminentei figuri a unirii, al însăși realității pe care ele o exprimau: „Aici trebuie să fim de acord toți românii, căci altfel am vicia actul istoric al unirii"[75].

Triumful principiului autodeterminării naționale se explică prin factori interni, în primul rînd prin lupta maselor populare din Transilvania, care s-a bucurat de sprijinul maselor de muncitori, țărani și intelectuali din vechea Românie. *Unirea Transilvaniei cu România constituie principalul rezultat al luptelor revoluționare din Transilvania din toamna anului 1918.* Ea a lichidat unul dintre marile obstacole ce stătea în calea progresului poporului român, descătușînd noi energii populare și contribuind la dezvoltarea forțelor revoluționare.

Mișcarea muncitorească din Transilvania a adus o contribuție de seamă la făurirea acestui act istoric. Această contribuție reprezintă o culme, o încununare și o concluzie firească a dezvoltării sale din întreaga perioadă istorică anterioară. Discrepanța dintre latura obiectivă și cea subiectivă — care constituia o trăsătură generală a mișcării revoluționare din centrul și sud-estul Europei din toamna anului 1918 —, slăbiciunile mișcării socialiste din Transilvania în acea perioadă proveneau din absența partidului marxist-leninist de tip nou, al proletariatului.

Cu toate limitele sale, Secția română a P.S.D.U. a reprezentat cadrul organizatoric care a atras la lupta politică muncitorii români din Transilvania, contribuind la mai justa înțelegere de către aceștia a sarcinilor care decurgeau din necesitatea obiectivă a desăvîrșirii unității statale. Critica organizării pe naționalități a luptei proletariatului prin crearea secțiilor separate ale P.S.D.U. nu trebuie făcută exclusiv dintr-o direcție sau alta, de la conducerea centrală la secții sau invers. Numai un partid de tip nou, marxist-leninist, putea asigura deplina unitate de acțiune a clasei muncitoare. Or, grupurile comuniste și apoi chiar partidul comunist, la începuturile activității, erau lipsite de experiența conducerii unor mari lupte politice. Legăturile lor cu masele erau încă firave: cu toată combativitatea lor, aceste grupuri treceau încă printr-un proces de clarificare ideologică.

În cuvîntarea rostită la Alba-Iulia cu prilejul vizitei conducătorilor de partid și de stat (octombrie 1966) tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta: „Rod al luptei revoluționare a maselor populare de pe întreg teritoriul țării, unirea Transilvaniei cu România a corespuns unei necesități istorice imperioase

---

[73] V. Goldiș, *op. cit.*, p. 21–25.

[74] „Izbînda", 1919, I, nr. 346 din 6 noiembrie, p. 1.

[75] Dr. I. Matei, *În jurul Adunării de la Alba-Iulia*, în „Generația Unirii", vol. I, 1929, nr. 2, p. 13–15.

www.dacoromanica.ro

a dezvoltării poporului român, a constituit un moment de o uriaşă însemnătate în procesul de formare a naţiunii, a statului naţional român. Ea a contribuit la crearea cadrului necesar pentru progresul economic şi cultural al ţării şi poporului nostru ".

Masele populare din ţara noastră au continuat lupta pentru impunerea principiilor democrate care au prezidat actul istoric de la Alba-Iulia. Partidul Comunist din România, creat în 1921, a condus la victorie lupta maselor pentru făurirea României socialiste.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

LUPTA ȚĂRĂNIMII DIN TRANSILVANIA DIN TOAMNA ANULUI 1918 PENTRU UNIREA CU ROMÂNIA

DE

I. KOVÁCS și V. POPEANGĂ

Marele avînt al luptei maselor țărănești transilvane în mișcarea revoluționară burghezo-democratică din toamna anului 1918, care a dus la unirea Transilvaniei cu România, desăvîrșindu-se astfel năzuința seculară de unitate a poporului român într-un stat național, își găsește explicația pe de o parte în trecutul zbuciumat al majorității populației de aici, iar pe de altă parte în convingerea ce a cuprins tot mai mult pe asupriți că strîns uniți cu frații din România vor reuși să scape de exploatarea moșierească, de sub dependența înrobitoare a marii proprietăți. Răscoalele țărănești din luna noiembrie 1918, generalizîndu-se pe tot teritoriul Transilvaniei în decurs de 4 — 5 zile, erau expresia unor năzuințe de veacuri și urmăreau lichidarea sistemului de asuprire străină, unirea cu România, efectuarea unei reforme agrare, care să asigure o viață nouă. Tradițiile de luptă din trecut, întipărite în amintirile generațiilor, din anii 1848—1849, 1859—1865 (timpul reorganizării Transilvaniei pe baza diplomei din 20 octombrie 1860), precum și dintre 1892 și 1894, perioada Memorandumului, ani cînd s-au înregistrat cele mai puternice lupte de eliberare ale țărănimii de pe teritoriul Transilvaniei, au avut o repercusiune puternică asupra maselor, în condițiile cînd lupta lor de eliberare — la începutul secolului al XX-lea — se intensifica și primea un caracter general în Transilvania. Înțelegerea necesității lichidării asupririi străine, a marii proprietăți funciare, în vederea rezolvării năzuințelor seculare ale țărănimii, constituia un factor important în ridicarea unanimă a maselor în toamna anului 1918.

Noul avînt al luptei de eliberare a început în lunile noiembrie, decembrie 1918, cuprinzînd întregul popor român de pe ambele versante ale Carpaților. Evenimentele internaționale din această perioadă au avut o influență puternică asupra maselor exploatate și asuprite din Transilvania, întărind speranța în reușita luptei de eliberare. Deși după aceste evenimente guvernele burghezo-moșierești maghiare au luat o serie de măsuri pentru lichidarea rezistenței active și a luptei maselor

„STUDII". tomul 21, nr. 6, p. 1071—1087, 1968

www.dacoromanica.ro

prin arestări, întemnițări, eliberări din posturi a elementelor românești, prin înființarea „zonei culturale", cu scopul să oprească legăturile românilor din Transilvania cu cei din România etc., totuși manifestările împotriva războiului, acțiunile pentru eliberare socială și națională s-au adîncit. Sabotajul economic pentru slăbirea aprovizionării fronturilor, ascunderea produselor și mînarea vitelor în munți din fața organelor de rechiziționare, alungarea acestor elemente, a perceptorilor, nerespectarea ordinelor superiorilor, refuzarea împrumuturilor de război, fuga din fața încorporării, dezertările din armată, formarea așa-numitelor „gărzi verzi", unități armate retrase în păduri, plecări în România — forme de rezistență răspîndite pe tot teritoriul Transilvaniei — au devenit la ordinea zilei. Astfel pozițiile claselor dominante în hinterlandul transilvănean au devenit foarte problematice, cum au devenit de altfel, în urma creșterii rezistenței tuturor popoarelor asuprite, și în celelalte părți ale monarhiei. Aceste forme de luptă, concomitent cu înfrîngerile suferite de armatele austro-ungare pe fronturi, au dus la apariția începutului crizei de regim a puterii dualiste, care s-a manifestat, între altele, și în demiterea celui mai înfocat adept al războiului, a primului ministru Ștefan Tisza, și în destrămarea unor partide politice guvernante vechi.

Condițiile create la sfîrșitul anului 1916 și în primăvara și vara anului 1917, la rîndul lor, au dus la ridicarea la un nivel mai înalt a formelor de luptă pentru eliberarea socială și națională din Transilvania. În multe părți ale acesteia au loc manifestații deschise de mari demonstrații de stradă, greve puternice, de mare amploare.

La 1 mai 1917 muncitorimea a organizat pentru prima dată, după izbucnirea războiului, în diferite centre industriale și orașe demonstrații pentru ridicarea stării excepționale, pentru pace. La aceste demonstrații s-au alăturat și alte categorii sociale. În lunile următoare au avut loc manifestații și demonstrații de stradă în toată Transilvania pentru pace, drepturi democratice, vot universal. Au izbucnit și greve în multe centre industriale și miniere. Greva politică a celor 11 500 de mineri din Valea Jiului în vara anului 1917 era expresia pregnantă a luptei consecvente împotriva asupririi străine, pentru pace.

Caracteristic pentru intensificarea avîntului de luptă revoluționară este faptul că în această vreme se înviorează și acțiunile proletariatului agrar, care în timpul secerișului și treierișului a reînnoit formele lui de luptă dinaintea războiului. Apar și răscoale ale țărănimii împotriva exploatării crunte și a asupririi. Mișcările din comunele Omoru (județul Timiș), Folia (județul Torontal) și din alte localități arătau spiritul revoluționar al maselor țărănești din Transilvania. Constatarea făcută de comisia de cenzură din acea vreme caracterizează pe deplin creșterea avîntului mișcării revoluționare: „Cu cît se prelungește războiul, cu atît se îndepărtează pacea și cu atît mai mare e mizeria clasei nevoiașe. Consecința: se propagă lupta de clasă — dar în multe locuri s-a depășit faza amenințărilor"[1].

Nemulțumirile au cuprins și rîndurile soldaților, iar după izbucnirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Rusia și a declarației guvernu-

[1] V. Liveanu, M. Rusenescu, Tr. Lungu, M. Iosa, I. Kovács, V. Bozga, *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908—1921*, București, 1967, p. 248.

www.dacoromanica.ro

lui sovietic în problema începerii tratativelor de pace, atmosfera pe fronturi a devenit vădit dușmănoasă față de regimul dualist austro-ungar. Soldații multor unități de pe fronturi — români, cehi, maghiari și de alte naționalități — au declarat că nu mai luptă. În multe locuri au izbucnit revolte puternice. Pilda unităților de pe fronturi și din marină a fost urmată de soldații recent încorporați aflați în cazărmile din spatele fronturilor.

La adîncirea stării de spirit revoluționare a maselor din Transilvania a contribuit și atitudinea prizonierilor, care, fiind eliberați de guvernul sovietic, au început să se întoarcă acasă după pacea de la Brest din luna martie 1918. O adresă a Ministerului de Interne maghiar, către toți prefecții județelor, reflectă acest fapt. „Am fost înștiințat în mod confidențial — se spune în adresa ministrului — că prizonierilor din Rusia care se întorc în patria lor li se dau în mod intenționat multe ocazii să ia parte la propagarea și realizarea ideilor maximaliste și că ei au reușit să cîștige mulți pentru aceste idei"[2]. Educați în focul luptei revoluționare din Rusia și de organizațiile revoluționare înființate, de „Partidul țărănesc revoluționar român", din Kiev, Moscova, Petrograd, de „Grupul român al P.C. (b) din Rusia", de „Comitetul revoluționar", prizonierii reîntorși în Transilvania au dus o luptă susținută pentru ridicarea întregului popor la luptă pentru eliberarea socială și națională.

În astfel de condiții și-a intensificat activitatea și Secția română a Partidului Social-Democrat. În luna septembrie 1918 a inițiat convorbiri cu Partidul Național Român în problema autodeterminării naționale, la care s-a pronunțat favorabil pentru colaborarea în cadrul unui consiliu comun. La 23 și 24 octombrie s-a și format, din reprezentanții Secției române a P.S.D. și ai Partidului Național Român, „Comitetul național român central". Acesta s-a situat în fruntea mișcării revoluționare, care se întărea zi de zi.

Între timp, sub loviturile luptelor popoarelor asuprite din întreaga monarhie, Imperiul habsburgic, înfrînt în război, a început să se destrame. La 28 octombrie 1918 ia ființă Republica Cehoslovacă, la 30 octombrie ținuturile sud-slave ale monarhiei se declară independente, iar la 31 octombrie începe revoluția burghezo-democratică din Ungaria [2a].

La izbucnirea mișcării revoluționare burghezo-democratice din Transilvania semnalul a fost dat de clasa muncitoare, care la sfîrșitul lunii octombrie și-a intensificat lupta prin greve politice și demonstrații împotriva vechilor autorități ale monarhiei habsburgice, pentru eliberarea Transilvaniei și unirea ei cu România. Prin acțiunile ei, clasa muncitoare a ridicat masele de soldați, muncitori, țărani împotriva vechii puteri de stat. Sub impulsul acțiunilor muncitorești, soldații s-au răsculat împotriva ofițerilor monarhiei austro-ungare, au plecat cu de la sine putere acasă și aceasta a însemnat descompunerea garnizoanelor din orașele Transilvaniei. După cum arată comisarul pentru Transilvania al guvernului,

---

[2] Arhiva istorică a Institutului de istorie și arheologie din Cluj, fond. Problema națională, an. 1918.

[2a] Pentru întreaga problemă a avîntului de luptă revoluționară în ultimii doi ani ai războiului vezi *La désagrégation de la Monarchie austro-hongroise 1900—1918*. Publiées sous la rédaction de C. Daicoviciu et Miron Constantinescu, Bucarest, 1965.

www.dacoromanica.ro

Károlyi Mihály, în 2 noiembrie 1918 „comandamentul din Cluj al forțelor armate nu dispunea nici de zece oameni care să-l asculte”[3].

Soldații s-au îndreptat acasă luîndu-și armele. În drum spre vetrele lor ei au îndemnat la alungarea reprezentanților locali ai puterii — instrumentul de represiune al guvernului —, la ocuparea pămînturilor moșierești, la răscoală. Soldații care au părăsit cazărmile în zilele de 31 octombrie, 1 și 2 noiembrie au ajuns în zilele următoare în satele lor. Și, deoarece soldații erau încorporați din toate satele, în primele zile ale lunii noiembrie s-a aprins focul revoluției în întreaga Transilvanie. În aceste mișcări țăranii români au luptat împreună cu țăranii maghiari și germani împotriva asupritorilor lor comuni, avînd aceleași scopuri, aceleași revendicări.

Acțiunea revoluționară a maselor a izbucnit în primul rînd în apropierea orașelor de garnizoană, a centrelor de căi ferate și a satelor așezate lîngă șosele. Apoi ea s-a extins și în comunele mai îndepărtate. Pretutindeni, prin toate satele pe unde se îndreptau spre casele lor, soldații chemau la luptă pe țărani. Mișcarea revoluționară țărănească s-a extins de la orașe la sate, în urma semnalului clasei muncitoare, transmis prin soldați. Ea s-a generalizat în zilele de 4 — 5 noiembrie în toată Transilvania. Mișcarea revoluționară s-a desfășurat cu aceeași intensitate, avînd un caracter general timp de 6 — 7 zile, după care au avut loc numeroase acțiuni țărănești locale.

Acțiunile au început împotriva autorităților, deoarece masele vedeau în ele întruchiparea puterii de stat, forța care stătea în calea rezolvării revendicărilor lor. Ele promovau asuprirea socială și națională, ele au transformat Transilvania într-o țară de suferințe. Alungarea acestora în ochii țărănimii însemna netezirea drumului spre libertate, spre o viață mai bună.

Mișcarea țărănimii împotriva autorităților a primit un caracter general, într-un timp foarte scurt, în Banat. După ce muncitorii au format sfaturi muncitorești și gărzi muncitorești în Timișoara și în alte centre industriale, sub influența acestor evenimente, țăranii s-au ridicat și au trecut la alungarea reprezentanților locali ai puterii burghezo-moșierești. La 2 noiembrie prefectul din Timișoara primea un raport prin care era anunțat de răscoalele țărănești din jurul localității Gătaia, Deta, Ciacova, iar la 3 noiembrie de atacarea primăriilor și a oficiilor silvice din mai multe localități din împrejurimile Recașului[4].

La Ghilad, în apropiere de Ciacova, notarul a fost condamnat la moarte și executat. Pretorul din plasa Reșița încă de la 4 noiembrie a arătat într-un raport că „toată regiunea e răsculată și notarii au fost izgoniți”[5]. La fel de intens era atacul țărănimii împotriva organelor locale și în județul Caraș-Severin. Aici între 1 și 7 noiembrie 1918 în circa 40 de comune țăranii au alungat vechile autorități și au ocupat sediile lor,

---

[3] Apáthy István, în „Uj magyar szemle” (Noua revistă ungurească), an. 1920, p. 155. În articolul de față peste tot a fost utilizat stilul calendaristic gregorian.

[4] „Românul” din 25 noiembrie—8 decembrie 1918, p. 3. Vezi și L. Vajda, *Documente despre mișcările țărănești din Transilvania din noiembrie 1918*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, nr. 5, 1957, p. 146.

[5] *Az 1918-as novemberi parasztmozgalmak* (Mișcări țărănești din noiembrie 1918), în „Századok”, 1956, p. 406.

www.dacoromanica.ro

precum și oficiile poștale și telefonice. În scurt timp vechea putere a fost lichidată pe tot teritoriul județului [6].

De asemenea în satele din apropierea orașului Arad, în scurt timp notarii erau siliți să fugă în urma mobilizării țăranilor de către soldații din garnizoana Arad, care au participat la întrunirile și manifestațiile muncitorilor din oraș [7]. La Petriș, în apropierea Lipovei și în alte comune din împrejurimi, țăranii au atacat primăriile [8]. În unele locuri notarul a fost condamnat și executat pe loc. Ziarul „Aradi Közlöny" scria la 7 noiembrie că „de cîteva zile aproape toți notarii din județul Arad stau la Arad"[9]. Din cei 92 de notari din acest județ 88 au fost nevoiți să părăsească satele, ceea ce reflectă proporția comunelor în care au avut loc frămîntări țărănești. În unele locuri țăranii au gonit și pe pretori, pe care nici jandarmeria n-a putut să-i apere [10].

În jurul orașului Oradea și în tot Bihorul lupta maselor împotriva organelor locale ale puterii de stat vechi a fost deosebit de puternică, deoarece aici mulți țărani făceau parte din organizațiile socialiste. În numeroase locuri țăranii s-au adunat și au hotărît condamnarea „vinovaților" din fruntea autorităților comunale. Țăranii din împrejurimile Beiușului, după ce au alungat organele locale din sate, au pătruns în oraș, i-au atacat pe ofițeri, i-au alungat și s-au adunat în piața din centru cerînd „egalitate pentru toată lumea"[11]. Țăranii din Bihor s-au ridicat nu numai împotriva notarilor, ci și a altor funcționari comunali. Ei au atacat și pe reprezentanții superiori ai organelor de stat. Astfel țăranii din Leșiu au pornit împotriva trăsurii în care se aflau prefectul județului Bihor, subprefectul și un deputat [12]. Subprefectul județului Bihor semnala în raportul său din 7 noiembrie 1918 că majoritatea notarilor s-a refugiat la Oradea [13].

În Maramureș semnalul la răscoale a fost dat de soldații organizați în „gărzi verzi" din ultimele luni ale războiului. Un ziar contemporan scria încă de la 1 septembrie 1918 că soldații dezertori atacă autoritățile, alungă întreprinzătorii de exploatare a lemnului și pun mîna pe averea bogătașilor [14]. La începutul lunii noiembrie membrii „gărzilor verzi" și soldați din „barăcile militare", construite în timpul războiului, au plecat în satele din Valea Izei, Vișeului, Valea Marei și în Țara Oașului să mobilizeze țărănimea la alungarea organelor locale [15]. În raportul subprefectului județului către Ministerul de Interne maghiar se sublinia la începutul lunii noiembrie 1918 : „Soldații reîntorși de pe front și de la unitățile lor vin înarmați cu puști și muniție și deja pe drum se organizează în unități, atacă și dezarmă jandarmii, susținătorii ordinii"[16]. Ca urmare a acestor

---

[6] *Ibidem.*
[7] Arhivele statului Arad, Acte administrative ale județului, an. 1918, nr. 50.
[8] V. Liveanu, *1918. Din istoria luptelor revoluționare din România*, București, 1960, p. 494.
[9] „Aradi Közlöny" (Buletinul din Arad), 7 noiembrie 1918, p. 2.
[10] Ibidem, 8 decembrie 1918, p. 2.
[11] Petre E. Papp, *Din trecutul Beiușului*, Beiuș, 1928, p. 203—204.
[12] „Nagyváradi Napló" (Jurnalul din Oradea), 5 noiembrie 1918, p. 5.
[13] Arhivele statului Oradea, fond. Acte administrative ale județului, nr. 950 din 1918.
[14] „Ellenzék" (Opoziția), XXXIX (1918), nr. 195, 1 septembrie.
[15] Filiala Arhivelor statului Sighetul Marmației, fond. Prefectura județului Maramureș. Arhivele prez. ale subprefectului, nr. 17 din 1919.
[16] Filiala Arhivelor statului Sighetul Marmației, fond. Prefectura județului Maramureș. Arhivele prez. ale subprefectului, nr. 16 din 1919.

www.dacoromanica.ro

acţiuni, în scurt timp conducerea veche a comunelor şi plăşilor a fost silită să se refugieze.

Foarte puternice au fost răscoalele ţărăneşti şi în judeţele Sălaj şi Solnoc-Dobîca. În multe sate din această regiune notarii au fugit chiar în primele zile ale lunii noiembrie. Pe malul Crasnei toate notariatele au fost ocupate. Ţăranii au ocupat şi pretura din Crasna şi au declarat că de acum înainte ei vor dispune acolo [17]. Subprefectul fostului judeţ Sălaj relata pe la mijlocul lunii noiembrie că „administraţia a fost în întreaga ţară paralizată”[18].

În regiunea Clujului şi în ţinuturile moţilor acţiunile ţăranilor au decurs în strînsă legătură cu mişcarea muncitorilor şi minerilor. La 10 noiembrie ziarul din Cluj „Ujság” informează că din regiunea Clujului aproape toţi notarii s-au refugiat la oraşe, iar subprefectul din Turda arăta că în urma alungării notarilor „administraţia publică nu funcţionează”[19]. Au fost izgoniţi notarii şi din comunele din Munţii Apuseni. Aici ţăranii în multe locuri după ce au alungat pe reprezentanţii autorităţilor vechi au dat foc scriptelor oficiale. Ţărănimea din Ţara Moţilor a atacat şi funcţionarii de grad mai înalt. Un document al vremii spune: „Poporul goneşte unul după altul funcţionarii comunali, ba chiar şi autorităţile plaselor. În consecinţă ... întreaga administraţie este întreruptă”[20].

Semnificativ pentru hotărîrea fermă a maselor de a izgoni din Transilvania toate forţele armate străine, care puteau să contribuie la apărarea vechiului regim politic, este faptul că ţăranii înarmaţi din Stremţi de pe lîngă Alba-Iulia au atacat chiar trupele lui Mackensen care erau în retragere. Ţăranii au pus mîna pe patru tunuri [21].

Şi judeţele din estul Transilvaniei au devenit teatrul luptei pentru eliberare. Agitaţia ţărănimii era atît de mare aici, încă din vara anului 1918, încît autorităţile se temeau de izbucnirea unor mari mişcări, cum relatează o telegramă trimisă subprefectului din judeţele Mureş—Turda [22]. Procesele pentru „agitaţii”, „trădare de ţară”, înscenate după ce regiunile estice ale Transilvaniei, începînd din vara anului 1916, au ajuns un teritoriu de operaţiuni militare, politica de asuprire naţională intensificată după victoriile armatei române asupra armatelor puterilor centrale la Mărăşti şi Mărăşeşti, arestările şi internările, precum şi înfiinţarea „zonei culturale”, au dus la ascuţirea contradicţiilor dintre masele populare şi puterea politică dualistă.

La ridicarea în masă a ţărănimii de aici au contribuit acţiunile revoluţionare ale muncitorilor din oraşele Tîrgu-Mureş, Sibiu, Braşov etc., precum şi apariţia soldaţilor înarmaţi, „care se bucurau de încrederea populaţiei”[23]. În scurt timp mulţi notari, perceptori, pretori au fost siliţi să fugă. În unele locuri (Borduşiu, Mereşti, Rîciu) notarii au fost prinşi

[17] „Szilágysomlyó” (Şimleul Silvaniei), 7 noiembrie 1918.
[18] Ibidem, 19 decembrie 1918.
[19] V. Liveanu, *op. cit.*, p. 498—499.
[20] Arhivele statului Deva. Acte administrative ale judeţului Hunedoara, an. 1918, fasc. 411, nr. 2 541.
[21] I. Clopoţel, *Revoluţia din 1918 şi unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 67.
[22] Arhivele statului Tîrgu-Mureş, fond. Prefectura judeţului Mureş-Turda. Arhivele subprefectului nr. 5 367 din 1918.
[23] Ibidem, nr. 13 159 din 1918.

www.dacoromanica.ro

și omorîți [24]. La Band, comună locuită de români și maghiari, populația l-a judecat pe notar și la condamnat la moarte [25]. În Lueta din apropierea orașului Odorhei țăranii au ținut o adunare și au hotărît atacarea primăriei [26]. Referitor la aceste acțiuni de lichidare a aparatului de stat vechi, ziarul progresist maghiar din Tîrgu-Mureș scria: „Nu mai sînt împărați de teapa lui Caligula și caii lor au fost demiși din posturile lor"[27].

Ca urmare a atacului maselor țărănești împotriva autorităților locale, în timp de 5 — 6 zile, din circa 3 200 de notari din Transilvania au fugit 2 900, ceea ce însemna 90% din totalul acestor funcționari [28]. În urma evenimentelor comandantul forțelor armate din Transilvania a fost nevoit să recunoască „că mișcarea de mari proporții a maselor a măturat sistemul vechi..."[29]. Țăranii au alungat în multe locuri și pe reprezentanții superiori. „Toți solgăbirăii și ceilalți cum îi mai cheamă au fugit" — scria o gazetă în 19 noiembrie 1918, referindu-se la situația din Transilvania [30].

Ajungînd la ciocniri armate cu jandarmii și apărătorii administrației, țăranii au alungat și majoritatea acestora. Telegramele sosite de la posturile de jandarmi la începutul lunii noiembrie arată că țărănimea a urmărit și izgonirea acestor forțe. În legătură cu aceasta comisarul delegat al guvernului maghiar în comitatul Arad raporta la începutul lunii noiembrie următoarele: „Situația jandarmeriei a devenit insuportabilă"[31].

În cele mai multe locuri posturile de jandarmi au fost atacate de țăranii înarmați cu puști și grenade. Astfel au venit să-i dezarmeze pe jandarmi. Ciocniri puternice între jandarmi și țărani s-au produs în fiecare județ. Deosebit de intensă a fost cea de la Beiuș. Aici lupta s-a soldat cu împușcarea cîtorva soldați [32]. La fel de puternice ciocniri au avut loc în jurul Abrudului din Munții Apuseni, apoi în multe localități din Banat, Maramureș, Bistrița-Năsăud. După adevărate bătălii și mari sacrificii de vieți omenești din partea maselor au fost lichidate cele mai multe posturi jandarmerești din Transilvania. Comandamentul aripii de jandarmi din Bistrița la 2 noiembrie 1918 a telegrafiat legiunii de jandarmi din Brașov următoarele: „Cele mai multe posturi au fost constrînse să-și înceteze activitatea din cauza izgonirii jandarmilor. Din această cauză mai multe garnizoane au rămas fără pază jandarmerească"[33].

Acțiunile maselor împotriva reprezentanților locali ai puterii de stat burghezo-moșierești maghiare erau indisolubil legate de lupta împotriva moșierilor, pentru pămînt. De fapt în fiecare sat cuprins de răscoală era vorba de una și aceeași acțiune, de una și aceeași răscoală, îndreptată

---

[24] Filiala Arhivelor statului Odorhei. Dosare subprefecturale nr. 11 888 din 1918. Vezi și „Ellenör" (Revizor), XII (1918), nr. 173, 6 noiembrie, p. 1.

[25] Arhivele statului Tîrgu-Mureș, fond. Prefectura jud. Mureș-Turda. Arhiva subprefectului nr. 14 427 din 1918.

[26] Filiala Arhivelor statului Odorhei. Dosare subprefecturale nr. 11 888 din 1918.

[27] „Tükör" (Oglinda), VI (1918), nr. 51, 17 noiembrie, p. 2.

[28] V. Liveanu, *op. cit.*, p. 504.

[29] *Ibidem.*

[30] În acest sens, relatări despre mișcările țărănești la începutul lunii noiembrie se găsesc în toate ziarele românești apărute în acele zile.

[31] Arhivele statului Arad. Acte administrative ale județului, anul 1918, nr. 27 422.

[32] Petre E. Papp, *op. cit.*, p. 203—204.

[33] L. Vajda, *op. cit.*, p. 146.

www.dacoromanica.ro

atît împotriva autorităților, cît și împotriva moșierilor, pentru pămînt. De cele mai multe ori, țăranii, atacînd conacele, hambarele, magaziile, grajdurile, izgonind moșierii și apoi trecînd la ocuparea moșiilor, s-au găsit în față cu jandarmii și notarii, reprezentanți ai autorităților, apărători ai moșierilor. Alungarea moșierilor și împărțirea cerealelor, vitelor etc. erau acțiuni neorganizate, spontane, acțiuni provocate de mizeria maselor. De patru ani și jumătate țărănimea a suferit deosebit de mult de lipsa produselor agro-alimentare rechiziționate, deși curțile și hambarele moșierilor erau pline de cereale. Era firesc deci, în aceste condiții, ca țăranii să atace pe tot teritoriul Transilvaniei centrele de depozite a cerealelor. Prin aceste acțiuni puterea moșierilor a fost slăbită și s-au creat condiții favorabile pentru următorul pas, ocuparea pămînturilor moșierești. Documentele arhivistice ale vremii atestă că țăranii transilvani au pornit în luna noiembrie 1918 împotriva „averii domnești", pentru pămînt.

Au luat amploare puternică atacurile maselor țărănești împotriva moșierilor, pentru pămînt, în Banat. Încă în primele zile ale lunii noiembrie, concomitent cu alungarea autorităților locale, mulți moșieri au fost siliți să se retragă la Timișoara sau în alte orașe [34]. Nu a fost cruțată nici proprietatea fiscului, teritoriu destul de important în județul Caraș-Severin. Foștii grăniceri și fiii acestora, care decenii întregi și-au vărsat sîngele pentru recucerirea drepturilor lor de proprietate, la începutul lunii noiembrie au alungat funcționarii fiscali, pe pădurari și au declarat pădurile și pășunile proprietate comunală.

În împrejurimile Aradului atacurile țărănimii s-au îndreptat în primul rînd împotriva latifundiilor, la fel ca și la Chișineu-Criș și la Socodor, unde se afla proprietatea lui Ștefan Tisza fost prim-ministru al Ungariei [35]. Cu o hotărîre fermă s-au ridicat împotriva moșierilor țăranii din Talpoș și Sepreuș, care își mai aduceau aminte de cruzimile săvîrșite de jandarmi cu ocazia înfrîngerii răscoalei lor la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

În Bihor, după cum arată în memoriile sale redactorul ziarului „Tribuna Bihorului", țăranii întorși de pe front erau „prinși de vîrtejul unei răzvrătiri surde împotriva ... marilor proprietari de pămînt"[36]. La fel de semnificativă, în legătură cu acțiunile țărănești de aici, este și declarația prefectului din Oradea, din 7 noiembrie 1918, în care se spune: „situația moșierilor e amenințată îndeosebi în Valea Crișului ..."[37]. De teama acțiunilor țărănești mereu crescînde subprefectul județului Bihor a organizat o serie de ședințe cu scopul să liniștească masele prin promiterea efectuării împroprietăririi. La aceste ședințe au participat țărani din 157 de sate din cele 250 existente [38]. Induși în eroare, sătenii multor sate au renunțat la atacuri și au recurs la calea petițiilor, cerînd împroprietărirea. De pildă, țăranii din Holod, din apropierea orașului Oradea, au cerut împărțirea pămîntului de circa 300 de iugăre al episcopiei greco-catolice

---

[34] „Drapelul", nr. 1 120, an. XVIII, 1918.

[35] „Aradi Ujság" (Gazeta din Arad), 3 noiembrie 1918, p. 2.

[36] G. Tulbure, *Zile trăite la Tribuna Bihorului*, în „Familia", seria a III-a, an. VI, nr. 1 din 25 ianuarie 1939.

[37] *Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908—1921*, p. 266.

[38] Arhivele statului Oradea. Acte administrative ale județului Bihor. Raportul prefectului, nr. 531 din 1919.

www.dacoromanica.ro

din Oradea [39]. Totuşi atacurile făţişe ale ţăranilor împotriva marilor moşii au rămas forma de luptă generalizată pe tot teritoriul Bihorului şi după aceea. Astfel, în multe comune din apropierea Aleşdului, ţăranii i-au alungat pe moşieri [40]. La Beliş au dat foc castelului grofilor Urmánczy, după ce au intrat în domeniul forestier al acestora, cu o suprafaţă de 28 000 de iugăre [41].

În Maramureş, ţinta atacurilor maselor ţărăneşti, după alungarea organelor locale, era proprietatea fiscului, anume pădurile şi păşunile. Ţăranii din Săplaca şi Sărăsău din Valea Izei, care în 1907 s-au ridicat cu coase împotriva nelegiuirilor, acum pornesc la atac împotriva marii proprietăţi cu arme procurate de la soldaţi [42].

În Sălaj şi Solnoc-Dobîca, după alungarea moşierilor şi distribuirea alimentelor ascunse de ei, ţăranii au trecut la ocuparea pămînturilor. Acţiuni de acest fel au avut loc la Lăpuş, în domeniul forestier, în Şomcuta Mică, unde sătenii au hotărît la o adunare, în primele zile ale lui noiembrie, că vor ocupa pămînturile moşiereşti, iar mai tîrziu au şi trecut la acţiuni [43]. În raportul din 28 noiembrie 1918 al notarului din Dej către Ministerul de Interne se scria că marea majoritate a ţăranilor s-au răsculat şi au pornit pentru cucerirea tuturor averilor [44].

În judeţele Cluj şi Turda şi în Munţii Apuseni, de asemenea, s-au răsculat ţăranii împotriva moşierilor. La Miheşu de Cîmpie şi la Cuzdrioara răsculaţii au început chiar să ocupe pămînturile moşiereşti încă în primele zile ale lunii noiembrie [45]. Rapoartele oficiale ne informează şi despre atacarea de ţărani a domeniilor Inspectoratului colonizării şi direcţiei forestiere din Cluj [46]. Deosebit de puternice erau acţiunile împotriva moşierilor în jurul oraşului Turda. Documentele vremii relatează importante mişcări la Hidriş, Agîrbiciu, Săcel, Copand, Ceanu Mare, Iara etc. În aceste sate ţăranii intenţionau, după alungarea moşierilor şi împărţirea vitelor şi a cerealelor, să ocupe şi pămînturile, şi pădurile [47]. În apropierea oraşului Alba-Iulia atacul ţărănimii împotriva moşierilor era atît de puternic, încît autorităţile s-au temut de „o revoluţie a poporului" [48]. În centrul atenţiei maselor stăteau moşiile episcopiei romano-catolice din Alba-Iulia [49] Ţăranii din Scărişoara, Albac şi împrejurimi au ocupat domeniile forestiere ale episcopiei din Oradea şi pădurile particularilor. În general ocuparea

---

[39] *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai* (Documente alese din mişcarea muncitorească maghiară, prescurtat M.M.T.V.D.), vol. 5, p. 379.

[40] L. Vajda, *op. cit.*, p. 156.

[41] R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 166.

[42] Filiala Arhivelor statului Sighetul Marmaţiei, fond. Prefectura judeţului Maramureş, Arhivele prez. ale subprefectului, nr. 16 din 1919.

[43] „Szilágysomlyó" (Şimleul Silvaniei), 7 noiembrie 1918.

[44] Arhivele statului Dej. Acte administrative ale judeţului Solnoc-Dobîca, nr. 14 571 din 1918.

[45] Prot. Consiliului naţional român din Blaj, Academia Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, Biblioteca.

[46] *Relaţii agrare şi mişcări ţărăneşti în România, 1908—1921*, p. 269.

[47] *Ibidem.*

[48] M.M.T.V.D., vol. V, p. 328.

[49] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

pădurilor, adică folosirea lor de către țărani, a fost un fenomen general în Munții Apuseni în această perioadă [50].

Acțiunile împotriva moșierilor au luat mari proporții și în regiunile Hunedoarei. Presa contemporană vorbește despre răscoala tuturor țăranilor din această regiune. Rapoartele oficiale amintesc ocupări de pămînt încă din primele zile ale mișcărilor. Țăranii din Almașul Mare, Băcăinți, Uricani, Paroșeni, Livezeni etc., după ce au dezarmat jandarmii, au atacat proprietățile statului și moșiile particulare [51]. S-a încercat recucerirea pămînturilor cu ajutorul forțelor înarmate în repetate rînduri, însă fără nici un rezultat. Țărănimea a ocupat și pămînturile fiscului de lîngă orașul Hunedoara [52].

Mișcări puternice împotriva moșierilor, pentru pămînt au fost și în estul Transilvaniei. Se raporta de prefecții județelor de aici încă de la începutul lunii noiembrie că „țărănimea s-a răsculat împotriva averii domnești" [53]. Cele mai puternice mișcări au avut loc pe domeniile familiilor Teleki, Bornemissza și Toldalagi [54]. Moșierii din Sînger și Band au fost omorîți, alții izgoniți [55]. Țăranii au atacat și proprietatea de stat. „Direcțiunea de economie din Mureșani" se plîngea subprefectului de acțiunile revoluționare ale țărănimii din împrejurimi.

Toate acestea arată că la sfîrșitul primului război mondial, la începutul lunii noiembrie 1918 — în condițiile înfrîngerii monarhiei austro-ungare pe fronturi —, în întreaga Transilvanie s-a aprins flacăra unor puternice lupte țărănești împotriva asupririi sociale și naționale, luptă care a constituit o parte integrantă a mișcării revoluționare burghezo-democratice desfășurate în acel timp în Transilvania. Această mare mișcare a reprezentat o contribuție de cea mai mare însemnătate adusă de țărănime la destrămarea puterii locale a monarhiei austro-ungare. În legătură cu aceasta e semnificativ raportul subprefectului din Hunedoara care arată că „nu mai există putere publică, jandarmerie, deoarece poporul a gonit pe jandarmi ca să nu fie stavilă în calea acțiunilor... poate că și pentru faptul că în aceștia a văzut întruchipată puterea de stat" [56]. Participînd la acțiunile care au dus la destrămarea aparatului de stat burghezo-moșieresc maghiar, țărănimea din Transilvania și-a adus contribuția la crearea condițiilor care au permis unirea Transilvaniei cu România și desăvîrșirea, prin aceasta, a procesului de formare a statului național român. Împreună cu masele largi din întreaga țară, țărănimea a fost una din forțele motrice ale mișcării revoluționare burghezo-democratice,

---

[50] Arhiva Institutului de istorie al Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, fond. Arhiva Asociației economice din Transilvania, nr. 321 din 1918.

[51] Arhivele statului Deva. Acte administrative ale județului, Hunedoara, an. 1918, pachet 411, dos. 2 441.

[52] Ibidem.

[53] Arhivele statului Tîrgu-Mureș, fond. Prefectura jud. Mureș-Turda. Arhiva subprefectului, nr. 14 586 din 1918.

[54] Ibidem, nr. 12 984. Vezi și „Ellenőr" (Revizorul), XII (1918), nr. 180, 18 noiembrie, p. 2.

[55] Arhivele statului Tîrgu-Mureș, fond. Prefectura jud. Mureș-Turda. Arhiva subprefectului, nr. 13 084 din 1918 și 14 427 din 1918.

[56] I. Kovács, *Date cu privire la lupta țărănimii din Transilvania în toamna anului 1918*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", 1958—1959, nr. I—II, p. 334.

www.dacoromanica.ro

ale luptei de eliberare socială și națională care a asigurat unirea Transilvaniei cu România.

Lupta maselor țărănești de la sfîrșitul primului război mondial a fost în mod obiectiv și o luptă pentru un regim democratic. Prin aceste lupte țăranii au cucerit — lichidînd în practică samavolnicia și arbitrarul vechilor autorități sătești care lipseau masele țărănești de drepturi cetățenești — o largă libertate de organizare.

În cursul răscoalelor din noiembrie 1918, alături de țăranii români au acționat și țăranii maghiari, germani ș.a., ducînd lupta împotriva aceluiași dușman ca și țăranii români. Ziarul „Aradi Ujság" scria că „satele în întregime unguresti sau în întregime românești procedează aproape la fel și urmăresc același program de devastare a moșiilor și de alungare a notarilor"[57].

Unii istorici burghezi considerau că în toamna anului 1918 țărănimea din Transilvania nu a avut alt scop decît răzbunarea suferințelor îndurate în timpul războiului, că ea a ajuns numai la expresia nemulțumirilor pricinuite de război. Pe baza documentelor multiple subliniem că în multe părți țăranii nu numai că au alungat autoritățile locale, dar ei au arătat și o consecvență în lupta lor împotriva acestor elemente care au întruchipat la sate instrumentul asupririi naționale. După alungarea notarilor, pretorilor și jandarmilor, ei au luat administrația în mîna lor, înființînd consilii naționale locale. De asemenea, țăranii, luptînd împotriva moșierilor, nu numai că au devastat conacele și au luat bucatele și vitele moșierilor, ci au ocupat și pămînturi moșierești și păduri ale fiscului. Țărănimea din Transilvania a pornit la atac cunoscînd lozincile pentru care au luptat și muncitorii. Acțiunile maselor țărănești oglindesc fidel scopul luptelor, pentru pămînt, pentru eliberarea Transilvaniei și unirea ei cu România.

Masele, devenite conștiente de puterea lor prin lichidarea aparatului de constrîngere austro-ungar, care le ținea în dependență de o jumătate de secol, s-au străduit, după victorie, să mențină cuceririle și libertățile cîștigate, prin înființarea organelor politico-administrative proprii, numite consilii naționale. Această năzuință și preocupare a maselor țărănești a primit o afirmare și un imbold prin manifestele Consiliului național central constituit la 24 octombrie 1918. Ziarul „Adevărul", organ larg răspîndit în toată Transilvania, relata în felul următor în numărul lui din 21 octombrie/3 noiembrie 1918 constituirea consiliului : „Românii din Ungaria și Transilvania și-au constituit Consiliul național român, unicul for care reprezintă voința poporului român și se bazează pe libera hotărîre asigurată de curentul vremii și de voința popoarelor libere"[58].

În scurt timp s-a organizat și țărănimea, în cele mai multe locuri consiliile naționale locale constituindu-se deja în primele zile ale lunii noiembrie. Membrii lor erau în majoritate țărani. Aceste organe au preluat puterea efectivă. Ele s-au subordonat consiliilor naționale cercuale, acestea celor județene înființate de asemenea la începutul lunii noiembrie. Forul suprem de conducere al consiliilor a devenit Consiliul național român central.

---

[57] „Aradi Ujság", 3 noiembrie 1918, p. 2.
[58] „Adevărul", 21 octombrie/3 noiembrie 1918.

www.dacoromanica.ro

Au luat ființă și consilii maghiare și consilii germane. În cea mai mare parte a Transilvaniei, potrivit componenței ei naționale, puterea efectivă a fost preluată de consiliile naționale române, vechii funcționari ai administrației de stat — foarte puțini la număr — care au mai rămas ici-colo fiind obligați, în practică, să se supună controlului acestor consilii.

Consiliile naționale și-au asumat rolul de organe politice în locurile respective. Fiind organe alese, în cele mai multe locuri ele conduceau treburile pe baza principiilor democratice, introducînd astfel în viața satelor o atmosferă de preocupare din partea majorității locuitorilor față de problemele arzătoare ale vremii. Astfel, funcțiile administrativ-organizatorice pe care le exercitau aceste consilii erau variate, ele depindeau de necesitățile actuale și de particularitățile regiunii în care acționau. În multe locuri consiliile naționale s-au preocupat în primul rînd, imediat după constituire, de aprovizionarea cu lemne de foc, cu alimente, cu petrol, de combaterea speculei, stabilirea prețurilor, de inventarierea bunurilor publice, ajutorarea bolnavilor, paza podurilor de cale ferată, a gărilor. Ele rezolvau probleme politice : instalarea persoanelor administrative comunale, înființarea gărzii naționale, organizarea unei propagande susținute în slujba unirii[59].

În majoritatea comunelor s-au înființat gărzi naționale, organe ale consiliilor naționale. Numărul membrilor gărzilor naționale din fiecare comună putea fi de 5% din numărul locuitorilor. Fiind înființate în cele mai multe locuri pe baza principiilor democratice, gărzile naționale române reflectau structura socială a populației. În rîndurile lor găsim țărani săraci și înstăriți, militari, meseriași, învățători. Gărzile naționale erau înarmate din depozitele de armament preluate de consiliile naționale, pe de o parte, pe de altă parte cu armamentul luat de la unitățile militare și jandarmerești dezarmate, sau cu armamentul soldaților, care, părăsind unitățile militare, au pus stăpînire pe arme, punîndu-le după aceea la dispoziția gărzilor naționale.

O sarcină importantă a consiliilor naționale era propaganda susținută în slujba unirii. Pe acest plan ele au primit un ajutor prețios din partea Consiliului național român central. În cadrul acestei activități se încadra introducerea limbii române în administrație și în instituțiile de învățămînt. În adunările populare organizate de consiliile naționale, hotărîrea de a se introduce limba română în administrație a fost primită cu multă însuflețire[60]. În scurt timp majoritatea consiliilor naționale au trecut la folosirea limbii române în corespondența lor, în editarea circularelor, chemărilor. În unele locuri, de exemplu la Oradea, Cluj, Dej și alte localități, s-au adus decizii care prevedeau ca limba română să fie folosită și de instanțele judecătorești, atunci cînd părțile litigioase sînt români. De asemenea, s-a hotărît ca în cazul folosirii translatorilor, cheltuielile de traducere să fie suportate de autorități. Introducerea limbii române în administrație, învățămînt și justiție însemna un pas deosebit de important în procesul de desăvîrșire a unității statului național.

---

[59] Arh. Ist. Centr., fond. C.N.R. Solnoc-Dobica. Dobica, dos. 4, f. 4.
[60] Arh. Ist. Centr., fond. C.N.R. Caransebeș, dos. 53/7 196 din 1918.

www.dacoromanica.ro

Consiliile naționale, atît cele române, cît și cele maghiare și săsești, îndeplineau în același timp funcțiile administrative de stat. Ele acționau individual, respectînd exclusiv ordinele consiliilor naționale cercuale și județene de aceeași natură. În problema liniștirii maselor, a menținerii „ordinei", unele consilii naționale române, maghiare și săsești au conlucrat. Drept pildă amintim că Consiliul național român al județului Tîrnava Mare, înființat în 5 noiembrie 1918 la Sighișoara, a stabilit că „în ceea ce privește ordinea publică amenințată de situația excepțională de azi, Comitetul național român este gata să colaboreze cu organele asemănătoare ale națiunilor străine, maghiare, săsești, precum și cu toți cetățenii din Ungaria și Ardeal pentru siguranța vieții și averii tuturor cetățenilor din comitat"[61]. Același lucru au făcut și consiliile naționale județene din Solnoc-Dobîca, Sălaj, Bihor[62]. Pe baza acestei colaborări unele consilii naționale române și maghiare au trimis în comun delegați la sate în vederea localizării mișcării revoluționare, precum și gărzi naționale. Intrînd în acțiune, aceste gărzi au dezarmat în unele comune pe țăranii răsculați. Se menționează astfel de acțiuni mai ales în județele Alba, Arad, Tîrnava Mică, Solnoc-Dobîca. Aceasta nu putea însă să înăbușe spiritul revoluționar în ansamblu. Majoritatea consiliilor naționale române de altfel nici nu foloseau represiunile ca principală metodă prin care ele să-și impună autoritatea. Ele se prezentau drept reprezentante ale intereselor naționale ale populației românești și au izbutit să preia conducerea mișcării pentru unirea Transilvaniei cu România. Consiliile naționale române susțineau că interesele rezolvării problemei naționale cer „menținerea ordinei", inclusiv încetarea acțiunilor țăranilor împotriva moșierilor, și promiteau că în cadrul noului stat român vor fi îndeplinite năzuințele maselor spre o viață mai bună, făgăduiau că vor fi înfăptuite reforma agrară și un regim democratic.

Documentele arhivistice arată că deși exista o colaborare între diferite consilii naționale române și maghiare în ceea ce privește menținerea ordinii, în problema viitorului Transilvaniei ele urmăreau căi diferite. Aceasta reflectă contradicțiile mult mai adînci care existau între burghezia română și cea maghiară. Consiliul național român al județului Solnoc-Dobîca, de exemplu, într-o declarație a sa de la începutul lunii noiembrie 1918, spunea că „... membrii acestui consiliu vor colabora cu cea mai mare plăcere în privința siguranței personale și a averii, dar numai în aceasta... căci vor urma hotărîrea Consiliului de stat național român"[63]. Documentele vremii atestă că toate consiliile naționale române de la sate, cele cercuale și județene așteptau acțiunea mobilizatoare a Consiliului național român central pentru declararea unirii Transilvaniei cu România. Respectînd tradițiile vechi în lupta dusă de toți românii din toate părțile Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, pe de o parte, iar pe de altă parte văzînd pilda altor popoare din monarhie care acționau împreună, românii organizați în consilii doreau o acțiune

[61] I. Clopoțel, *op. cit.*, p. 64.
[62] „Vármegyei Közélet" (Viața publică din județ), 7 noiembrie 1918, p. 2; „Gazeta poporului" din 12 noiembrie 1918, p. 6.
[63] „Vármegyei Közélet" din 7 noiembrie 1918, p. 2.

www.dacoromanica.ro

comună, inițiată de forul suprem politic din Transilvania, de Consiliul național român central în problema unirii Transilvaniei cu România.

Luptînd pentru unirea Transilvaniei cu România, consiliile naționale române își manifestau o atitudine democratică față de populația maghiară, sîrbă și săsească din Transilvania. În manifestul adresat către popoarele lumii de Marele sfat al națiunii române din Transilvania se spune că „națiunea română din Ungaria și Transilvania nu dorește să stăpînească asupra altor neamuri. Pe teritoriul său strămoșesc națiunea română este gata — se sublinia în acest act istoric — a asigura fiecărui popor deplină libertate națională" întrucît organizarea ei „în stat liber și independent o va întocmi pe temeiul democrației"[64].

Această linie o urmăreau și majoritatea consiliilor naționale comunale, cercuale și județene. În unele sate cu populație mixtă, însăși componența consiliilor — din membri români și maghiari — inspira o colaborare și înțelegere reciprocă. Consiliul național român din județul Tîrnava Mare afirma într-o adresă a sa către Consiliul național din Țelina: „cu ungurii din comună trebuie să trăiți ca frați, căci și ei sînt oameni ca și noi"[65]. Adunarea generală a locuitorilor din comuna Necopoi din județul Satu-Mare a hotărît, ca sarcină a Consiliului național român, să vegheze „ca să nu se comită brutalități față de cetățenii neromâni"[66]. Astfel de hotărîri au fost luate de o serie de adunări la care au manifestat masele populare române și maghiare înfrățite în lupta de secole împotriva exploatării și asupririi.

Dorința de unire s-a manifestat în rîndurile maselor chiar din prima zi a revoluției, datorită și evenimentelor ce au avut loc pe întreg teritoriul monarhiei.

Aceste evenimente au influențat afirmarea și mai hotărîtă a ideii unirii Transilvaniei cu România. Țărănimea lupta pentru această idee pe plan local în cadrul consiliilor naționale. Acest spirit de luptă a cuprins toate păturile sociale. Prin componența consiliilor și a principiilor pe care se bazau acestea, sporește caracterul popular al procesului complex de unire a românilor într-un stat unitar.

La adunările consiliilor naționale se ridica tot mai accentuat dorința proclamării unirii Transilvaniei cu România. Acceptînd cererea și propunerea maselor, multe consilii naționale au convocat adunări populare în vederea formulării în scris a năzuinței de unire. Astfel, la o adunare de acest fel ținută la Oravița în 3 noiembrie, s-a lansat o proclamație care se încheia cu urarea: „Trăiască națiunea română, una și nedespărțită"[67]. La adunarea populară ținută la Șiria în 8 noiembrie, țăranii au decretat că se unesc cu România[68]. Participanții la adunarea de la Vidra din 12 noiembrie au strigat în cor: „Trăiască unirea tuturor românilor"[69]. La adunarea de la Șercaia ținută la 13 noiembrie, la care au

---

[64] *Marea unire de la 1 decembrie 1918*, Bibl. Astra, 1943, p. 43.
[65] Arhiva Ist. Centr., fond. C.N.R. Tîrnava-Mare, doc. 9 E/25/1918.
[66] Arhivele statului Satu-Mare, fond. *C.N.R.*
[67] M. Gropșianu, *Revoluția anului 1918 din Oravița-Caraș*, Timișoara, 1935, p. 6.
[68] „Renașterea română", an. 1, 1919, nr. 17.
[69] „Românul", an. VII, 1918, nr. 19.

www.dacoromanica.ro

participat și sătenii din Sinca, Veneția și Vlădeni, țăranii au cerut o adunare națională pentru a „decreta alăturarea Ardealului la România"[70]. Masele române și-au exprimat dorința de unire și pe alte căi. Țăranii maramureșeni, de exemplu, făceau agitații la sate în vederea unirii, moții organizau călătorii de alai cerînd proclamarea unirii. De la Crișuri pînă la izvorul Oltului și Mureșului, de la cîmpiile Banatului pînă la Carpați, masele au fost cuprinse de o activitate entuziastă pentru realizarea aspirațiilor seculare.

Masele țărănești năzuiau ca unirea Transilvaniei cu România să fie însoțită de asigurarea unor adînci transformări democratice, printre care împroprietărirea prin lichidarea marii proprietăți. Aceste probleme au fost puse în multe sate la adunările populare. Datorită faptului însă că nu a existat în România un partid consecvent revoluționar, proletariatul nu a putut să preia conducerea luptelor țărănești și să asigure îmbinarea, sub conducerea sa, într-un singur șuvoi revoluționar a luptei de unire și a luptei de eliberare socială. Totuși, elementele cele mai radicale ale mișcării muncitorești au reușit să influențeze în tot mai multe locuri lupta maselor populare spre a cere în mod hotărît transformări radicale sociale și politice, cu caracter burghezo-democratic.

☆

În condițiile intensificării dorinței maselor de unire a Transilvaniei cu România, exprimată prin diferite forme, dar în mod organizat (adunări, proclamații, manifestații), Consiliul național român central, după ce a dus tratative cu guvernul maghiar, declarînd înaintea acestuia suveranitatea națională și dreptul de autodeterminare, și după ce a luat legătură cu guvernul român, a chemat poporul român la Alba-Iulia pentru a ține adunarea generală la data de 1 decembrie 1918. Astfel puternica mișcare de masă cu caracter burghezo-democratic se apropia de punctul ei culminant: unirea cu România, reforma agrară democratică, egalitate și libertate națională pentru naționalitățile conlocuitoare, drepturi democratice.

Publicarea convocării adunării de unire la Alba-Iulia a stîrnit o însuflețire de nedescris în rîndurile maselor populare[71]. Ea a fost salutată prin manifestații de bucurie, prin adunări publice, prin adeziuni înflăcărate, prin arborarea pe clădirile publice a tricolorului românesc, prin purtarea cocardelor naționale.

Cu ocazia publicării la data de 15 noiembrie a chemării la adunarea națională de la Alba-Iulia, s-au dat și directivele pentru alegerea delegaților care să participe la acest act istoric cu un mandat în scris și care să exprime voința alegătorilor. Se prevedea pentru fiecare cerc electoral — fixat pe baza sistemului alegerilor parlamentare din 1910 — alegerea a 5 delegați conform normelor sufragiului universal. S-a prevăzut de asemenea întocmirea unui proces-verbal despre alegerile ce vor

---

[70] I. Nicoară, *Aspecte privind contribuția brașovenilor la lupta pentru desăvîrșirea unității naționale a poporului român*, în „Studii și articole de istorie", an. XI, 1968, p. 208.
[71] „Românul", an. VII, 1918, nr. 19.

www.dacoromanica.ro

avea loc cu constatarea că s-au respectat normele juridice existente, iar votarea și alegerea delegaților s-a făcut pe baza sufragiului universal. Delegații erau autorizați de a lua parte cu vot la marea adunare națională română.

Alegerile care au avut loc în a doua jumătate a lunii noiembrie au constituit un nou prilej de manifestare într-o formă organizată a voinței maselor populare pentru unirea Transilvaniei cu România. La alegeri a participat majoritatea țărănimii, purtînd steaguri românești și îmbrăcați în costume naționale. Semnificative pentru atitudinea maselor la aceste adunări sînt următoarele: „Cu două săptămîni înainte de adunarea de la Alba-Iulia în 1918 — își amintește un martor ocular — a ales Maramureșul cu unanimă însuflețire delegați pentru Alba-Iulia care la 1 decembrie au proclamat unirea. Întreg Maramureșul românesc în aceea dată a stat principial pe baza unirii ..."[72]. Toate documentele arhivistice cuprind informații referitoare la alegerile pentru delegații la marea adunare de la Alba-Iulia. Ziarul „Românul" scria în acea vreme că în toate părțile Transilvaniei se țineau alegeri pentru desemnarea delegaților care să reprezinte cercurile electorale „cu demnitate la istoricul plebiscit al neamului care-și va proclama independența și suveranitatea"[73].

Cu ocazia alegerilor, în cele mai multe locuri țăranii și-au expus dorințele: unirea Transilvaniei cu România și reforme democratice. La adunarea din 24 noiembrie de la Chișineu Criș, de exemplu, s-a declarat „sprijinul statului unitar democrat al tuturor românilor cu ștergerea tuturor privilegiilor boierești"[74].

Delegații la marea adunare națională au primit mandate clare și categorice pentru a vota unirea Transilvaniei cu România și lichidarea nedreptăților. În cele mai multe mandate, însoțite de moțiuni intitulate „Hotărîrea noastră", se sublinia „nețărmurita dorință de unire pentru fericirea poporului"[75]. „În această hotărîre a noastră așternem tot ce au dorit strămoșii noștri — citim în moțiunea locuitorilor din Copșa Mare —, tot ce ne încălzește pe noi, cei de față, și tot ce va înălța pururea pe fiii și nepoții noștri"[76]. Semnarea cu unanimitate a acestor moțiuni de sute de mii de țărani confirma baza de masă a actului istoric care se desfășura în toamna anului 1918 în viața poporului român.

Unirea Transilvaniei cu România a rămas preocuparea constantă a maselor populare în tot cursul lunii noiembrie. Documentele arhivistice atestă că, deși mișcarea țărănească și-a pierdut caracterul ei general din prima decadă a lunii noiembrie, totuși acțiunile țărănești locale au continuat să se desfășoare, fiind mai frecvente și mai ascuțite decît înaintea răscoalelor de la începutul lunii noiembrie [77].

---

[72] Filiala Arhivelor statului Sighetul Marmației, fond. Prefectura jud. Maramureș. Arhivele prez. ale subprefectului, nr. 2 339 din 1935.

[73] „Românul", an. VII, 1918, nr. 16.

[74] Ibidem.

[75] Filiala Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, Secția Manuscrise. Registrul de procese-verbale al C.N.R., Blaj, an. 1918. Cota 311.

[76] Arhiva Ist. Centr., fond. C.N.R. Tîrnava Mare, doc. 65/1918.

[77] I. Clopoțel, *op. cit.*, p. 148.

www.dacoromanica.ro

Dar problema împroprietăririi era în atenția întregii țărănimi din Transilvania. În multe locuri, cu ocazia adunărilor pentru unire, s-au redactat și memorii speciale care au fost înaintate la Alba-Iulia. În ele se arată că în Transilvania, atît timp cît regiuni întinse se găsesc în proprietatea moșierilor și a statului, zeci de mii de țărani sînt lipsiți complet de pămînt. Țăranii își exprimau părerea în aceste memorii că a sosit momentul exproprierii acestor domenii și cereau o reformă agrară democratică o dată cu unirea Transilvaniei cu România.

La sfîrșitul lunii noiembrie a anului 1918 toată Transilvania a fost într-o agitație puternică. Deja în zilele de 24—25 noiembrie apar convoiuri de căruțe și trenuri cu tricolore și cu țărani îmbrăcați în port național. Toți mergeau la Alba-Iulia să participe în numele alegătorilor la actul istoric al unirii Transilvaniei cu România. Deși în multe locuri delegații au trebuit să înfrunte greutăți și primejdii, spiritul lor de jertfă nu a scăzut.

Pe lîngă delegații aleși, au sosit la Alba-Iulia aproape 100 000 de țărani însuflețiți de entuziasmul împlinirii visului secular, de năzuința unirii cu România, de dorința de desăvîrșire a unității de stat. Țăranii doreau ca unirea să le aducă totodată recunoașterea și consfințirea dreptului asupra pămîntului: „Iobagii de ieri, ținuți departe de politică — opincarii cu veșminte aspre, dar cu inimă caldă — s-au ridicat ca la un semnal magic și au plecat pe drumul care duce la libertatea visată secole de strămoși"[78] — scria un contemporan al evenimentelor.

Țăranii adunați la Alba-Iulia au așteptat cu nerăbdare hotărîrea adunării naționale. Văzînd însuflețirea ce a cuprins masele la apropiata împlinire a năzuinței de înfăptuire a unirii, precum și ferma convingere a lor că aceasta va aduce după sine o reformă agrară democratică, participanții la consfătuirea reprezentanților Partidului Național Român și ai social-democraților au adoptat un proiect de declarație, care, pe lîngă proclamarea unirii Transilvaniei cu România, cuprindea și o serie de deziderate ca: votul universal, egal, direct și secret pentru bărbați și femei la alegerile comunale, județene și parlamentare; deplina egalitate în drepturi pentru naționalitățile conlocuitoare, libertatea presei, de organizare, de întrunire, legiferarea unor largi drepturi pentru muncitori; reformă agrară radicală, prin „desființarea fidei-comisiilor și în temeiul dreptului de a micșora, după trebuință latifundiile"[79].

Proiectul de declarație a fost adoptat de adunarea deputaților prezenți și primită cu un entuziasm înălțător de masele adunate „în apropierea pămîntului sfințit cu sîngele lui Horea și Cloșca"[80].

Actul istoric al unirii Transilvaniei cu România de la 1 decembrie 1918 a fost salutat de sutele de adunări populare ținute în aceeași zi în toate părțile Transilvaniei. Ele au constituit momente de manifestare înflăcărată în cadrul cărora s-a exprimat cu entuziasm adeziunea întregului popor.

---

[78] Dominic Stanca, *Între două fronturi, 1914 1918*, Cluj, 1935, p. 314.

[79] *Relații agrare și mișcări țărănești 1908 1921*, p. 282.

[80] *Programul marei adunări naționale constituante a românilor din Transilvania și Ungaria, care se va ținea duminică în 1 dec. st. n. (18 noiembrie st. v.), 1918.*

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

BANATUL ŞI UNIREA DIN 1918

DE

I. D. SUCIU

Revoluţia de la 1848—1849 şi, îndeosebi, acţiunea lui Eftimie Murgu din această perioadă au contribuit în mod hotărîtor la accentuarea tendinţei de unitate politică în sînul maselor româneşti din Banat.

Nemulţumirea maselor române creşte îndeosebi după rezoluţia din 27 decembrie 1860, cînd împăratul Francisc Iosif, fără a ţine seama de numeroasele proteste ale românilor, decretează încorporarea Banatului la Ungaria. În noua situaţie, fruntaşii români trebuie să ia lupta de la început şi, spre a-şi susţine apărarea drepturilor politice şi naţionale, se înfiinţează Partidul Naţional al românilor din Banat şi Ungaria. Un pas mai departe se face prin fuziunea celor două partide româneşti din Transilvania şi Banat în 1881, care s-a produs sub puternica influenţă exercitată de cucerirea independenţei de stat a României. Ochii românilor bănăţeni, deşi supuşi Ungariei, erau îndreptaţi numai spre ţara liberă, spre Bucureşti. Nu e întîmplător faptul că, încă cu mult înainte de actul de la Alba-Iulia, cei mai de seamă scriitori şi oameni de cultură din Banat au trecut în ţara liberă, unde găseau posibilitatea de a-şi exprima în mod nestingherit dorinţele şi programul politic. Dintre aceştia trebuie să menţionăm pe istoricul Vasile Maniu şi scriitorii Iulian Grozescu, Ion Popovici-Bănăţeanu, Victor Vlad Delamarina, Dimitrie V. Păcăţian şi alţii, care vor fi menţionaţi în cursul evenimentelor.

În cele trei mari ziare, „Luminătorul" şi „Dreptatea" din Timişoara, continuate de „Drapelul" din Lugoj (înfiinţat în 1901), opinia publică română din Banat urmărea cu cel mai mare interes ridicarea şi prosperitatea fraţilor liberi, de unde se aştepta ajutorul în vederea realizării unităţii statale.

★

Încă de la începutul primului război mondial se înregistrează cazuri de solidaritate românească, cum este acel al preotului Ioan Măran din Ciclova, care a fost deţinut la Seghedin, deoarece a spus recruţilor în timpul mobilizării din 1914 că dacă „o fi să daţi piept cu românii să nu-i

„STUDII", tomul 21, nr. 6, p. 1089—1104, 1968
www.dacoromanica.ro

puşcaţi, ci să puşcaţi în ofiţeri"[1]. Începînd cu luna iulie 1915, preotul Martin Vernichescu din Vîrciorova a stat arestat pînă la sfîrşitul războiului, deoarece era bănuit „că ar fi mijlocit şi uşurat trecerea în România a unor fugari"[2]. Şi preotul George Costescu din Racoviţa a fost arestat încă din 21 martie 1916 „pentru agitaţie contra naţionalităţii maghiare"[3]. Neîncrederea în populaţia română rezultă şi cu ocazia arestărilor de la Orşova, cînd, imediat după izbucnirea ostilităţilor cu sîrbii, au fost deţinuţi sub acuzaţia de spionaj 32 de fruntaşi români, între care şi generalul pensionar Nicolae Cena[4].

După intrarea României în război, situaţia populaţiei române se agravează, devenind greu de suportat. Primul ministru, Tisza István, suspendă ziarul „Românul" din Arad, iar cele mai mici bănuieli de infidelitate sînt soldate cu internări. Din memoriul adresat de episcopul Ioan Pap al Aradului către guvernul maghiar rezultă că din cele cinci protopopiate bănăţene au fost internaţi sau puşi sub pază poliţienească cincizeci şi cinci de învăţători, preoţi şi ţărani, fără ca tabelul înaintat să cuprindă situaţia completă[5]. Dacă la aceştia adăugăm numeroşi intelectuali şi ţărani din dieceza Caransebeşului, dintre care trebuie să menţionăm lotul mare de la Orşova, cît şi alţii internaţi în cursul anilor 1917—1918, ne putem da seama de extinderea ilegalităţilor[6].

Pe lîngă internări, guvernul maghiar a venit şi cu alte măsuri defavorabile românilor. Spre a-i împiedica să mai cumpere pămînt, a hotărît că nimeni nu mai poate cumpăra pămînt fără a obţine autorizaţie, care însă nu se dădea celor de naţionalitate română[7]. Mai mult chiar, prin noua lege electorală care se pregătea pentru „democratizarea" Imperiului habsburgic se cerea ca dreptul de vot să nu fie acordat decît acelor cetăţeni care „posedă în scris şi citit limba maghiară"[8].

Ca şi în Transilvania, în Banat tendinţa de unire cu patria-mumă se manifesta în rîndul maselor în modul cel mai viguros, fără a putea fi oprită de autorităţi. Soldaţii români trimişi pe frontul rusesc sau italian refuzau să lupte, predîndu-se la prima ocazie. Cît de înrădăcinată era aversiunea maselor populare de a lupta pentru statul austro-ungar reiese din cazul voluntarului Vasile Branca din Vărădia. Acesta, făcîndu-şi stagiul în Regimentul 61 din Timişoara, încă de la începutul războiului a fost trimis în fruntea unui detaşament de zece soldaţi în România cu

[1] Arhiva mitropoliei Banatului. Fond episcopia Caransebeş, nr. 6 337 din 29 septembrie 1914.

[2] Ibidem, nr. 6 308 din 25 noiembrie 1915.

[3] Ibidem, dosar nr. 5 957 din 1917.

[4] „Lista martirilor români din Orşova şi jur deţinuţi în dumineca din 26 iulie 1914, iar în 27 iulie aruncaţi în puşcăria tribunalului din Caransebeş ca vinovaţi pentru spionagiu". Arhiva Branişte. În posesia doamnei Căliman.

[5] Arhiva episcopiei Arad, grupa II, dosar 36 1916, actul nr. 4 294 din 13 26 septembrie 1916.

[6] „Drapelul", 1918 (XVIII), nr. 13 (3/16 februarie). p. 3; nr. 63 (13 26 iunie), p. 3; cf. şi Arhiva mitropoliei Banatului. Fond episcopia Caransebeş, nr. 6 051 din 31 octombrie 1916; nr. 7 437 din 28 decembrie 1916; nr. 7 787 din 1917; nr. 3 289 din 15 iulie 1917; nr. 1 971 din 24 martie 1918; nr. 6 018 din 19 septembrie 1917.

[7] „Drapelul", 1918, nr. 7 (18/31 ianuarie), p. 2; nr. 42 (17 30 aprilie), p. 1.

[8] Ibidem, 1918, nr. 68 (26 iunie/9 iulie), p. 2.

www.dacoromanica.ro

scopul de a scufunda vasele ruseşti ce veneau pe Dunăre în ajutorul armatei sîrbe. Dar, imediat după ce a ajuns la Turnu-Severin, detaşamentul s-a predat autorităţilor române. Cînd, în 1916, armata română a trecut Carpaţii, Branca s-a înrolat ca voluntar şi, în luptele cu trupele austro-ungare, a căzut prizonier. Fiind internat la Şopron, în lagărul de prizonieri a fost identificat şi condamnat [9]. Faptul e semnificativ, deoarece ne dovedeşte că, în toate ocaziile, masele populare refuzau să lupte pentru integritatea monarhiei habsburgice.

Şi intelectualii care au reuşit să treacă în ţara liberă încă din timpul neutralităţii au desfăşurat o activitate intensă pentru intervenţia României alături de puterile aliate. Între aceştia, merită relevată activitatea fostului director al ziarului „Tribuna" din Arad, Sever Bocu, care după ce începe războiul se înrolează ca voluntar, participă la luptele din Oltenia, iar în timpul retragerii de la Iaşi dezvoltă o activitate susţinută pentru organizarea corpului de voluntari transilvăneni. La Kiev, Bocu se apropie de viitorul preşedinte al Cehoslovaciei, Thomas Massaryk, pe care-l aduce la Iaşi, spre a mijloci prietenia şi colaborarea cu guvernul român [10]. Şi fostul redactor al ziarului „Drapelul", Avram Imbroane, plecat încă din 1914 în România, se alătură acţiunii unioniştilor şi, în coloanele ziarului „Epoca", militează pentru intervenţia României spre a elibera pe fraţii rămaşi sub ocupaţie. Pe lîngă articolele publicate, Imbroane participă la mitingurile de la Brăila şi Caracal, unde, alături de Nicolae Titulescu şi Nicolae Filipescu, cere intervenţia pentru realizarea unităţii politice [11]. In 1915 reuşeşte să dezerteze şi scriitorul Cassian R.Munteanu, care se alătură curentului unionist colaborînd la ziarul „România Mare", iar printr-un volum, publicat încă în 1915, arăta inutilitatea cauzei pentru care luptau românii din armatele austro-ungare [12].

★

O nouă fază a destrămării monarhiei austro-ungare o constituie preluarea guvernului de către Consiliul naţional maghiar în frunte cu contele Károlyi Mihály. Deoarece, prin armistiţiul de la Belgrad din 8 noiembrie 1918, s-a impus guvernului maghiar evacuarea Transilvaniei şi Banatului, guvernul Károlyi, deşi s-a pronunţat pentru dreptul de autodeterminare a popoarelor din monarhie, milita mai departe pentru „integritatea teritorială" a Ungariei feudale. În acest scop, guvernul recurge la o ultimă diversiune. Avînd consimţămîntul guvernului din Buda-

---

[9] Ibidem, 1918, nr. 71 (3/16 iulie), p. 3.

[10] Sever Bocu, *Opt luni în Kiew*, Timişoara, 1938; cf. şi idem, *Drumuri şi răscruci*, vol. I, Timişoara, 1938, p. 90—93; vol. II, Bucureşti, 1944, p. 99—104.

[11] A. Imbroane, *Bănăţenii şi războiul*, „Epoca", 1915, nr. 174 (27 iunie), p. 1; idem *Intransigenţă*, „Epoca", 1915, nr. 268 (29 septembrie), p. 1; *Întrunirea de la Brăila*, „Epoca", 1915, nr. 289, (20 octombrie), p. 3; *Întrunirea de la Caracal*, „Epoca", 1916, nr. 2, p. 2.,

[12] Cassian R. Munteanu, *Atacul, Însemnările din război ale unui soldat român din armata austro-ungară*, Bucureşti, 1915, 137 p.

www.dacoromanica.ro

pesta, avocatul dr. Otto Roth organizează la 31 octombrie 1918 o mare întrunire, în care proclamă Banatul republică de sine stătătoare. Adunarea alege un „consiliu poporal bănăţean" şi numeşte comisari pentru fiecare din cele trei comitate ale Banatului.

Românii însă refuză să participe la acest consiliu şi în aceeaşi zi se întrunesc la Casina din Timişoara şi se constituie în „Consiliul permanent al ofiţerilor şi soldaţilor români de pe teritoriul comandei militare a Timişoarei". La conducerea Consiliului român au fost aleşi: locotenent-colonel S.Brînduşa, căpitanii de rezervă dr. Aurel Cosma, dr. Ioan Popovici, S.Barabaş, dr. Lucian Georgevici şi locotenenţii de rezervă dr. George Adam şi Vasile Eremiaş [13]. Consiliul a fixat un plan de acţiune, apoi s-a declarat solidar cu Marele consiliu naţional român ales „de organele poporului nostru român". A doua zi are loc o manifestaţie în faţa primăriei, unde vorbeşte Aurel Cosma. Consiliul român din Timişoara aduce la cunoştinţa generalului Hordt, comandantul militar al Banatului, constituirea Consiliului militar naţional român, care însă nu ascultă decît de Consiliul naţional român central. Pentru menţinerea ordinii, Consiliul român e gata să colaboreze cu celelalte consilii din oraş [14]. Evenimentele de la Timişoara au consecinţe în întreaga provincie.

Primul oraş care începe seria manifestărilor româneşti este Lugojul. Aici, viaţa politică românească era concentrată în jurul ziarului „Drapelul", condus de dr. Valeriu Branişte, care, întorcîndu-se pe data de 1 octombrie 1918 de la închisoarea din Seghedin, a reluat conducerea ziarului. Branişte se bucura în acel timp de încrederea totală a românilor din Banat, mai ales prin ziarul „Drapelul", care era cel mai răspîndit ziar şi apărea încă din 1901. Pe data de 3 noiembrie 1918 se ţine la Lugoj o mare adunare, la care participă „mai multe mii de oameni". Pe lîngă populaţia lugojeană au venit şi ţăranii din satele apropiate. Preşedinte al adunării a fost proclamat episcopul dr. Valeriu Traian Frenţiu, dar sufletul ei a fost Valeriu Branişte. El deschide întrunirea printr-un discurs în care, după ce expune situaţia politică, arată poporului rostul Consiliului naţional român şi anunţă constituirea Consiliilor naţionale militare române. Seria cuvîntărilor e continuată de fruntaşii bănăţeni : profesorul Victor Bîrlea, care a fost ales şi notar al adunării, poetul în grai bănăţean George Gîrda din Făget şi avocatul George Dobrin din Lugoj. Adunarea s-a desfăşurat într-un mare entuziasm. Mulţimea a intonat *Deşteaptă-te române* şi şi-a exprimat încrederea în Consiliul naţional român. În consecinţă, membrii adunării au luat poziţie „contra eventualelor încercări de aranjamente şi tranzacţii locale şi regionale", adică contra proclamării republicii bănăţene. „Pe noi ne însufleţeşte idealul nostru naţional, programul nostru a cărui osie este solia lui Simion Bărnuţiu din preziua adunării de pe Cîmpul Libertăţii : Libertatea naţională pe care o vedem acum înfăptuindu-se ca răsplată a suferinţelor şi jertfelor

---

[13] „Drapelul", 1918, nr. 112 (20 octombrie/2 noiembrie), p. 2; pentru evenimentele de la Timişoara, vezi şi I. Clopoţel, *Misiunea istorică a gărzilor naţionale în luptele de dezrobire din 1918*. Bucureşti, 1943, p. 15—16; *Cinci ani de la moartea d-rului Aurel Cosma*, „Luceafărul", 1936 (II), nr. 7—8 (iulie-august), p. 382—383.

[14] „Drapelul", 1918, nr. 112 (20 octombrie/5 noiembrie), p. 3.

www.dacoromanica.ro

noastre" spune Valeriu Branişte [15]. În aceeaşi adunare se hotărește înființarea unui batalion românesc, precum şi a unui fond naţional la care să contribuie fiecare după putinţă [16].

La cîteva zile după adunarea de la Lugoj, vicecomitele Issekutz convoacă o consfătuire restrînsă la care participă, pe lîngă comitele suprem, încă doi reprezentanţi ai populaţiei maghiare din Banat. Din partea populaţiei române participă Valeriu Branişte şi episcopul Frenţiu. Vicecomitele propune alcătuirea unei comisii din zece reprezentanţi care să fie consultată de autorităţi în toate problemele mai importante. Branişte însă refuză să intre în această comisie, argumentînd că „pe teritoriul locuit de români al comitatului Caraş-Severin, organele politice care mai fiinţează aici nu au altă menire decît lichidarea principiului de stat maghiar, pentru ca pe acest teritoriu să poată lua fiinţă stăpînirea românească" [17].

Pe ziua de 7 noiembrie, şi la Caransebeş se ţine o adunare, prin care se hotărăște înfiinţarea Consiliului naţional român, care se afiliază Consiliului naţional central şi ia asupra sa apărarea drepturilor cetăţeneşti. La propunerea lui Cornel Corneanu, consiliul hotărăşte înfiinţarea gărzii naţionale române, care urma să-şi facă filiale în fiecare comună din jurul Caransebeşului. Cîntînd *Deşteaptă-te române* şi *Pe-al nostru steag*, publicul merge la reşedinţa episcopală, iar de acolo se reîntoarce la primărie, unde, într-o mare însufleţire, se arborează drapelul român [18]. În toată provincia domnea un entuziasm de nedescris şi consiliile naţionale şi gărzile se constituie peste tot, pînă în cele mai mici sate. Organizarea consiliilor şi gărzilor locale s-a făcut după directiva din 3 noiembrie 1918 dată de dr. Teodor Mihali, preşedintele Consiliului naţional român Central. Teodor Mihali aduce la cunoştinţă completarea Consiliului naţional român central cu şase membri social-democraţi. Cere ca în fiecare comitat să se înfiinţeze secţii comitatense, care, la rîndul lor, vor organiza secţii comunale. Consiliile comunale vor designa pe membrii gărzilor naţionale, care vor menţine ordinea. Totodată, Mihali atrage atenţia că Consiliul naţional român central nu e subordonat Consiliului naţional maghiar, ci este „organizaţia echivalentă românească a acestuia" [19].

A doua zi după adunarea de la Lugoj, la 4 noiembrie 1918, ofiţerii şi soldaţii români din sudul Banatului se constituie în Consiliul militar naţional român din Banatul sudic. Consiliul militar lansează un apel semnat de peste o sută de ofiţeri şi gradaţi, prin care îşi exprimă solida-

---

[15] Ibidem, 1918, nr. 113 (23 octombrie/5 noiembrie), p. 1.

[16] Ibidem.

[17] „Temesvari Hirlap", 1933, 24 decembrie.

[18] „Drapelul", 1918, nr. 118 (3/16 noiembrie), p. 2; „Românul", 1918, nr. 2 (28 octombrie/10 noiembrie), p. 4, şi nr. 4 (31 octombrie/12 noiembrie), p. 3; „Foaia diecezană", 1918, nr. 42 (28 octombrie/10 noiembrie), p. 2—3; pentru evenimentele de la Caransebeş detalii la Gh. Neamţu, *Activitatea Consiliului naţional român din Caransebeş*, Caransebeş, f. a., 118 p.

[19] Biblioteca Academiei. Arhiva Valeriu Branişte, VI, imprimat 8. Adresa lui Teodor Mihali din 3 noiembrie 1918.

www.dacoromanica.ro

ritatea cu Consiliul naţional român central, declarînd totodată că se pun la dispoziţia acestuia [20].

La Oraviţa ia fiinţă Comitetul român local încă din 31 octombrie 1918, sub preşedinţia avocatului Petru Corneanu. Concomitent se organizează şi Consiliul militar român, sub conducerea lui Mihai Gropşianu. Pînă la data de 10 noiembrie s-au organizat gărzile naţionale române în 11 comune din jur, care au şi depus jurămîntul, şi în trei zile urmau să fie concentrate la Oraviţa. Garda naţională din Ilidia a luat numele „Mihai Viteazul" [21]. Conducătorii Consiliului român din Oraviţa lansează un apel prin care înştiinţează că s-au afiliat Consiliului militar român din Timişoara [22]. Din rapoartele protojuzilor districtuali, coroborate cu informaţiile din presă şi cu cele din arhiva lui Valeriu Branişte, rezultă că în cursul lunii noiembrie s-au înfiinţat comitete şi gărzi în toate comunele din Banat [23]. Ceea ce trebuie menţionat din rapoartele protojuzilor este tendinţa consiliilor naţionale de a prelua puterea din mîna vechilor organe ale administraţiei maghiare, impunînd şi numirea noilor primari în unele plăşi [24]. Mai mult chiar, unele comune, ca Tîrnova, Sudriaş, după ce anunţă înfiinţarea consiliilor şi gărzilor naţionale, cer arme spre a se apăra [25].

Cu ocazia constituirii consiliilor şi gărzilor au avut loc manifestaţii de entuziasm care merită să fie relevate. La adunarea de la Lugoj, George Dobrin a propus să se înfiinţeze un „fond naţional" din contribuţia tuturor, care să ajute la apărare pînă la desăvîrşirea unirii. Propunerea a fost pusă în aplicare imediat şi, pe drum, de la locul adunării pînă la locuinţă, ne relatează Branişte, a primit 1 751 de coroane. Comuna Cireş a colectat 2 470 de coroane [26]. Exemplul este urmat de majoritatea satelor bănăţene. La Răcăjdia, învăţătorul şi folcloristul Emilian Novacoviciu adună considerabila sumă de 15 000 de coroane pentru fondul naţional. Comitetul naţional din Sasca Montană, important centru minier, a colectat suma de 18 000 de coroane, iar comloşenii au adunat 13 206 coroane [27]. Şi la Mehadia, cu ocazia constituirii Consiliului naţional s-au adunat 1 418 coroane [28]. Pînă şi elevii contribuie la fondul naţional; aşa sînt elevii şcolilor din Satu-Mic, Blajova, sau Ioan Daicoviciu din

[20] Arhivele statului Timişoara. Fond prefectura judeţului Timiş-Torontal, inventar 741, dosar 27 1918; cf. şi Biblioteca Academiei, Arhiva Valeriu Branişte, VI, impr. 12; „Românul", 1918, nr. 5 (1 14 noiembrie), p. 4.

[21] Biblioteca Academiei. Arhiva Valeriu Branişte, VI, impr. 19, a-d; „Legiunea română", 1918 (I), nr. 2 (15 noiembrie).

[22] Ibidem, VI, imprimat 19. Apelul e semnat de dr. Petru Corneanu şi M. Gropşianu.

[23] Arhivele statului Lugoj. Fond prefectura judeţului Severin. Prezidenţial, nr. 7 422/12 decembrie 1918, nr. 7 434 14 decembrie 1918; nr. 7 435/15 decembrie 1918; nr. 7 438/16 decembrie 1918; nr. 7 458/21 decembrie 1918.

[24] Ibidem, nr. 7 461/21 decembrie. Raportul din 13 decembrie 1918 al preturii de Caransebeş.

[25] Biblioteca Academiei. Arhiva Valeriu Branişte, VI, acte, 5, 8.

[26] „Drapelul", 1918, nr. 113 (23 octombrie/5 noiembrie), p. 2.

[27] „Românul", 1918, nr. 19 (18 noiembrie/1 decembrie), p. 3, 4.

[28] „Drapelul", 1918, nr. 125 (22 noiembrie/5 decembrie), p. 3.

www.dacoromanica.ro

Căvăran [29]. Cine parcurge listele de subscripţie păstrate între actele rămase de la Valeriu Branişte rămîne impresionat de numărul mare al colectanţilor. Pe lîngă toţi fruntaşii din Banat, găsim şi nume de femei : Cornelia Brediceanu, văduva lui Coriolan, Alma Pop, Aurora Pop din Sărăzani, Ecaterina Ursulescu, Anastasia Ignea şi numeroase altele [30].

Locuitorii comunei Seceani de lîngă Vinga au fost daţi ca pildă, deoarece cei ce aveau alimente se obligau să le dea şi celor săraci, iar membrii gărzii naţionale au renunţat la salariu [31]. Acte de entuziasm se înregistrează şi la Pesac, unde, în cadrul unor mari serbări populare, la 7 noiembrie se arborează tricolorul pe primărie [32]. La Ghilad, într-o atmosferă de sărbătoare, după constituirea gărzii şi consiliului, se face listă de subscripţie pentru delegaţii la Alba-Iulia [33].

Entuziasmul maselor primeşte şi confirmarea oficială. Pe ziua de 7 noiembrie 1918, episcopii români, indiferent de confesiune, se întrunesc şi declară că recunosc Consiliul naţional român ca „reprezentantul şi conducătorul politic al naţiunii române din Ungaria şi Transilvania"[34]. Drept urmare, episcopul de Caransebeş ordonă preoţilor ca în biserici să nu mai fie pomenit împăratul, ci „Înalta noastră stăpînire naţională"[35].

★

În Banat exista o puternică mişcare muncitorească, care se manifesta prin secţia română a Partidului Social-Democrat, cît şi prin mişcarea sindicală. Organizaţii socialiste puternice erau la Reşiţa, la Timişoara, Lugoj, precum şi în alte centre muncitoreşti. Vom căuta să arătăm în cele ce urmează care a fost atitudinea mişcării muncitoreşti în aceste vremuri, cu atît mai mult cu cît în numeroase studii şi lucrări poziţia muncitorimii bănăţene a fost tratată incomplet şi inexact. Se ştie că, încă de pe data de 12 noiembrie 1918, s-a constituit Consiliul naţional român, alcătuit din şase reprezentanţi ai socialiştilor şi şase reprezentanţi ai P.N.R. Din Banat a fost ales Iosif Renoi, muncitor din Bocşa[36]. Constituirea Consiliului naţional român, componenţa şi programul său au fost anunţate într-un interviu dat de Vasile Goldiş. Deoarece Goldiş a omis unele puncte privitoare la dezideratele muncitorilor, Partidul Social-Democrat impune Consiliului naţional român central să publice un nou comunicat, care cuprindea trei puncte „pe baza cărora stă Marele consiliu naţional român". La punctul doi al acestui comunicat, apărut la 27 noiembrie s. n., deci înainte de adunarea de la

---

[29] Arhiva Branişte. Lista colectanţilor pentru fondul naţional din 4 noiembrie 1918. În posesia d-nei Căliman.

[30] Ibidem.

[31] „Românul", 1918, nr. 14 (12 26 noiembrie), p. 4.

[32] G. Andraşiu, *În Pesac*, „Românul", 1918, nr. 19 (18 noiembrie 1 decembrie), p. 3.

[33] „Românul", 1918, nr. 19 (18 noiembrie 1 decembrie), p. 3.

[34] „Foaia diecezană", 1918, nr. 45 (18 noiembrie 1 decembrie), p. 1.

[35] Ibidem, nr. 46 (28 noiembrie 9 decembrie), p. 3; cf. şi „Românul", 1918, nr. 3 (30 octombrie/12 noiembrie), p. 4 : *O circulară istorică*.

[36] „Drapelul", 1918, nr. 116 (30 octombrie/12 noiembrie), p. 3.

www.dacoromanica.ro

Alba-Iulia, se spune textual: „Marele consiliu național nu este contrar socializării mijloacelor de producție în mod evolutiv" [37]. Declarația aceasta, extrem de importantă, a fost trecută cu vederea pînă acum, deși ea ne indică poziția foarte avansată pe care s-a situat Marele Consiliu național român în preajma adunării de la Alba-Iulia. Ea a fost făcută în urma ședinței din 25 noiembrie a Comitetului executiv al Partidului Social-Democrat român, prin care s-a luat hotărîrea să „conlucre și pe mai departe cu Consiliul național român pentru eliberarea și unirea tuturor românilor" [38].

Sentimentele muncitorilor români din Banat, în această vreme, reies foarte clar din scrisoarea trimisă de minerul Anton Munteanu de la Ocna de Fier din județul Caraș-Severin. După ce arată că minerii de acolo au înființat un consiliu național, Munteanu încheie: „Noi, muncitorimea din Ocna de Fier sîntem muncitorime organizată contra abuzurilor capitaliștilor de la băișaguri (mine — *n. n.*), prin aceasta însă am rămas tot așa de buni români ca orișicare naționalist" (membru al Partidului Național Român — *n. n.*) [39]. Cuvintele acestea, spuse în mod spontan, reprezintă nu numai programul politic, dar și orientarea justă a muncitorimii bănățene în acele vremuri. Ele se confirmă și prin activitatea fruntașilor mișcării socialiste din Banat. La Reșița [40], în urma marii greve din luna martie, au fost arestați aproape 370 de muncitori. Făcîndu-se o primă triere la Reșița, fruntașii grevei au fost trimiși la Timișoara, de unde, după o anchetă de două săptămîni, au fost eliberați și trimiși acasă. Pentru cei doi fruntași ai mișcării muncitorești, Petru Bîrnau și Ioan Steinbauer, directorul uzinei a făcut demersuri să fie trimiși pe front.

Aflîndu-se de evenimentele din Budapesta și Timișoara, în seara de 31 octombrie 1918 s-a ținut o consfătuire a tuturor personalităților din Reșița și a doua zi s-a ales un Consiliu național și o gardă care trebuia să mențină ordinea. În fruntea noului consiliu a fost ales muncitorul Petru Bîrnau. La puțin timp după aceasta, consiliul s-a transformat în sfat muncitoresc, avînd în frunte tot pe Bîrnau [41].

Activitatea Sfatului muncitoresc din Reșița s-a extins și în comunele din plasă. După convocarea adunării de la Alba-Iulia, prezidiul organizației Partidului Social-Democrat din Reșița s-a întrunit pentru delegarea reprezentanților la Alba-Iulia. „Toți muncitorii români din Reșița erau de părere că e imperios să participăm neapărat la marea adunare de la Alba-Iulia" — spune Petru Bîrnau. De aceea au fost delegați: Petru Bîrnau și Porojanin Gheorghe din Reșița; Iosif Renoi, muncitor

---

[37] „Românul", 1918, nr. 15 (13/27 noiembrie), p. 1.

[38] „Drapelul", 1918, nr. 123 (17/30 noiembrie), p. 3.

[39] Ibidem, 1918, nr. 20 (25 ianuarie/7 februarie), p. 5.

[40] Pentru evenimentele de la Reșița, vezi V. Brătfăleanu, *25 Jahre Arbeiterbewegung in Reshitza, 1903—1928*, Reșița, 1929, p. 54; E. Cimponeriu, *Din luptele muncitorilor reșițeni în anii avîntului revoluționar (1917—1921)*, în „Studii și materiale de istorie contemporană", vol. II, București, 1962, p. 95—105.

[41] Arhivele statului Lugoj. Fond prefectura județului Severin. Prezidențial, nr. 7 482/27 decembrie 1918.

www.dacoromanica.ro

din Bocşa Montană; Mureşeanu din Bocşa Română şi Popovici, muncitor forestier din Văliug [42]. Şi la Timişoara, Secţia română a Partidului Social-Democrat a hotărît să trimită o numeroasă delegaţie care, în frunte cu Traian Novac, a pornit spre Alba-Iulia.

★

Ţăranii întorşi de pe front au crezut că a sosit momentul de a scăpa de marii proprietari şi de marii industriaşi, care scoteau beneficii uriaşe din bogăţiile Banatului în urma exploatării lor. Soldaţii care veneau de pe front au adus vestea proclamării republicii, cît şi a evenimentelor mari care se petreceau în Rusia Sovietică. Ei şi-au aruncat rozetele ce le aveau la chipiuri şi le-au înlocuit cu tricolorul românesc. La Lugoj, „convoaie de tineri parcurgeau străzile aclamînd republica" [43]. Ajunşi la căminele lor, soldaţii au gonit vechile autorităţi maghiare reprezentate prin notari, au atacat castelele grofilor, împărţind stocurile de alimente populaţiei înfometate după atîţia ani de război, şi au atacat chiar şi bunurile marilor industriaşi. Un mare avînt revoluţionar se constată îndeosebi în comunele din jurul Lugojului pînă la hotarul cu Transilvania, dar şi în părţile de sud, cît şi în plăşile Deta şi Ciacova, mişcările ţărăneşti iau amploare. Pînă la data de 7 noiembrie 1918, cînd Branişte cere trecerea puterii în mîinile românilor, se constituiseră în Banat 40 de sfaturi care nu mai primeau ordinele de la autorităţile comitatense maghiare [44].

Ceea ce trebuie relevat la mişcările revoluţionare ţărăneşti din Banat este îmbinarea caracterului lor social şi naţional. În primul rînd, au fost devastate nu numai castelele grofilor maghiari, ci şi ale moşierilor români. Castelul de la Birchiş, aparţinînd familiei Mocioni, a fost ars din temelii. Şi castelul de la Vişag, aparţinînd episcopului de Caransebeş, a fost devastat [45].

În zilele de 1, 2, 3 noiembrie, ţăranii din comunele Marginea, Coşava, Curtea, Româneşti au atacat depozitele fabricanţilor din Marginea şi au împărţit populaţiei stocurile de făină, grîu, porumb, şi zahăr. De acolo au trecut la fabrica de sticlă din Tomeşti [46]. Răscoala s-a întins în toate satele din jurul Făgetului.

---

[42] Institutul de istorie „N. Iorga". P. Bîrnau, *Relatare în legătură cu participarea muncitorilor din Reşiţa la marea adunare de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918.*

[43] „Drapelul", 1918, nr. 112 (20 octombrie/2 noiembrie), p. 3.

[44] „Temesvari Hirlap", 1933, 24 decembrie.

[45] Biblioteca Academiei. Arhiva Valeriu Branişte, VI, acte, 20. Adresa lui Miron Cristea din 15 noiembrie 1918. Pentru mişcările ţărăneşti, vezi şi I. Kovács, *Date cu privire la lupta ţărănimii din Transilvania în toamna anului 1918*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", I–II (1958–1959), p. 329, 333, 340. Autorul nu e informat asupra realităţilor din Banat, căci consiliile naţionale române nu au sprijinit acţiunea guvernului maghiar de reprimare a mişcărilor ţărăneşti (p. 340). Roman Ciorogariu n-a fost „episcopul greco-catolic din Oradea" (p. 341). Mai multe detalii la V. Liveanu, *1918. Din istoria luptelor revoluţionare din România*, Bucureşti, 1960, p. 491–493.

[46] Biblioteca Academiei. Arhiva Valeriu Branişte, VI, acte, 10.

www.dacoromanica.ro

La 3 noiembrie încep mişcările revoluţionare în comunele din jurul Ciacovei şi Detei. La Deta, populaţia a refuzat să adere la Consiliul naţional maghiar din Budapesta şi să trimită delegaţi la adunarea cercuală. S-au produs ciocniri între populaţie şi autorităţile maghiare, care s-au soldat cu victime [47]. În ce priveşte comunele din jurul Lugojului, deşi ziarul „Românul" anunţa încă din 10 noiembrie că s-a restabilit ordinea şi liniştea [48], din raportul prim-pretorului de Lugoj rezultă că satele din jur nu erau pacificate nici la 17 decembrie 1918 [49].

Mişcările ţărăneşti au fost privite cu simpatie de majoritatea intelectualilor români. Ziarul „Drapelul" justifică actele revoluţionare ale satelor bănăţene ca fiind consecinţa unor „dureri înăbuşite care au izbucnit" după atîţia ani de război şi privaţiuni, determinînd pe ţărani să-şi facă singuri dreptate [50]. Pentru pacificarea satelor, Branişte cerea încă de la 12 noiembrie, ca singură soluţie, să se treacă „asupra noastră în mod legal întreaga administrare a poporului nostru" [51]. Şi scriitorul în grai bănăţean dr. George Gîrda din Făget se solidarizează cu ţăranii răsculaţi [52].

De altfel, din majoritatea articolelor din acest timp se constată necesitatea reformelor democratice. Valeriu Branişte, în articolul *Libertatea şi independenţa naţională*, aducînd la cunoştinţă realizarea unităţii poporului român, constată nevoia emancipării ţărănimii, îndeosebi în România Veche, unde se menţinea „sub vitregile stări ale evoluţiunii proprii de acolo" [53]. Şi poetul popular bănăţean George Bălteanu cere împroprietărirea cît mai urgentă a ţăranilor : „Avem familii care au trimis în război cîte 3—4 inşi, dar n-au în sat, în afară de căsuţa pe izlaz, doar numai loc pentru mormînt. Aici trebuie ajutat în primul rînd şi cît mai grabnic" [54].

Găsim la unii intelectuali şi pronunţarea categorică pentru transformarea României unificate în republică. Ziarul „Opinca", scos de învăţătorii Patrichie Rămneanţu şi Petru Bizerea, deşi se intitula „oficios" al Partidului Naţional Român, publică un articol remarcabil în acest sens [55]. Autorul caută să răspundă la întrebarea „care este cea mai

---

[47] „Românul", 1918, nr. 24 (25 noiembrie 8 decembrie), p. 3.

[48] Ibidem, nr. 2 (28 octombrie/10 noiembrie), p. 4.

[49] Arhivele statului Lugoj. Fond pretura Lugoj, nr. 5513/1918.

[50] „Drapelul", 1918, nr. 116 (30 octombrie/12 noiembrie), p. 1.

[51] „Drapelul", 1918, nr. 116 (30 octombrie/12 noiembrie), p. 2.

[52] Dr. George Gîrda, *Başibuzucii din Făget*, „Românul", 1918, nr. 34 (21 decembrie/ 8 ianuarie), p. 3.

[53] „Drapelul", 1918, nr. 123 (17/30 noiembrie), p. 1.

[54] Ibidem, 1918, nr. 127 (27 noiembrie/10 decembrie), p. 2. Cf. şi Biblioteca Academiei, Arhiva Valeriu Branişte, VI, imprimat 5 a—b.

[55] *Ce este republica?*, „Opinca", 1918, nr. 1 (11/24 noiembrie), p. 1.

www.dacoromanica.ro

potrivită formă de guvernare pentru vremurile de astăzi : forma monarhică sau cea republicană?". După ce analizează cele două forme de guvernare, autorul ajunge la concluzia că „cea mai desăvîrşită formă de guvernare este republica democrată, în care tot poporul (nu numai cei puternici) are drepul a-şi alege din toate păturile societăţii adunarea de bărbaţi care să conducă afacerile statului".

Şi mai tîrziu, în timpul conferinţei de pace de la Paris, exponenţi ai intelectualilor bănăţeni militau pentru republică. De o deosebită importanţă în acest sens este scrisoarea lui Caius Brediceanu către Valeriu Branişte, prin care, anunţîndu-l de ce se petrecea la Paris, spune : „După sosirea lui Take Ionescu s-a făcut Comitet naţional, în care la început era şi Vuia (Traian — *n. n.*), dar apoi şi-a dat demisia, căci acolo ducea hangul Goga, Lucaci, Sever Bocu, care au hotărît republică, detronarea dinastiei, avem date precise despre discuţiile lor...[56]. Relatarea lui Caius Brediceanu, inedită, este o dovadă în plus despre dorinţa unui mare număr de intelectuali de seamă de a transforma România încă de la începutul unirii într-o republică burgheză.

★

După convocarea adunării de la Alba-Iulia, Consiliul naţional central a trimis instrucţiuni pentru alegerea delegaţilor. Deoarece în Banat se menţinea ocupaţia trupelor străine, s-a hotărît să nu se facă alegeri în cercurile electorale, spre a se evita „orice fricţiune cu trupele de ocupaţie". Formularele de credenţionale erau în păstrarea lui Valeriu Branişte. Erau îndemnaţi să fie trimişi delegaţi „din toate straturile sociale", care să reprezinte „cu demnitate voinţa poporului bănăţean la adunarea naţională" [57]. Cu toate că delegaţii bănăţeni trebuiau să ceară din timp, de la trupele de ocupaţie, permisiunea de a trece graniţele Banatului spre Transilvania şi aceste formalităţi au dus la unele neplăceri, totuşi numărul delegaţilor bănăţeni la adunare a fost mare. Pe lîngă delegaţi oficiali aleşi în cercurile electorale, au plecat delegaţi ai celor două eparhii bănăţene, ai societăţilor culturale, ai şcolilor secundare, ai corurilor şi ai fiecărei comune. Filologul dr. Iosif Popovici scrie, în întîmpinarea marii adunări, un articol de proslăvire a nemuritoarei zile : „În momentele aceste sfinte, toată suflarea românească bate la fel, ochii sufletului nostru se îndreaptă spre întunericul trecutului nostru" [58]. Numărul participanţilor din Lugoj a fost aşa de mare, încît s-au organizat două trenuri speciale cu destinaţia Alba-Iulia. Pentru procurarea sumei de bani necesară trenului (4 500 de coroane) s-a făcut un împrumut la banca „Poporul" din Lugoj, garantat de Valeriu Branişte. Abia după întoarcerea de la

---

[56] Arhiva Branişte. Scrisoarea lui Caius Brediceanu din 17 martie 1919 către Valeriu Branişte. În posesia d-nei Valeria Căliman.

[57] „Drapelul",1918, nr. 120 (10 23 noiembrie), p. 2.

[58] Dr. Iosif Popovici, *Să ne dezrobim limba*, „Românul", 1918, nr. 19 (18 noiembrie/1 decembrie), p. 3.

www.dacoromanica.ro

Alba Iulia se va plăti băncii cauţiunea depusă [59]. Corespondentul ziarului „Românul" constată că „bănăţenii, în special, au venit foarte mulţi"[60].

În preziua adunării, bănăţenii au ţinut o consfătuire spre a-şi formula dezideratele. Ei au cerut înlocuirea trupelor de ocupaţie cu cele franceze şi engleze, apoi eliberarea Banatului şi, la al treilea punct, de o extremă importanţă, ca unirea românilor din Transilvania şi Banat cu patria-mamă să se facă fără nici o condiţie [61]. Punctul din urmă este confirmat şi de Avram Imbroane peste puţin timp: „În preziua actului istoric de la Alba-Iulia, ei (bănăţenii — *n. n.*) s-au întrunit şi au cerut două lucruri: să li se îngăduie ca, paralel cu acţiunea statului român, să ducă şi ei o acţiune a lor particulară în chestiunea apărării Banatului, şi, al doilea, să se facă unirea desăvîrşită cu regatul român fără condiţii şi fără autonomie" [62].

Delegaţii Partidului Social-Democrat au ţinut şi ei o şedinţă în preziua adunării. În această şedinţă, Traian Novac a propus ca, în rezoluţia adunării, să se ceară unirea cu România, iar nu cu „regatul român", ceea ce a fost acceptat. Acest lucru va fi recunoscut şi de Vasile Goldiş mai tîrziu, cînd, vorbind despre formularea hotărîrii unirii, spune că la intervenţia socialiştilor a modificat textul în sensul că „teritoriile române din Ungaria se unesc cu România" [63].

În Marele sfat naţional român au fost aleşi 44 de membri din Banat, dintre care 36 au fost aleşi la Alba-Iulia, iar 8 au fost cooptaţi în şedinţa Marelui sfat ţinută la 30 iulie 1919 în Sibiu [64]. Membrii Marelui sfat aparţineau tuturor categoriilor sociale, muncitori, ţărani şi intelectualii care deţineau majoritatea. Dintre aceştia, dr. Valeriu Branişte este ales membru în Consiliul dirigent. Între cei şase notari ai adunării au fost cooptaţi Traian Novac şi Caius Brediceanu, iar în delegaţia care

---

[59] Arhiva Branişte. Adresa lui Valeriu Branişte către institutul „Poporul" din 29 noiembrie 1918. Tot acolo, confirmarea garanţiei depusă de bancă. În posesia d-nei Căliman.

[60] „Românul" 1918, nr. 19 (18 noiembrie/1 decembrie), p. 4.

[61] *Proclamarea unităţii naţionale*, „Românul", 1918, nr. 20 (20 noiembrie/3 decembrie), p. 1.

[62] A. Imbroane, *Adunarea din Alba-Iulia* şi *O atitudine a Banatului*, „Banatul", 1919, nr. 50 (10 august), p. 1, şi nr. 51 (13 august), p. 1.

[63] „Aradi Közlöny", 1931, 18 decembrie.

[64] Le dăm numele în ordine alfabetică: Constantin Aflat, ţăran din Bocşa; dr. Petru Barbu, profesor la teologia din Caransebeş; dr. Alexandru Biräescu, avocat; Petru Bîrnau, mecanic, preşedintele Sfatului muncitoresc din Reşiţa; dr. Caius Brediceanu, avocat din Lugoj; Ţiberiu Brediceanu, director de bancă în Braşov; Teodor Bucurescu, învăţător în Comloş; dr. Alexandru Coca, avocat în Sasca; Avram Corcea, preot; dr. Petru Corneanu, avocat Oraviţa; dr. Cornel Corneanu, secretar consistorial, Caransebeş; dr. Aurel Cosma, avocat, Timişoara; dr. Miron Cristea, episcopul Caransebeşului; dr. Aurel Crişan, avocat, în Aradul Nou; dr. George Dobrin, avocat în Lugoj; Valeriu Traian Frenţiu, episcopul Lugojului; dr. Lucian Georgevici, avocat în Timişoara; Andrei Ghidiu, protopop în Caransebeş; dr. Mihai Coropşianu, avocat, Oraviţa; dr. Avram Imbroane, diacon în Lugoj; Vasile Laza, ţăran din Ticvaniul Mare; Gheorghe Lipovan, învăţător în Oraviţa; dr. Alexandru Marta, magistrat; dr. Tit Mălaiu, avocat; dr. Victor Mercea, avocat în Ghilad; dr. Gheorghe Miclea, avocat ; dr. Constantin Misici, avocat în Lipova; Anton Mocioni, proprietar în Bulci; Ionel Mocioni, proprietar în Căpîlnaş; dr. Alexandru Moraru, avocat în Caransebeş; Ioanichie Neagoe, preot în Petrovaselo; dr. Ioan Nedelcu, avocat în Oraviţa; dr. Aurel Novac, avocat; Traian Novac, tîmplar, Timişoara; dr. Nestor Oprean, avocat în Sînnicolaul Mare; Uroş Pătean, ţăran din Nădlac; dr. Ioan Roşu, preot în Ghilad; Emanoil Ungureanu, avocat în Timişoara; Mihai Vasilescu, ţăran din Lipova; Stan Vidrighin, inginer, Timişoara; Ion Vidu, învăţător în Lugoj; Iuliu Vuia, învăţător în Caransebeş.

www.dacoromanica.ro

să prezinte actul unirii la Bucureşti vor fi Caius Brediceanu şi dr. Cornel Corneanu. Caius Brediceanu ne relatează că numirea lui s-a făcut numai după ce a atras atenţia lui Iuliu Maniu că între delegaţii ce urmau să prezinte hotărîrile adunării de la Alba-Iulia nu era nici un bănăţean[65].

Nu numai la Alba-Iulia, ci în toate părţile locuite de români, ziua de 1 decembrie a fost sărbătorită în mod deosebit. În toate bisericile din Banat s-au ţinut servicii divine, urmate de festivităţi. În multe comune s-a arborat tricolorul românesc. La Lugoj, toaca bisericilor a bătut în timpul adunării „ca semn al învierii naţionale", iar pe biserici şi pe casele fruntaşilor s-a arborat tricolorul[66].

Deşi bolnav, Branişte salută cu vorbe pătrunzătoare marele eveniment din istoria neamului nostru : „Ţie, zi măreaţă a istoriei în care s-a înfăptuit această minune, ne închinăm, înscriindu-te nu numai cu litere de aur pe paginile istoriei, ci şi cu litere nepieritoare pe lespezile sufletelor noastre"[67].

★

Prin convenţia de armistiţiu de la Belgrad s-a hotărît evacuarea Transilvaniei şi Banatului de trupele maghiare. Pînă la conferinţa de pace însă, urma ca în ambele provincii să fie menţinută administraţia maghiară. Pentru Banat, comandamentul trupelor Antantei a luat hotărîrea ca menţinerea ordinii să fie făcută de trupele regale sîrbeşti.

Conform înţelegerii, trupele sîrbe înaintează în Banat încă de la 12 noiembrie 1918, reuşind pînă la 20 noiembrie să atingă linia rîului Mureş pe distanţa de la Seghedin la Lipova[68]. Cu ocazia vizitei la Bucureşti, Caius Brediceanu a discutat cu „toţi factorii de însemnătate" problema Banatului, cerînd generalului Berthelot să trimită trupe de ocupaţie franceze[69]. Şi delegaţia bănăţenilor refugiaţi la Sibiu, în frunte cu istoricul Dr. Ioan Sîrbu, cere ca guvernul francez să trimită trupe de ocupaţie franceze[70]. Într-adevăr, după vizita generalului Berthelot în Banat, la 27 ianuarie 1919 primele trupe franceze ocupă o mare parte din Banat[71]. La Timişoara, trupele de ocupaţie dizolvă la 20 februarie 1919 Consiliul popular bănăţean şi destituie pe comisarul şef Dr. Otto Roth, pe cei doi vicecomiţi şi pe alţi funcţionari superiori[72].

O mare manifestaţie românească a avut loc cu ocazia depunerii jurămîntului lui Valeriu Branişte. Neputînd participa la Alba-Iulia din cauza bolii, Branişte depune jurămîntul la 8 ianuarie în Lugoj, fiind de faţă şi delegatul Consiliului dirigent, Dr. Victor Bontescu. În faţa unui public numeros, printr-un discurs patetic, Branişte face o trecere în revistă a istoriei poporului român pînă la măreţele zile ale realizării unităţii politice[72]. Dar alegerea lui în Consiliul dirigent nu aducea şi instaurarea administraţiei române în Banat.

---

[65] Caius Brediceanu, *Amintiri din viaţa mea* ,Lugoj, 1936, p. 16.
[66] „Drapelul" 1918, nr. 124 (30 noiembrie/3 decembrie), p. 3.
[67] Ibidem, p. 1.
[68] „Românul", 1918, nr. 7 (3/16 noembrie), p. 3.
[69] Biblioteca Academiei, Arhiva Branişte, VI, acte. Scrisoarea lni Caius Brediceanu către Branişte din 12 decembrie 1918.
[70] „Românul", 1918, nr. 46 (23 decembrie /5 ianuarie), p. 3.
[71] „Drapelul, 1919, nr. 6 (15/28 ianuarie), p. 3 şi nr. 10 (24 ianuarie/6 februarie), p. 3; cf. şi „Foaia diecezană", 1919, nr. 3 (20 ianuarie/2 februarie), p. 4.
[72] „Drapelul", 1918, nr. 137 (27 decembrie/9 ianuarie), p. 2.

www.dacoromanica.ro

Guvernul Károlyi încearcă ultimele manevre spre a împiedica unirea Banatului cu România. Profitînd de înlocuirea colonelului Lemoigne cu generalul Léon Farret la comanda trupelor franceze, guvernul numeşte în calitate de comite de Caraş-Severin pe un oarecare „Margyneancz Titusz". Acesta vine la Lugoj o dată cu generalul Farret, dar nu se poate instala la conducerea comitatului, deoarece populaţia română refuză să-i recunoască calitatea de comite [73]. Sub presiunea opiniei publice române, noul comite nu este recunoscut nici de autorităţile franceze, aşa că e nevoit să se întoarcă la Budapesta.

O altă manevră a guvernului maghiar se face prin fostul comisar şef al republicii bănăţene, Dr. Otto Roth. Îndată după căderea guvernului Károlyi, Roth cere generalului De Lohit, comandantul trupelor franceze din Belgrad, să-l primească spre a-i înmîna un memorandum. La întrevedere a asistat şi ministrul Franţei la Belgrad. În acest memorandum, Roth propunea guvernului francez „să se formeze un Banat independent sub protecţia trupelor franceze cu excluderea oricărei alte naţiuni şi o eventuală colonizare a Banatului de către Franţa". Spre a convinge guvernul francez să aprobe acest plan, Roth aduce şi alte argumente care nu corespundeau realităţii. În primul rînd, susţinea că proclamarea republicii bănăţene ar aplana divergenţele de ordin naţional ce erau între diferitele populaţii din Banat. Că atît românii, cît şi sîrbii ar prefera să vadă Banatul independent decît atribuit uneia sau alteia dintre părţi, ceea ce iar nu era adevărat. Prin proclamarea independenţei s-ar împiedica divizarea economică a provinciei şi, în sfîrşit, noul stat ar fi un obstacol în întinderea propagandei guvernului de la Budapesta.

Dar Roth venea tocmai de la Budapesta şi în acelaşi memorand afirma: „am examinat această chestiune cu guvernul Károlyi şi cu guvernul ... actual, amîndoi mi-au dat toată libertatea de a influenţa în acest sens, cu atît mai mult cu cît la 31 octombrie am proclamat Republica Banatului..." [74]. Afirmaţia aceasta din memoriul avocatului timişorean este de extremă importanţă, deoarece ne dovedeşte în mod indubitabil că toată parodia cu „republica bănăţeană" nu era decît o ultimă încercare a guvernului maghiar spre a împiedica procesul de unificare a poporului român. De altfel, şi generalul De Lohit, în memoriul adresat generalului Franchet d'Esperey, afirmă că propunerile lui Roth sînt „în acord cu guvernul actual din Budapesta şi că el ar avea misiunea de a ne sonda şi a vedea ce credem despre evenimentele în curs"[75]. De aceea, atît generalul, cît şi Fonteney, ministrul francez din Belgrad, i-au răspuns că această propunere este „irealizabilă". Atunci Roth încearcă să convingă guvernul sîrb despre necesitatea proclamării a aşa-zisului stat independent bănăţean, dar acţiunea lui e contracarată de ministrul Fonteney, care se prezintă prinţului regent spre a-l pune la curent despre cele discutate cu Roth. Iată pentru ce republica bănăţeană nu a avut o bază de masă în rîndurile populaţiei româneşti, deşi sentimentul republican, după cum am arătat

---

[73] Biblioteca Academiei. Arhiva Valeriu Branişte, VI, imprimate 2; cf. şi „Drapelul" 1919, nr. 16 (9/22 februarie), p. 3.

[74] Ibidem, VI, varia 4.

[75] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

mai sus, era dezvoltat, atît în rîndurile intelectualilor, cît şi ale ţăranilor, dar pentru o republică care să cuprindă pe toţi românii, iar nu bănăţeană.

Singura populaţie printre care „republica bănăţeană'' îşi avea susţinători era o parte din populaţia şvăbească. Dar şi aceasta era despărţită în mai multe grupe. Unii, la îndemnul ziaristului şi scriitorului Viktor Orendi Hommenau, erau pentru unirea cu România. Alţii, în număr foarte mic, sub conducerea lui Muth Gaspar, pledau pentru republică şi mai tîrziu pentru încorporarea la Serbia [76]. Saşii s-au pronunţat pentru unirea cu România şi acest lucru a influenţat şi asupra orientării şvabilor. De aceea, încă din timpul vizitei generalului Berthelot la Arad, o delegaţie a şvabilor îi înmînează un memoriu în care cereau unirea populaţiei şvăbeşti cu România. Mai tîrziu, la 15 aprilie 1919, şvabii ţin o mare întrunire la Timişoara, unde participă toţi şefii de grupuri, care iau hotărîrea ca populaţia şvăbească să se unească cu România [77].

Introducerea administraţiei franceze în Banat a adus şi unele îmbunătăţiri. Una dintre primele măsuri a fost reluarea traficului feroviar pe liniile Lugoj-Ilia şi Caransebeş-Bouţari [78]. Măsura era binevenită, deoarece în acest fel se putea stabili legătura directă cu trupele româneşti care erau deja la Ilia. Din România a venit profesorul George Oprescu, care între 22 martie şi 13 mai 1919 a redactat un supliment din „Drapelul'' în limba franceză, „Pour nos amis et alliés''. I s-au promis şi colaborări din partea trupelor de ocupaţie franceze [79].

Generalul Léon Farret a reorganizat zona franceză de ocupaţie din Banat. Prin ordonanţa nr. 418/2 a comandantului Diviziei 11 coloniale franceze din Banat, teritoriul francez de ocupaţie alcătuia un judeţ separat, denumit judeţul Lugoj. Întreg judeţul cuprindea patru cercuri (Lipova, Reşiţa, Orşova şi Lugoj) şi 15 plăşi (Bega, Bozovici, Buziaş, Făget, Caransebeş, Lipova, Lugoj, Mureş, Orşova, Reşiţa, Anina, Timiş, Recaş, Teregova şi Aradul Nou). Pentru supraveghere, în fiecare cerc se numeşte cîte un francez de la gradul de căpitan în sus, iar pe lîngă fiecare protojude districtual alt ofiţer francez. Generalul francez supraveghează întreaga administraţie civilă, căruia îi este subordonată forţa executivă. Pînă la hotărîrea conferinţei de pace, Banatul ocupat aparţine şi pe mai departe Ungariei şi administraţia se exercită prin vechii funcţionari în numele guvernului ungar. În schimb, guvernul maghiar nu poate numi nici un funcţionar fără avizul generalului francez.

Prin acelaşi decret se desfiinţează gărzile naţionale indiferent de naţionalitate, se interzice purtarea cocardelor şi arborarea drapelelor, se introduce cenzura ziarelor şi justiţia se exercită prin vechile judecătorii maghiare. Valuta legală a zonei rămîne coroana [80].

Măsurile generalului Farret au nemulţumit populaţia română. În urma protestelor fruntaşilor români, generalul Farret a fost înlocuit cu

---

[76] Pompiliu Ciobanu. *Unirea Banatului şi încorporarea Timişoarei la România Mare*, Timişoara, 1934, p. 28—38.

[77] Ibidem, p. 45.

[78] „Drapelul'', 1919, nr. 12 (29 ianuarie/11 februarie), p. 3.

[79] Scrisoarea lui George Oprescu către Valeriu Branişte din 18 martie 1919 (în posesia d-nei Căliman).

[80] „Drapelul'', 1919, nr. 32 (23 martie/5 aprilie), p. 2.

www.dacoromanica.ro

generalul Pruneau. Trupele române instalîndu-se în toată Transilvania pînă la Mureş, comandamentul trupelor române din Transilvania trimite ca ofiţer de legătură pe lîngă comandamentul trupelor franco-sîrbe din Timişoara pe maiorul Dumitru Oancea. Acesta ia contact cu fruntaşii români şi conducătorii şvabilor din Banat. Activitatea lui încetează la 28 aprilie 1919, cînd este înlocuit cu căpitanul D. Petrescu-Tocineanu

La 23 mai 1919 abia, în urma înaintării trupelor române, un grup de 550 de jandarmi români intră în Lugoj venind de la Deva. De la gară s-au oprit în piaţa oraşului, unde au fost întîmpinaţi de primarul oraşului, dr. Baltescu. Aici, colonelul francez le predă paza judeţului şi oraşului Lugoj. Pentru totdeauna, în lacrimile de bucurie ale ţăranilor veniţi din satele din jurul Lugojului şi ale măistorimii române, se ridică biruitor tricolorul românesc în mijlocul pieţii [81]. Emoţia şi bucuria erau de nedescris. Ţăranii atingeau uniformele soldaţilor şi-i îmbrăţişau cînd auzeau că vorbesc aceeaşi limbă ca a lor. Peste cîteva zile, la propunerea comandamentului trupelor franceze, cu ocazia vizitei delegaţiei bănăţenilor la Csaba, este numit primul prefect român al fostului comitat Caraş-Severin, în persoana avocatului George Dobrin din Lugoj [82]. Dar la Timişoara lucrurile vor tărăgăna, deşi toate demersurile erau făcute pentru instaurarea administraţiei româneşti. Prin raportul din 23 iulie 1919, Valeriu Branişte face propuneri Consiliului dirigent privitor la organizarea Banatului. El susţine să se numească un singur prefect pentru fostele comitate Timiş şi Torontal, în persoana lui Aurel Cosma. Aceasta pentru că nu se poate forma un judeţ deosebit din plăşile fostului comitat Torontal. Ca primar al oraşului Timişoara e propus avocatul dr. George Adam. În ceea ce priveşte plăşile Lipova, Recaş şi Buziaş, Branişte propune să fie reînglobate la judeţul Timiş-Torontal. În schimb, administraţia judeţeană din Lugoj trebuie să se extindă asupra întregului fost comitat Caraş-Severin [83]. Raportul lui Branişte a fost admis de Consiliul dirigent şi pe data de 28 iulie Aurel Cosma este numit primul prefect român al judeţului Timiş-Torontal. Prin scrisoarea din 28 iulie 1919, Aurel Cosma aduce la cunoştinţă lui Iuliu Maniu, preşedintele Consiliului dirigent, despre instalarea lui la conducerea judeţului Timiş-Torontal şi despre apelul ce l-a adresat populaţiei din judeţ [84].

Evenimentele care au avut loc în tot decursul anului 1918, începînd cu mişcările muncitoreşti şi ţărăneşti ce au culminat cu adunarea de la Lugoj din 3 noiembrie 1918 şi cu trimiterea unei numeroase delegaţii la Alba-Iulia, au creat premisele pentru unirea Banatului cu România, înfăptuită la 3 august 1919. Ulterior, prin tratatul de la Trianon, la 4 iunie 1920, unirea a fost consfinţită şi recunoscută pe plan diplomatic internaţional, în urma înţelegerii dintre guvernele român şi sîrb.

---

[81] Ibidem, 1919, nr. 48 (11/24 mai), p. 3.
[82] Ibidem, 1919, nr. 49 (14/27 mai), p. 2.
[83] Biblioteca Academiei. Arhiva Valeriu Branişte, VI, acte, 40.
[84] Arhivele statului Timişoara. Fond 446/1919.

www.dacoromanica.ro

UNITATEA TERITORIULUI ROMÂNESC ÎN LUMINA MENȚIUNILOR EXTERNE. „VALAHIA” ȘI SENSURILE EI

DE

EUGEN STĂNESCU

Am arătat într-o încercare recentă că generalizarea terminologică a noțiunii de „România” din punctul de vedere al denumirilor interne reflectă ca o oglindă fidelă procesul deosebit de important al dezvoltării conștiinței de unitate teritorială a poporului român [1]. Se poate considera că același proces poate să se reflecte în același fel și din punctul de vedere al mențiunilor externe, în raport cu un sistem terminologic a cărui intensitate și structură sînt relativ stabile de-a lungul perioadei secolelor XIV—XVII, de care urmează să ne ocupăm. Analiza izvoarelor arată că, în cadrul pluralității de forme ale sistemului terminologic de denumiri externe ale teritoriului locuit de români, noțiunea fundamentală este cea de *Valahia*. Se poate vorbi în această privință de *Valahia* și *Valahiile* ei ca un întreg și părți componente, structurate reciproc într-un raport istoric determinat. Clarificarea acestui raport alcătuiește scopul încercării de față. De aceea de la început socotim necesar să subliniem că între diferitele sensuri ale acestei noțiuni fundamentale, patru sînt principale (există și un număr de sensuri secundare, dar care într-un fel sau altul sînt contingente celor principale). Sensurile principale sînt următoarele: 1) „Valahia” pentru statul numit Țara Românească; 2) „Valahia” pentru statul denumit Moldova; 3) „Valahia” pentru teritoriul Țării Românești și Moldovei luate împreună; 4) „Valahia” pentru întreg teritoriul locuit de poporul român. Să vedem ce ne poate aduce ca deslușire a problematicii istorice luarea în considerație a acestor sensuri.

★

„Valahia” pentru statul numit Țara Românească. Acesta este sensul cel mai obișnuit și cunoscut ca atare. De aceea nu vom căuta decît să precizăm unele aspecte ale vechimii atestării și categoriilor de izvoare

[1] Eugen Stănescu, *Geneza noțiunii de „România”. Evoluția conștiinței de unitate teritorială în lumina denumirilor interne*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 237 — 254.

www.dacoromanica.ro

în care se află menţionată, cu scopul punerii în lumină a posibilităţii ca acest sens al noţiunii să cunoască anumite tendinţe de delimitare prin diversificare.

Astfel, pentru a da numai cîteva exemple semnificative, se constată folosirea în chip obişnuit a termenului de *Valahia* sau *Vlahia* de către cancelaria papală, începînd cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Este vădită această obişnuinţă în corespondenţa diferiţilor papi, mai ales în ce priveşte activitatea diferitelor misiuni apostolice în regiunea de la Dunărea de Jos. Se pot da ca exemplu: papa Urban al V-lea de mai multe ori în decursul anului 1370[2], papa Grigore al XI-lea în anii 1372—1373[3], papa Bonifaciu al IX-lea în decursul anilor 1390—1399[4], papa Grigore al XII-lea în anul 1407[5], papa Eugen al IV-lea în anii 1433—1446[6]. Această obişnuinţă a cancelariei papale pare să fi fost preluată şi de către cancelaria lui Sigismund, rege maghiar şi împărat romano-german, folosindu-se, pe lîngă forma latină, şi cea germanică de „Walahey"[7]. O întîlnim de altfel folosită şi în documentele lui Mircea cel Bătrîn păstrate în limba latină, ca o dovadă a intensităţii de circulaţie[8]. În acelaşi timp, noţiunea cu acelaşi sens, sub forma grecească de Βλαχία, este întrebuinţată de către cancelaria Patriarhiei ecumenice din Constantinopol, dar mai rar, preferinţa terminologică a acesteia mergînd în altă direcţie, cum se va vedea mai departe[9]. De subliniat că scriitorii bizantini din secolele XIV—XV au tendinţa a o folosi mai ales în acest sens, adică cu privire la teritoriul ocupat de către statul dintre Carpaţi şi Dunăre, ca, de pildă, Dukas şi Sphrantzes[10]. Primii autori de relaţii de călătorie cu privire la ţările româneşti arată de altfel aceeaşi tendinţă, ca, de pildă, Peter Sparnau şi Ulrich von Tennstädt, Johann Schiltberger, W. de Wavrin[11]. Ceea ce e vădit, dacă luăm în consideraţie hărţile secolelor XIV—XVI, unde de multe ori „Valahia" este aşezată între Dunăre, Carpaţi şi Marea Neagră ca o dovadă a sensului care în asemenea cazuri era acordat acestei noţiuni. Se constată această situaţie în colecţia de hărţi geografice de la Vatican, anume în una din prima jumătate a secolului al XV-lea, apoi în harta nautică a lui Andrea Benincasa din 1508, în planisfera lui Diego Ribera din 1529, în planisfera lui

---

[2] Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, I-2, p. 158—160.
[3] *Ibidem*, p. 194 şi 207.
[4] *Ibidem*, p. 330 şi 341 342.
[5] *Ibidem*, p. 453.
[6] *Ibidem*, p. 579, 689, 705 şi 723.
[7] *Ibidem*, p. 309 şi 552.
[8] *Documenta Historica Romaniae*, B, *Ţara Românească*, I (1247—1500), Bucureşti, 1966, p. 36, Hurmuzaki-Densuşianu, *op. cit.*, I-2, p. 341—342.
[9] Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, XIV-1, p. 10, 23, 42, 43 şi 45.
[10] Ducas, *Istoria turco-bizantină*, ed. V. Grecu, Bucureşti, 1960, p. 123, 133, 155, 165, 181, 189, 227, 239, 247, 251, 253 etc.; G. Sphrantzes, *Memorii. 1401—1477*, ed. V. Grecu, Bucureşti, 1966, p. 18, 258 şi 553.
[11] Peter Sparnau şi Ulrich von Tennstädt, în N. Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria romînilor*, vol. III, Bucureşti, 1897, p. 1; traducere în limba română în volumul, apărut sub egida Institutului de istorie „N. Iorga", *Călători străini despre ţările române* (sub îngrijirea Mariei Holban), I, Bucureşti, 1968, p. 19; Johann Schiltberger, *op. cit.*, p. 29 (nr. 11 din lucrarea citată, cu referire la textul în l. germană); W. de Wavrin, publicat de N. Iorga în „Buletinul Comisiei istorice a României", VI (1927), p. 133—134, 136, 139 etc.; traducere în l. română, *op. cit.*, p. 81—122.

www.dacoromanica.ro

Ptolemeu din 1530, în harta nautică a lui Diego Homen din 1570, ca să dăm exemplul unor hărți de geografie universală[12]. Același sens se găsește însă și în hărțile din aceeași colecție, privind mai special regiunile centrale și sud-estice ale Europei, ca harta bazinului dunărean din 1546, cea similară din 1559, harta Ungariei din 1579, precum și hărțile Europei din 1570, 1572, 1597 ș.a.[13]. Hărți din alte colecții ilustrează aceeași situație. Așa este harta lui Battista Becherus din 1426, cea a lui Bartolomeus de Pareto din 1455, a lui I. Honterus din 1572, cea a lui Iacopo Gastaldo din 1550, reprodusă ulterior de mai multe ori, cea a lui G. Mercator din 1584 etc.[14].

Ca atare, izvoare de categorii diferite — documente și scrieri istorice, relații de călătorie și hărți geografice — atestă că încă de la începutul primului contact al lumii europene cu realitatea românească noțiunea de „Valahia" a avut sensul desemnării teritoriului organizat statal în regiunea dintre Carpați, Dunăre și Marea Neagră. Tocmai din această cauză, pentru a nu se pune într-o lumină greșită ceea ce trebuie să se considere numai o pondere particularistă, e necesar de subliniat că se înregistrează chiar în această perioadă inițială tendințe care par să vădească intenția delimitării acestui sens al noțiunii de „Valahia" de alte sensuri posibile.

Astfel, chiar de la început, cancelaria regilor maghiari tinde să folosească pentru voievodul de la sud de Carpați o denumire adjectivală, cea de „Transalpinus", care pare să-l diferențieze pe acesta de voievozii altor „Valahii". Așa procedează cancelaria regilor Carol Robert și Ludovic I în anii 1331—1365, ca să ne referim numai la răstimpul de început al dezvoltării acestei tendințe[15]. Este interesant că, în documentele păstrate în limba latină, domnii români, ca Vlaicu și Mircea cel Bătrîn, se intitulează în același fel[16]. Dar nu numai voievodul, ci întreaga țară este denumită în același fel, și anume „Terra Transalpina", pe care o întîlnim, de pildă, în actele regilor maghiari din secolul al XIV-lea, Carol Robert și Ludovic, între 1332—1377[17]. Aceeași tendință e vădită și în folosirea expresiilor „in partibus transalpinis", „ad partes transalpinas", „partium transalpinarum", cum se constată în chip obișnuit în practica cancelariilor regilor Carol Robert, Ludovic și Sigismund[18]. De aceea, dată fiind această tendință de precizare, nu poate să surprindă tocmai existența termenului de „Transalpinia" într-un act din 1359 de la regele Ludovic[19]. Se ilustrează în acest fel faptul că pentru cancelaria regilor maghiari, chiar de la începutul istoriei raporturilor diplomatice româno-maghiare, statul de la sud de Carpați era o anumită „Valahie", și anume „transalpină".

---

[12] *Monumenta Cartografica Vaticana*..., I, tav. X, XX, XXIII, XXX și XLIV.

[13] *Ibidem*, II, tav. VI, IX, XIV, XXIV și XXVIII.

[14] Marin Popescu-Spineni, *România în istoria cartografiei pînă la 1600*, I. București, 1938, p. 78—79, 118—119, 128—129 și 146.

[15] Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, I-1, p. 601, 616 și 623; I-2, p. 37 și 92.

[16] *Documenta Historica Romaniae, B, Țara Românească*, I, p. 12 și 14; Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, I-2, p. 144, 148, 198, 315, 334, 359 și 472.

[17] Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, I-1, p. 625, 633, 636 și 646; I-2, p. 35, 49, 53 și 243.

[18] *Ibidem*, p. 638; I-2, p. 14, 23, 87, 274, 284, 366, 371, 377, 383, 431, 534, 540, 542, 567, 583, 589 și 697.

[19] *Ibidem*, I-2, p. 60.

www.dacoromanica.ro

Într-adevăr, cei care scriu despre stările de lucruri din această parte a teritoriului românesc în secolele XVI—XVII folosesc adesea termenul de „*Valachia Transalpina*". Pentru G. Reicherstorffer, „Valachia" este în chip obişnuit „transalpină"[20]. Un alt călător, Agostino Museo, referindu-se la munţii ce despart Transilvania de Valahia, arată că aceasta este numită „Transalpina"[21]. O relaţie italiană din 1606 despre situaţia bisericilor catolice foloseşte aceeaşi expresie de „Valachia transalpina"[22], ca şi misionarul Lainieri înainte de mijlocul secolului al XVII-lea[23]. În sfîrşit, în raportul de activitate cu privire la rezultatele misiunii sale de inspecţie în aceste părţi, Petrus Deodato Bacsics făcea şi el precizarea, pe care o consideră necesară, de „Valachia Transalpina"[24]. Aceeaşi tendinţă se înregistrează şi în relaţia denumită «Curiöse Beschreibung der Moldau und Wallachei» de la sfîrşitul secolului al XVII-lea[25]. De asemenea, şi harta bazinului dunărean a lui Hulsius Levinius din 1630[26], ca de altfel mai înainte şi harta lui G. Reicherstorffer anexată la *Chorografia Moldovei* din 1541[27]. Toate acestea exteriorizează nevoia pe care autorii vremii o resimţeau de a delimita şi preciza noţiunea de „Valahia". Se poate spune că „Valachia Transalpina" din această nevoie a ieşit.

Ar fi însă o greşeală a considera că avem de-a face în acest caz cu un rezultat al contactului cu lumea românească aparţinînd strict lumii occidentale. Izvoarele ne arată că şi lumea răsăriteană a simţit aceeaşi necesitate în urma acestui contact. Încă în prima jumătate a secolului al XIV-lea, unul dintre cei mai de seamă istorici bizantini ai vremii, Ioan Cantacuzino, împăratul scriitor, pentru a nu-i confunda cu „vlahii" din diferitele regiuni ale Bizanţului, a considerat necesar ca pe cei dintre Carpaţi şi Dunăre să-i denumească Οὐγκροβλάχοι, înţelegînd prin aceasta că este vorba de „Vlahii" aparţinînd statului de lîngă hotarele Transilvaniei provincie vasală atunci regatului feudal ungar[28]. De aceea în chip firesc se înregistrează ca o obişnuinţă a cancelariei Patriarhiei din Constantinopol folosirea termenului de Οὐγκροβλαχία, marcînd o preferinţă netă faţă de cel de Βλαχία, fapt la care ne-am referit mai înainte. Mai ales în legătură cu organizarea ecleziastică, o dată cu numirea de mitropoliţi şi episcopi începînd cu anul 1359, se observă frecvenţa deosebit de regulată a acestui termen în actele Patriarhiei ecumenice aproape fără excepţie, chiar dacă ne raportăm numai la primele decenii ale acestei practici[29]. Probabil că, datorită influenţei diplomaticii constantinopolitane, domnii Ţării Româneşti,

[20] G. Reicherstorffer, *Chorographia Moldaviae*..., în A. Papiu-Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*, III, p. 135—136, 139—140 etc.; traducere în l. română în *Călători străini despre ţările române*, I, p. 191—202; *Chorographia Transilvaniae*..., în *Călători străini despre ţările române*, I, p. 208 (n. 131), 210 (n. 154), 216 (n. 226) etc. (notele se referă la textul latin).

[21] Agostino Museo, traducere în l. română în *Călători străini despre ţările române*, I, p 358.

[22] Hurmuzaki, *op. cit.*, VIII, p. 308.

[23] N. Iorga, *Studii şi documente privind istoria românilor*, IV, p. 231.

[24] În *Diplomatarium Italicum*, IV, p. 104.

[25] *Curiose Beschreibung*, 1699, text transcris şi tradus la Institutul de istorie „N. Iorga"; va apărea în colecţia *Călători străini despre ţările române*; rezumat la D. Ciurea *O descriere a Moldovei şi Ţării Româneşti în anul 1699* în „Studii" XII (1959) nr. 6, p. 111 114.

[26] M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, II, nr. 37.

[27] *Ibidem*, I, p. 27.

[28] Ioan Cantacuzino, CSHB, 1828, I, p. 175: «...ἐξ Οὐγκροβλάχων... .

[29] Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, XIV-1, p. 1 4, 6, 9, 10 11, 12—13, 28, 31 etc.

www.dacoromanica.ro

în documentele păstrate în limba slavă, se intitulează de asemenea domni ai „Ungrovlahiei"[30]. Deci, dacă pentru lumea apuseană această „Valahie" era „transalpină", pentru lumea răsăriteană ea era o „Ungrovlahie". Termenii diferă, dar realitatea reflectată este aceeaşi, anume că aceasta era una dintre „Valahiile" vremii, puse în lumină în acelaşi timp unitar şi deosebit.

Aşa se explică de ce pentru statul dintre Carpaţi şi Dunăre se folosesc şi alte denumiri adjectivale. Una este *Valahia Mare*. Se găseşte la marele umanist italian Flavio Biondo în proiectul său de cruciadă antiotomană din ajunul cuceririi Constantinopolului de către turci[31], dar se întîlneşte şi la istoricul bizantin G. Sphrantzes, care deosebeşte ceea ce numeşte el Μεγάλη Βλαχία de Μικρά Βλαχία, pe care o aşază la sudul Dunării[32]. Şi cancelaria lui Ştefan cel Mare foloseşte expresia „per Maiorem Valachiam", „in Magna Valachia", „Mazor Valachia" şi spune de asemenea „per eandem Valachiam", ceea ce înseamnă că nu era singura Valachie[33]. Într-o tipăritură de la Nürnberg din 1530 se arată că Moldova se întinde între „Valahia Mare" şi Podolia[34], o altă tipăritură de la Debreţin din 1606 se referă la o „Major Valachia"[35]. „Valahia Magna" se găseşte şi în hărţile vremii, ca, de pildă, în mapamondul lui Borgia din 1436 şi harta de la Strassburg din 1513[36]. Sînt folosiţi însă şi alţi termeni. Giovanni Maria Angiolello, vistiernicul lui Mahomed al II-lea, o numeşte „Vallachia Bassa"[37]. Pentru Giovanandrea Gromo, la începutul primei jumătăţi a secolului al XVI-lea era „Valahia Ulteriore"[38]. La mijlocul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVII-lea, Giovanni Battista del Monte o denumea „Valachia Superiore"[39]. Dăm acestea numai cu caracter de exemple din categorii de izvoare diferite şi perioade istorice diferite pentru a ilustra diversitatea denumirilor delimitative. Cu atît mai mult trebuie subliniat aceasta, cu cît statul dintre Carpaţi şi Dunăre este numit uneori la fel ca şi Moldova, ca în cazul lui „Schwartze Wallachei" a călătorului Nikolaus Schmidt[40].

În concluzie, la problema acestui sens a noţiunii de „Valahia" se poate spune, pe de o parte, că reprezintă un sens clar şi precis din punct de vedere istoric-geografic şi, pe de altă parte, că cei care îl folosesc simt nevoia unei delimitări deosebitoare. Ce poate să însemne aceasta decît că străinii, ca şi autohtonii, ştiau foarte bine că în spaţiul carpato-dunărean aceasta nu era singura „Valahie" şi, ca atare, că „Valahia" nu putea să aibă un singur sens? Sistemul terminologic fiind

---

[30] *Documenta Historica Romaniae*, I, p. 17, 19, 22, 28, 33, 39, 42, 50, 52, 56, 60, 63 etc.

[31] Flavio Biondo, *Scritti inediti e rari* (ed. B. Novara), Roma, 1927, p. 44–45.

[32] G. Sphrantzes, *op. cit.*, p. 18, 258 şi 553.

[33] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, Bucureşti, 1913, p. 332, 341 şi 346.

[34] A. Veress, *Bibliografia româno-ungară*, Bucureşti, 1931, p. 6.

[35] *Ibidem*, p. 66.

[36] M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 38, 76.

[37] În Donado da Lezze, *Historia Turchesca*, Bucureşti, 1910, publicat de I. Ursu, p. 89; traducere în l. română în *Călători străini despre ţările române*, I, p. 136 (n. 29, cu referire la textul în l. italiană).

[38] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei si Ţării Româneşti*, I, Bucureşti, 1929, p. 250–258.

[39] În *Diplomatarium Italicum*, I, p. 108.

[40] *Kurze und wahre Beschreibung...*, Leipzig, 1684; text şi traducere la Institutul de istorie „N. Iorga"; va apărea în colecţia *Călători străini despre ţările române*.

www.dacoromanica.ro

influenţat de contactul cu realitatea românească, străinii nu reflectau în acest fel numai un fapt de conştiinţă propriu, ci şi unul al societăţii pe care începeau s-o cunoască din ce în ce mai bine. De aici rezultă faptul că celelalte sensuri ale noţiunii de „Valahia" sînt întregiri fireşti ale primului sens.

★

„Valahia" pentru statul denumit Moldova. Nu numai Valahia propriu-zisă, adică statul organizat între Carpaţi şi Dunăre, era denumit astfel, ci şi Moldova, ca o dovadă că aceasta nu era considerată ca fiind locuită de un alt popor, ci de acelaşi. Ce sens are acest lucru şi mai ales de ce străinii au simţit nevoia să denumească Moldova uneori fără nici un fel de deosebire, alteori numai cu deosebiri adjectivale în raport cu vecina sa din sud, vom încerca să discutăm în cele ce urmează.

Încă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea cancelaria papală foloseşte pentru Moldova termenul de „Valahia". Aşa procedează, de pildă, în actele lor papii Urban al V-lea şi Bonifaciu al IX-lea[41]. De aici extinderea şi la cancelaria polonă, sub influenţa căreia desigur că a fost redactat actul din 1387 prin care sfatul boieresc al domnului Moldovei Petru Muşat întărea omagiul de vasalitate prestat de acesta regelui Poloniei şi în care Petru este denumit „Voyeuode Muldaviensis", dar neamul şi ţara sa sînt denumite „gentem ac terram suam Valache", iar în acelaşi document întreaga obşte a locuitorilor este denumită „aliorum omnium terrigenarum terre Valachie"[42]. Într-o hartă italiană din 1453, Moldova este numită „Vlachia" sau „Volachia"[43]. Ceva mai tîrziu, o altă hartă din 1569, tipărită la Veneţia, precizează foarte clar: „Moldavia pars Daciae nunc Walachia vocatur..."[44]. De altfel, şi scriitorul bizantin G. Sphrantzes, referindu-se la campania lui Mahomed al II-lea din 1476 în Moldova, foloseşte termenul de Βλαχία pentru această ţară[45], în vreme ce, aşa cum am arătat, Ţara Românească e întotdeauna „Marea Valahie". Toate acestea nu sînt produsul hazardului, ci reflectarea unei obişnuinţe, dacă ţinem seama că într-un document din 1370 papa Urban al V-lea, vorbind de domnul Moldovei, se exprimă în felul următor: „Sane nobilis vir Laczko Dux Moldaviensis, partium seu nationis Valachiae ..."[46]. Reiese din acest pasaj în chip evident că lumea europeană îl denumea pe voievodul Moldovei şi voievod al „Valahiei".

Se explică în acest fel de ce numeroşi autori de relaţii de călătorie folosesc în chip obişnuit acest termen pentru a desemna Moldova. Aceasta se observă ca o constanţă nedezminţită de-a lungul întregii perioade de care ne ocupăm, adică pînă la sfîrşitul secolului al XVII-lea. Ghillebert de Lannoy, care a cunoscut Moldova la începutul secolului al XV-lea, o numeşte „Wallasquie"[47]. Puţin mai tîrziu, Ioan de Ryza numeşte ţara Moldovei „Terram Walachie"[48]. Giovanni Maria Angiolello, descri-

[41] Hurmuzaki-Densuşianu, *op. cit.*, I-2, p. 163, 402 şi 403.
[42] *Ibidem*, p. 297; M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, Iaşi, p. 601.
[43] M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, I, p. 80, II, carte nr. 33.
[44] *Monumenta Cartografica Vaticana*, II, tav. X.
[45] G. Sphrantzes, *op. cit.*, p. 144.
[46] Hurmuzaki-Densuşianu, *op. cit.*, I-2, p. 160.
[47] Traducere în l. română în *Călători străini despre ţările române*, I, p. 50 (n. 8, cu referire la textul în l. franceză).
[48] *Ibidem*, I, p. 65 (n. 9, cu referire la textul în l. franceză).

www.dacoromanica.ro

ind Moldova, o denumeşte „Valachia"[49]. Ceva mai tîrziu, călătorul polon Petre Opalinski, ca de altfel toţi polonezii, denumeşte în acelaşi fel Moldova, mai ales atunci cînd o delimitează geografic de ţările vecine[50]. Şi iată mai departe, ca deosebit de semnificativ la un grup de autori din perioada istorică următoare, „Valachia", de pildă, este numele pe care îl dă Ioan Czimor Deczi atunci cînd, vorbind de Ştefan cel Mare, descrie hotarele ţării, precizînd în scopul evitării oricărei confuzii: „Valachia (ut paucis Moldaviam depingam) dicta esse videtur..."[51]. Într-o tipăritură din 1578, Leonard Gorecki şi Jan Lavicki, referindu-se la o expediţie polonă în Moldova, spun: „... Von der Polonen Zug in die Walachei"[52]. Spre mijlocul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVI-lea, diplomatul polonez Andrei Tarnowski, a cărui relaţie s-a păstrat în limba germană, numeşte Moldova de asemenea „Walachey"[53]. Antonio Maria Graziani, descriind evenimentele din timpul domniei lui Iacob Eraclid Despotul, numeşte Moldova „Valachia"[54]. În legătură cu aceleaşi evenimente moldoveneşti, Petrus Albinus îşi intitulează comentariul său la lucrarea lui Johann Sommer din 1587 fără nici o ambiguitate *De Walachia et synopsis rerum Walachicarum* [55]. Aceeaşi obişnuinţă se constată în continuare de-a lungul întregului secol al XVII-lea. O relaţie italiană din 1606 denumeşte de asemenea Moldova „Valacchia"[56]. „Walachey" este numită Moldova de către Cristofor Hryszkowicz către 1630[57]. Marian Kurski consideră de asemenea Moldova ca fiind „Valachia"[58]. Un informator german din 1652, descriind solemnităţile de la nunta lui Timuş Hmielnicki cu fiica lui Vasile Lupu, îl socoteşte pe acesta ca domn în „Wallachey"[59]. Pentru Ştefan Atanasie Rudzinski, stăpînirea domnească în Moldova era considerată „hereditatis dominium in Vallachia"[60]. Şi, de asemenea, un alt diplomat polon, Joan Ghinski, îl denumea pe domnul Moldovei „Duc de la Valachie"[61]. Se vede din toate acestea că sîntem în faţa unei adevărate obişnuinţe constante.

Că nu se poate vorbi de confuzie decît într-o măsură foarte limitată şi că folosirea acestui termen pentru Moldova se făcea în chip conştient, putem să observăm destul de clar dintr-un pasaj al relaţiei lui Stanislaw Ch. Chometowski, voievodul Mazoviei, datînd din anii 1712—1714: „Acum trebuie să avertizez pe cititor ca să nu încurce aceste provincii cari sînt stăpînite de domni (hospodari) sub puterea turcească, căci numele

---

[49] Donado da Lezze, *Historia Turchesca*, p. 82—83 etc.; traducere în l. română în *Călători străini despre ţările române*, I, p. 133 (nr. 5 şi 10, cu referire la textul în l. italiană).

[50] Traducere în l. română în *Călători străini despre ţările române*, I, p. 344 şi 345 (nr. 2 şi 13, cu referire la textul în l. latină).

[51] Text publicat de V. Motogna, *Un călător în Moldova în 1587*, în „Revista istorică", XI (1925), p. 19.

[52] Carol Göllner, *Turcica*, II. Bucureşti, 1968, nr. 1 694, p. 373.

[53] Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, XI, p. 79.

[54] Text publicat de E. Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, Paris, 1889, p. 169.

[55] A. Veress, *Bibliografia româno-ungară*, I, p. 55—56.

[56] Hurmuzaki, *op. cit.*, VIII, p. 308—309.

[57] În N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 186 187 (scrisoare din 23 mai 1628).

[58] În *Diplomatiarium Italicum*, IV, p. 244.

[59] Publicat de N. Iorga în *Acte şi fragmente...*, I, p. 208.

[60] Publicat de R. Cîndea. *Catolicismul în Moldova în sec. XVII*, anexa IV, p. 60.

[61] Publicat de N. Iorga în *Acte şi fragmente...*, I, p. 89.

www.dacoromanica.ro

ce le dăm noi nu se potrivesc cu ale geografilor: ţara pe care o numim noi « *Wolochy* » este numită pe mape Moldavia şi aceea pe care o numim « Multany » e numită *Valahia*. La noi în Polonia, din vremuri vechi este obiceiul să numim ţara mai apropiată Wolochy, iar pe cea mai îndepărtată Multany. Deci cînd e vorba de domnii lor să nu se lase cineva înşelat de deosebirea faţă de denumirile geografilor"[62]. Iată de ce putem considera că sîntem în faţa dezvoltării unui fapt de conştiinţă exprimat de către străini, dar aparţinînd nu numai acestora. Conform exemplelor date pînă acum rezultă clar că sîntem în faţa unei obişnuinţe de caracter general chiar de la început şi că deci nu e justificată teza conform căreia aceasta era mai ales caracteristică cancelariei polono-lituaniene şi, ca atare, numai călătorilor, cărturarilor şi diplomaţilor poloni.

Ca şi în cazul primului sens al noţiunii de „Valahia", şi sensul prin care aceasta este echivalată cu Moldova se manifestă prin tendinţa — aici logica lucrurilor este absolut firească — de precizare şi de delimitare. Moldova fiind o altă „Valahie", a trebuit la rîndul ei să fie deosebită de cealaltă prin denumiri care în acelaşi timp să marcheze apropierea, dar şi să împiedice absoluta identificare. Aşa s-a născut ca un fel de serie terminologică: *Maurovlahia*, *Rosovlahia*, *Moldovlahia*, toate în urma contactului lumii răsăritene, reprezentată prin Patriarhia ecumenică şi Împărăţia bizantină, cu realitatea românească din Moldova. Se comunica în acest fel o viziune istorică corespunzătoare acestei realităţi.

La început, termenul de Μαυροβλαχία nu pare să desemneze în chip clar Moldova, deşi probabil că la această ţară se referă[63]. Dar în actul Patriarhiei din Constantinopol din 1395 termenul desemnează în chip clar Moldova, deoarece se referă totodată, folosind termenul de Βλαχία, la vecina de miazăzi[64]. În anii următori, folosirea cu acest sens a termenului pomenit mai sus e fără caracter îndoielnic. Chiar şi în secolul al XVII-lea, într-o tipăritură din Amsterdam din 1668 cu privire la împărţirea Daciei, se scriu următoarele: „Mauroulachia idem quod Moldavia, que et nigra Valachia"[65]. Reiese de aici o anumită persistenţă în folosirea acestui termen. Ulterior, de către aceeaşi categorie de izvoare greceşti, Moldova a fost numită Ρωσοβλαχία. Se constată pe o perioadă destul de scurtă de timp, între 1395 şi 1401 — ca să luăm acest răstimp ca exemplu —, folosirea constantă a acestui termen de către Patriarhia din Constantinopol pentru Moldova[66]. Aceasta se explică, ca şi în cazul Ungrovlahiei — denumită astfel din cauza apropierii de Transilvania, provincie aparţinînd atunci Ungariei —, prin apropierea geografică de ţările ruseşti şi totodată de împrejurările specifice în legătură cu acestea ale începutului organizării ecleziastice a Moldovei.

Ulterior însă intră în circulaţie şi se impune definitiv ca normă terminologică bizantină şi postbizantină termenul de Μολδοβλαχία. Dacă luăm în consideraţie prima jumătate a secolului al XV-lea, începînd cu 1401 se înregistrează o constanţă semnificativă[67]. Este interesant,

---

[62] Publicat de P. P. Panaitescu în *Călători poloni în Ţările române*, Bucureşti, p. 143
[63] Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, XIV-1, p. 10, 16 18 şi 24.
[64] *Ibidem*, p. 24 25 şi 27—28.
[65] A. Veress, *op. cit.*, p. 111.
[66] Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, XIV 1, p. 19 22, 30 etc.
[67] *Ibidem*, p. 32—39, 49 etc.

www.dacoromanica.ro

dată fiind, probabil, intensitatea de circulație a acestui termen, că și cancelaria papală îl folosește uneori, ca, de pildă, în 1435, sub forma de „Moldoblachia"[68]. Spre diferență de „Mauroulahia" și „Rosovlahia", precizarea sub formă de „Moldovlachia" are un caracter deosebit de limpede. Se voia în acest fel să se sublinieze că Moldova era și ea o „Valachie" în sensul de țară locuită de români, și anume o „Valahie moldovenească", deoarece Moldova era numele oficial, statal, al teritoriului de la răsărit de munții Carpați. Așa se explică, acestea fiind rădăcinile istorice îndepărtate, tendința de a folosi termenul de „Moldovlahia" în secolele XVIII—XIX pînă la unire, pentru a desemna la un loc cele două țări române. În felul acesta se conturează o anumită tendință de precizare și delimitare și în ce privește cel de-al doilea sens al noțiunii de „Valahia".

Această tendință (ca și în cazul „Ungrovlahiei" pentru primul sens) nu se limitează la „Mauroulahia", „Rosovlahia" și „Moldovlahia". Întîlnim și alte forme de delimitare, care nu fac decît să întărească întregul context al sensului la care ne-am referit pînă acum. Așa este forma *Valahia Mică*, întîlnită, chiar la începutul perioadei de care ne ocupăm, într-un act din 1395 al regelui Sigismund în care Ștefan-voievod al Moldovei[69] este considerat astfel pentru „Valachia Minor". Călătorul Johann Schiltberger denumește în aceeași vreme Moldova „Claine Walachei"[70]. Pentru Ghillebert de Lannoy, Moldova este „Wallachie la Petite"[71]. La începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea, geograful italian Domenico Mario Negri scrie următoarele: „... Pars autem minoris Valacchiae seu Moldaniae que ad septentrionem Istri jacet, hoc modo se habet"[72]. Tot o formă de acest fel este și cea de „Valachia Neagră". În relația denumită *Descriere curioasă a Moldovei și Țării Românești* se spune despre Moldova că, spre deosebire de cealaltă „Valachie", ea se numește „Wallachia Nigra", dîndu-se drept cauză bogăția în grîu negru[73]. Această expresie pune și mai mult în evidență folosirea termenului de „Valahia" atît pentru Moldova, cît și pentru Țara Românească, căci și aceasta din urmă era pentru unii o „Valahie neagră", așa cum reiese din raportul din 15 mai 1575 al lui Hans Rüber către împăratul Maximilian al II-lea și în care voievodul Țării Românești este considerat de diplomatul german ca fiind al țării cu numele „Schwarcze Walachei", expresie repetată de mai multe ori[73bis].

Ca atare, folosirea termenului de „Valahia" cu sensul de Moldova se întregește cu sensul de Țara Românească. Din toate exemplele date nu poate să încapă îndoială că cei care au scris despre Moldova pe baza

---

[68] Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, I—2, p. 599.
[69] *Ibidem*, p. 362 și 365.
[70] În *Călători străini despre țările române*, I, p. 30 (n. 7, cu referire la textul în l. germană).
[71] În *Călători străini despre țările române*, I, p. 50 (n. 8, cu referire la textul în l. franceză).
[72] *Geographiae...*, apud Claudio Isopescu, *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana del cinquecento*, în „Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine", XVI (1929), p. 26.
[73] *Curiose Beschreibung...*, 1699, text și traducere la Institutul de istorie „N. Iorga"; va apărea în colecția *Călători străini despre țările române*.
[73bis] Hurmuzaki, *op. cit.*, II—1, p. 741—742.

www.dacoromanica.ro

experienței proprii, ca și cei care au scris pe bază de lecturi savante, dată fiind evidența tradiției în această privință, au considerat cele două țări nu numai ca vecine și asemănătoare din punctul de vedere al structurilor social-politice și al situațiilor istorice, ci și de același caracter etnic. Este probabil că în această privință un rol important l-a jucat observarea că locuitorii celor două țări vorbeau aceeași limbă și se caracterizau prin același mod de viață, cu puternice elemente de conștiință de neam. Așa se explică de ce majoritatea celor care au descris regiunile Moldovei, fie că le-au cunoscut direct, fie că nu, au avut obiceiul să denumească pe locuitorii acestei țări în același fel ca pe locuitorii Țării Românești, adică „Valahi". Mărturiile în această privință sînt prea numeroase și cunoscute pentru a fi necesar să fie invocate.

★

„Valahia" pentru teritoriul Țării Românești și Moldovei luate împreună. În fapt, acest sens e rezultatul logic al celorlalte două. Dacă Valahia-Țara Românească și Valahia-Moldova reprezintă sensuri similare și complementare, era firesc ca uneori același termen să înglobeze cele două sensuri într-un singur sens unitar. Într-adevăr, în literatura de diferite categorii chiar de la începutul perioadei noastre, și acest sens este evident. Mai mult chiar, se observă din partea geografilor, istoricilor, călătorilor, diplomaților tendința de a-l sublinia. Să vedem în cele ce urmează cum lumea europeană, în textele care ni s-au păstrat, și-a exprimat viziunea unei singure „Valahii", alcătuită din cele două state românești de la răsărit și miazăzi de lanțul munților Carpați.

Se poate observa acest sens chiar în unele mărturii ale secolului al XV-lea, ca, de pildă, un act al papii Eugeniu al IV-lea din 1443, în care „Valachia", așezată între Bulgaria și Rusia, pare să desemneze cele două țări laolaltă[74]. Unele hărți de la sfîrșitul aceluiași secol folosesc acest sens pentru termenul de Valahia, denumind în acest fel întreg teritoriul moldovenesc și muntenesc. Așa sînt hărțile lui Nicolaus Cusanus din 1490 și cea din 1493, adăugată cronicii de la Nürnberg[75]. La începutul secolului al XVI-lea, pentru umanistul italian Raffaello Volterrano acest sens era deosebit de clar : „Nunc uero (ut dixi) tota regio Valachia appellatur in duas divisa partes. Prima Montana dicitur continua Metanastis : nunc Transyluanis inter Danubium et Carpatum montem : altera qui Mondauiae nomen est a flumine appelatae"[76]. Este semnificativ că același autor folosește totodată termenul de „Valahia" pentru Dacia în general și pentru Moldova în special. O tipăritură din 1519 echivalează Valahia cu Moesia și socotește că este împărțită într-una inferioară și una superioară[77]. Giovanni Francesco Commendone consideră că Valahia se împarte în două părți și două state, pe care le denumește Transalpina și Moldova : „... Tota vero Valachia in duas partes et duo scinditur imperia..."[78]. În 1558 misiunea iezuită în Moldova numește această țară „pars Valachiae, Trausilvaniae contermina", deci alcătuind un sin-

---

[74] Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, I 2, p. 578.
[75] M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, I, p. 96—97.
[76] *Commentariorum urbanorum...*, Basel, 1559, apud Cl. Isopescu, *op. cit.*, p. 10—12.
[77] A. Veress, *op. cit.*, I, p. 5.
[78] Publicat de N. Iorga, *Documente geografice*, București, 1900, p. 15—16 (extras din „Buletinul geografic", 1889—4).

www.dacoromanica.ro

gur tot cu vecina de la miazăzi[79]. Giovanni Lorenzo d'Anania, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, spune despre „Vallachia" următoarele: „... Toccando... nella sinistra la Transeluania, et nella destra il Mar Negro, diuisa in due parti: l'una, la quale e posta appresso i Transeluani, la chiamano Vallacchia Superiore, e Transelpina. E l'altra che giace gran parte su le onde marine: la dimandono Vallacchia Inferiore et Moldavia..."[80]. În același fel, Antonio Mario Graziani spune despre Valachia că este împărțită în două părți, pe care le numește „Transalpina" și „Moldova"[81]. O tipăritură de la Frankfurt pe Main din 1603 însemnează următoarele: „... Pars Valachiae ad ortum solis aestivum spectans Moldavia nominatur"[82].

De remarcat că, uneori, pentru a se sublinia acest sens se arată că cele două țări alcătuiau în trecut un singur stat, aceasta fiind una dintre justificările folosirii termenului de Valahia cu sensul de care ne ocupăm acum. Autorul unei alte relații, Francisc Cazimir Wysocki, spune: „Acest obicei era stabilit prin vechile tratate și întărite de cele următoare, cînd domnii erau numiți «Palatini Moldavienses», iar cele două țări, despărțite mai tîrziu în două, erau una singură și condițiunile ce fuseseră stabilite cu vechii regi rămîn valabile și acum și în viitor"[83]. Călătorul Delacroix spune de asemenea: „La Valachie présentement est la moindre partie d'une province des Daces, du mesme nom, laquelle étant séparée par la rivière Molda, se divisoit en haute et basse, mais la haute par succession de temps s'est apelée Moldovie, à cause du fleuve et la basse a retenu l'ancien nom de Valachie" (de altfel titlul paragrafului este „De la Valachie")[84]. Relația denumită *Descriere curioasă a Moldovei și Țării Românești* spune în acest sens că cele două țări „erau o parte din vechea Dacie..." și „se numeau împreună Valahia", după care s-au împărțit în două părți[85].

Acest sens unitar este exprimat în diferite forme. Una dintre formele mai des întîlnite este expresia *cele două Valahii*, direct sau indirect. Indirect o găsim în diplomatica lui Ștefan cel Mare, care, vorbind de Țara Românească — pe care, așa cum am văzut, o numește în unele locuri „Valahia Major" sau „Magna Valahia" —, îi mai spune acesteia „l'altra Valachia", adică una din cele două [86]. În harta lui Lazarus din 1528, forma este directă prin expresia „utriusque Valachiae"[87]. Echivalîndu-se „Valahia" cu Dacia, în viața sf. Maxim, scrisă pe la 1516, se vorbește de domnii „ambelor Dacii", Radu cel Mare și Bogdan cel Orb[88]. În același fel se exprimă Andronicus Tranquillus vorbind de instaurarea

[79] A. Veress, *Documente privind istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*... III, p.155.

[80] *L'Universal Fabrica del Mondo*..., Venezia, 1582, apud Cl. Isopescu, *op. cit.*, p. 50.

[81] Publicat de E. Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*..., p. 169.

[82] A. Veress, *Bibliografia romåno-ungară*..., I, p. 65.

[83] Publicat de P. P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*..., p. 64.

[84] Publicat de N. Iorga, *Acte și fragmente*..., II, p. 735.

[85] *Curiose Beschreibung*..., 1699, text și traducere la Institutul de istorie „N. Iorga"; va apărea în colecția *Călători străini despre țările române*.

[86] I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 344.

[87] M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, I, p. 127.

[88] Apud Aurelian Sacerdoțeanu, *Considerații asupra istoriei românilor în evul mediu*, București, 1936, p. 67.

www.dacoromanica.ro

dominației otomane în regiunile dunărene: „... In suam potestatem redactis imposuere tributum utrisque Valachis...”[89]. De asemenea și Ioan Belsius[90]: „... Cum laude et stupore utrasque Valachias Maiestates Vestrae principes christianissimi ad perpetuum amorem et fidem haberent devinctissimas...”. Descriind așezarea geografică a celor două țări, Giorgio Tomasi le numește „tutte due le Valacchie”[91]. La începutul secolului al XVII-lea, misionarul Querini se intitula episcop „utriusque Valachiae”[92]. La mijlocul secolului al XVII-lea, același titlu îl dădeau Bartolomeo Bassetti da Piano[93], Bonnaventura da Campofranco[94], Bernardino Valentini da Perugia[95], fie cu formula latină, fie cu cea italiană „dell'una e l'altra Valachia...”. Această deprindere a ierarhiei pontificale de a denumi în acest fel pe cei însărcinați cu misiuni catolice în ambele țări românești arată cît de puternic și de înrădăcinat era faptul de conștiință la care ne-am referit pînă acum.

O altă formă de exprimare a acestui sens unitar este ceea ce putem considera pentru cele două țări perechile de denumiri. Am văzut mai înainte că tendința de precizare și delimitare a făcut ca atît Valahia munteană cît și Valahia moldovenească să capete un fel de determinare adjectivală, prin care, totuși, să fie deosebite, fără a se slăbi însă caracterul unitar. Acest lucru se vede clar în folosirea acestor determinări adjectivale pentru ambele țări în același timp. O pereche de denumiri de acest fel folosită des este aceea de *Valachia superioară — Valachia inferioară*. Arhiepiscopul de Sultanieh spune că „Volaquia” e numită cea mare și cea mică, subliniind ca atare și Valahia unitară, și perechea de denumiri[96]. Avem în acest sens mărturii numeroase. Călătorul Francesco della Valle[97], referindu-se la cele două țări, le intitulează în același timp Moldova sau „Valachia Superiore” și pe cealaltă „Valachia Inferiore”. Umanistul Giovanni Lorenzo d'Anania, așa cum am văzut dintr-un pasaj citat mai înainte, numește cele două țări cu această formă-pereche: „Valachia Superiore Transalpina” și „Valachia Inferiore Moldavia”[98]. Alt umanist, Urbano Monte, referindu-se la aceeași problemă, scrie: „...La chiamano Vallaccia Superiore ouero Transalpina, e l'altra que gran parte giace su l'onde Eusine la chiamano Vallachia Inferiore o Moldavia...”[99]. O altă pereche de denumiri este cea de *Valahia Mare—Valahia Mică*. Ioan Czimor Deczi, referindu-se la Mahomed al II-lea, spune că, după ce mai întîi s-a făcut stăpîn în „Majore Valachia“,

---

[89] A. Veress, *Acta et Epistolae Relationum Transylvaniae, Hungariae que cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914, p. 243; traducere în l. română în *Călători străini despre țările române*, I, p. 248.

[90] Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, II—1, p. 405.

[91] Text și traducere la Institutul de istorie „N. Iorga”; va apărea în colecția *Călători străini despre țările române*; este și în E. Fermendzin, *Acta Bulgariae ecclesiastica*, Zagreb, 1887, p. 268—271.

[92] Hurmuzaki-Bogdan, *op. cit.*, supl. II—2, p. 283.

[93] *Diplomatarium Italicum*, II, p. 343.

[94] *Ibidem*, p. 397.

[95] *Ibidem*, II, p. 445.

[96] În *Călători străini despre țările române*, I, p. 39.

[97] *Una breve narrazione...*, apud Cl. Isopescu, *op. cit.*, p. 15—16; traducere în l. română în *Călători străini despre țările române*, I, p. 323 (nr. 19, cu referire la textul în l. italiană).

[98] *L'Universale Fabrica del Mondo...*, apud Cl. Isopescu, *op. cit.*, p. 50

[99] *Trattato Universale...*, 1590, apud Cl. Isopescu. *op. cit.*, p. 67.

www.dacoromanica.ro

a ocupat şi Moldova: „... Ad Minorem occupandam"[100]. Pe o hartă din 1459, cele două Valahii figurează de asemenea cu denumirea — pereche „Valachia Pizola"—„Valachia Grada"[101]. Cîteodată această pereche de denumiri e deosebit de sugestivă, Moldova figurînd sub forma de Valachia pur şi simplu, iar cealaltă sub forma de „Valachia Magna", cum e cazul în unele hărţi vechi, ca cea a lui Nicolaus Germanus de la sfîrşitul secolului al XV-lea şi planisferul lui Contarini de la sfîrşitul secolului al XVI-lea[102]. Cîteodată perechile de denumiri se referă direct la evenimentele timpului. Astfel, în corespondenţa nunţiului papal la curtea regală polonă, teatrul principal al evenimentelor de la sfîrşitul secolului al XVI-lea era alcătuit din Moldova, denumită „Vallacchia di Geremia", şi Muntenia, numită „Vallacchia di Michele"[103].

Sensul unitar în folosirea termenului de Valachia este observabil şi în cîteva situaţii mai speciale. Se întîmplă ca, sub influenţa terminologiei poloneze, care numea Muntenia „Multanska", să se denumească această ţară în acest fel, numind însă Moldova fără nici o determinare adjectivală „Valachia". Astfel, pentru călătorul Johann Mayer, domnul Ţării Româneşti este numit astfel, iar cel moldovean simplu „der walachsche Hospodar"[104]. De asemenea, o situaţie curioasă este aceea potrivit căreia cele două ţări nu sînt denumite în acelaşi timp „Valachia", ci „Moldova", una fiind Superioară, cealaltă Inferioară. În acest sens, Constantin Mihailovici de Ostroviţa, care scrie în a doua jumătate a secolului al XV-lea, considera că Vlad Dracul stăpînea „Ţara Moldovei de Jos"[105]. Andrei Tarnowski, în al optulea deceniu al secolului al XVI-lea, îl considera pe Alexandru al II-lea Mircea, domn al Ţării Româneşti, ca „Palatinus Moldaviae"[106], nefiind vorba atît de o confuzie terminologică, deoarece domnul sus-menţionat a fost vizitat personal de diplomatul polon, cît mai ales de sublinierea unui sens clar. În acte diplomatice de la sfîrşitul secolului al XVI-lea provenite de la nunţiul papal la curtea polonă, acest fel de confuzie e curent[107]. De aceea, în 1622, Samuel Twardowski putea să scrie următoarele: „Amîndouă aceste ţări sînt cunoscute de scriitori sub numele de Moldovia, una Cisalpină, unde sînt muntenii, cealaltă Ulterior, unde sînt volachi (wolosza)..."[108]. Iată de ce asemenea mărturii, aparent confuze, subliniază sensul unitar despre care s-a vorbit pînă acum.

Din aceste menţiuni se vede că multitudinea formelor de expresie a sensului unitar al noţiunii de „Valachia" în ce priveşte teritoriul Ţării Româneşti şi al Moldovei permite concluzia că şi în acest caz avem de-a

---

[100] Text publicat de V. Motogna, *Un călător în Moldova în 1587*, în „Revista istorică", XI (1925), p. 22.

[101] M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, I, 34, II, carte nr. 34.

[102] *Ibidem*, p. 106—107, II, carte nr. 37.

[103] N. Buto, *I raguagli di Claudio Rangondi*, în *Diplomatarium Italicum*, I, p. 336—337.

[104] Publicată de G. Constantin, *Tagebuch des schwedischen diplomatischen Agenten...*, în „Balcania", III (1940), p. 367 şi 370.

[105] Publicat de B. P. Hasdeu în „Arhiva istorică a României", I—2, p. 8; traducere în l. română în *Călători străini despre ţările române*, I, p. 125 (n. 3).

[106] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti...*, II, p. 61.

[107] Cl. Isopescu, *Alcuni documenti inediti della fine del cinquecento*, în *Diplomatarium Italicum*, I, p. 378—405 passim.

[108] Publicat de P. P. Panaitescu, în *Călători poloni in ţările române...*, p. 19.

www.dacoromanica.ro

face cu reflectarea în scrierile de toate felurile a unui fapt de conştiinţă, transmis în chip firesc de cei care se ocupau, prin contact direct sau indirect, cu cunoaşterea realităţilor româneşti şi cu răspîndirea cunoştinţelor despre acestea. Opinia publică europeană nu făcea în acest fel decît s-o investigheze şi să descrie un fapt de conştiinţă al cărui caracter poate fi definit ca al conştiinţei de unitate teritorială şi care nu putea să nu aibă un caracter autohton.

★

„Valahia" pentru întreg teritoriul locuit de români. În ce priveşte folosirea termenului de „Valachia", acesta este un sens unitar mai extins decît precedentul. Există cazuri în care noţiunea de „Valachia" nu privea nici Muntenia, nici Moldova, sau ambele aceste două state la un loc, ci întreg teritoriul locuit de români, adică ansamblul celor trei ţări româneşti. Din această cauză, în unele cazuri termenul de „Valahia" tinde să desemneze în linii mari teritoriul de azi al ţării noastre. Acesta este un lucru deosebit de important în ce priveşte procesul pe care îl putem numi de dezvoltare a conştiinţei de unitate teritorială[109].

O formă prin care se exprimă acest al doilea sens unitar rezultă din echivalarea „Valahiei" cu „Dacia". Primul care face acest lucru este Aeneas Silvius prin teoria lui privitoare la originea poporului român, considerînd că termenul de „valah" vine de la generalul roman Flaccus, care a cucerit Dacia, considerînd că aceasta s-a numit de la el Flaccia, de unde a venit termenul de „Vlachia-Valachia"[110]. Această viziune a fost ulterior împărtăşită de numeroşi alţi umanişti. Astfel, într-o hartă italiană din 1453, întreg teritoriul celor trei ţări româneşti este ocupat de trei „Valahii", denumite „Valahia", „Vlahia", „Volahia"[111]. La sfîrşitul secolului al XV-lea, Giulio Pomponio Leto considera Dacia ca fiind o provincie numită în vremea sa în întregime „Volochia"[112], după părerea sa această „Volochie" întinzîndu-se şi dincolo de Dunăre. Ascanio Centorio, care se ocupă de evenimentele transilvane de la sfîrşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea, spune foarte clar : „... Questa unita se chiama tutta d'un nome Flaccia, ouero Valacchia"[113], unitatea la care se referă fiind Dacia în întregimea ei. Ceva mai tîrziu, în a doua jumătate a aceluiaşi secol, aceeaşi viziune este şi cea a lui Antonio Possevino, care scrie : „Dal que vogliono, que, cio che hora si dice Valachia, si nominasse propriamente Flaccia..."[114]. Acelaşi lucru îl spune şi Pietro e Paulo Manuzio : „... Verum, utsit longa tempo serie, que nihil non vitiat, pro Flaccia Valachia, proque Flaccis Valachi dici coeptos..."[115]. La începutul secolului al XVII-lea raguzanul Luccari era de părere că Valachia se afla acolo unde fusese altădată Dacia[116]. La începutul secolului al XVIII-lea, Del Chiaro, secretarul lui Brîncoveanu, punînd în acest fel în lumină continuitatea unei puternice tradiţii umaniste, sus-

---

[109] M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 6; enunţarea acestei idei.

[110] Textul în *Călători străini* ..., p. 474.

[111] M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, II, carte nr. 33.

[112] Al. Marcu, *Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV*, în „Ephemeris Daco-Romana", I, 1923, p. 380–381.

[113] *Commentarii della guerra di Transilvania*..., 1565, apud Cl. Isopescu, *op. cit.*, p. 37.

[114] *Transilvania*..., apud Cl. Isopescu, *op. cit.*, p. 57.

[115] *Transilvaniae, olim Daciae dictae descriptio*..., 1597, apud Cl. Isopescu, *op. cit.*, p. 85.

[116] Apud A. Sacerdo[illegible]

www.dacoromanica.ro

ținea de asemenea că Dacia este întreg teritoriul locuit de români, neputîndu-se preciza cînd s-a schimbat acest nume în „Valahia"[117]. Aceasta arată cum la umaniștii perioadei de care ne ocupăm posibilitatea ca în termenul de Valahia să se includă și Transilvania era deplin luată în considerație.

Termenul de „Valahia" folosit pentru întreg teritoriul locuit de români reiese și din faptul că el desemnează uneori și regiuni mai mici, ca, de pildă, Oltenia și Banatul. În ce privește Oltenia, constatăm, ca să dăm un singur exemplu, că la sfîrșitul secolului al XVII-lea generalul austriac Federigo Veterani îl considera pe marele ban al Craiovei ca „Il bano di Valachia"[118]. De altfel adesea, dar mai ales în secolul al XVII-lea, Oltenia era desemnată ca „Mica Valahie". În ce privește Banatul, o hartă italiană din 1453 îl arată ca „prinzipio della Volachia"[119]. De asemenea, în veacul următor, Giovanandrea Gromo denumește Banatul „Valachia Citeriore", înțelegînd, poate, prin aceasta numai partea răsăriteană a Banatului[120].

Rezultă din toate acestea că termenul „Valahia" cunoaște patru sensuri : două sensuri regionale și două sensuri unitare. Aceasta înseamnă că definirea problemei, cum am făcut-o la începutul acestei încercări, anume existența *Valahiei și a Valahiilor acesteia*, ca un întreg cu părțile sale componente aflate într-un raport de determinare istorică, poate fi luată în considerație. Acest raport nu este altceva decît sistemul terminologic al denumirilor folosite pentru întreg teritoriul locuit de români de către observatorii și comentatorii străini, ceea ce nu este fără semnificație istorică. Se poate considera că sistemul terminologic folosit de străini și avînd ca noțiune fundamentală „Valahia" corespundea în fapt unei generalizări terminologice, vehiculată și utilizată de însuși poporul român. Cum am încercat să arătăm în altă parte, un asemenea paralelism nu poate fi decît cauzal, fiind dificil de conceput că s-ar putea datora hazardului istoric.

★

Ceea ce izbește pe cel ce urmărește această problemă este existența a două sisteme terminologice folosite de străini, paralele și corespunzînd aceleiași viziuni istorice, deosebite însă prin noțiunea fundamentală utilizată. Astfel, pe lîngă noțiunea fundamentală de „Valahia", legată de existența poporului român pe propriul său teritoriu, deci de stricta contemporaneitate istorică, există și noțiunea fundamentală de „Dacia", legată de reminiscențe istorice mai vechi, îndeobște de antichitate și de evul mediu timpuriu. Tendințele sînt însă aceleași : sublinierea unui teritoriu caracterizat ca întreg și părți componente, fapt considerat din acest punct de vedere ca o adevărată permanență istorică. Într-adevăr, într-o măsură destul de limpede, izvoarele de toate categoriile se referă, ca și în cazul „Valahiei" și „Valahiilor" ei, *la o Dacie și la Daciile aces-*

---

[117] Del Chiaro, *Istoria delle moderne revoluzioni della Valachia*, ed. N. Iorga, București, 1914, p. 20.

[118] Publicat de G. Coatu, *Două relații despre Țara Românească*. . ., în „Convorbiri literare", LXXIV (1941), nr. 4–7, p. 47.

[119] M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, I, p. 80.

[120] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, I, p. 251, 253.

www.dacoromanica.ro

teia. Să desprindem, ca şi în cazul Valahiei, cîteva mărturii caracteristice din masa enormă de mărturii privitoare la aceasta. Ne interesează în acest caz termenul de Dacia nu ca denumire a unei realităţi antice, ci a uneia contemporane, legată nemijlocit de istoria poporului român, prezent pe scena evenimentelor vremii.

În acest sens, textele folosesc adesea *Dacia* în sensul unitar a întregului teritoriu locuit de români. Sugestivă în această privinţă este descrierea Daciei ca teritoriu românesc de către Laonik Chalcocondyl, întinzîndu-se de la hotarele Pannoniei pînă la Marea Neagră : «... διήκει δ'αὐτῶν ἡ Χώρα, ἀπὸ 'Αρδελίου τῆς Παιόνων Δακίας ἀρχομένη, ἔστε ἐπὶ Εὔξενον Πόντον»[121]. Asemănătoare şi probabil independentă de Chalkokondyl este descrierea lui Macarie tipograful, care prin „Dacia Prima" şi „Dacia Mediteranea" înţelege teritoriul ocupat de „Ardeal", „Moldovlahia" şi „Ungrovlahia", care şi „Muntenia se cheamă"[122]. Domenico Mario Negri, la începutul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVI-lea, descrie Dacia în chip similar[123]. În acelaşi fel, G. Reicherstorffer descria teritoriul Daciei ca mărginit dinspre apus de rîul Tisa, dinspre sud de Dunăre, dinspre nord de Polonia şi ca fiind teritoriul locuit în acea vreme în cea mai mare parte de români[124]. Interesantă prin actualizarea ei este harta lui I. Honterus din 1541, în care Dacia este înfăţişată ca întreg teritoriul românesc, alcătuită fiind din Transilvania, Valahia şi Moldavia[125], denumite ca atare. Antonio Possevino, ceva mai tîrziu, descrie de asemenea o Dacie, cuprinzînd în linii mari întreg teritoriul locuit de români, cînd spune : „Cosi sotto'l nome di Dacia, secondo Ptolomeu, si comprendevano i Transilvani, i Ciculi, i Valachi, e qui di Moldavia"[126]. O hartă din 1630 a lui Petru Kaerius din Amsterdam înfăţişează acest teritoriu ca un ansamblu de Dacii : „Descriptio Daciarum nec non Moesiarum"[127]. Aceste Dacii sînt limpezi în harta lui Filippus Cluverius din 1683, în care Dacia este împărţită în „Dacia Mediterraneaque Gepidia" pentru Transilvania, „Dacia Ripensis" pentru Banat, „Dacia Alpestris" pentru Moldova şi Ţara Românească, precizîndu-se, pentru a nu se crede că este vorba de o hartă antică, „Transilvaniae, Valachiae et Moldaviae Descriptio"[128]. Se vede din toate acestea cum Dacia desemna întreg teritoriul ocupat de cele trei ţări româneşti şi deci de poporul român, ca şi Valahia în sensul ei cel mai larg.

În acelaşi fel, Dacia desemnează, ca şi Valahia în sensurile ei mai restrînse, părţile componente ale teritoriului românesc. Astfel *Dacia era Transilvania.* Girolamo Ruscelli, la mijlocul secolului al XVI-lea, scrie următoarele : „A la parte orientale doppo costoro e la Dacia, paese grandissimo ... oggi ella si dice Transilvania"[129]. Puţin mai tîrziu după aceasta, Orazio Toscanella consideră că termenul de Dacia este absolut

---

[121] Laonik Chalkokondyl, ed. Darkò, p. 77.

[122] Publicat de Damaschin Mioc, *Date noi cu privire la Macarie tipograful*, în „Studii", XVI (1963), nr. 2, p. 429—440.

[123] *Geographiae...*, apud Cl. Isopescu, *op. cit.*, p. 20—21.

[124] În *Călători străini despre ţările române*, I, p. 211.

[125] M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, II, carte nr. 41.

[126] *Transilvania...*, apud Cl. Isopescu, *op. cit.*, p. 57.

[127] M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, II, carte nr. 12.

[128] *Ibidem*, I, p. 47 (nr. 1); II, carte nr. 11.

[129] *La geografia...*, Venezia, 1561, apud Cl. Isopescu, *op. cit.*, p. 33.

www.dacoromanica.ro

sinonim cu cel de Transilvania[130]. Sugestiv în această privință este titlul lucrării tipărite în 1550 la Viena a lui G. Reicherstorffer: *Chorographia Transilvaniae, que Dacia olim appelatta*..., în care, de pildă, într-un loc spune despre Transilvania că ar fi fost cîndva Dacia[131]. În aceeași epocă, Wolfgang Lazius menționează pe harta sa: „Transilvania, Herdel, Olim Dacia mediterr...". Și la fel ca acesta face în harta sa Magini Porro[132]. În 1587 legenda hărții retipărite a lui Sambucus arată că Transilvania se mai numește „Pano Dacia" și „Dacia Ripensis"[133].

Uneori în asemenea hărți se găsea în chip obișnuit pentru Transilvania trimiterea „vide Dacia"[134]. În 1596 Pietro și Paulo Manuzio scoteau la Roma, urmîndu-l îndeaproape pe G. Reicherstorffer, lucrarea intitulată *Transilvaniae olim. Dacia. Dictae Descriptio*[135]. Iar în 1666 apărea la Nürnberg o lucrare intitulată *Das bedrängte Dacia. Das ist: Siebenbürgische Geschichten*..."[136]. Aceste cîteva mărturii ilustrează ceea ce am vrut să arătăm, anume că Dacia desemna de multe ori partea componentă a teritoriului românesc corespunzătoare Transilvaniei.

Totodată *Dacia era Moldova*. Astfel, istoricul polonez Orichovius, vorbind despre români, spune despre aceștia că „Moldavia" în mod obișnuit se mai numea „Dacia Magna"[137]. Michele Bocignoli, la începutul secolului al XVI-lea, spune în acest sens următoarele: „Hujus Valachiae fines sunt ab oriente altera Valachia, quae Moldavia ab Ungaris appellatur, ab antiquis Dacia dicta..."[138]. Aceeași viziune istorică-geografică este și cea a lui G. Reicherstorffer, după cum se vede din titlul geografiei sale moldovenești. De asemenea pentru istoricul polonez Strijkowski definiția e succintă: „Dacia, terra Moldaviae"[139]. În 1590 apărea la Florența o lucrare despre turci în ale cărei capitole întîlnim formulări ca „Dacia nunc Moldavia" sau chiar expresii ca „Dacii moldoveni", cînd spune „Balys Marconius a Dacis Moldaviis magnam iniuriam accipit"[140]. Se vede din aceste exemple cum Moldova era numită Dacia. Dar nu numai Moldova, ci și alte părți componente ale teritoriului românesc.

Dacia era și Țara Românească. Însoțitorul lui Possevino o numește în acest sens Dacia Transalpina[141]. În harta lui Magini Porro din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Țara Românească este denumită „Transalpina Dacia Alpestris"[142].

Semnificativ este faptul că prin Dacia se denumește nu numai teritoriul românesc în ansamblul său și părțile sale componente, ci și ansambluri regionale mai mari, ceea ce nu face decît să întărească con-

---

130 *I nomi, antichi e moderni delle provincie*..., Venezia, 1567; apud Cl. Isopescu, *op. cit.*, p. 40.
131 În *Călători străini în țările române*, I, p. 225.
132 M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, I, p. 136.
133 *Ibidem*, p. 143.
134 *Ibidem*, p. 144.
135 A. Veress, *Bibliografia româno-ungară*..., I, p. 62.
136 *Ibidem*, p. 104.
137 Apud A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 34.
138 A. Veress, *Acta et Epistolae relationum Transylvania Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, p. 129; traducere în l. română în *Călători străini în țările române*, I, p. 175.
139 Apud A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 36.
140 A. Veress, *Bibliografia româno-ungară*..., I, p. 57.
141 *Anuae L. terrae Societatis Jessu. De rebus transilvanicis temporibus principum Bathory 1579—1613* (ed. A. Veress), p. 203.
142 M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 144.

www.dacoromanica.ro

cluzia cu privire la tendințele ce se manifestă în acest sens. Astfel constatăm că acest termen poate să denumească un ansamblu alcătuit din Transilvania și Țara Românească. Spre sfîrșitul primei jumătăți a secolului al XVI-lea, Pietro Andrea Matiolo definește Dacia ca „parte di Transilvania e di Valachia"[143]. Într-o tipăritură de la sfîrșitul secolului al XVI-lea privitoare la evenimentele din sud-estul Europei întîlnim următoarea frază: „Traianus hat erobert Daciam das ist Siebenbürgen und die Walachey"[144], pasaj care arată că Dacia putea să însemne și aceasta pentru contemporanii de atunci. Dar Dacia putea să desemneze și un ansamblu alcătuit din Țara Românească și Moldova. Într-o tipăritură de la Nürnberg din 1666 cu privire la tot teritoriul denumit Dacia și al cărui autor era Johann Tröster, citim printre altele: „Dacia Alpestris heut zu Tag Wallachey und Moldau"[145]. Un călător olandez de la sfîrșitul secolului următor putea să scrie în acest sens despre Țara Românească că aceasta împreună cu Moldova forma o singură provincie Dacia, numite „Valahia de Sus" și „de Jos"[146]. De aceea ne putem pune întrebarea dacă, în ce privește ansamblul alcătuit din Transilvania și Țara Românească, acesta nu corespunde întregului teritoriu locuit de români, „Valahia" însemnînd aci Țara Românească și Moldova la un loc.

Ca atare, Dacia desemna întreg teritoriul românesc și părțile componente ale acestuia, precum și ansambluri teritoriale interioare mai mari. Se demonstrează în acest fel similitudinea și paralelismul sistemelor terminologice bazate fie pe noțiunea de „Valahia", fie pe cea de „Dacia". Existența unui al doilea sistem terminologic de acest fel arată că aceasta nu se poate explica numai prin circulația ideilor livrești mînuite și vehiculate de către umaniști și diplomați, în același timp cititori și autori. Este evident că explicația trebuie căutată în contextul de istorie românească al acestei vremi.

★

Ajunși la sfîrșitul acestei încercări, ne punem întrebarea cum au putut străinii să folosească, realizîndu-le, asemenea sisteme terminologice, închegate și caracterizate printr-o semnificație istorică adîncă. Este oare aceasta posibil fără o cunoaștere adîncă a realităților românești, fără un contact prelungit și trainic cu acestea? Desigur că nu, dacă ținem seama că cele mai semnificative mărturii în această privință sînt ale celor al căror scris nu era produsul experienței livrești, ci al uneia concrete. Astfel apare mai limpede sensul paralelismului în ce privește geneza noțiunii de „România" dintre generalizarea terminologică folosită de români și sistemul terminologic folosit de străini. În acest sens trebuie subliniată o anumită interferență, căci, așa cum am văzut. sistemul terminologic folosit de străini e folosit și de români, firește în actele

---

[143] *La geografia...*, apud Cl. Isopescu, *op. cit.*, p. 31.

[144] Levinius Hulsius, *Beschreibung der Moldau, Walachey und Siebenbürgens*, Nürnberg, 1595, p. 1.

[145] A. Veress, *Bibliografia româno-ungară...*, I, p. 103.

[146] *Beschrijvinghel van Walachen*, Amsterdam, 1687. Text și traducere la Institutul de istorie „N. Iorga"; va apărea în colecția *Călători străini despre țările române*.

www.dacoromanica.ro

păstrate în limba latină, iar în cristalizarea terminologică a noțiunii de „România", ca proces intern al societății românești, termenul de „Dacia" ocupă, la rîndul său, un loc important, interferență care poate să însemne întrepătrundere și chiar influență reciprocă. De aceea în chip firesc procesul istoric reflectat de prima, și anume dezvoltarea conștiinței de unitate teritorială la români, trebuia să influențeze de aproape pe cea de-a doua. În acest fel, geneza noțiunii de „România", exprimată în chip deosebit de către români și străini, este unitară din punctul de vedere al unui singur și același proces istoric.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

VOLUNTARII ROMÂNI DIN TRANSILVANIA ÎN LUPTA ÎMPOTRIVA PUTERILOR CENTRALE, PENTRU ELIBERARE NAȚIONALĂ ȘI UNITATE (1916–1918) *

DE

D. TUȚU

La începutul secolului al XX-lea, ideea Unirii Transilvaniei cu România frămîntă profund masele populare, clasele sociale de ambele părți ale Carpaților. Războiul dezlănțuit de marile puteri imperialiste a ascuțit la maximum contradicțiile orînduirii capitaliste, ceea ce a determinat intensificarea mișcărilor sociale și de eliberare națională, desfășurarea unor profunde transformări revoluționare cu repercusiuni asupra evoluției ulterioare a numeroase state din Europa.

Primul război mondial imperialist din 1914–1918 a avut la origine lupta dintre marile puteri imperialiste pentru acapararea unor noi sfere de influență, pentru lărgirea pieței de desfacere și a surselor de materii prime, pentru redistribuirea imperiilor coloniale.

Clasa muncitoare, mișcarea socialistă, numeroase personalități progresiste au demascat caracterul imperialist al războiului, arătînd că țelurile sale contraveneau intereselor maselor largi populare, slujeau numai exploatatorilor. Și în România a avut loc o puternică mișcare de protest împotriva războiului imperialist, care lovea grav interesele economice ale maselor populare și crea pericolul transformării României în teren de înfruntare a celor două tabere imperialiste. România, țară capitalistă în curs de dezvoltare, în a cărei economie capitalul monopolist

---

* Lupta prizonierilor de origine română din armata austro-ungară pentru eliberare socială și națională a făcut obiectul a numeroase articole din presa vremii, atît română, cît și străină, studii și memorii, dintre care amintim lucrările : *Corpul voluntarilor români în Rusia* și *Prima Alba Iulia — Voluntari români în războiul pentru întregirea neamului* de dr. Petre Nemoianu ; *În Franța și Italia pentru cauza noastră, 27 septembrie 1917—7 ianuarie 1919* de Simion Mîndrescu ; *În America pentru cauza românească* de Vasile Stoica ; *Istoria războiului pentru întregirea neamului. 1916—1919* de Constantin Kirițescu ; *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România* de I. Clopoțel ; *Formațiunile de voluntari* de Elie Bubnea în lucrarea *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1918—1928*, vol. I ; *Organizarea și acțiunile prizonierilor români transilvăneni din Rusia* (*1917—1918*) de Constantin Enea în „Studii și articole de istorie”, XI/1968, și altele.

www.dacoromanica.ro

al marilor puteri începea să dețină poziții puternice, se afla la confluența sferelor de influență a marilor puteri imperialiste care își disputau dreptul la dominație și în această parte a lumii.

Menținîndu-se timp de doi ani în afara ostilităților, România s-a găsit tot timpul sub presiunea celor două grupări beligerante, care fiecare căuta s-o atragă în luptă de partea sa.

În acea perioadă, în fața României se aflau probleme vitale, acute, privind desăvîrșirea procesului de realizare a statului unitar național, asigurarea independenței și suveranității naționale, a condițiilor pentru dezvoltarea social-economică și politică a țării. Făurirea statului național unitar era o necesitate legică a dezvoltării societății românești. Așa cum sublinia Lenin în ianuarie 1917, „... foarte mulți români și sîrbi (în raport cu numărul total al românilor și sîrbilor) locuiesc în afara granițelor statului « lor »"[1], teritorii românești se aflau încă sub stăpînire străină. „Dezvoltarea socială, progresul economic, politic și cultural al țării erau strîns legate de încheierea procesului de formare a națiunii române. Unirea într-un singur stat — aspirație seculară a românilor, cauză înălțătoare pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași — devenise un obiectiv imediat, o necesitate stringentă impusă de însuși mersul înainte al societății românești"[2].

În făurirea statului național unitar erau interesate muncitorimea, țărănimea, intelectualitatea, burghezia română, tocmai pentru faptul că procesul construcției de stat în direcția burghezo-națională în România nu era terminat.

Cu toate că primul război mondial a avut un caracter imperialist, poporul român nu a participat la acest război călăuzit de intenții de cotropire și anexiune teritorială, ci pentru făurirea idealului său național. Guvernul român a cedat presiunilor puterilor Antantei și a hotărît intrarea în război alături de Anglia, Franța și Rusia în august 1916 pentru că i-au promis satisfacerea deziderатului unirii Transilvaniei cu țara.

Manifestațiile care au avut loc cu acest prilej pe întreg cuprinsul țării, declarațiile oamenilor politici de atunci și miile de cereri ale ofițerilor și soldaților de origine română din armata austro-ungară, ale prizonierilor din Rusia, Italia, Franța, adresate guvernelor puterilor Antantei, precum și guvernului român, de a fi eliberați din prizonierat și a participa la luptă alături de armata română împotriva puterilor centrale exprimau dorința întregului popor român de a se uni într-un singur stat, independent și suveran. Această luptă de eliberare națională, la care au participat muncitorimea, țărănimea și intelectualitatea din provinciile subjugate, s-a desfășurat pe fondul general al luptei de eliberare socială, pentru desființarea rămășițelor feudale, pentru împroprietărirea țăranilor, libertăți democratice și asigurarea unor condiții de viață mai bune.

Mulți români din Transilvania au trecut Carpații și s-au înrolat în armata română. În august 1916, data intrării României în război, 20 000 de ro-

---

[1] V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 30, București, Edit. politică, 1964, p. 355.

[2] Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor*, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, București, Edit. politică, 1968, p. 467.

www.dacoromanica.ro

mâni transilvani erau înrolați în unitățile armatei române[3]. Dintre aceștia, remarcăm ofițeri ca: Fodor Vasile, Ovidiu Vodă și Pasăre Ioan, care în noaptea de 9/10 mai 1914 au arborat drapelul românesc pe turla Catedralei din Blaj[4], ca simbol al luptei românilor din Transilvania pentru eliberare națională și unitate. Odată început războiul, cei trei, elevi ai liceului român din Blaj, cu vechi tradiții revoluționare, au trecut munții și s-au încadrat ca ofițeri în armata română, pentru a continua lupta cu arma în mînă. Cu aceeași însuflețire patriotică s-au înrolat în armata romînă și ofițerii Gheorghe Gherman din Miercurea de lîngă Sibiu, Baba Victor din comuna Sărata-Făgăraș, Simoneti Pompiliu din comuna Rășinari de lîngă Sibiu, Ioanovici Hortenziu din Zărănești-Făgăraș și mulți alții[5]. Fără a forma un corp deosebit, ei au luat parte la toate luptele, încadrați în diferite unități militare. Transilvanii au fost cu deosebire numeroși în regimentele din București, Prahova și Dobrogea. La începutul războiului, de pildă, Regimentul 80 infanterie din București avea circa 50% din efectivul său militari în termen și ofițeri proveniți din Transilvania[6]. Dintre aceștia, peste 3 000 au căzut în luptele de pe Carpați, Dunăre și Argeș, din vara și toamna anului 1916[7]. Amintim pe publicistul Mircea Russu Sirianu, fiul lui Ioan Sirianu, fostul director al revistei „Tribuna" din Arad[8]. Alții s-au acoperit de glorie în timpul luptelor purtate, ca: sublocotenentul farmacist Eugen Mețianu, decorat cu „Virtutea militară" pentru fapte de vitejie, soldatul Ion Roșculeț, originar din Săcele, care a salvat drapelul regimentului trecînd Dunărea înot sub focul de artilerie și de mitraliere al armatelor inamice[9]. În luptele din vara anului 1917 de la Mărăști, Mărășești și Oituz[10] și-au dat viața alte cîteva mii de români din Austro-Ungaria, pentru realizarea idealului național. Printre aceștia se remarcă numele sublocotenentului Albini, fiul lui Septimiu Albini, valoros luptător de pe vremea Memorandumului în Ardeal, fost secretar general al Partidului Național Român și director al „Tribunei" din Sibiu[11]. Dr. Ion Grămadă, profesor, înainte de a muri a scris o înduioșătoare scrisoare unui ministru român în care arăta: „Vă rog să mă iertați dacă vă supăr din nou cu scrisorile mele, dar trebuie să vă scriu. Peste cîteva zile plec într-o primejdioasă luptă și nu-mi fac nici o iluzie că am să scap cu viață. Nici nu mi-e teamă de moarte pentru că știu că-mi fac numai datoria. Tot ce mă neliniștește este soarta părinților mei, care își pierd în aceste vremuri grele singurul lor sprijin. Dacă aș muri, vă rog pe d-voastră să vă îngrijiți de ei pînă la încheierea păcii, cum v-ați îngrijit și în trecut și de ei și de atîția alții ... și am să mor

---

[3] Arhiva Ministerului Forțelor Armate — Marele Stat Major (în continuare A.M.F.A.—M.St.M.), fond. Corpul voluntarilor, dos. 2 (Raportul nr. 97 din 30 iunie 1918 al Serviciului central al românilor ardeleni și bucovineni; Memoriul aceluiași serviciu din iulie 1918); vezi și „România Mare", an. I, nr. 2 din 27 iulie 1917.

[4] „Universul", XXXII, nr. 129 din 13 mai 1914.

[5] Arhiva Institutului de studii istorice si social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fond. 10, dos. 1, Relatarea căpitanului rez. pensionar Popp V. Emil.

[6] „România Mare", an. I, nr. 2 din 27 iulie 1917.

[7] Ibidem.

[8] Ibidem.

[9] Ibidem.

[10] Ibidem.

[11] Ibidem, nr. 8 din 7 septembrie 1917.

www.dacoromanica.ro

liniştit" [12]. El a murit în luptele de pe Valea Trotuşului. Sublocotenentul Marmeliuc Dimitrie, fiu de ţăran, profesor de liceu şi unul dintre cei mai aprigi propovăduitori ai idealului unirii, a fost decorat cu ordinul „Mihai Viteazul" pentru fapte de vitejie [13]. Jertfa celor 7 000 de români transilvăneni căzuţi pe cîmpul de luptă pentru eliberare şi unitate politică este cea mai valoroasă contribuţie la înfăptuirea visului de veacuri al poporului român.

★

Contrar voinţei lor şi intereselor naţionale, peste 400 000 de români din provinciile subjugate de monarhia austro-ungară au fost nevoiţi să participe la război înrolaţi în armata austro-ungară. Din rîndurile lor au căzut mii de prizonieri pe fronturile din Galiţia, Franţa şi Italia. În august 1916, în momentul intrării României în război, se aflau numai în lagărele din Rusia aproape 120 000 de prizonieri de origine română [14]. De la început, aceştia şi-au manifestat dorinţa de a fi eliberaţi din prizonierat şi primiţi în armata română pentru a participa la luptă împotriva puterilor centrale, pentru eliberarea pămîntului străbun de sub stăpînirea monarhiei austro-ungare şi unirea cu România. Într-adevăr, elanul prizonierilor români a fost cît se poate de măreţ. După relatările ziarelor ruse de atunci, simpla ştire a intrării României în război a făcut ca 40 000 [15] de români să ceară înrolarea în armata română.

Prizonierii români din Petropavlovsk scriau la 20 august 1917 : „Noi, cînd a început România război asupra Austro-Ungariei, durîndu-ne inima de patria noastră română, am alergat cu grabă la autorităţile oraşului şi ne-am înscris voluntari" [16].

Semnatarul unei alte scrisori, din 1 septembrie 1917, arăta : „Cetind în foile ruseşti despre « evacuarea României » şi mai ales articolul din 2 iunie 1917, din « Ruskoe slovo », *Soarta României*, nu mai putui suporta, mă pornii pe jos, spre comandă, să vorbesc în persoană. Depărtarea e de vreo 100 km. Fui însă prins de poliţişti şi înapoiat. Totuşi căpătai dreptul de la jandarmerie de a pleca pe o zi cu trenul. A doua zi chiar plecai cu trenul spre oraşul Sodrinsc, la comanda prizonierilor. Ajuns acolo mă înscrisei în lista voluntarilor care erau deja formaţi şi aşteptau cu nerăbdare timpul plecării " [17]. Sînt numeroase cererile soldaţilor de a participa la lupta de eliberare naţională, sperînd că prin aceasta vor uşura asuprirea socială care apăsa greu pe umerii muncitorilor şi ţăranilor exploataţi de moşierii şi capitaliştii austro-maghiari. „Mai bine îmi jertfesc viaţa pentru neamul meu românesc, decît să mai trăiesc sub jugul Austro-Ungariei . . .", scria la 3 septembrie 1917 un soldat român prizonier în Kamenski Zavod [18].

Aceste scrisori, care atestă dorinţa fierbinte a românilor prizonieri în Rusia de a se înrola în armata română, reflectă în acelaşi timp piedicile şi greutăţile care erau ridicate în calea lor de reprezentanţii claselor ex-

---

[12] Ibidem, nr. 10 din 21 septembrie 1917.
[13] Ibidem, nr. 9 din 14 septembrie 1917.
[14] A.M.F.A.-M.St.M., dos. 2, dare de seamă nesemnată.
[15] Dr. Petre Nemoianu, *Corpul voluntarilor români în Rusia*, Tipografia naţională Lugoj, 1921, p. 5.
[16] „România Mare", an. I, nr. 8 din 7 septembrie 1917.
[17] Ibidem, nr. 9 din 14 septembrie 1917.
[18] Ibidem, nr. 11 din 28 septembrie 1917.

www.dacoromanica.ro

ploatatoare. Cu toate acestea, ei n-au încetat lupta. Numai în prima lună de război a României, numărul scrisorilor care au fost adresate autorităților române și ruse a fost de aproximativ 3 500 [19], număr destul de mare dacă luăm în considerație greutățile impuse de front serviciului poștal.

Față de o asemenea manifestare, guvernul român n-a rămas indiferent. Guvernul țarist a privit cu rezervă mișcarea românilor prizonieri, pentru că avea nevoie de mînă de lucru gratuită, și s-a împotrivit eliberării acestora din prizonierat. Soldații români prizonieri lucrau pe marile moșii, în întreprinderi, aducînd prin munca lor beneficii moșierilor și capitaliștilor ruși. Din această cauză, s-au întîmpinat mari greutăți în timpul recrutării lor pentru corpul voluntarilor.

La insistența guvernului român, guvernul țarist a convenit în octombrie 1916 ca, în schimbul a 15 000 de prizonieri germani și austrieci, să permită trecerea în România a 15 000 de prizonieri de origine română aflați în lagărele din Rusia [20].

În urma acestei convenții verbale, comandamentul rus a dat un ordin circular, la începutul lunii noiembrie 1916, tuturor comandanților de lagăre, prin care le aducea la cunoștință să permită plecarea din lagăr a prizonierilor români și concentrarea lor în localitatea Darnița din apropierea orașului Kiev [21]. Însă a urmat imediat un alt ordin, care permitea ca numai ofițerii, subofițerii și intelectualii grade inferioare să se încadreze în armata română [22], soldaților li se interzicea înscrierea ca voluntari.

În a doua jumătate a lunii noiembrie 1916, au pornit din lagărele rusești spre Darnița, locul fixat pentru concentrare, ofițeri, subofițeri și intelectuali români, dornici de a lupta pentru libertate și unitate politică [23]. Înfruntînd numeroase greutăți, pînă la sfîrșitul lunii decembrie 1916 s-au adunat la Darnița 220 de ofițeri și 1 200 de intelectuali grade inferioare [24]. Pentru organizarea cazării și aprovizionării lor s-a constituit un comitet executiv, care avea ca prim-senior [25] pe dr. Victor Deleu și ca membri pe Vasile Chiroiu, Ion Vescan și alții [26], numai cu atribuții administrative. Voluntarii n-au voit să-i dea un caracter militar acestui comitet, întrucît ei nu doreau să intre în armata română ca un corp aparte constituit, demonstrînd prin aceasta că „poporul român este unic și are o armată unică'' [27].

Înrolarea lor în armata română era tărăgănată în mod intenționat de guvernul țarist, care avea nevoie de mîna de lucru a prizonierilor. La 21 decembrie 1916, grupul voluntarilor de la Darnița a înaintat un memoriu Legației române de la Petrograd, prin care cerea urgentarea lucrărilor [28]. Ca răspuns la această cerere, Legația română a făcut cunoscut la 11 ianuarie 1917 că „guvernul român, în înțelegerea cu guvernul imperial rus, este pe cale de a lua dispozițiile necesare pentru a rezolva situația și a satisface

[19] A.M.F.A.-M.St.M., dos. 2, dare de seamă nesemnată.

[20] Ibidem; vezi și „Gazeta voluntarilor'', an. I, nr. 26 din 15 iulie 1923, Cluj.

[21] Petre Nemoianu, *Prima Alba Iulia — Voluntari români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, 1923, p. 1.

[22] *Ibidem.*

[23] *Ibidem.*

[24] A.M.F.A.-M.St.M., fond. Corpul voluntarilor, dos. 2, dare de seamă nesemnată.

[25] Denumirea președintelui comitetului.

[26] A.M.F.A.-M.St.M., fond. Corpul voluntarilor, dos. 2, dare de seamă nesemnată.

[27] Ibidem.

[28] „Gazeta voluntarilor'', an. I, nr. 37 din 28 octombrie 1923, Cluj.

www.dacoromanica.ro

cererea ..." [29]. Iar la 12 ianuarie 1917, lt.-col. Pietraru Gh. Constantin [30], trimis al Marelui Cartier General Român, a vizitat din nou Darniţa, pentru a se informa asupra moralului şi stării de spirit a voluntarilor. El a rămas plăcut impresionat de entuziasmul voluntarilor, care-şi manifestau dorinţa de a-şi da contribuţia la eliberarea patriei, greu încercată în acele zile [31].

La 1 februarie 1917, lt.-col. Pietraru i-a înştiinţat că „în principiu s-a trasat sarcina înfiinţării Corpului voluntarilor români ardeleni şi bucovineni sub comanda generalului Coandă", iar ca şef de stat-major, lt.-col. Pietraru [32]. Practic, la organizarea Corpului de voluntari s-a trecut la 23 februarie 1917 [33], cînd lt.-col. Pietraru a fost împuternicit de către Cartierul general al armatei române să se ocupe de această problemă [34]. De la acea dată a început o adevărată luptă cu autorităţile ruseşti, care se opuneau eliberării prizonierilor români. Cu toată opoziţia marilor proprietari de pămînt şi întreprinderi, guvernul rus a fost nevoit să cedeze presiunii exercitate de cei 120 000 de prizonieri români, care cereau insistent punerea lor în libertate şi trimiterea în România, aliata Rusiei. Faţă de cei 15 000 de prizonieri promişi la început, guvernul rus a convenit să elibereze numai 5 000 [35].

Revoluţia din februarie 1917 a schimbat situaţia din Rusia. Înfrîngerea ţarismului a înlesnit acţiunea revoluţionară a maselor populare, a slăbit puterea claselor exploatatoare, ceea ce a favorizat mişcarea de eliberare a prizonierilor români din lagăre, grăbind trecerea lor în România pentru a participa la război. Astfel că, în vîltoarea acestor evenimente, la 3 martie [36] 1917 s-a anunţat oficial înfiinţarea Corpului voluntarilor, iar la 5 martie, ofiţerii, subofiţerii şi soldaţii aflaţi în lagărul de la Darniţa au semnat următorul angajament: „Noi, ofiţerii, gradaţii şi soldaţii români de neam, jurăm pe onoare şi conştiinţă că voim să luptăm în armata română, pentru dezrobirea ţinuturilor noastre româneşti de sub dominaţia Austro-Ungariei şi pentru alipirea lor la România ..." [37].

Numărul celor care au semnat angajamentul reprezenta numai 1% din totalul prizonierilor români aflaţi în Rusia. De aceea, la 8 martie 1917, s-a cerut guvernului provizoriu rus, prin Legaţia română din Petrograd [38], să aprobe crearea unei comisii româno-ruse, pentru recrutarea prizonierilor şi fixarea unui loc de concentrare unde militarii să fie echipaţi, hrăniţi şi instruiţi [39]. Ca urmare, la 3 aprilie 1917 ministerul de război al Rusiei a decis să aprobe ca 30 000 de prizonieri români să fie înrolaţi în armata română [40]. Dar aceasta nu satisfăcea dorinţele prizonierilor români din provinciile aflate sub stăpînirea monarhiei austro-ungare [41]. Adunarea care a avut loc în ziua de 11 aprilie 1917 a hotărît trimiterea unei

[29] Ibidem.
[30] Ibidem, nr. 38 din 24 noiembrie 1923.
[31] Ibidem.
[32] Ibidem.
[33] A.M.F.A.-M.St.M., Serviciul istoric, dos. 2, nenumerotat.
[34] Ibidem.
[35] Ibidem.
[36] Ibidem.
[37] Ibidem; vezi şi „Gazeta voluntarilor" an. I, nr. 38 din 4 noiembrie 1923, Cluj.
[38] P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 37.
[39] *Ibidem.*
[40] *Ibidem.*
[41] A.M.F.A.-M.St.M., dos. 3, fond. „Corpul voluntarilor", cuvîntarea dr. Pompiliu Nistor.

www.dacoromanica.ro

declarații organelor democrației rusești, ambasadelor tuturor statelor aliate și neutrale din Rusia, ziarelor mari, agențiilor de presă, precum și guvernului și ziarelor românești, în care să se arate dorința lor [42]. Comisia de redactare a acestei declarații a fost alcătuită din dr. P. Nistor, dr. V. Deleu, dr. O. Vasu, dr. N. Petelca, N. G. Juga, dr. N. Chiroi, S. Gocan, Cl. Isopescul, dr. T. Ghilescu. Declarația a fost aprobată la 13 aprilie 1917 de către adunarea generală.

Acest memoriu-manifest adresat guvernului provizoriu al Rusiei, sfatului deputaților, muncitorilor, țăranilor și soldaților din Petrograd, tuturor statelor aliate și neutre, prin reprezentanții lor în Rusia, avea următorul conținut :

„Noi corpul voluntarilor armatei române, ofițeri, subofițeri și soldați de națiune română de pe teritoriul Austro-Ungariei, foști prizonieri de război în Rusia, noi care cu jertfa vieții noastre sîntem gata să intrăm în luptă pentru împlinirea idealului nostru, de a uni tot poporul, tot teritoriul românesc din monarhia austro-ungară în una și nedespărțita Românie liberă și independentă, trimitem prin delegații noștri salutul nostru cel mai călduros Rusiei democratice și tuturor acelor luptători care au lucrat și s-au jertfit pentru ea ...

Astăzi, cînd noi românii, ca și celelalte neamuri subjugate, ne-am convins definitiv că nouă, ca români, nu ne mai e posibilă existența în cadrele statului austro-ungar, care în limbă, în cultură și în întreaga ființă etnică și politică formăm un tip unic de nedespărțit de toate celelalte părți conștiente ale națiunii române, cerem cu voința noastră nestrămutată încorporarea noastră la România liberă, pentru a forma împreună cu ea un singur stat național românesc, pe care-l vom zidi pe bazele celei mai înaintate democrații. Pentru acest ideal ne punem în cumpănă tot ce avem, viața și averea noastră, femeile și copiii noștri, viața și fericirea urmașilor noștri și nu ne vom opri pînă nu vom învinge, ori vom pieri ...

Cerem încorporarea noastră la România, în numele dreptului fiecărei națiuni capabile de viață și în stare de a-și hotărî singură soarta și a-și alege singură statul și forma prin care voiește să se guverneze ..." [43].

Memoriul a fost semnat de 250 de ofițeri și 250 de subofițeri, ca delegați ai Corpului voluntarilor armatei române. El a fost tradus în limbile franceză și rusă și trimis între 23 și 27 aprilie 1917 [44] tuturor celor amintiți mai sus. Memoriul a readus în fața marilor puteri cauza poporului român, dorința lui de a trăi unit într-un singur stat, independent și suveran.

În mai 1917 guvernul provizoriu rus a aprobat mutarea sediului voluntarilor de la Darnița la Kiev, care, în ziua de 19 mai 1917, s-a instalat în localul unei școli [45]. De aici, detașamentele de voluntari, echipați și înarmați, au fost trimise în țară [46].

În ziua de 3 iunie 1917, la Kiev s-a îmbarcat primul batalion de voluntari români din Austro-Ungaria, cu un efectiv de 116 ofițeri și 1 200 de soldați [47]. În ziua de 6 iunie la ora 16, trenul a sosit la Iași, unde

---

[42] Ibidem.

[43] Ibidem (Memoriul în original); vezi și P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 27—28.

[44] Ibidem.

[45] Ibidem.

[46] A.M.F.A.-M.St.M., fond. Corpul voluntarilor, dos. 2, numerotat.

[47] Ibidem, vezi și fond. Misiunea militară română pe lîngă Marele Cartier General al Armatei ruse 1917, dos. 80, f. 37; P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 40; „Gazeta voluntarilor", an. I, nr. 38 din 4 noiembrie 1923, Cluj.

www.dacoromanica.ro

voluntarii au fost primiți cu urale puternice de un numeros public care-i aștepta în gară. Ei erau îmbrăcați în haine românești, iar pe cele 7 steaguri tricolore pe care le purtau stătea scris : „Români, acum ori niciodată !" și „Murim mai bine-n luptă". Corul voluntarilor a intonat imnul *Pe-al nostru steag e scris unire*, iar corul Regimentului 1 vînători, aflat în gară pentru primirea acestui detașament, a răspuns cu un alt cîntec patriotic : *Să trecem Carpații* [48].

În ziua de 8 iunie, cu ocazia depunerii jurămîntului voluntarilor, a avut loc o puternică manifestație în Piața Unirii din Iași. În jurul monumentului lui Al. I. Cuza s-a jucat *Hora Unirii* și s-au cîntat cîntece patriotice.

În același timp, în Rusia, se continua activitatea de recrutare a voluntarilor. La 14 iunie 1917, s-a constituit pe lîngă Marele Stat-Major „biroul A. B." (ardeleni, bucovineni), în atribuțiile căruia intrau : ținerea evidenței voluntarilor români din Austro-Ungaria înrolați în armata română, recrutarea și primirea voluntarilor din Rusia [49]. La Kiev, funcționa „Serviciul voluntarilor de origine română din Rusia", al cărui șef era lt.-col. Constantin Gh. Pietraru, ajutat de 34 de ofițeri [50].

La 16 iunie 1917 au fost trimise în Rusia șapte comisii alcătuite din cîte 2 3 ofițeri fiecare, cu scopul de a urgenta recrutarea și trimiterea în țară a voluntarilor români [51]. Aceste comisii au funcționat pînă în luna noiembrie și au reușit să trimită în țară 374 de ofițeri și 8 261 de soldați ; 22 de ofițeri și 1 460 de soldați au rămas în Rusia pentru diferite servicii auxiliare [52].

Primele două batalioane care au sosit în România după o instrucție de 4 săptămîni la regimentele 25 infanterie Rovine, 5 vînători, 3 Olt și 19 Caracal au participat la bătălia de la Mărășești din vara anului 1917 [53], avînd 31 de morți și 453 de răniți. Pentru fapte de vitejie 129 de militari au fost decorați [54], printre care amintim pe slt. Marmeliuc din comuna Zaharești, jud. Suceava, decorat cu ordinul „Mihai Viteazul" pentru actele de bravură săvîrșite în luptele din ziua de 6 august 1917 [55].

Pentru a grupa toți voluntarii transilvani atît cei veniți din prizonierat, cît și cei aflați în România, Marele Cartier General Român a hotărît, la 13 octombrie 1917, înființarea Corpului voluntarilor [56], care s-a constituit în noiembrie 1917, la Hîrlău [57], sub comanda colonelului Marcel Olteanu, strănepot al lui Petru Maior, înflăcărat luptător pentru unitate de stat. La 7 ianuarie 1918, Corpul voluntarilor a fost transformat în brigadă, care a fost pusă sub ordinele Diviziei de grăniceri. Brigada voluntarilor români era compusă din Regimentele I Turda, comandat de lt.-col. Burescu Dragu și II Alba-Iulia, comandat de lt.-col. Pașalega Constantin [58].

---

[48] Ibidem.
[49] A.M.F.A.-M.St.M., fond. Corpul voluntarilor, dos. 5, nenumerotat.
[50] Ibidem.
[51] Ibidem.
[52] Ibidem ; vezi și P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 60.
[53] A.M.F.A.-M.St.M., fond. Corpul voluntarilor, dos. 2, nenumerotat.
[54] *Ibidem.*
[55] „România Mare", an. I, nr. 9 din 14 septembrie 1917.
[56] A.M.F.A.-M.St.M., fond. Serviciul istoric, dos. 2 și 4, nenumerotate.
[57] Ibidem, dos. 6, nenumerotat.
[58] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

La 24 ianuarie 1918, Divizia de grăniceri și-a schimbat denumirea în Divizia 16 [59]. La 1 februarie 1918, brigada de voluntari s-a transformat din nou în corp, subordonat direct Marelui Cartier General al armatei române [60]. La acea dată, Corpul voluntarilor avea în componența sa 3 regimente : 1 Turda [61], 2 Alba-Iulia [62], 3 Avram Iancu [63], alcătuite fiecare din cîte 3 batalioane de instrucție și un batalion de marș [64]. Dar, după preliminariile păcii de la Buftea, din 23 februarie/5 martie 1918, statul român a luat măsuri de reducere a efectivelor militare [65], măsură impusă prin armistițiul semnat de guvernul Averescu.

Printre marile unități dizolvate în mod automat intra Corpul voluntarilor, care a primit ordin la 28 februarie 1918 să predea armamentul și să demobilizeze treptat [66]. Pînă la 1 mai 1918 Corpul voluntarilor a fost demobilizat [67].

În continuare a funcționat „Serviciul central al Corpului voluntarilor români ardeleni-bucovineni", înființat la 28 noiembrie 1917 pe lîngă Ministerul de Război. Acest serviciu se desparte în două la 15 mai 1918 [68], partea militară, care a trecut la Direcția recrutării din Ministerul de Război, și partea civilă, care a trecut la Ministerul Agriculturii sub denumirea de Serviciul muncilor agricole [69]. La 1 iunie 1918 au început să funcționeze aceste două servicii pe lîngă ministerele amintite. Serviciul muncilor agricole se ocupa cu plasarea în muncă a voluntarilor demobilizați.

În martie 1918 existau circa 20 000 de români transilvani (10 000 proveniți din rîndul prizonierilor din Rusia și peste 10 000 din cei care trecuseră munții în timpul războiului) care urmau să fie demobilizați și plasați în muncă. Marea majoritate erau țărani, iar restul, ofițeri activi, avocați, medici, studenți, profesori, ingineri etc. [70].

La 26 martie 1918, Comandamentul Corpului voluntarilor A. B. arăta că „pînă acum a reușit să fie plasată aproape întreaga trupă și sperăm că această plasare să fie isprăvită în cel mult două săptămîni. Plasarea ofițerilor abia e în stadiul pregătirilor" [71]. O parte a ofițerilor a fost reținută în armata română. La Hîrlău a continuat să funcționeze o permanență, care s-a îngrijit de depozitele de alimente.

Nemulțumiți de pacea de la Buftea, numeroși voluntari demobilizați au cerut să plece în Franța sau Italia, pentru a se înrola în legiunile românești care luau ființă acolo în vederea continuării luptei contra puterilor centrale. O parte a plecat în martie 1918, împreună cu misiunea militară franceză.

---

[59] Ibidem.
[60] Ibidem.
[61] Constituit în noiembrie 1917.
[62] Constituit în decembrie 1917.
[63] Constituit la sfîrșitul lui ianuarie 1918.
[64] A.M.F.A.-M.St.M., fond. Serviciul istoric, dos. 2 și 4, nenumerotate.
[65] Începînd din ianuarie 1918, serviciul voluntarilor de origine română din Kiev n-a mai funcționat.
[66] A.M.F.A. -M.St.M., fond. M.C.G. 1918, dos. 2, nenumerotat.
[67] Ibidem, dos. 11 (ord. M.C.G. nr. 1 237 din 10 aprilie 1918 transmis cu ord. Insp. general al cavaleriei nr. 112 din 14 aprilie 1918; ord. de zi nr. 45 din 1 mai 1918 al Comandamentului Corpului voluntarilor români ardeleni-bucovineni).
[68] Ibidem, dos. 13, nenumerotat. Datele sînt folosite după stil vechi. La 1 aprilie 1919 s-a trecut la Calendarul gregorian.
[69] Ibidem.
[70] Ibidem.
[71] Ibidem, dos. 11.

www.dacoromanica.ro

Dar, în octombrie 1918, ca urmare a triumfului Marii Revoluţii Socialiste în Rusia, care a străfulgerat întreaga omenire, a puternicelor mişcări revoluţionare, Imperiul austro-ungar se destrăma în mod vertiginos. Lupta de eliberare naţională s-a intensificat. Împletirea luptelor sociale cu mişcarea de eliberare naţională a grăbit dezintegrarea imperiului habsburgic anacronic şi constituirea unor state de sine stătătoare în această parte a Europei. În asemenea împrejurări internaţionale favorabile s-a intensificat şi a triumfat lupta maselor populare din toate colţurile ţării noastre pentru realizarea statului naţional unitar. Comitetul naţional al românilor din Ardeal şi Banat a hotărît desprinderea Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului de monarhia austro-ungară. S-a constituit Consiliul naţional român, sub preşedinţia lui Ştefan Cicio-Pop, care a luat în mîinile sale conducerea efectivă a acestor provincii [72]. În această atmosferă generală se încadrează manifestaţia din 6 octombrie 1918, de la Iaşi, a românilor transilvani aflaţi acolo, care au declarat că „doresc să fie eliberaţi de sub jugul monarhiei austro-ungare şi sînt hotărîţi să lupte, prin toate mijloacele şi pe toate căile, ca întreg neamul românesc să fie constituit într-un singur stat naţional şi liber. Războiul dintre noi şi monarhia austro-ungară nu se va sfîrşi pînă cînd nu ne vom întrupa idealul naţional'' [73].

Declaraţia este semnată de 300 de persoane.

O altă declaraţie, în acelaşi spirit, a fost semnată de 34 de ofiţeri ai Corpului de voluntari, în care se arăta : ofiţerii din Corpul voluntarilor pretindeau unirea Ardealului, precum şi a părţilor locuite de românii din Ungaria cu regatul României conform tratatului fostului guvern român Brătianu cu guvernele statelor aliate [74].

La 1 noiembrie 1918 s-a reînfiinţat Corpul voluntarilor transilvani [75] şi s-a hotărît mobilizarea lor [76].

Adunarea de la Alba-Iulia a hotărît în ziua de 1 decembrie 1918 unirea Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului cu România. Acest eveniment solemn, care încununa lupta de veacuri a poporului român. pentru unitate politică, a creat condiţii reîntoarcerii acasă a miilor de români răspîndiţi în diferite părţi ale Europei. La 3 decembrie 1918, Marele Cartier General a pus la dispoziţia Consiliului dirigent din Sibiu unităţile de voluntari transilvani [77]. Ca urmare, la 11 decembrie 1918 a luat fiinţă, pe lîngă Preşedinţia Consiliului dirigent din Sibiu, „Serviciul Corpului voluntarilor ardeleni'', care prelua de la Serviciul central din Bucureşti arhiva şi gestiunea Corpului voluntarilor [78].

★

La fel ca prizonierii români din lagărele ruseşti, şi cei din Italia şi-au manifestat încă din 1915 dorinţa de a participa la lupta împotriva puterilor centrale pentru eliberarea naţională şi unirea cu România a provin-

---

[72] Ibidem.

[73] Ibidem, dos. 40 001/3 X, fila 535.

[74] Ibidem, dos. 11 (declaraţia originală).

[75] Ibidem, dos. 2.

[76] Ibidem, copie după referatul nr. 23 din 1 noiembrie 1918 al Serv. central al Corpului voluntarilor români A.B.

[77] Ibidem, fond. Corpul voluntarilor, dos. 6, Ordinul nr. 979 din 3 decembrie 1918 al Marelui Cartier General.

[78] Ibidem, Ordinul circular nr. 53 al Preşedinţiei Consiliului dirigent, decembrie 1918.

www.dacoromanica.ro

ciilor aflate sub stăpînirea Imperiului austro-ungar. În acest scop s-au redactat sute de mii de petiții adresate diferitelor foruri militare și administrative italiene. Neavînd contact direct cu România, ei au cerut să fie constituiți în unități românești înrolate în armata italiană [79].

Intrarea României în război de partea puterilor Antantei a dat un puternic impuls activității prizonierilor români, creîndu-le o situație favorabilă în Italia, aliata României. Dar guvernul italian n-a luat în seamă multă vreme dorințele exprimate de prizonierii români.

Atît atitudinea indiferentă a guvernului italian, cît și înfrîngerea rapidă și vremelnică a României n-au influențat starea de spirit care domnea printre prizonierii români; mișcarea lor de eliberare din prizonierat și de participare la luptă s-a intensificat.

Preliminariile păcii de la Buftea din martie 1918, situația grea în care se afla România față de puterile centrale au dat un curs nou acțiunii prizonierilor. La Congresul națiunilor din Austro-Ungaria, care a avut loc la Roma în ziua de 8 aprilie 1918, a participat în mod activ și o delegație a românilor, care a fost compusă din senatorul Gheorghe Mironescu, profesor universitar Simion Mîndrescu, președintele Asociației românilor din Transilvania și Banat, dr. N. Lupu și alții [80]. La acest congres, doctorul Lupu a citit o declarație de protest împotriva păcii de la București [81].

După congres, dintre delegații români a rămas în Italia Simion Mîndrescu, cu scopul de a organiza prizonierii români din Italia și a-i constitui în unități militare care să ia parte la război în cadrul armatei italiene.

Imediat după congres, el a avut o audiență la Orlando, președintele Consiliului de Miniștri al Italiei, care a încuviințat ca toți ofițerii români prizonieri de război să fie concentrați la Cittaducale [82].

Concentrarea lor a durat aproape o lună de zile. Dar, cu aceasta, problema constituirii unei legiuni române în Italia era abia la început. Cittaducale însă a devenit centrul de activitate și concentrare a celor care se pronunțau împotriva monarhiei austro-ungare. Concentrați aici, ofițerii români au exercitat presiuni asupra guvernului italian. Astfel, în ziua de 8 mai 1918 au trimis o telegramă lui Orlando, iar în ziua de 10 mai au adresat cereri individuale ministrului de război, în care se arăta: „Subsemnatul am fost în armata austro-ungară, prizonier de război de naționalitate română. Vă rog să fiu încorporat în armata italiană pentru a putea lupta contra inamicului nostru secular și în contra aliaților săi, fiindcă prefer să mor în luptă decît să mă întorc sub îngrozitorul jug austro-ungar" [83].

La 15 mai 1918, cererile celor 48 de ofițeri au fost înmînate ministrului de război al Italiei, care a răspuns că „Statul-major al armatei va face uz de oferta generoasă a ofițerilor români după trebuință"[84]. Răspunsul nu satisfăcea dorințele voluntarilor. Însă în Italia se creează

[79] „Gazeta voluntarilor", an. VIII, nr. 12 din 10 august 1933, Cluj.

[80] A.M.F.A.-M.St.M., Serviciul istoric, dos. 6, f. 95; vezi și „La Roumanie", an. I, nr. 14 din 18 aprilie 1918; „Gazeta voluntarilor", an. VIII, nr. 12 din 10 august 1933, Cluj; Simion Mîndrescu, *În Franța și Italia pentru cauza noastră, 27 septembrie 1917 — 7 ianuarie 1919*, 1919, p. 13.

[81] „La Roumanie", an. I, nr. 14 din 18 aprilie 1918.

[82] Simion Mîndrescu, *op. cit.*, p. 12.

[83] Ibidem, p. 14; vezi și „Gazeta voluntarilor", an VIII, nr. 12 din 21 august 1933, Cluj.

[84] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

o opinie de simpatie pro-românească, care se dezvoltă. Cu ocazia aniversării a trei ani de la intrarea Italiei în război, în ziua de 24 mai 1918 a avut loc la Roma o manifestaţie. Cu acest prilej, printre steagurile purtate de manifestanţi flutura şi tricolorul României[85]. La 30 mai 1918, Liga patriotică feminină[86] a organizat un miting de protest împotriva păcii impusă României de puterile centrale[87]. Toate ziarele italiene au publicat ample articole despre modul cum s-a desfăşurat mitingul. „Il Messagero", în numărul său din 1 iunie 1918, publica un articol intitulat *Il Convegno pro Romenia All'Augusteo*, în care scria: „La marele miting pentru România care a avut loc ieri la Augusteo înţesat de lume, aderase şi au participat cu steagurile lor multe societăţi politice şi patriotice, printre care Trento-Triest, Dante Alighieri, Uniunea economică naţională, Partidul democrat constituţional, Uniunea socialistă italiană, Uniunea asociaţilor constituţionali"[88]. La acest miting au participat senatori, deputaţi, reprezentanţi ai guvernului, printre care remarcăm pe Maury Colonno di Cesaro, Teresa Labriola, preşedinta Ligii patriotice feminine, şi alţii.

Această opinie pro-românească a avut influenţă asupra organelor de stat italiene. La 1 iunie 1918, Marele Stat-Major al armatei italiene a cerut ca 10 ofiţeri din cei adunaţi la Cittaducale să fie trimişi pe front cu scopul de a constitui, din prizonierii români aflaţi în zona frontului, unităţi luptătoare[89]. După 4 zile au plecat în zona frontului zece ofiţeri, printre care amintim pe locotenent Piso Emilian, slt. Cotuţiu Emil, slt. Hosu Romulus, slt. Vancea Victor şi alţii[90], care au desfăşurat o rodnică activitate, reuşind să organizeze 3 companii de voluntari, care au participat la luptele viitoare.

Pentru cauza României, a luat fiinţă la începutul lunii iunie 1918 Comitetul italian „Pro Romeni", care avea ca preşedinte pe principele Prospero Colonno, primarul oraşului Roma[91]. Ca urmare a activităţii acestui comitet, s-au format comitete „Pro Romeni" în oraşele Milano, Torino, Geneva, Ferrara, Napoli etc.[92]. În acelaşi timp, la 10 iunie 1918, s-a constituit la Cittaducale „Comitetul românilor din Transilvania, Banat şi Bucovina". La 15 iunie o delegaţie a comitetului italian „Pro Romeni" s-a prezentat la Orlando, preşedintele Consiliului de Miniştri al Italiei, solicitîndu-i oficializarea comitetului alcătuit din ofiţeri români la Cittaducale[93].

Primindu-se aprobarea Consiliului de Miniştri al Italiei, în ziua de 19 iunie 1918 a avut loc la Cittaducale adunarea ofiţerilor pentru alegerea comitetului de acţiune. În procesul-verbal încheiat cu această ocazie se arată: „Subsemnaţii aleşi şi împuterniciţi fiind din partea românilor transilvăneni, bănăţeni şi bucovineni aflători în Italia, ca să facem « Comitetul de acţiune » ne-am constituit în modul următor: pre-

---

[85] Simion Mîndrescu, *op. cit.*, p. 16.
[86] Organizaţie a femeilor italiene.
[87] Simion Mîndrescu, *op. cit.*, p. 16.
[88] *Ibidem.*
[89] „Gazeta voluntarilor", an. VIII, nr. 13 din 17 august 1933, Cluj.
[90] Simion Mîndrescu, *op. cit.*, p. 23; vezi şi „România Mare", an. II, nr. 31 din 15 februarie 1919; „Gazeta voluntarilor", an. VIII, nr. 12 din 11 august 1933, Cluj.
[91] „Gazeta voluntarilor", an. VIII, nr. 15 din 25 august 1933, Cluj.
[92] Simion Mîndrescu, *op. cit.*, p. 23.
[93] „Gazeta voluntarilor", an. VIII, nr. 15 din 25 august 1933, Cluj.

www.dacoromanica.ro

ședinte dl. profesor universitar Simion Mîndrescu, vicepreședinte dl. dr. Atanasiu Mîrza, și dl. Valer Pop, secretar dl. Ioan Rîșca, casier dl. Mihai Mironovici, iar ca delegat la Padova dl. Aron Cortuș; membri dl. Zaharia Barbu, Ștefan Bidnei, dr. Ion Cimpoian, Claudiu Isopescul, Ioachim Obadă, Ștefan Oțel, dr. Alex. Socaciu, Nistor Săhleanu, dr. Tit Liviu Trif și Emil Turtureanu". În același timp au hotărît ca din delegațiile de la Paris, Londra și Washington să facă parte următorii membri ai comitetului: pentru Paris, dl. Ion Cimpoian, Claudiu Isopescul și Emil Turtureanu; pentru Londra, dl. Ioachim Obadă, Tit Liviu Trif și Nistor Săhleanu; pentru Washington, Ștefan Bidnei, Ștefan Oțel, Alex. Iocaciu"[94].

Comitetul avea sediul la Roma. După constituire a adresat un apel guvernelor aliate să-l recunoască oficial, ca singurul reprezentant al celor 18 000 de români aflători pe pămîntul Italiei[95]. Comitetul a făcut energice intervenții pe lîngă guvernele aliate (Franța, Anglia, S.U.A., Italia) pentru a aproba formarea legiunii române. Guvernele respective au tărăgănat soluționarea cererii ofițerilor și soldaților români. Aceștia însă au insistat cu perseverență, oferindu-și serviciile comandamentelor militare respective în scopul de a lupta pentru eliberarea României. La 4 iulie 1918, 500 de soldați au cerut să fie trimiși pe front și să lupte în cadrul Armatei a VIII-a italiene, să formeze nucleul legiunii române[96]. La 18 iulie, Bissolati, ministrul de război al Italiei, a dat dispoziție președintelui Comisiei prizonierilor de război din Italia, generalul Spingardi, ca:,, toți ofițerii din Cittaducale care au făcut cereri de înrolare în armata italiană vor fi declarați imediat liberi. Veți lua măsuri să fie îmbrăcați în uniforme italiene cu insignele legiunii române: tricolorul românesc orizontal. După îndeplinirea acestor ordine, veți lua măsuri ca ei să fie trimiși în nordul Italiei, unde se găsesc deja concentrați, din ordinele mele precedente, cîteva mii de oameni. Acolo, ofițeri legionari români vor proceda la alegerea oamenilor gata să lupte alături de noi contra Austro-Ungariei"[97]. Marele Stat-Major italian și-a dat consimțămîntul, la 24 iulie, ca „ofițerii români actualmente concentrați în Cittaducale să fie trimiși pentru propagandă printre prizonierii români, care în momentul de față se găsesc în lagărele de la Cavareze (2 000), Mantova (3 600), Cavanelle (800), Cona (400) și Ostiglia (800)" [98]. Ca urmare, în ziua de 28 iulie 1918, la Ponte di Brento de lîngă

---

[94] Biblioteca centrală de stat, fond. Saint-George, V/11; vezi și „Gazeta voluntarilor", an. VIII, nr. 13 din 10 august 1933, Cluj.

[95] Ibidem. În procesul-verbal încheiat la 10 iunie 1918 la Cittaducale se arată: „Subsemnații, îngrijorați pe de o parte de soarta ce ni s-a creat nouă, românilor din cuprinsul împărăției habsburgilor prin pacea impusă României, pe de altă parte de neajunsurile ce au provenit și mai pot proveni încă din lipsa totală a unei organizări a noastre a celor care avem nu numai dreptul, dar și datoria de a continua lupta începută de România pentru unitatea naționala a tuturor românilor, ne-am întrunit azi sub președinția d lui Zaharia Barbu și, după discuțiuni la care au luat parte dl. profesor universitar S. Mîndrescu, dl. dr. Socaciu, dl. Toacă și alții, s-au luat în unanimitate următoarele hotărîri: Se instituie un comitet al românilor din Transilvania. Banat și Bucovina, cu scopul de a strînge într-un mănuchi toți românii subjugați Austro-Ungariei aflători în părțile aliate, de a-i organiza în legiuni și de a face propaganda necesară în vederea realizării unității noastre naționale".

[96] B.C.S., fond. Saint-George, V/11.

[97] S. Mîndrescu, *op. cit.*, p. 28.

[98] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

Padova[99] s-a constituit prima companie de români, sub comanda lt. Piso Emilian[100]. În acea zi s-a înmînat drapelul tricolor, într-un cadru festiv, la care a participat și generalul Diaz, comandantul suprem al armatei italiene. Această companie a fost încadrată în Armata a VIII-a în zona de operație[101].

Între timp, soseau noi cereri de la prizonierii care solicitau să lupte contra Austro-Ungariei. Consulatul român din Torino a primit cererea a 12 plutonieri români prizonieri în lagărul de la Fenestrele[102]. Fruntașul Adega Simion și Vargalchi Constantin reveneau asupra cererii adresate Legației române încă de la 18 ianuarie 1918, în care arătau că mai bine „vrem moarte în frontul român decît reîntoarcerea în Austro-Ungaria" [103].

Asupra guvernului italian se fac presiuni și de opinia publică. Pentru a grăbi constituirea legiunii române, Comitetul italian „Pro Romeni" a organizat în ziua de 25 august 1918 o puternică manifestație pentru cauza României. Manifestația a avut loc în Forul Traian din Roma. Columna lui Traian a fost îmbrăcată în drapele italiene și române, iar onorurile militare au fost date de un pluton adus de la cele trei companii românești care luaseră ființă în zona frontului[104].

Au participat numeroase personalități oficiale și politice italiene, printre care ministrul Berenini, Bonicelli, subsecretar de stat la interne, principele Colonno, primarul Romei, Maria Rygier, membră în Comitetul italian „Pro Romeni", senatorul Ruffini și alții. Au rostit discursuri înflăcărate cu privire la România, Maria Rygier, principele Colonno, pronunțîndu-se pentru unirea provinciilor românești din monarhia Austro-Ungară cu România[105]. După această entuziastă manifestație, guvernul italian a trecut concret la organizarea legiunii române. Scrisorile militarilor români continuă să bombardeze cancelariile statului italian. Un mare număr de soldați, printre care caporalii Bara Petru, Simcilian Ion, Ventila Dumitru și soldații Sandu George, Degetari Grigore, Căpușan Toma și alții, la 10 octombrie 1918, au revenit asupra cererii lor din 6 decembrie 1916, prin care solicitau să lupte contra puterilor centrale[106],iar soldatul Firu Mihail scria Comitetului de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina: „pătruns fiind de cea mai sfîntă datorie de neam și țară, rog sus-numitul comitet ca să binevoiască a mă accepta în legiunea română pentru a lupta efectiv pentru înfăptuirea idealului național"[107]. Cereri au adresat lt. aviator Drăgușeanu Marcel, plut. Dumitrescu N. Ion și alte sute de ofițeri și soldați, care insistau să fie primiți în legiunea română, pentru a lua

---

[99] *Ibidem.*

[100] *Ibidem.*

[101] B.C.S., fond. Saint-George, V/9.

[102] Ibidem, V/17.

[103] Ibidem, V/7.

[104] S. Mîndrescu, *op. cit.*, p. 37; vezi și „Gazeta voluntarilor", an. VIII, nr. 13 din 10 august 1933, Cluj.

[105] Ibidem. Vezi și A.M.F.A.-M.St.M., fond. M.C.G. 1917, f. 95.

[106] B.C.S., fond. Saint-George, V/17.

[107] Ibidem, V/14.

www.dacoromanica.ro

parte la luptă [108]. Abia la 15 octombrie 1918 a apărut decretul de constituire a legiunii române[109].

Cu acest prilej, cotidianul „Il Messaggero" anunță în numărul său din 20 octombrie 1918 formarea în Italia a unei legiuni române.

În ziua de 28 octombrie 1918, s-a constituit primul regiment al legiunii[110]. Prăbușirea Imperiului austro-ungar și încheierea armistițiului italo-austriac din 4 noiembrie 1918 de la Villa Giusti au făcut ca legiunea să nu mai poată participa la lupte. La acea dată, legiunea avea următoarele unități : 3 companii și un pluton pe front, un regiment complet echipat și un pluton gata de marș, în fortul Pietro-Lato de lîngă Roma. Comandamentul legiunii avea încă 1 000 de cereri, iar în lagărul de concentrare din Avezzano se aflau circa 500 de voluntari neînrolați[111].

Compania I, comandată de locotenentul Piso Emilian, a intrat în luptă în seara zilei de 24 octombrie 1918, în dispozitivul Diviziei a II-a italiană. În timpul acestei acțiuni, compania a avut dispăruți și răniți[112]. Pentru eroismul lor, o parte din ofițeri și soldați au fost decorați. Au primit „Medalie de argint" locot. Piso Emilian, slt. Vancea Victor, sergent Ludu Bartolomei, soldații Gavrilă Nicolae, Grădinar Nicolae și Pop Victor. Cu „Medalie de bronz" au fost decorați : slt. Cosmiu Mihail, slt. Hossu Romul, sergent Ghiorean Vasile, caporalii Hambosan Gheorghe, și Ștefu Gheorghe, soldații Taurean Dumitru, Bren Dumitru, Bîrdan Dumitru, Dobran Iosif și Avram Ion, iar cu „Crucea pentru merite de război" au fost decorați sergenții Neamțu Gheorghe și Lupoaie Constantin și soldații Băiaș Ion, Crișan P. și Mitea Ion[113]. Compania I a fost citată prin ordinul de zi din 23 noiembrie 1918, de generalul Casiglia, comandantul Armatei a VIII-a italiene, acordîndu-i-se *encomino solemne* (lauda solemnă) [114].

La 10 noiembrie 1918, armata română reia lupta împotriva puterilor centrale. Aceasta a schimbat situația legiunii române. În Italia războiul se terminase. Legiunea trebuia să vină în țară pentru a se încadra în armata română. În acest scop, la 21 noiembrie 1918, a sosit la Roma o numeroasă delegație română alcătuită din preotul Vasile Lucaciu, șeful delegației, N. Titulescu, profesor universitar I. Ursu, Constantin Mille și alții[115]. Delegația a mers la Albano-Laziale, unde erau adunați ofițerii legiunii române, care, în cadrul unei adunări solemne, au depus jurămîntul pentru România [116]. La 27 noiembrie 1918, au depus jurămînt și unitățile de voluntari aflați la Marino[117]. După înfăptuirea unirii Transilvaniei la 1 decembrie 1918, legiunea română a fost pusă la dispoziția Consiliului

---

[108] Ibidem.

[109] Simion Mîndrescu, *op. cit.*, p. 69.

[110] *Ibidem*, p. 74.

[111] A.M.F.A.-M.St.M., fond. M.C.G. 1918, dos. 6, f. 95 ; vezi și B.C.S., fond. Saint-George, V/7 ; „Gazeta voluntarilor", an. VIII, nr. 13 din 10 august 1933, Cluj.

[112] B.C.S., fond. Saint-George, V/7.

[113] „România Mare", an. II, nr. 31 din 13 februarie 1919 ; vezi și „Gazeta voluntarilor", nr. 13 din 10 august 1933, Cluj.

[114] „România Mare", an. II, nr. 31 din 15 februarie 1919.

[115] „Gazeta voluntarilor", nr. 31 din 10 august 1933, Cluj.

[116] A.M.F.A.-M.St.M., fond. M.C.G. 1918, fila 96 ; vezi și „Gazeta voluntarilor", nr. 31, din 10 august 1933, Cluj.

[117] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

dirigent din Sibiu. Regimentul 1 Horia al legiunii a primit steagul la 5 decembrie 1918[118]. La această festivitate au participat Nicolae Titulescu, Vasile Lucaciu, profesorul Ion Ursu, colonelul Florescu şi alţii. În cursul lunii decembrie acest regiment a sosit în ţară, stabilindu-şi garnizoana la Deva.

În ziua de 26 ianuarie 1919 s-a înmînat steagul celui de-al II-lea regiment al legiunii române. Solemnitatea a avut loc la Roma[119]. În ziua de 16 martie 1919, acest regiment s-a îmbarcat pe vaporul „Nipon", plecînd spre patrie. Din acest regiment făceau parte şi subunităţile care participaseră pe front[120].

*

Pentru organizarea de unităţi militare din prizonieri români proveniţi din armata austro-ungară s-au depus eforturi şi în Franţa, în vederea constituirii unei legiuni române.

În Franţa se aflau atît prizonieri români, cît şi militari aflaţi cu diferite misiuni sau plecaţi împreună cu generalul Iliescu după încheierea preliminariilor de la Buftea. De pildă, în tabăra de la Roanne (Loire) se aflau 671 de prizonieri români; unii dintre ei erau prizonieri de pe frontul francez, iar alţii de pe frontul din Serbia, făcuţi prizonieri încă în anul 1914[121]. În Lyon se aflau 103 prizonieri români[122].

În localitatea Batie Rolland se aflau 17 militari români, care, în martie 1918, au plecat în Franţa o dată cu misiunea franceză din România, pentru a participa la luptă împotriva puterilor centrale pe frontul francez. În Franţa, nefiind o unitate militară constituită din români, ei s-au încadrat în legiunea străină.

În rîndurile acestor prizonieri au desfăşurat o vie propagandă în scopul educării lor patriotice slt. D. Rădoi, absolvent al Şcolii de comerţ din Braşov, şi învăţătorii Oancea din Arad şi S. Turtureanu[123]. Cu toate stăruinţele românilor din Franţa, care au primit un real sprijin din partea ofiţerilor francezi Th. Massou, Brunnel şi Charles Rateau, aprobarea constituirii legiunii a fost dată cu cîteva zile înainte de armistiţiu (la începutul lunii noiembrie 1918)[124]. Din această cauză a fost numai formal constituită, deoarece, la începutul anului 1919, mulţi soldaţi şi ofiţeri se aflau răzleţiţi în diferite tabere din Franţa şi solicitau să fie primiţi în legiune pentru a putea să se reîntoarcă în ţară cît mai repede. Astfel, la 15 februarie 1919, un număr de 12 ofiţeri se adresau redacţiei „României Mari" arătîndu-i că încă din 1918 şi-au prezentat cererile lor spre a fi primiţi în legiune şi că puteau spera să fie curînd transportaţi în cadrul legiunii[125].

---

118 „România Mare", an. II, nr. 27 din 14 ianuarie 1919.
119 Ibidem, nr. 31 din 15 februarie 1919.
120 Ibidem, nr. 33 din 22 martie 1919.
121 Ibidem, nr. 27 din 14 ianuarie 1919.
122 Ibidem.
123 Ibidem.
124 Vasile Stoica, *In America pentru cauza românească*, Bucureşti, 1926, p. 45; B.C.S., fond. Saint-George, V/7.
125 „România Mare", an. II, nr. 33 din 22 martie 1919.

www.dacoromanica.ro

În aprilie 1917, Marele Cartier General al Armatei Române a trimis în America pe Vasile Lucaciu, Vasile Stoica și alții cu misiunea de a organiza acolo unități de voluntari din românii transilvani pentru frontul francez [126]. La 29 iunie, delegația a ajuns la Washington, iar la 2 iulie a fost primită în audiență de Robert Lansing, ministrul de externe al S.U.A. Cu această ocazie s-a pus în discuție formarea unei legiuni române în America. În timpul întrevederii care a avut loc la Ministerul de Război al S.U.A. în ziua de 6 iulie 1917, s-a discutat în detaliu planul de constituire a acestei legiuni. Planul, în principiu, cuprindea următoarele puncte: „1. Se va alcătui o unitate de români transilvăneni voluntari, care nu sînt cetățeni ai S.U.A. 2. Unitatea va fi încadrată în armata americană, purtînd însă numele de « batalion de români », « regimentul român », după cum va fi de mare numărul voluntarilor"[127].

Guvernul american a respins această propunere. Cu toate insistențele delegației române care a vizitat America în ianuarie 1918 și ale „Ligii naționale române din America", care a luat ființă la 5 iunie 1918, guvernul S.U.A. a refuzat să aprobe constituirea unor astfel de unități. În noiembrie 1918, la data încheierii armistițiului, erau 10—15 000 de români gata să se înroleze în unități românești, pentru a pleca pe front împotriva puterilor centrale, pentru realizarea idealului național.

Mișcarea de eliberare națională a popoarelor din Imperiul austro-ungar, în cadrul căreia se manifesta și lupta maselor populare din România, a cuprins militarii români indiferent în ce colț al lumii se aflau. La marile mișcări de eliberare națională ce s-au declanșat în Imperiul austro-ungar, au participat și militarii români. Numai în Viena și în împrejurimile ei au participat la sfărîmarea monarhiei austro-ungare peste 70 000 de soldați transilvani [128]. Acești soldați, constituiți în unități militare, au depus jurămîntul, la sfîrșitul lui octombrie 1918, în fața Consiliului național român din Transilvania și pe drapelul tricolor românesc [129]. Aceste unități militare au alungat armata austro-ungară din Transilvania și, împreună cu gărzile naționale, au sprijinit adunarea națională de la Alba-Iulia.

La Praga, militarii români din Transilvania au refuzat să execute ordinele Comandamentului austro-ungar de a înăbuși demonstrațiile de stradă care au avut loc în ziua de 28 octombrie 1918 cu ocazia proclamării Republicii Cehoslovace, stat independent și suveran. După această dată, trupele și autoritățile militare austro-ungare au fost nevoite să părăsească orașul Praga. Militarii români s-au constituit într-un detașament cu un efectiv de 1 000 de oameni, sub comanda căpitanului Simion Alexandru [130]. În urma tratativelor duse cu reprezentanții „Norodny Vybor"-ului (Adunării populare), detașamentul român a continuat să staționeze în Praga, cu misiunea de a apăra capitala tînărului stat împotriva trupelor germane. S-a trecut imediat la organizarea „Legiunii de voluntari români", sub comanda căpitanului Simion Alexandru și a locotenentului Zeno Herbay,

---

126 Vasile Stoica, *În America*..., p. 6.
127 *Ibidem*, p. 8.
128 A.M.F.A.-M.St.M., dos. 4 001/38, f. 540.
129 Ibidem.
130 A.M.F.A.-M.St.M., fond. Direcția personalului, dos. 46/1919, f. 54.

www.dacoromanica.ro

care în ziua de 3 noiembrie 1918 a depus jurămîntul pe tricolorul românesc [131].

După ce statul cehoslovac s-a consolidat, iar pericolul unui atac din afară a trecut, la 25 noiembrie 1918 Legiunea voluntarilor români a plecat spre patrie cu un tren special, pavoazat cu tricolorul românesc.

Popoarele Cehoslovaciei au elogiat şi apreciat ajutorul acordat de români tînărului stat. Ziarul „Universul", în numărul său din 27 octombrie 1928, a publicat *Amintiri despre românii din Praga în timpul războiului mondial.* În amintirea sa, dr. Cenek Sofferle, fost consilier de secţie la Ministerul Instrucţiei Cehoslovace, arăta: „...cînd a izbucnit revoluţia, românii se găseau înarmaţi la Praga, la leagănul noului nostru stat pe care l-au ajutat, apărîndu-l şi întărindu-l atunci cînd avea cea mai mare nevoie, fiind ameninţat în chiar începuturile sale"[132]. Iar abatele Zavoral arăta, într-un interviu din 1933, că poporul cehoslovac, sărbătorind a 15-a aniversare a proclamării independenţei lor naţionale, „...îşi va aminti şi de mîna frăţească a soldaţilor români ai garnizoanei din Praga. În noaptea critică de 27 spre 28 octombrie 1918, ameninţa pericolul ca revoluţia cehoslovacă să nu se desfăşoare fără lupte grele. Însă soldaţii români au refuzat să se supună ordinelor Comandamentului austro-ungar şi s-au pus la dispoziţia Consiliului naţional revoluţionar cehoslovac. Ce puternică manifestare a frăţiei româno-cehoslovace!"[133]. Generalul Billy, fostul comandant teritorial al Boemiei, în discursul rostit în 1933, relevînd sprijinul acordat de militarii români tînărului stat, spunea: „România se, va bucura de simpatia şi recunoştinţa veşnică a naţiunii cehoslovace, fiindcă soldaţii ei au dat putinţa Comandamentului cehoslovac să se instaleze în Praga şi au înlesnit, în acelaşi timp, proclamarea Republicii Cehoslovace, fără vărsarea unei singure picături de sînge"[134].

*

La înfăptuirea idealului naţional a participat întregul popor român. Mişcarea prizonierilor români din lagărele din Rusia, Italia şi Franţa dorinţa lor fierbinte de a se desprinde de statul austro-ungar şi a participa alături de fraţii lor din România la lupta împotriva puterilor centrale au constituit o manifestare a sentimentului întregului popor român de a trăi unit, într-un singur stat neatîrnat.

După război, voluntarii organizaţi în „Uniunea foştilor voluntari din războiul pentru întregirea neamului" au editat „Gazeta voluntarilor", care a apărut între anii 1923 şi 1937.

De asemenea, la Congresul foştilor voluntari din România, Cehoslovacia şi Iugoslavia, care a avut loc la Bratislava în zilele de 29 şi 30 septembrie 1923, s-a hotărît crearea „Federaţiei tuturor voluntarilor din ţările Micii Antante", care a şi luat fiinţă la 30 decembrie 1923 [135]. Scopul acestei organizaţii era: „Cultivarea legăturilor prieteneşti şi frăţeşti dintre foştii voluntari; afirmarea solidarităţii, în scopul de a apăra statu-quo-ul state-

---

[131] „Adevărul", nr. 1 15282 din 29 octombrie 1933.
[132] „Universul", nr. 250 din 27 octombrie 1928.
[133] „Gazeta transilvăneană", nr. 84 din 29 octombrie 1933.
[134] „Universul", nr. 297 din 30 octombrie 1933.
[135] „Gazeta voluntarilor", an. I, nr. 19 din 24 mai 1923, Cluj.

www.dacoromanica.ro

lor naționale ieșite din dezmembrarea Austro-Ungariei, crearea și cultivarea de legături economice în viitor între țările Micii Înțelegeri prin voluntari"[136]. S-a ales și un secretariat cu sediul la Praga. Această organizație a ținut congrese în fiecare an pînă în 1935. Ea a contribuit la întărirea relațiilor între statele Micii Înțelegeri, la cultivarea tradițiilor comune de luptă pentru libertate națională. Însăși organizația era o expresie a luptei unite a acestor popoare împotriva asupritorilor externi, pentru apărarea independenței naționale.

Lupta de eliberare națională s-a desfășurat concomitent cu lupta de eliberare socială, desființarea marilor latifundii și împroprietărirea țăranilor cu pămînt, pentru libertăți democratice, pentru asigurarea unui trai mai bun.

Sub conducerea Partidului Comunist Român, masele populare din patria noastră, indiferent de naționalitate, au continuat lupta pentru apărarea independenței naționale și de eliberare socială, reușind să realizeze un stat nou, socialist, care asigură dezvoltarea multilaterală a economiei și culturii, ridicarea nivelului de trai material și cultural al oamenilor muncii din patria noastră.

---

[136] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

LUPTA EMIGRAȚIEI TRANSILVANE PENTRU DESĂVÎRȘIREA UNITĂȚII DE STAT A ROMÂNIEI

DE

VASILE NETEA

Emigrația transilvană în Principatele transcarpatine a fost un vechi și stăruitor fenomen al istoriei poporului român. Determinată de cauze economice, politice și religioase, ea a îmbrăcat chiar de la începuturile ei, care se constată încă din perioada anterioară constituirii primelor state feudale românești [1], caracterul unei acțiuni de protest împotriva regimului impus în Transilvania de regii și de principii maghiari (secolele XII—XVII) și apoi de împărații habsburgi (secolele XVIII — XIX). Emigrarea pe pămîntul liber al românilor reprezenta nu numai o soluție de ordin individual pentru cei loviți de măsurile împilatoare, ci, totodată, și una de ordin național, menită să contribuie la consolidarea Principatelor pentru a face din ele bastioane de apărare pentru întregul popor român.

În unele epoci, afluența transilvanilor spre Principate a fost atît de masivă încît, datorită lor, s-au înființat numeroase sate de „ungureni" în sudul și sud-estul Carpaților, în județele Argeș, Dîmbovița, Prahova, Buzău, Putna, Bacău, Tecuci, Roman, Neamț și Cîmpulung [2]. Între județele Prahova și Buzău a existat pînă la 1845 chiar și un județ numit Săcuieni, pe al cărui teritoriu se stabilise o însemnată populație emigrată din Transilvania [3].

Dintre ultimele contingente de transilvani stabilite în Principate menționăm pe cel din anii 1816—1817, cînd, după precizările lui Barițiu, a fost în Transilvania, din cauza condițiilor meteorologice și a relei administrații, „o foamete care pînă în iunie 1817 ajunsese la culme. Sătenii de aici fugeau cu miile în Muntenia, unde s-au și întemeiat, mai ales pe sub munți, cîteva sate de ardeleni, cum le zic acolo ungureni"[4].

---

[1] Vezi *Documente privind istoria României, veacul XIII, XIV și XV*, B, vol. I, București, 1951, p. 1—5 și 285—289; I. Conea, *Villages d'ungureni dans l'Olténie subcarpathique*, în „Arhiva pentru știință și reformă socială", XVI, 1943, p. 39—64; P. Rîmneanțu, *Problema iradierii românilor din Transilvania în Principatele Române*, Cluj, 1964, p. 4—11.

[2] Vezi pentru detalii Const. C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, București, 1967, p. 47—58.

[3] Idem, *Din trecut*, București, 1942, p. 156.

[4] George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1889, I, p. 559.

„STUDII", tomul 21, nr. 6, p. 1145—1163, 1968

www.dacoromanica.ro

Atracţia magnetică înspre Principate era determinată atît de libertăţile religioase şi naţionale aflate de transilvani în aceste ţinuturi, cît şi de condiţiile social-economice ale ţărănimii, care, în Moldova şi în Ţara Românească, erau mai uşoare decît cele stabilite în Transilvania de *Aprobatele* şi *Compilatele* verböcziene, care şi-au exercitat autoritatea pînă la 1848.

Emigrarea sau refugiul în Principate nu erau socotite ca efectuate pe un teritoriu străin, aşa cum se produc îndeobşte emigraţiile, ci, dimpotrivă, ca o venire şi aşezare în ,,ţară'', ţara aceasta fiind ocrotitoare pentru transilvani.

Aşa se explică faptul că elementele emigrate nici nu se înarmau cu documentele oficiale necesare unei deplasări în străinătate, trecerile peste munţi făcîndu-se de obicei prin ,,vama cucului'', adică pe unde se putea, evitîndu-se controlul şi vămile oficialităţii statului opresor.

La începutul secolului al XIX-lea, printre emigraţi se constată un mare număr de intelectuali, unii dintre ei cu strălucite studii la Roma şi la Viena, care, neputîndu-şi validita capacitatea în cadrul instituţiilor din Transilvania, trec munţii pentru a intra în serviciul învăţămîntului românesc din Ţara Românească şi din Moldova, izbutind să se impună ca excelenţi profesori şi pedagogi naţionali. Acestor profesori, prin George Lazăr, Vasile Pop, Vasile Fabian Bob, Damaschin Bojincă, Florian Aaron, Ioan Maiorescu, Gavril Munteanu, Radu Tempea, August Treboniu Laurian, şi alţii, li se datoresc în bună parte începuturile învăţămîntului în limba română la Bucureşti, Iaşi, Craiova, Buzău, R.-Vîlcea şi în alte oraşe, pregătirea şi elanul lor patriotic aducînd o largă contribuţie la organizarea şi dezvoltarea învăţămîntului românesc în perioada paşoptistă[5].

După revoluţia din 1848 numărul profesorilor transilvani în Principate, concomitent cu dezvoltarea învăţămîntului şi a altor instituţii culturale, va spori şi mai mult, printre ei aflîndu-se cîţiva din principalii exponenţi ai revoluţiei din Transilvania, în frunte cu Simion Bărnuţiu, Al. Papiu-Ilarian şi Dionisie Pop-Marţian, care, alături de unii din cei menţionaţi mai sus, vor avea o largă contribuţie la înfiinţarea universităţilor din Iaşi şi Bucureşti şi a tuturor aşezămintelor naţionale înfiinţate în urma Unirii Principatelor. O dată cu cunoştinţele didactice, pedagogii emigraţi din Transilvania sădeau în sufletele elevilor lor şi ideea unităţii de stat, precum şi îndemnul de a contribui la realizarea ei. ,,Profesorii ardeleni — avea să scrie mai tîrziu C. Bacalbaşa — nu erau numai învăţătorii cunoştinţelor din programă, ci toţi erau şi apostoli. Oriunde era un dascăl ardelean, catedra se înălţa tribună, iar la cursurile de istorie românească vocea dascălului dobîndea vibraţiuni de trîmbiţă, care dărîma zidurile cetăţilor'' [6]. Acelaşi zel patriotic caracteriza şi activitatea celorlalte categorii de emigraţi, negustori, meseriaşi, funcţionari, ingineri, arhitecţi, medici, farmacişti, fiindcă, remarca acelaşi Bacalbaşa,

---

[5] Vezi N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea*, vol. I—II, Bucureşti, 1908; idem, *Partea românilor din Ardeal şi Ungaria în cultura românească*, Bucureşti, 1911; idem, *Istoria învăţămîntului românesc*, Bucureşti, 1928; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. IX, ed. a 3-a, Bucureşti, 1930; *Din istoria pedagogiei româneşti*, vol. III, Bucureşti, 1967, studiul lui Octav Ionescu, p. 104—106.

[6] C. Bacalbaşa, în ,,Universul'', 1929, nr. 114.

www.dacoromanica.ro

„oriunde s-a arătat un ardelean, s-a aprins o făclie românească" [7].

Un rol considerabil în direcția afirmării unității politice l-au îndeplinit scriitorii, publiciștii și artiștii transilvani care prin creațiile și articolele lor au dat expresie năzuințelor Transilvaniei, au relevat durerile fraților aflați în robie și au militat pentru mobilizarea conștiinței naționale. Poeziile lui George Coșbuc, Miron Pompiliu, Șt. O. Iosif, Zaharia Bîrsan, nuvelele și romanele lui Ioan Slavici, Ion Gorun, Constanța Hodoș, monografiile istorice ale lui Al. Papiu-Ilarian și N. Densușianu, studiile literare ale lui Gh. Bogdan-Duică și Ilarie Chendi, culegerile de folclor ale lui Simion C. Mîndrescu, articolele politice ale lui Teofil Frîncu, Al. Ciurcu, Ion Rusu-Abrudeanu, Ion Rusu-Șirianu, ca și pînzele pictorilor C. Lecca, Sava Henția, Mișu Popp și sculpturile lui C. Medrea, au fost tot atîtea semnale de alarmă asupra situației din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș și tot atîtea chemări la lupta de dezrobire și unitate.

Pentru a da luptei lor mai multă vigoare și totodată un caracter sistematic, emigrații transilvani s-au constituit în numeroase societăți cultural-politice, care, alături de Societatea Academică Română (Academia Română) și Liga pentru unitatea culturală a românilor, printre ai căror membri și conducători s-au aflat numeroși transilvani, au desfășurat o intensă și energică activitate pentru apărarea celor rămași în robie, pentru susținerea instituțiilor culturale, a presei și a luptelor lor politice.

În 1867 s-a înființat astfel la București, din inițiativa lui Al. Papiu-Ilarian, August Treboniu Laurian și Florian Aaron, societatea „Transilvania" pentru „strîngerea legămintelor de frăție între junimea studioasă din toate părțile României" și pentru sprijinirea cu burse a ucenicilor de meseriași, a elevilor și a studenților români „din Transilvania și părțile ei" [8]. În 1882, ca un protest împotriva politicii de deznaționalizare impusă de guvernul claselor dominante din Ungaria, s-a întemeiat, cu sprijinul lui C. A. Rosetti, societatea „Iridenta română", care, din motive de ordin diplomatic, își va schimba apoi numele în societatea „Carpații", dăinuind pînă la 1918. În 1884 societatea a luat inițiativa sărbătoririi centenarului răscoalei din 1784 și a înființat ziarul „Unitatea națională" (6 decembrie 1884—11 iulie 1885).

Programul societății „Carpații", ai cărei inițiatori și conducători au fost studenții Gheorghe Secășeanu și Gheorghe Ocășianu împreună cu ziariștii Nicolae și Al. Ciurcu — tatăl și fiul — și cu negustorii I. Corneanu, I. Mihalcea și I. Dronc-Dănciulescu, era înscris pe însuși drapelul său arborat la 3/15 mai 1885 cu ocazia aniversării revoluției de la 1848 din Transilvania.

Printre mijloacele preconizate de membrii acestei societăți pentru eliberarea provinciilor robite era și organizarea unei răscoale, în vederea declanșării căreia au lansat la 18 august 1885 un îndrăzneț apel, care

---

[7] Vezi Iuliu Moisil, *Românii ardeleni din vechiul regat și activitatea lor pînă la războiul întregirii neamului*, București, 1929.

[8] Vezi asupra activității acestei societăți Ioan Clinciu, *Din trecutul societății „Transilvania" 1867—1939*, București, 1910; V. Curticăpeanu, *Societatea „Transilvania" din București pentru sprijinirea studenților și elevilor meseriași români din Austro-Ungaria*, în „Studii", 1966, nr. 1.

www.dacoromanica.ro

a fost difuzat în satele și orașele transilvane în 100 000 de exemplare [9]. În urma acestui apel, la intervenția Austro-Ungariei, inițiatorii societății au fost expulzați temporar în Franța, dar, sub conducerea medicului I. Țețu, societatea și-a continuat activitatea [10].

La sfîrșitul secolului al XIX-lea, lupta de apărare națională luînd o amploare din ce în ce mai mare, s-au înființat alte două societăți ale emigraților transilvani: „Frăția" (1895) și „Dacia Traiană" (1899), care urmăreau aceleași scopuri ca și societățile menționate anterior [11].

În 1909 s-a întemeiat din inițiativa profesorului Simion C. Mîndrescu „Cercul românilor de peste munți", al cărui prim-președinte a fost generalul Moise Grozea, unul dintre eroii războiului din 1877. Noua societate, după precizările făcute de Simion C. Mîndrescu într-un articol din ziarul „Viitorul" (18 ianuarie 1910), își propunea să formeze „un centru pentru mișcările naționale și de a consolida legăturile cu frații răzleți". Printr-un alt articol publicat în același ziar, Mîndrescu, care, prin decesul generalului Grozea, devenise președinte al cercului, anunța că „noi, românii de peste munți stabiliți în țară, ne-am dat mîna pentru a sprijini pe toate căile posibile revendicările fraților noștri de dincolo" [12].

*

Un puternic avînt va lua activitatea emigrației transilvane o dată cu izbucnirea războiului, cînd rîndurile ei se vor spori cu un nou contingent de luptători, în fruntea cărora se afla bătrînul erou al mișcării și închisorilor memorandiste, Vasile Lucaciu, „leul de la Șișești", și poetul Octavian Goga. De acum înainte, în timpul celor 4 ani cît avea să dureze războiul, ei se vor situa în primele rînduri ale luptei pentru aspirațiile poporului român din Transilvania, fiindcă asupra celor rămași acasă se vor exercita puternice presiuni din partea guvernului contelui Tisza, pentru a face declarații de fidelitate, iar pe cei care le vor refuza îi va trimite pe front sau va dispune internarea lor în închisori și lagăre. Măsurile luate în Transilvania vor îndîrji însă cu atît mai mult pe emigrații de la București, care s-au considerat din primul moment ca mandatari ai voinței tuturor celor oprimați.

Întîiul cadru de manifestare al noilor veniți l-a constituit vechea „Ligă culturală", care prin congresul extraordinar ținut la 14 decembrie 1914 își va schimba numele din „Liga pentru unitatea culturală a românilor" în „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor", alegîndu-și totodată ca președinte, în mod simbolic și demonstrativ, pe Vasile Lucaciu. Ca vicepreședinte al „ligii" a fost ales Barbu Delavrancea, ca secretar general Nicolae Iorga, iar ca membri în comitet Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Octavian Goga, Simion C. Mîndrescu și alți vechi luptători pentru cauza românilor oprimați.

În manifestul adresat țării după schimbarea numelui și după alegerea noului comitet, se arăta în mod ferm că *„Liga intră într-o nouă fază a ei. Trista experiență* — se arăta în continuare — *a dovedit că o*

---

[9] Vezi Al. Lapedatu, *Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munți*, București, 1937, p. 36—41.

[10] Vezi revista „Liga română", București, 1899, 20 martie, nr. 14, p. 224.

[11] „Liga română", 1897, 4 mai, nr. 19, p. 228; 1899, 17 ianuarie, nr. 3, p. 48.

[12] „Viitorul" din 26 ianuarie 1910.

www.dacoromanica.ro

unitate culturală fără o unitate politică nu are nici o chezășie. Pentru păstrarea unității culturale ni se impune unitatea politică. Din războiul uriaș care a împins toate neamurile — se anunța în mod profetic — *va ieși o lume nouă. Dreptul învinge forța, voința popoarelor înlocuiește cucerirea. Stăpînirile care nu se bizuie pe voința popoarelor sînt răsturnate pentru totdeauna și din aceste ruine răsare domnia dreptății. Alcătuirile vechi se desfac, iar noile alcătuiri se întemeiază pe dreptul fiecărui neam de a trăi laolaltă o viață națională și liberă*" [13].

Datorită precipitării evenimentelor şi noului aflux de combatanţi venit de peste munţi, concomitent cu „Liga" iau un mare avînt şi societăţile transilvane întemeiate în deceniile anterioare şi totodată se întemeiază noi asociaţii patriotice: „Acţiunea naţională" (1914), „Legiunea ardeleană" (1914) şi „Federaţia unionistă" (1915).

La 15 martie 1915 se ţine la Ateneul Român, urmat de o mare manifestaţie în sala „Dacia", congresul românilor de peste hotare, organizat de profesorul Simion C. Mîndrescu, la care participă mii de ardeleni, bănăţeni, crişeni, maramureşeni. Deschiderea congresului a fost precedată de intonarea marşului patriotic *Deșteaptă-te române!* în cadenţele căruia luptaseră la 1848 legiunile lui Avram Iancu, vechile chemări revoluţionare păstrîndu-şi aceeaşi forţă de mobilizare naţională. Din însemnările unui cronicar al congresului aflăm că la cîntarea versurilor lui Andrei Mureşanu întreaga sală a fost cuprinsă de „un adevărat delir, care a electrizat pe toată lumea, topind sufletele tuturor în acelaşi cald şi nestăpînit entuziasm". O puternică impresie au produs expunerile istorice asupra situaţiei românilor din provinciile robite şi a năzuinţelor lor, făcute de profesorii Simion C. Mîndrescu, Vasile Stoica, Emilian Sluşanschi şi Ion Grămadă, precum şi emoţionantele discursuri rostite de Barbu Delavrancea, istoricul Ioan Ursu, ziaristul C. Mille şi alţi militanţi pentru desăvîrşirea unităţii politice. În moţiunea votată de congres s-a protestat împotriva afirmaţiilor guvernului maghiar că românii ardeleni ar fi mulţumiţi cu stăpînirea austro-ungară şi nu ar dori unirea cu România, manifestîndu-şi totodată solidaritatea cu lupta începută de fruntaşii români de pretutindeni pentru realizarea unităţii politice[14].

Sensul politic al congresului de la Ateneu, ca şi justificarea organizării lui, a fost concludent relevat de N. Iorga printr-un entuziast articol publicat în ziarul „Neamul românesc". „Numărul mare al participanţilor — scria marele istoric — a fost cel mai decisiv răspuns faţă de aceia cari afirmă că oamenii aceştia nu ne vor, că ne resping chiar, că la Bucureşti ei caută numai o pîine. Nu — sublinia N. Iorga în încheiere — , ei caută un ideal, pe care l-au găsit" [15].

Activitatea emigraţilor din provinciile oprimate s-a relevat prin contribuţia lor la organizarea întrunirilor şi manifestaţiilor publice iniţiate de „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor", de „Acţiunea naţională", de „Federaţia unionistă" şi de celelalte societăţi patriotice, şi mai ales în domeniul publicistic.

---

[13] „Epoca", din 28 decembrie 1914.

[14] Vezi broşura *Congresul românilor de peste hotare aflatori în ţară. 15 martie 1915*, Bucureşti, 1915.

[15] „Neamul românesc" din 22 martie 1915.

www.dacoromanica.ro

Prin transilvanii Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Simion C. Mîndrescu, profesorul Ioan Ursu, cărora li s-au adăugat preoţii Avram Imbroane din Banat şi Ioan Moţa de la Orăştie, inginerul Florea Bogdan de la Reghin, şi prin Ion Grămadă, D. Marmeliuc, I. Gherman, ei iau cuvîntul alături de Barbu Delavrancea, N. Filipescu, N. Iorga, Constantin Mille şi Nicolae Titulescu la toate marile întruniri din anii neutralităţii. Au rămas memorabile manifestaţiile de la Bucureşti (15 martie, 14 iunie, 9 noiembrie 1915, 5 iunie şi 14 august 1916), Iaşi (15 martie 1915), Ploieşti (5 mai şi 24 octombrie 1915), Brăila (31 octombrie 1915), Galaţi (3 decembrie 1915, 19 aprilie 1916), la care oratorii au făcut rechizitorul oprimării din Imperiul habsburgic, dînd glas durerilor şi aşteptărilor de veacuri.

Într-o cuvîntare rostită la Bucureşti la 14 iunie 1915 Vasile Lucaciu, eroul venerat al vechilor lupte din Transilvania, care încă din 1894 declarase în faţa tribunalului de la Satu-Mare că va veni o zi în care va fi deputat în Camera României, făcea această impresionantă mărturisire de solidaritate şi de unitate politică: „Aici, în capitala României, văd reînviată strămoşeasca gîndire românească: unul pentru toţi şi toţi pentru unul; aici văd împlinit dorul sfînt al inimilor curate româneşti, ca frate întîlnindu-se cu frate să spună pe faţă ceea ce de veacuri şi totdeauna purtăm în taina sufletului. Aici constatăm cu nespusă bucurie mărturisirea sărbătorească şi în cuvinte şi în fapte că avem aceeaşi obîrşie, aceeaşi limbă şi lege şi că suferinţele şi prigonirile vremurilor trecute n-au putut să şteargă din inimile noastre sentimentul de frăţească iubire şi conştiinţa că avem dreptul de a ne uni într-o singură ţară, să trăim sub aceeaşi oblăduire românească... Spre voi, spre fraţii liberi — afirma în încheiere bătrînul luptător — zboară glasul de chemare al fraţilor din robie şi toate rîurile vă aduc lacrimile de durere ale văduvelor şi orfanilor ce se sting în deznădejde. Noi am venit ca soli ai fraţilor încătuşaţi şi chinuiţi pînă la moarte" [16]. Cu aceeaşi energie vorbea la această întrunire şi tînărul profesor Ion Grămadă: „Şi noi simţim aripile morţii. Asistăm ca într-o cameră mortuară la înmormîntarea neamului. Am venit să fim goarna de alarmă"[17].

Printre cei care îşi ridicau glasul împotriva stărilor din Transilvania era şi poetul Coşbuc, care publică în acest timp poezia *Morţi pentru cine?*[18], iar într-o scrisoare către Simion C. Mîndrescu, vechiul său coleg de la liceul din Năsăud, îşi exprima durerea că nu i s-a dat prilejul să-şi vadă fiul, decedat într-un accident, „murind pentru libertatea celor obijduiţi de veacuri" [19].

Înzestrat cu talente multiple, alternînd discursul tulburător cu articolul de ziar şi cu poezia de înaltă tensiune patriotică, Octavian Goga se transforma într-un adevărat vizionar al idealul poporului român.

---

[16] „Dimineaţa" din 16 iunie 1915.
[17] Ibidem.
[18] „Flacăra" din 6 septembrie 1914, nr. 46—47, p. 375.
[19] Vezi textul integral al scrisorii în volumul *Simion C. Mîndrescu în serviciul unităţii naţionale*, Bucureşti, 1929, p. 107.

www.dacoromanica.ro

La înflăcăratele chemări ale transilvanilor, țara liberă răspundea de la tribuna Academiei Române prin glasul de foc al lui Delavrancea : „Avem același dor, aceleași dureri, aceleași aspirațiuni ... Durerile și bucuriile celor de dincolo sînt și ale noastre, sînt și ale lor. Dușmanii lor sînt și ai noștri. ... Visul atîtor generații de strămoși, de moși și de părinți l-am visat și noi și acum îl vedem aievea" [20]. Marea semnificație istorică a Ardealului era înfățișată de N. Titulescu printr-un înălțător discurs rostit la Ploiești. „*România* — afirma viitorul diplomat — *nu poate fi întreagă fără Ardeal.* Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața. Ardealul — releva în continuare N. Titulescu — e scînteia care aprinde energia,... e viața care chiamă viața ! Ne trebuie Ardealul — exclama oratorul sub un torent de aplauze— , nu putem fără el !" [21].

Aceleași probleme formau și obiectul discursului lui Take Ionescu, intitulat *Politica instinctului național*, rostit la 15—16 decembrie 1915 în Adunarea Deputaților. „Scopul final — afirma acesta —, scopul din toate sufletele românești, scopul din toate inimile a fost totdeauna același : unitatea națională, nu numai culturală, dar și politică, întregirea noastră a tuturor în granițele în care ne-a pus Traian, călare peste Carpați... Acum, domnilor, au venit ceasul... Sarcina de a scrie o epopee vie a căzut pe generațiunea noastră. Pe această generație a urzit-o soarta să îndeplinească fapta cea mare. Ea va fi sau gropașa muncii de veacuri, sau zămislitoarea unei vremi așa de frumoase încît vedenia ei mă smerește" [22].

Prezența în țară a militanților transilvani a exercitat o puternică influență și asupra presei politice și literare. Pe lîngă colaborarea la publicațiile existente care militau pentru realizarea eliberării naționale — „Epoca", „Neamul românesc", „La Roumanie", „Adevărul", „Dimineața", „Flacăra" „Drum drept", — , ei și-au legat numele de înființarea a numeroase noi periodice, care au devenit adevărate monitoare ale conștiinței patriotice. Primul dintre ele a fost ziarul „Ardealul", apărut la 1 decembrie 1914 ca organ al „Legiunii ardelene" și trecut apoi la 1 mai 1915 sub direcția profesorului Simion C. Mîndrescu. Un al doilea ziar, intitulat tot „Ardealul", avea să apară în curînd la Iași (1915) ca ziar al „adevăraților români", urmat de „Ardealul nostru" (1915) „foaia studențimii ieșene" și de „Ardealul" de la Caracal, organ al Federației unioniste din județul Romanați. O lungă serie de publicații se vor intitula „România Mare". Calea acestora fusese deschisă încă din 1910 de o publicație cu acest nume apărută la București și de o alta la Constanța, înființată în 1913. În anii neutralității și ai războiului, vor apărea altele la Galați (1914), Constanța (1915) și Craiova (1918). Cea mai însemnată dintre ele a fost cea înființată la București în 1916 de Voicu Nițescu, fostul director al „Gazetei Transilvaniei" de la Brașov, Aurel Dobrescu, Gh. Giuglea și A. Banciu. Concomitent, cu titluri tot atît de simbolice, apar publicații care se intitulează „România viitoare"

---

[20] Barbu Delavrancea, *Războiul și datoria noastră*, în „Analele Academiei Române", 1915.

[21] „Epoca" din 5 mai 1915.

[22] Take Ionescu, *Pentru România Mare*, București, 1919, p. 114.

www.dacoromanica.ro

(Ploieşti) şi „România de mîine" (Bucureşti, 1915). La Tîrgu-Jiu milita pentru aceleaşi crezuri „Unirea neamului" (1913—1916).

La Iaşi, datorită istoricului Ioan Ursu, s-a înfiinţat „Revista neamului" (1915), o publicaţie cu caracter istoric diplomatic, în paginile căreia au apărut numeroase studii şi documente cu privire la situaţia românilor din Transilvania şi a năzuinţelor lor.

Publicaţia transilvană care a izbutit să adune în jurul ei pe cei mai numeroşi publicişti de peste munţi a fost însă revista săptămînală „Tribuna", apărută la 20 martie 1915 şi care, atît prin atitudinea critică adoptată, cît şi prin colaboratorii săi, nu era decît o continuare a „Tribunei" de la Arad, aceasta, la rîndul ei, fiind continuatoarea „Tribunei" de la Sibiu, care lansase lozinca: *Soarele de la Bucureşti răsare.*

Iniţiativa apariţiei celei a treia „Tribune" aparţinea profesorului şi publicistului Gheorghe Popp (Ghiţă Pop), cunoscut din activitatea anterioară la periodicele „Tribuna" şi „Luceafărul". În cuvîntul de deschidere al noii publicaţii, Gheorghe Popp arăta că „programul tribuniştilor a avut totdeauna două laturi: una faţă de duşmanii din afară, alta faţă de noi înşine. Chiar cînd partea lui întîi, cum sperăm, se va tnfăptui, partea a doua va rămînea neştirbită în picioare, în toată utiliîatea şi în adînca necesitate pe care o exprimă. Departe de a seca, ideile noastre de naţionalism şi democraţie se vor fecunda şi vor dobîndi o semnificaţie tot mai largă, îmbrăţişînd toate manifestările vieţii naţionale... Din clipa în care am trecut creasta munţilor — preciza în continuare Gh. Popp — ne-am socotit moralmente cetăţeni ai noii patrii, ai viitoarei Românii Mari. Această cetăţenie ne îndrituieşte a participa la viaţa politică a ţării cu toate datoriile şi cu dreptul de a exercita critica. Nici aici nu ne vom putea confunda însă fără urmă. Mentalitatea noastră distinctă, fără să fie particularistă, ne îndreptăţeşte a ne închega şi aici deosebiţi şi de a ne uni cu elemente înrudite ale noii generaţiuni din toate ţările române".

„Tribuna" a apărut fără întrerupere pînă la 19 iunie 1916. Condusă la început de Gh. Popp, redacţia „Tribunei" se va completa la 26 aprilie 1915 cu profesorul Onisifor Ghibu de la Sibiu, iar la 14 iunie cu Octavian C. Tăslăuanu, fostul redactor al „Luceafărului". De la 17 ianuarie 1916 şi pînă la încetarea apariţiei sale, publicaţia va avea ca redactori pe Constantin Bucşan, Onisifor Ghibu şi Gheorghe Popp. Printre colaboratorii „Tribunei", alături de cei amintiţi aflăm pe poeţii Zaharia Bîrsan, Ion Al. George, Ioan U. Soricu, pe ziariştii Sever Bocu, Ion Moţa, N. I. Rusu, Iosif Schiopul, Gheorghe Stoica, pe economiştii Iuliu Enescu, Aurel Esca şi numeroşi alţi militanţi călăuziţi de idealul unirii.

Transplantate din Ardeal ca un protest împotriva cenzurii guvernului, reapar la Bucureşti, la 8 octombrie 1915 şi vechile periodice populare de la Orăştie — „Libertatea" şi „Foaia interesantă" —, redactate de Ion Moţa şi Sebastian Bornemiza.

Dorinţa unui contact mai larg cu cititorii de dincoace de munţi, în vederea exercitării unei influenţe mai puternice asupra orientării opiniei publice, îndeamnă pe publiciştii transilvani — în lipsa unui cotidian

www.dacoromanica.ro

propriu — să facă la 15 iunie 1915 un apel către ziarul „Epoca”, ziarul lui Nicolae Filipescu, pentru a le pune zilnic la dispoziție cîteva dintre coloanele sale. În fruntea semnatarilor apelului se aflau Octavian Goga și Octavian C. Tăslăuanu, urmați de întregul grup de a „Tribuna” [23]. „Ideea unității politice a neamului românesc — arătau subscriitorii apelului — , propagată de noi ani de-a rîndul în ziarele din Ardeal, ne călăuzește și acum, cînd credem că a sosit ceasul să se împlinească visul atîtor generații. Acestă credință ne-a îndemnat să trecem munții ca să ne putem pune în serviciul operei de dezrobire a pămîntului care ne cheamă. Îndeplinim această datorie cu condeiul pînă în clipa cînd conștiința țării ne va da prilejul să luăm arma în mînă”. Autorii apelului țineau totodată să precizeze, pentru a liniști aprehensiunile guvernului și ale altor cercuri politice, că vor rămînea „cu desăvîrșire străini de orice amestec în chestiunile interne ale partidelor”, singurul lor program fiind „idealul național”. Începînd de la 15 iunie 1915 și pînă la declararea războiului, sub titlul *Ardealul vorbește*, „Epoca” va publica în fiecare număr articole și reportaje asupra luptei dezlănțuite, ducînd o vehementă campanie împotriva puterilor centrale, și îndeosebi împotriva Austro-Ungariei și a susținătorilor lor.

La 17 decembrie 1915, publiciștii români din Austro-Ungaria aderă la acțiunea „Federației unioniste“, înființată de Nicolae Filipescu și Take Ionescu. Declarația de adeziune a fost redactată de Octavian Goga, care, după o succintă analiză a situației politice și militare din vecinătatea statului român, arăta că „vreme de un an de zile, de cînd se scurge sîngele românesc sub steaguri dușmane, ne-am strigat durerea, avînd deplină încredere în ajutorul frățesc al României și în înțelepciunea bărbaților meniți să hotărască destinele noastre”, afirmînd în încheiere că socotește desăvîrșită „opera de orientare a conștiinței publice” și că „ceasul dezrobirii a sunat”[24]. Pînă la sunarea ceasului mai aveau să treacă încă multe luni, timp în care manifestațiile publice pentru Transilvania aveau să se continue cu o însuflețire din ce în ce mai accentuată.

Alături de participarea la întruniri și de intensa colaborare la periodicele amintite, militanții transilvani, pentru a da acțiunii lor o și mai mare amploare, au publicat în această perioadă și un important număr de scrieri beletristice, istorice și politice. Locul de frunte în seria acestora îl ocupă volumul de poezii al lui Octavian Goga, intitulat simbolic *Cîntece fără țară* (1916) și culegerea de articole, numită tot atît de semnificativ, *Strigăte în pustiu* (1915). În 1905, la apariția primului său volum de poezii, menite să releve

„Durerea unui neam ce așteaptă
De mult o dreaptă sărbătoare”,

---

[23] Vezi numele lor în „Epoca” din 15 iunie 1915 și în volumul lui Octavian C. Tăslăuanu, *Sub flamurile naționale. Note și documente din războiul de întregire a neamului*, Sighișoara, 1939, p. 50.

[24] Vezi textul complet al declarației și semnăturile sale în „Universul” din 14 mai 1938, publicate de Emanoil Hagi Moscou, și în O. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, p. 121—124.

www.dacoromanica.ro

Goga își dezvăluia chemarea poetică în cunoscuta *Rugăciune:*

„Nu rostul meu de-apururi pradă
Ursitei maştere şi rele,
Ci jalea unei lumi părinte
Să plîngă-n versurile mele.
Dă-mi tot amarul, toată truda
Atitor doruri fără leacuri,
Dă-mi viforul în care urlă
Şi gem robiile de veacuri".

Timp de un deceniu, în toate volumele sale de versuri — *Poezii* (1905), *Ne cheamă pămîntul* (1909), *Din umbra zidurilor* (1913)—Goga, rămînînd în Transilvania, a cîntat, consecvent legămîntului său, durerea înfricoşată a visului neîmplinit. Realizarea acestuia el o aştepta acum, după ce se refugiase la Bucureşti, de la intervenţia României, considerată ca un „li-man" al libertăţii. Neutralitatea, proclamată din considerente politice,îl durea şi îl umilea. Prin noul volum, pentru a grăbi deznodămîntul aşteptat, Goga se adresa „factorilor răspunzători", destăinuindu-le cumplitul zbucium al celor din mijlocul cărora se desprinsese:

„Eu sînt o lacrimă tîrzie
Din plînsul unei mii de ani,
Sînt versul care reînvie
La vetrele celor orfani.

Sînt o mustrare călătoare
De pe tărîmuri fără glas,
Şi dintr-o lume care moare
Sînt strigătul ce-a mai rămas.

Eu sînt oftatul care plînge
Acolo-n satul meu din deal,
Sînt ţipătul muiat în sînge
Al văduvelor din Ardeal.

. . . .

Eu m-am desprins dintre morminte
Din cripte umede şi reci,
De unde-aducerile-aminte
Ţin strajă unui gînd de veci.
Şi cu fiorul care poartă
Pe cei încrezători în fraţi,
V-am plîns la fiecare poartă
Durerea morţilor uitaţi",

www.dacoromanica.ro

Prin poezii de un vibrant dinamism, ca *Așteptare*, *Țara mea de suflet*, *Neutralul* ș. a. Goga, ca și Vasile Lucaciu, Nicolae Iorga, Barbu Delavrancea, Nicolae Titulescu și ceilalți exponenți ai luptei naționale în discursuri, făcea rechizitoriul neutralității și chema țara la luptă pentru unire.

Noul volum al bardului de la Rășinari a provocat un imens ecou în întreaga țară, împletiturile de oțel ale lui Octavian Goga devenind puternice îndemnuri patriotice.

Un pasionant interes au stîrnit și cărțile lui Octavian C. Tăslăuanu — *Trei luni pe cîmpul de război* (1915) și *Hora obuzelor* (1916) — , prin care fostul redactor al revistei „Luceafărul", mobilizat în 1914 în rîndurile amratei austro-ungare și refugiat apoi în România, releva calvarul românilor ardeleni obligați să lupte sub steagul Habsburgilor împilatori. Prima dintre ele, la intervenția lui N. Iorga, a fost editată de către Ministerul de Război și a cunoscut în timp de doi ani trei ediții [25]. Refugierea și cartea lui O. C. Tăslăuanu — care a trăit aceeași dramă ca și Apostol Bologa (Emil Rebreanu) din *Pădurea spînzuraților*, romanul de mai tîrziu al lui Liviu Rebreanu — fiind considerate de către presa germanofilă, în frunte cu ziarul „Moldova", ca „un act de trădare" față de Austro-Ungaria, a determinat o violentă polemică de presă între aderenții celor două tabere, precum și numeroase manifestații publice [26]. Menționăm în seria acestora declarația semnată de mii de ofițeri în rezervă, prin care se respingea „cu indignare purtarea ignobilă a acelora cari aduc învinuiri de dezerțiune a românilor cînd aceștia, urmînd îndemnul unei înalte conștiințe de neam, părăsesc armatele asupritorilor pentru a veni să lupte în rîndurile oștirii noastre"[27]. Calea aleasă de O. C. Tăslăuanu va fi urmată de nenumărați alți transilvani care, entuziasmați de idealul unității politice, vor refuza să lupte pentru Austro-Ungaria, preferînd să-și unească forțele cu ale armatelor eliberatoare.

Pe linia scrierilor cu caracter social consacrate în acest timp Transilvaniei, menționăm monografia fraților Ion și Iuliu Enescu, intitulată *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere economic și cultural* (1915), prin care se făcea o vastă și concludentă expunere, bazată pe texte din legile maghiare și pe numeroase date statistice, asupra piedicilor puse în calea dezvoltării instituțiilor și vieții publice a românilor din aceste provincii.

Alte două cărți care au adus o largă contribuție la cunoașterea procesului istoric ce-și aștepta deznodămîntul au fost scrise de profesorul Vasile Stoica: *Suferințele din Ardeal* (1916) și *Habsburgii, ungurii și românii* (1916, în colaborare cu I. Rusu-Abrudeanu). Prin ampla lor informație istorică, îndeosebi asupra perioadei moderne, și mai ales prin faptele concrete prezentate de autor asupra politicii de deznaționalizare din Transilvania, scrierile lui Vasile Stoica au constituit adevărate acte de acuzare împotriva imperiului bicefal al Habsburgilor.

★

[25] Vezi pentru detalii Octavian C. Tăslăuanu, *op. cit.*, p. 43—47.
[26] O. C. Tăslăuanu, *Sub flamurile naționale*, p. 39.
[27] Ibidem, p. 47.

www.dacoromanica.ro

Acțiunea patriotică a emigraților s-a continuat și după intrarea României în război (14/27 august 1916) și apoi după retragerea în Moldova, ei fiind și în noua fază în fruntea elementelor optimiste, hotărîte să ducă pînă la capăt lupta începută.

Pe plan publicistic, prin Octavian Goga, George Coșbuc, Onisifor Ghibu, Ion Agîrbiceanu, C. Bucșan, V. C. Osvadă și alții, ei colaborează la publicația „Gazeta ostașilor", înființată de Marele Cartier General îndată după intrarea în acțiune, și apoi la ziarul „România" de la Iași (februarie 1917 — mai 1918). La ambele publicații, contribuția lor se va întîlni cu a lui M. Sadoveanu, Ion Minulescu, Mircea Dem. Rădulescu, Corneliu Moldovan, Al. Th. Stamatiad și a altor scriitori devotați aceleiași cauze. Mulți dintre ei, și îndeosebi Ion Agîrbiceanu, vor colabora de asemenea și la „Neamul românesc", ziarul lui N. Iorga, unde se vor întîlni și cu Alexandru Vlahuță, Vasile Bogrea, Alexandru Lapedatu.

Cea mai însemnată contribuție a lor în această perioadă a fost însă organizarea corpurilor de voluntari dintre prizonierii români din armata austro-ungară aflați în Rusia și activitatea propagandistică și diplomatică desfășurată în Statele Unite, Franța, Italia și Anglia.

O dată cu misiunile militare trimise de la Iași pentru organizarea voluntarilor au plecat și un grup de publiciști și tipografi emigrați, în frunte cu Avram Imbroane, Sever Bocu, fostul redactor al „Tribunei" de la Arad, Gheorghe Popp, Filaret Doboș care au înființat la Kiev ziarul „România Mare". Primul articol al acestui ziar a fost scris de Octavian Goga. În cele aproape șapte luni de apariție (20 iulie 1917 — ianuarie 1918), ziarul a făcut o intensă propagandă patriotică printre prizonierii de naționalitate română, determinîndu-i să se înroleze sub steagurile libertății [28].

Directorul ziarului, Sever Bocu, a participat, în calitate de reprezentant al românilor din Austro-Ungaria, și la congresul naționalităților din Rusia, care s-a ținut la Kiev în zilele de 6—15 septembrie 1917, arătînd că Imperiul habsburgic este „ultimul parapet medieval și anacronic al tiraniei naționale" [29].

Mulțimea lagărelor de prizonieri austro-ungari aflate în Rusia, dintre care unele fixate în Siberia, a făcut necesară trimiterea și a altor misiuni pentru identificarea prizonierilor români și repatrierea lor. Una dintre aceste misiuni a fost condusă de brașovenii Voicu Nițescu și Victor Braniște, care și-au stabilit cartierul mai întîi la Celiabinsk și apoi la Irkutsk (Siberia). Și această misiune a considerat necesară înființarea unui ziar românesc pentru a mobiliza în jurul său pe cei deștă-

---

[28] Vezi asupra acțiunii de organizare și de repatriere a voluntarilor de la Darnița și Kiev, Sever Bocu, *Les légions roumaines de Transylvanie. L'irrédentisme roumain*, Paris, 1918; P. Nemoianu, *Corpul voluntarilor români în Rusia*, Lugoj, 1921; idem, *Prima Albă-Iulie. Voluntari români în războiul pentru întregirea neamului*. Timișoara, 1923; D. Pompiliu-Nistor, *Corpul voluntarilor români ardeleni-bucovineni. Istoricul înființării pînă la sosirea lor la Iași*, în „Gazeta Transilvaniei", Brașov, 1922, nr. 176—198; Elie Bufnea, *Voluntari ardeleni în războiul pentru întregirea României*, în „Gazeta Transilvaniei", 1925, p. 83—96.

[29] Vezi asupra înființării și activității acestui ziar Petru Nemoianu, *op. cit.*, p. 56—57; *Almanahul presei române*, 1926, editat de Sindicatul presei române din Ardeal și Banat, Cluj, 1926, p. 75; Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, I, *Memorii*, Timișoara, 1939, p. 155.

www.dacoromanica.ro

raţi. La 13 octombrie 1918 apărea astfel la Ekaterinburg, în apropiere de Celeabinsk, unde se afla o tipografie cehă, „Gazeta Transilvaniei şi Bucovinei", prin care se continua vechea „Gazetă" de la Braşov, suprimată în 1916. La Ekaterinburg au apărut din „Gazeta Transilvaniei şi Bucovinei" şase numere, scrise în cea mai mare parte de Voicu Niţescu, iar după stabilirea comandamentului la Irkutsk alte şase numere — unele dintre ele şapirografiate — redactate de Victor Branişte [30]. În acelaşi oraş, după repatrierea lui Branişte, a apărut un alt ziar condus de Voicu Niţescu, intitulat „Neamul românesc", care a militat pentru aceleaşi scopuri [31].

Pe lîngă publicaţiile amintite, care aveau un pronunţat caracter naţional, în Rusia — după biruinţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie — s-a înfiinţat în acest timp de către prizonierii români şi un ziar politic socialist, editat cu ajutorul guvernului sovietic. Noul ziar, intitulat „ Foaia ţăranului" (15 februarie 1918 — 19 aprilie 1919), a apărut la Moscova, avînd ca redactor pe profesorul Ariton Pescariu[32]. „Foaia ţăranului", care reproducea în fruntea primului număr poezia lui George Coşbuc *Noi vrem pămînt*, milita îndeosebi, adresîndu-se prizonierilor români, pentru o reformă agrară radicală care să pună capăt existenţei marilor latifundii şi exploatării muncitorilor agricoli. Principalul rol al acestei publicaţii a fost pregătirea ostaşilor transilvani prizonieri, care, întorşi acasă, vor avea o însemnată contribuţie la declanşarea revoluţiei din Austro-Ungaria[33].

*

La 7 mai 1918, România s-a văzut constrînsă să încheie şi ea, prin Al. Marghiloman, pacea separată de la Bucureşti. Această pace nu numai că impunea României condiţii economice înrobitoare pe timp de aproape un veac, dar îi răpea în acelaşi timp şi Dobrogea, precum şi teritoriul subcarpatic cu toate trecătorile începînd de la Vîrciorova şi pînă la Cîmpulungul moldovenesc. Noua frontieră austro-ungară includea partea superioară a văii Jiului şi a Prahovei pînă lîngă Sinaia, în Moldova se apropia de Tîrgu-Ocna, încătuşa Ceahlăul şi o mare parte a munţilor Dornei. N-a lipsit diplomaţiei habsburgice nici tentaţia de a ne răpi şi Turnu-Severinul, Tîrgu-Jiul, Cîmpulungul, Sinaia, Moineştii, Tîrgu-Ocna şi partea de nord a judeţului Dorohoi[34]. Evident că o astfel de „pace", prin care se dădea o lovitură de moarte nu numai realizării idealului naţional, dar şi însăşi posibilităţii de existenţă a României anterioare războiului, nu putea fi considerată decît odioasă şi efemeră, impunerea ei constituind o adevărată crimă împotriva poporului român. Vechii luptători pentru realiza-

---

[30] Vezi asupra acestui episod din viaţa „Gazetei Transilvaniei", *Almanahul presei române* 1926, p. 79—80.

[31] Activitatea acestei misiuni a fost descrisă de Voicu Niţescu în *Douăzeci de luni în Rusia şi Siberia* (vol. I—III), Braşov, 1926—1932 ; vezi şi Elie Bufnea, *Voluntari români din Siberia*, Braşov. 1928.

[32] Vezi asupra biografiei şi activităţii acestuia P. Nemoianu, *Ariton Pescariu*, în „Almanahul presei române", 1926, p. 133—135, şi V. Curticăpeanu, *Documente noi despre Ariton Pescariu, luptător revoluţionar şi om de cultură*, în „Studii", 1963, nr. 4, p. 357.

[33] *Almanahul presei române*, 1926, p. 76.

[34] N. Iorga, *Istoria României*, X, Bucureşti, 1930, p. 404—405.

www.dacoromanica.ro

rea unității de stat a României au respins-o din primul moment. Aceeași atitudine au adoptat-o, cum era și firesc, și reprezentanții Transilvaniei : Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Simion C. Mîndrescu și toți cei amintiți în paginile anterioare.

Noua situație a făcut necesară o stăruitoare acțiune pe plan extern pentru a lămuri guvernele aliate și cercurile politice din Apus asupra împrejurărilor în care România a fost nevoită să accepte pacea separată și totodată asupra drepturilor poporului român la unitatea sa politică, unitate care nu se putea realiza fără eliberarea provinciilor subjugate din Imperiul hasburgic.

Necesitatea unei astfel de acțiuni se relevase de altfel încă din primăvara anului 1917, o dată cu intrarea în război a Statelor Unite (6 aprilie 1917), o putere ale cărei relații diplomatice cu țara noastră, deși pe teritoriul său se afla un însemnat număr de români, fuseseră pînă atunci destul de reduse. De altfel pînă la această dată România nici nu avea o legație la Washington, înființarea acesteia producîndu-se abia la 16 august 1917[35].

Conștient de marele rol pe care noul cobeligerant avea să-l joace în desfășurarea războiului și apoi la Conferința de pace, guvernul român a hotărît la 18 aprilie 1917, la numai două săptămîni după intrarea în război a Americii, trimiterea unei delegații la Washington pentru a face cunoscut opiniei publice și guvernului american poziția politică și militară a României și totodată revendicările sale cu privire la teritoriile românești din Austro-Ungaria. Se intenționa totodată și înființarea unei unități de voluntari recrutați dintre românii stabiliți în Statele Unite care nu deveniseră încă cetățeni americani. Unitatea proiectată urma să lupte în cadrul armatei americane sau franceze, păstrîndu-și însă caracterul de formație românească. Delegația era alcătuită din emigrații Vasile Lucaciu, Vasile Stoica și Ion Moța[36]. Starea de război a României cu Austro-Ungaria și cu Germania a împiedicat delegația de a ajunge în America pe calea Oceanului Atlantic, obligînd-o la o lungă și anevoioasă călătorie prin Rusia, Siberia, Japonia și apoi peste Oceanul Pacific. Călătoria a ținut mai bine de două luni (18 aprilie — 29 iunie). În drum cei trei delegați s-au oprit la Darnița pentru a vizita lagărul de prizonieri români care la 13/26 aprilie 1917 semnaseră proclamația de unire cu patria-mamă. Un exemplar din proclamația de la Darnița a fost încredințat delegației pentru a fi publicat în ziarele din Statele Unite, spre a arăta astfel și pe această cale voința de unire a românilor transilvani. Exemplare din ziarele care au publicat textul acestei proclamații au fost aruncate apoi, prin intermediul aviației americane, în tranșeele austro-ungare de pe frontul apusean[37]. O copie după proclamația de la Darnița a fost prezentată și ministrului de externe al Statelor Unite, Robert Lansing[38].

Unitatea militară proiectată nu s-a putut întemeia, legile americane interzicînd asemenea inițiative, dar, în schimb, mai ales că la

---

[35] Vezi *Reprezentanțele diplomatice ale României*, București, 1967 (*Washington*, de George Fotino). p. 391.

[36] Vasile Stoica, *În America pentru cauza românească*, București, 1926, p. 7.

[37] P. Nemoianu, *Prima Albă-Iulie...*, p. 29.

[38] Vasile Stoica, *Almanahul societății academice Petru Maior*, Cluj, 1929, p. 75.

www.dacoromanica.ro

1 ianuarie 1918 va ajunge la Washington şi dr. C. Angelescu, primul ministru plenipotenţiar al României în Statele Unite, s-a realizat o intensă activitate patriotică, cu consecinţe pozitive pentru scopurile urmărite. Desfăşurarea acesteia a fost posibilă datorită marelui număr de români transilvani stabiliţi în Statele Unite în anii anteriori, precum şi unor savanţi şi luptători politici, ca profesorii Paul Negulescu, L. Mrazec, N. Petrescu, dr. Nicolae Lupu, care au trecut şi ei oceanul pentru a susţine cauza unităţii de stat a României.

Pe lîngă contactul cu principalele personalităţi politice americane — Robert Lansing, ministrul de externe, Franklin Lane, ministrul de interne, Newton Backer, ministrul de război, Theodor Roosevelt, fostu preşedinte al Statelor Unite, şi apoi cu însuşi Woodrow Wilson, preşedintele în funcţiune — delegaţii români au organizat importante întruniri publice în cele mai de seamă centre americane, au editat publicaţii periodice şi au tipărit un remarcabil număr de broşuri şi studii asupra poporului român şi a năzuinţelor sale[39]. Avînd caracter colectiv, activitatea sus-menţionată s-a desfăşurat în cadrul mai multor comitete şi asociaţii, dintre care amintim : „Comitetul naţional" (Trenton), al cărui preşedinte a fost preotul Epaminonda Lucaciu, fiul lui Vasile Lucaciu, „Asociaţia pentru ajutor de război" (Chicago), prezidată de Paul Negulescu, „Liga naţională a românilor din America", înfiinţată de Vasile Stoica (Washington), cărora li s-a adăugat „Comitetul de ajutor pentru România" (Roumanian Relief Committee), organizat la New York cu sprijinul cîtorva americani filoromâni.

Întrunirile organizate la Washington, New York, Baltimore, Boston, Philadelphia, Chicago, Cleveland, Detroit şi în alte metropole, la care au luat cuvîntul reprezentanţii noştri, au pus pe americani în contact direct cu aspiraţiile poporului român şi au determinat un puternic curent de opinie publică în favoarea eliberării Transilvaniei.

Pentru menţinerea unui contact mai strîns cu publicul american, profesorul Paul Negulescu a înfiinţat la Chicago publicaţia bilingvă „Roumania", iar Ion Moţa a făcut să reapară la Cleveland vechile sale periodice transilvănene : „Libertatea" şi Foaia interesantă" („The Liberty" şi „Literary Page of The Liberty", 2 august — septembrie 1917). S-a obţinut de asemenea, datorită lui Vasile Stoica, concursul marilor ziare „Washington Post" şi „New York Times" şi al altora care pînă atunci ne ignorau, iar dr. N. Lupu a scris apreciate articole în revista „Columbia University Quaterly". O remarcabilă contribuţie la lămurirea opinei publice au avut-o lucrările *The Roumanian patriotic national mission to the United States of America* (Vasile Lucaciu), *Roumania and the war* (dr. N. Lupu), *Suferinţele din Ardeal* (Vasile Stoica) — o reeditare mult îmbogăţită a volumului tipărit la Bucureşti în 1916 —, precum şi hărţile etnografice ale României şi Transilvaniei tipărite de V. Stoica în colecţia *The Roumanians and their Lands.*

---

[39] Vezi pentru detalii Vasile Stoica, *În America pentru cauza românească*, Bucureşti, 1926. Deşi subiectivă pe alocuri, mai ales în ceea ce priveşte relaţiile autorului cu unele personalităţi, cartea lui Vasile Stoica a rămas totuşi pînă astăzi principalul izvor asupra activităţii desfăşurate de români în Statele Unite în perioada 1917—1919 ; vezi şi Eliza Campus, *La lutte pour l'achèvement de l'unité nationale roumaine* (*1914 — 1918*), în „Revue Roumaine d'Histoire", an. IV, nr. 4, 1965, p. 765—790.

www.dacoromanica.ro

O inițiativă fericită a exponenților noștri, și îndeosebi a doctorului N. Lupu, a fost aceea de a intra în contact cu Federația muncii din Statele Unite, ai cărei conducători aveau o remarcabilă influență asupra muncitorilor din fabrici, precum și cu reprezentanții celorlalte națiuni oprimate din Austro-Ungaria, care urmăreau și ei în Statele Unite scopuri identice : Thomas G. Masaryk (pentru Cehoslovacia), I. G. Paderewski (celebrul pianist, din partea polonezilor), Hinka Hinkovici (slavii de sud), Gregorie Zsotkovitch (delegat al rutenilor).

La 15 septembrie 1918 a avut loc la New York un congres al românilor, cehilor, slovacilor, polonilor, sîrbilor, croaților, rutenilor aflați în Statele Unite, votîndu-se o moțiune prin care se cerea dezmembrarea Austro-Ungariei și eliberarea tuturor popoarelor împilate. Peste cinci zile moțiunea a fost prezentată președintelui Wilson, care s-a declarat de acord cu punctul de vedere al acestora. Pentru a spori eficacitatea luptei începute, la 2 octombrie delegații naționalităților se constituiră într-o organizație comună, numită „Uniunea medio-europeană", care a izbutit să se impună atît oficialității cît și opiniei publice americane.

La 4 noiembrie 1918 cabinetul american a fost convocat de președinte pentru a examina revendicările României, iar în ziua următoare ministrul de externe a dat un comunicat prin care se arăta că guvernul Statelor Unite a anunțat guvernul român că „va da României tot sprijinul pentru ca aceasta la conferința generală de pace să-și cîștige justele sale drepturi politice și teritoriale. România — se recunoștea în comunicat — a sperat întotdeauna într-o reunire cu frații săi din Transilvania, ținuți între granițele Imperiului austro-ungar"[40].

Scopul misiunii române trimise în America a fost astfel pe deplin realizat, cauza românilor din Transilvania dobîndindu-și satisfacția așteptată.

*

Cu aceeași energie a participat emigrația transilvană și la acțiunea politică desfășurată în capitala Franței, unde încă de la 30 aprilie 1918 se înființase, sub președinția inventatorului Traian Vuia, un „Comitet național al românilor din Transilvania și Bucovina".

În actul de constituire al comitetului se arăta că semnatarii săi, printre care, alături de Traian Vuia, se aflau Dionisie Axente, N. Patruca, Ioan Tișca, N. Moga și Iosif Mureșan, vorbesc în numele fraților de acasă, a căror „voce nu se poate face auzită", reclamînd eliberarea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului. Prin același act se făcea și un apel către românii aflați în Franța de a se constitui într-un corp de voluntari care să lupte sub drapelul național în cadrul armatei franceze[41]. La 15 mai comitetul prezidat de Vuia a înființat revista „La Transylvanie", care, alături de ziarul „La Roumanie", a dus o vehementă campanie împotriva păcii de la București și a guvernului Marghiloman. În comitetul de patronaj al revistei figurau marile personalități franceze : Paul Deschanel, președintele Camerei, Edouard Herriot și Albert Thomas, foști miniștri, savanții C. Lacour - Gayet, R. George - Levy, Mario

[40] Vasile Stoica, *op. cit.*, p. 50.

[41] „La Transylvanie", 1918, 15 mai, nr. 1, p. 3—5.

www.dacoromanica.ro

Roques, E.de Martonne și alții. Printre colaboratori, alături de întemeietori, aflăm numele istoricului Ioan Ursu, al filologului Ovid Densusianu, al juristului N. Comșa, al luptătorilor politici Vasile Lucaciu și dr. N. Lupu și al altor emigrați. Publicația s-a bucurat și de colaborarea unor prestigioase condeie franceze, ca E. de Martonne, E. Boutroux, E. Driault, H. Franklin - Bouillon etc.

La 3 octombrie 1918 Comitetul Românilor din Transilvania, păstrîndu-și însă organizația sa, își va uni eforturile cu Consiliul național al unității române, constituit sub președinția lui Take Ionescu. Doi dintre vicepreședinții acestui consiliu, Vasile Lucaciu și Octavian Goga, vor fi transilvani, iar printre membrii săi, pe lîngă bătrînul Partenie Cosma de la Sibiu, aflăm dintre transilvani numele lui Traian Vuia, Simion C. Mîndrescu, Ioan Ursu, Sever Bocu și George Moroianu[42].

La scurtă vreme după constituirea sa, Consiliul național al unității române a fost recunoscut în mod oficial de către guvernele Franței (12 octombrie), Statelor Unite (6 noiembrie), Angliei (11 noiembrie), Italiei (22 noiembrie), reînnoindu-se totodată și asigurările anterioare pentru sprijinirea năzuințelor poporului român. Considerînd Consiliul național al unității române ca „interpretul cel mai autorizat" al luptătorilor români, izvorît din „înseși aspirațiunile seculare" ale poporului român către „libertatea și unirea tuturor țărilor române", ministrul de externe al Franței, S. Pichon, asigura pe președintele acestuia, în scrisoarea de recunoaștere, că membrii săi „ pot să conteze pe concursul întreg" al guvernului francez [43]. Asigurări tot atît de categorice se desprindeau și din telegrama președintelui republicii Raymond Poincaré, care, în răspunsul la mesajul lui Take Ionescu, făcea urări *„pentru prompta realizare a unității naționale a României, amica Franței"* [44].

Concomitent cu activitatea desfășurată la Paris, emigrații au cuprins în sfera lor de acțiune și capitala Angliei. În iulie a vizitat Londra dr. Nicolae Lupu, care a avut întrevederi cu ziariștii filoromâni Wickham Steed și Seton Watson, cu diferiți parlamentari și cu R. Sheridan, reprezentantul Ministerului Informațiilor. La 1 august au fost în Anglia, venind de la Paris, Take Ionescu și Nicolae Titulescu, cel dintîi fiind primit în audiență de primul ministru, Lloyd George, și de ministrul de externe, Arthur James Balfour. Prin ziarul „Morning Post", Take Ionescu a acordat presei engleze un larg interviu asupra situației României în urma păcii de la București și a aspirațiilor românilor din Transilvania, combătînd poziția lordului Robert Cecil, care, printr-un alt interviu, se pronunțase pentru menținerea integrității Austro-Ungariei. În septembrie, venind din Rusia prin Suedia, au făcut un popas la Londra și Octavian Goga și Sever Bocu, care au avut o întrevedere cu Allan Leeper, secretarul primului ministru, și au dat presei — prin Steed și Watson — ample lămuriri asupra crizei politice în care se afla Austro-

---

[42] Vezi numele tuturor membrilor comitetului în „La Transylvanie" 1918, nr. 11, p. 15—16.

[43] Vezi textele de recunoaștere a Consiliului național al unității române în R. Seișanu, *Take Ionescu*, București, 1930, p. 314—318.

[44] G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne* Paris, 1933, p. 201.

www.dacoromanica.ro

Ungaria şi a hotărîrii tuturor popoarelor subjugate de a-şi dobîndi libertatea. La 4 septembrie 1918, prin George Moroianu, s-a înaintat lui Lloyd George, la cererea acestuia, un memoriu asupra contribuţiei României la război şi asupra modalităţilor de rezolvare a problemei naţionalităţilor din Austro-Ungaria [45]. Alţi români care au activat în toamna anului 1919 şi la începutul anului 1920 la Londra au fost fruntaşii bănăţeni Avram Imbroane şi Ioan Sîrbu.

Efectul acestor acţiuni s-a putut vedea în mod concludent la 18 noiembrie 1918, cînd ministrul de externe al Angliei, Balfour, scria că guvernul englez la Congresul păcii „va da simpatia sa întreagă şi va sprijini principiul general al unităţii române" [46].

Cu aceeaşi însufleţire s-a desfăşurat activitatea emigraţiei româneşti şi în Italia. Începuturile activităţii emigraţiei în Italia se leagă de congresul naţionalităţilor asuprite din Austro-Ungaria, care s-a ţinut la Roma în zilele de 8—11 aprilie 1918. La acest congres, alături de delegaţii cehi, polonezi şi sîrbi, a participat şi o delegaţie de români veniţi de la Paris. Din delegaţie făceau parte profesorii Simion C. Mîndrescu, Virgil Drăghiceanu, G. G. Mironescu, B. Luca, dr. Nicolae Lupu. După încheierea lucrărilor congresului, care a votat o moţiune prin care se cerea recunoaşterea dreptului pentru fiecare naţiune de a se constitui într-un stat naţional independent, profesorul Simion C. Mîndrescu a rămas la Roma cu intenţia de a aduna într-o organizaţie pe toţi românii aflaţi în Italia şi de a forma o legiune din prizonierii proveniţi din armata austro-ungară care să lupte în rîndurile armatei italiene. Iniţiativa profesorului transilvan a fost primită de guvernul italian cu o mare satisfacţie, primul ministru Orlando dînd dispoziţii ca prizonierii români să fie concentraţi pentru organizare în lagărul de la Cittaducale. Semnificative pentru sentimentele pe care le nutrea primul ministru al Italiei pentru cauza poporului român sînt cuvintele cu care la 28 mai acesta răspundea mesajului trimis de Simion C. Mîndrescu. „Nobilele dv. aspiraţiuni la independenţa naţională — mărturisea Orlando — găsesc un ecou deplin în inima mea de italian, care a cunoscut aceleaşi dureri. De altă parte, cu atît mai mare e sentimentul de simpatie, cu cît mai întinsă e fraternitatea noastră de rasă. Cît mă priveşte pe mine — adăuga în încheiere primul ministru — voi fi fericit dacă acele aspiraţiuni vor putea fi realizate". La 30 mai s-a organizat în forul Augusteu o mare manifestaţie împotriva păcii de la Bucureşti, la care au participat numeroşi reprezentanţi ai partidelor politice şi ai societăţilor patriotice italiene. La 19 iunie s-a înfiinţat Comitetul de acţiune al românilor din Transilvania, Banat şi Bucovina, cu sediul la Roma. În fruntea comitetului a fost ales Simion C. Mîndrescu, iar ca membri Ştefan Bidnei, Ion Cîmpeanu, Claudiu Isopescu, Mihail Mironovici, Atanasie Mîrza, Ioachim Obadă, Ştefan Oţel, Valeriu Pop, Ionel Rîşca, Nestor Săhleanu, Alexandru Socaciu şi Emil Turtureanu. Îndată după constituirea sa comitetul a trimis mesaje de salut tuturor guvernelor aliate, iar la 9 iulie membrii săi au fost primiţi în mod oficial de către primul ministru Orlando. Pentru a da o expresie publică relaţiilor dintre comitetul român şi guvernul şi poporul italian, la 25 august 1918 s-a organizat în forul Traian un impunător miting

[45] *Ibidem*, p. 317.
[46] R. Seişanu, *op. cit.*, p. 317.

www.dacoromanica.ro

popular, la care, alături de populația Romei, au participat delegați din partea a 200 de orașe italiene și a 600 de asociații patriotice. În discursurile rostite cu acest prilej de primarul Romei, de senatorul Ruffini, de reprezentanta femeilor, Maria Rygier, și de profesorul Simion C. Mîndrescu, s-a relevat cu entuziasm solidaritatea italo-română și lupta comună a ambelor popoare pentru desăvîrșirea unității lor politice. O manifestație similară a avut loc la Torino, fosta capitală a Italiei, în ziua de 6 octombrie [47].

La 15 octombrie a apărut decretul guvernului italian pentru constituirea Legiunii române, formată din regimentele numite în mod simbolic Horia, Cloșca, Crișan. „Preferăm să murim în luptă — au declarat voluntarii din aceste regimente — decît să ne întoarcem sub jugul austro-ungar”. Unități din regimentul „Horia” au luat parte la marea ofensivă italiană declanșată la 26 octombrie în sectorul Vittorio-Veneto, pe urma căreia monarhia habsburgică, dușmanul secular al ambelor popoare, a cerut armistițiu [48].

Ca și prizonierii transilvăneni din Rusia, care s-au înrolat din propria lor inițiativă sub drapelele României pentru a lupta împotriva Austro-Ungariei, prizonierii din Italia, călăuziți de aceleași sentimente, au ținut și ei, alături de frații lor italieni, să ridice armele împotriva aceluiași dușman, pentru a contribui astfel la desăvîrșirea unității de stat a poporului român.

Ultimul act al emigrației transilvane înainte de Adunarea de la Alba-Iulia (18 noiembrie / 1 decembrie 1918) a fost declarația de la Iași a Comitetului național al românilor emigrați din Austro-Ungaria făcută la 6 octombrie 1918. Prin această declarație, care a precedat cu șase zile declarația votată la Oradea de Comitetul Partidului Național Român, se contesta monarhiei habsburgice dreptul de a se ocupa de soarta românilor din monarhia Austro-Ungară și se cerea ca întreg teritoriul revendicat de statul român, recunoscut și garantat prin tratatele de alianță cu puterile Antantei, să fie eliberat și unit cu patria-mamă. Declarația era semnată de istoricul Alexandru Lapedatu în calitate de președinte și de Octavian C. Tăslăuanu ca secretar [49].

★

Atît activitatea diplomatică din emigrație, cît și cea din timpul războiului și din anii neutralității, s-a desfășurat sub semnul aceleiași solidarități naționale, pentru aceleași idealuri, românii de pe ambele versante ale Carpaților neavînd, în virtutea originii comune, a teritoriului unitar și a identității de limbă și cultură, decît o singură dorință : aceea de a se manifesta cu toții ca români, de a avea un singur drapel, un singur stat, o singură țară : *România.*

Proclamarea ei reprezenta consecința logică a unui îndelungat proces, a cărui soluționare coincidea cu însăși deschiderea unei ere noi în istoria omenirii : *dreptul de autodeterminare al tuturor popoarelor.*

---

[47] Vezi pentru detalii asupra întregii activități din Italia Simion C. Mîndrescu, *În Franța și Italia pentru cauza noastră*, București, 1919.

[48] Vezi pentru activitatea legiunii Valeriu Pop, *La légion roumaine d'Italie*, în „Revue de Transylvanie”, Cluj, 1937, nr. 2, p. 141—166 ; D. Tuțu, *Voluntarii români din Transilvania în lupta împotriva puterilor centrale pentru eliberare națională și unitate (1916—1918)*, în „Studii”, 1968, nr. 6.

[49] *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, București, 1943, p. 22—23.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

RECUNOAŞTEREA PE PLAN INTERNAŢIONAL A DESĂVÎRŞIRII UNITĂŢII STATALE A ROMÂNIEI

DE

ELIZA CAMPUS

Istoriografia occidentală mai veche, ca şi cea mai nouă, a consacrat sute de tomuri etapei istorice a anilor 1918 — 1920.

Dacă o covîrşitoare majoritate de istorici consideră lupta naţionalităţilor, ca şi lupta pentru autodeterminare, ca fenomene destinate să încheie un proces istoric secular, există şi o minoritate adversară acestui punct de vedere. În lucrările de acest fel se exprimă fie o deschisă ostilitate pentru tratatele de pace, fie o vădită simpatie pentru anacronicul Imperiului habsburgic.

Dacă economistul John Maynard Keynes[1] a criticat în 1920, cu o anumită obiectivitate, clauzele economice ale tratatului de la Versailles, neavînd nici o obiecţie pentru prima parte a acestui tratat, unde era inserat pactul Societăţii Naţiunilor, nu la fel procedează istorici mai noi, ca Hans Herzfeld[2], care condamnă, în mod global tratatul, sau Werner Näf[3], care îl apreciază ca pe „un act monstruos". Alţi istorici însă, ca Th. Schreiber[4], Julius von Farkas[4bis], Huey Louis Kostanick[5], Stephen Borsody[6], îşi concentrează mai ales criticile doar în jurul tratatului de la Trianon.

---

[1] John Maynard Keynes, *Les conséquences économiques de la paix*, în „Nouvelle Revue Française", Paris, 1920.

[2] Hans Herzfeld, *Weltpolitik und Staatensystem von 1919 bis 1939*, în *Weltgeschichte der Gegenwart in zwei Bänden*, vol. II, Bern — München, Francke Verlag, 1963, p. 23 şi 24.

[3] Werner Näf, *Die Epochen der neueren Geschichte, Staat und Staatengemeinschaft*, vol. II, Aarau, Verlag H. R. Sauerländer & Co., 1960, p. 418.

[4] Th. Schreiber, *La Hongrie et la deuxième guerre mondiale*, în „Revue d'Histoire de la deuxième guerre mondiale", 1966, nr. 62, p. 2.

[4bis] Julius von Farkas, *Südosteuropa. Ein Überblick*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1955, p. 99.

[5] Huey Louis Kostanick, *The Geopolitics of the Balkans*, în *The Balkans in transition*. University of California Press, 1963, p. 7.

[6] Stephen Borsody, *The Triumph of Tyrany*, New York, The Macmillan Co., 1960, p. 16, şi 33.

„STUDII", tomul 21, nr. 6, p. 1165—1183, 1968.

www.dacoromanica.ro

Robert Kann, în schimb, vorbeşte cu simpatie de dubla monarhie, care, după el, nu s-ar fi prăbuşit niciodată, dacă nu ar fi intervenit războiul[7], iar Jacques Droz caută să definească natura şi meritele acestui stat supranaţional[8], apreciind că Europa centrală a fost, de-a lungul secolelor XIX — XX-lea „victima principiului naţionalităţilor, care a subminat progresiv în sînul popoarelor sentimentul unui destin comun"[9]. În sfîrşit, un alt număr de istorici, ca Robert Ergang, critică starea internă a statelor succesoare direct[10], state care nu au putut înlocui, susţine el, tradiţionala ordine a Imperiului habsburgic.

Adepţii principiului naţionalităţilor, cu mult mai numeroşi, dovedesc însă, ca nord-americanul Herbert J. Muller, că el a fost „o realitate vie a vieţii moderne internaţionale, consecinţă a unui veac de frămîntări"[11].

În lucrările unor oameni politici ca Oskar Iászi, care au luat parte activă la desfăşurarea vertiginoasă a evenimentelor de atunci, apare cu precizie faptul că Imperiul austro- ungar a căzut din cauza mişcării revoluţionare a naţionalităţilor[12].

Hugh Seton Watson[13], ca şi Pierre Renouvin într-o lucrare a sa din 1939,[14] constată dezintegrarea imperiului şi acţiunea de emancipare a naţiunilor oprimate. În 1964 istoricul francez ajunge însă la convingerea că „mişcările minorităţilor naţionale au avut o influenţă decisivă în prăbuşirea Austro-Ungariei"[15].

Acţiunea de dezintegrare efectuată de naţiunea română oprimată este, de asemenea, pe larg discutată în istoriografia occidentală. Dacă Robert Kann, într-o lucrare a sa din 1962, consideră că România „a fost un centru de atracţie unionist mai slab decît Italia"[16], Oskar Iaszi apreciază că, dimpotrivă, românii, partea cea mai numeroasă, considerîndu-se „succesorii populaţiei romane locuind în Dacia"[17], aveau o conştiinţă naţională şi o doctrină daco-romană, care îi îndemna cu putere la unirea cu România[18].

---

[7] Robert A. Kann, *The Habsburg Empire, a Study in Integration and Disintegration* The Center for Research on World Political Institutions of Phinceton University, U.S.A., 1957, p. 21.

[8] Jacques Droz, *L'Europe Centrale*, Paris, Payot, 1960, p. 8.

[9] *Ibidem*, 15.

[10] Robert Ergang, *Europe in our time*, D.C. Heath and Co., U.S.A. 1958, p. 259 şi 353.

[11] Herbert J. Muller, *Freedom in the Modern World*, New York, Harper et Row, Publishers, 1966, p. 348 şi 319.

[12] Oskar Iászi, *Magyarens Schuld, Ungarns Sühne*, München, Verlag für Kulturpolitik, 1923, p. 17.

[13] Hugh Seton Watson, *The East European Revolution*, New York, Frederik A Praeger, Publisher, 1961, p. 4—6.

[14] Pierre Renouvin, *La crise européenne, 1914—1918 et la grande guerre*, Paris, Felix Alcan, 1939, p. 601.

[15] Pierre Renouvin, *Les grands problèmes internationaux pendant la première guerre mondiale*, în *L'Europe du XIX-e et du XX e siècle*, vol. II, Milan, Marzorati, 1964, p. 785.

[16] Robert A. Kann, *Werden und Zerfall des Habsburger Reiches*, Graz Wien—Köln, Verlag Styria, 1962, p. 72.

[17] Oskar Iászi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, The Chicago, Illinois, U.S.A., University of Chicago Press, 1929, p. 397 şi 398.

[18] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

Aproape în acelaşi sens, sub forme diferite, pun problema Henry L. Roberts[19], Charles Seignobos[20], Egon Heymann[21], André Tibal[22]. Deşi cu anumite rezerve în problema naţionalităţilor, C. A. Macartney arată că românii voiau să se unească cu regatul[23], iar Peter F. Sugar apreciază că unirea cu România „era singura soluţie pentru (rezolvarea) problemei lor" [24].

Tratatele elaborate de Conferinţa păcii, aşa cum am arătat, au iscat multe discuţii în istoriografie.

S-a impus însă de la început ideea pe care Georges Clemenceau a scos-o în evidenţă în memoriile sale. El a dovedit că aceste tratate au gloria „de a fi conceput şi de a fi realizat parţial raporturi de echitate între popoare ostile unul altuia din cauza unor succesive violenţe istorice" [25]. Tratatele, afirma el, au meritul de a fi impus pur şi simplu „renunţarea la regimul de forţă pentru a instala în viaţa internaţională concepţii de drept susceptibile de dezvoltare" [26]. Aceeaşi idee este reluată de H. W. V. Temperley, care, referindu-se la tratatele de la Saint-Germain şi Trianon, accentuează caracterul revoluţionar al concepţiei, care a substituit ideea naţională vechilor principii sau principiilor dinastice[27]. Maurice Crouzet, deşi nu este atît de categoric ca englezul Temperley, afirmă că învingătorii sperau să elimine de pe scena istoriei conflictul naţionalităţilor prin eliberarea popoarelor subjugate din Europa centrală şi răsăriteană. În genere, consideră Crouzet, frontierele din 1920 „sînt, în ansamblul lor, cu mult mai conforme aspiraţiilor naţionale ale popoarelor, iar minorităţile naţionale, fără să dispară, sînt mult mai puţin numeroase decît în 1913" [28]. Pierre Renouvin, în cursul său universitar, susţine la rîndul său că, în profida diverselor entorse aduse principiului naţionalităţilor, în ansamblul lor, „tratatele din 1920 marcau un progres pe planul justiţiei" [29]. În genere, istoriografia occidentală, cu unele excepţii, apreciază că tratatele au introdus pe plan internaţional norme de drept, norme de echitate, satisfăcînd principiul naţionalităţilor.

---

[19] Henry L. Roberts, *Rumania, Political Problems of an agrarian State*, Londra, New Haven, Yale University Press, 1951.

[20] Charles Seignobos, *Essai d'une histoire comparée des peuples de l'Europe*, Paris, Rieder, 1938, p. 441—442.

[21] Egon Heymann, *Balkan, Kriege, Bündnisse Revolutionen*, Berlin, Junker und Dünnhaupt Verlag, 1938, p. 67.

[22] André Tibal, *La Roumanie*, Paris, ed. Rieder, 1930, p. 31 şi 32.

[23] C. A. Macartney, *The Independent Europe*, Londra, Macmillan & Co., Ltd.; New York, St. Martin's Press, 1962, p. 124.

[24] Peter F. Sugar, *The nature of the non Germanic Societies under Habsburg Rule*, în „Slavic Review", vol. XXII, 1963, nr. 1, martie, p. 27.

[25] Georges Clemenceau, *Grandeurs et misères d'une victoire*, Paris, Plon, 1930, p. 154—155.

[26] *Ibidem.*

[27] H. W. V. Temperley, *A history of the Peace Conference of Paris*, vol. IV, ed. Helder and Stoughton, Londra, p. 139.

[28] Maurice Crouzet, *L'Epoque Contemporaine, à la recherche d'une civilisation nouvelle*, Paris, Presses universitaires de France, 1957, p. 32.

[29] Jean-Baptiste Duroselle, *La France et l'Europe*, în *L'Europe du XIX-e et du XX-e siècle*, vol. II, Milan, Marzorati, 1964, p. 959 (citează pe Pierre Renouvin); Pierre Renouvin, Jean-Baptiste Duroselle, *Introduction à l'Histoire des relations internationales*, Paris, Armand Colin, 1964, p. 178.

www.dacoromanica.ro

Nu puţini sînt însă istoricii care merg şi mai departe, susţinînd că tratatele nu au făcut decît să recunoască în anii 1919 şi 1920 ceea ce popoarele au înfăptuit în 1918. Gotthold Rhode, de pildă, deşi este împotriva tratatelor, recunoaşte că unirea Transilvaniei cu România s-a făcut la 1 decembrie prin voinţa maselor populare[30]. Maxime Mourin afirmă categoric, referindu-se la actele istorice de unire ale românilor din dubla monarhie, că „ele erau fapte îndeplinite, pe care conferinţa păcii era invitată să le sancţioneze" [31]. Ideea de *fait accompli* ce trebuia doar recunoscut este susţinută de istorici ca Pierre Rain[32] sau Ifor L. Evans[33], ca şi de nord-americanii L.S. Stavrianos[34], Victor S. Mamatey[35] ş. a.

În vasta literatură istorică ce s-a elaborat în statele Europei centrale, ca şi în România, cu privire la opera patriotică săvîrşită de popoare în 1918, dovezile de acest sens abundă.

Incontestabil, delegaţia română se prezenta la Conferinţa de pace pentru a obţine recunoaşterea faptelor istorice îndeplinite.

★

În toamna şi iarna eroică a anului 1918, cînd prin voinţa unanimă a naţiunii luase sfîrşit procesul secular al desăvîrşirii unirii politice cînd convenţiile de armistiţiu[36] cu puterile centrale şi cu aliaţii lor deabia se încheiaseră, toate forţele ţării au înţeles că începea acum o altă fază a luptei, şi anume sancţionarea pe plan internaţional a operii patriotice ce se făurise.

Încă înainte de terminarea războiului apăruseră semne îmbucurătoare în acest sens, ca, de pildă, afirmaţiile din mesajul publicat la Washington de secretarul de stat Robert Lansing la 6 noiembrie 1918. În acest important document se afirma că „guvernul Statelor Unite se interesează de aspiraţiile poporului român, atît a aceluia din exterior, cît şi a aceluia din limitele regatului. A fost martorul luptelor, suferinţelor şi sacrificiilor românilor pentru cauza eliberării de sub jugul duşmanilor şi al opresorilor, în spiritul unităţii naţionale şi conform aspiraţiei românilor de pretutindeni" [37]. Guvernul Statelor Unite a simpatizat cu (aceste idei) şi va exercita o influenţă privind justele drepturi politice şi teritoriale ale poporului român. Asemenea idei,

---

[30] Gotthold Rhode, *Ostmitteleuropa und Südosteuropa*, în *Weltgeschichte der Gegenwart in zwei Bänden*, vol. I, Bern—München, Francke Verlag, 1962, p. 270.

[31] Maxime Mourin, *Histoire des relations européennes*, vol. I, Paris, Payot, 1962, p. 297.

[32] Pierre Rain, *L'Europe de Versailles*, în *L'Europe du XIX-e et du XX-e siècle*, vol. II, Milan, Mazorati, 1964, p. 825.

[33] Ifor L. Evans. *The agrarian Revolution in Rumania*, Londra, Cambridge at the University Press, 1924, p. 103 şi 104.

[34] L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453—1947*, New York, Holt Rinehart and Winston, 1961, p. 572.

[35] Victor S. Mamatey, *The United States and East Central Europe 1914—1918*, Princeton University Press, 1957, p. IX.

[36] *Documents 1918. Conventions d'armistice passées avec la Turquie, Bulgarie, l'Autriche-Hongrie, l'Allemagne, par les puissances alliées et associées*, Paris, Imprimerie Nationale, 1919.

[37] A.M.A.E., fond 71/1914—1918, dosar 302, radiotelegrama 3161 din 27 octombrie /9 noiembrie 1918 de la Legaţia din Paris, semnată Cretzeanu, către ministerul afacerilor străine, Iaşi. Transmite mesajul lui Robert Lansing, publicat la 6 noiembrie 1918 la Washington.

www.dacoromanica.ro

urmate imediat după încheierea armistiţiului de întrebări în legătură cu precizarea revendicărilor României[38], nu puteau decît să întărească ideea că sancţionarea pe plan internaţional a unităţii politice nu va întîmpina dificultăţi.

În acest scop acţiona şi Consiliul unităţii naţionale de la Paris, for recunoscut, ce reprezenta pe toţi românii.

În afară de consiliul unităţii naţionale, colonia română şi misiunea parlamentară, ca şi cea a universitarilor, duceau de asemenea o activitate susţinută, în această etapă din ajunul Conferinţei de pace. De pildă, la École Interalliée des Hautes Études Sociales, 16 rue de la Sorbonne, avea loc în fiecare marţi o conferinţă despre România, ţinută de oameni de prestigiu, ca Toma Ionescu, D. Hurmuzescu, D. Negulescu, V. Dimitriu, I. Cantacuzino, Tache Ionescu, N. Titulescu, E. Pangrati, C. Sipsom, C. Mille, Elena Văcărescu, O. Tafrali, I. Găvănescu ş. a.[39].

Primele două expuneri oficiale ale delegaţiei române la conferinţă au avut loc la 29 ianuarie şi la 1 februarie 1919[40]. În expunerea de la 1 februarie, primul delegat al României s-a referit şi la discursul preşedintelui Wilson din 27 septembrie 1918. Acesta afirmase că „soluţiile se nasc din natură însăşi şi din circumstanţele războiului; tot ceea ce oamenii de stat sau adunările pot face este de a le realiza sau de a le trăda"[41]. „Într-adevăr, a precizat reprezentantul României, chestiunea românilor s-a impus prin „însăşi natura sa" în ziua cînd principiile de justiţie, de independenţă şi de libertate a popoarelor au fost proclamate; ea s-a impus de asemenea, a subliniat el, prin circumstanţele războiului, cînd prin tratatul de la 17 august 1916 aliaţii s-au angajat să asigure românilor unitatea lor naţională"[42]. Apoi prezentînd actul de unire al Transilvaniei, Banatului, teritoriilor române din Ungaria şi proclamaţia de unire a Consiliului naţional germano-saxon de la Mediaş din 8 ianuarie 1919[43], primul ministru a ţinut să sublinieze că populaţia din aceste provincii şi-a exercitat dreptul suveran de a dispune de propriul său destin, exprimînd libera lor voinţă de a se uni cu România. Incontestabil că în acest discurs, referindu-se la opera patriotică săvîrşită în 1918, Ion I. C. Brătianu, fie că a vrut sau nu, a arătat implicit că tratatul din 1916 fusese depăşit prin voinţa unanimă pentru unire a naţiunii române[44].

Punctul asupra căruia a stăruit apoi primul delegat al României a fost respectarea integrală a tratatului din 1916.

---

[38] Ibidem, radiograma 7587 din 30 noiembrie 1918 de la Legaţia din Washington transmisă prin Paris, semnată Cretzeanu.

[39] A.B.C.S., fond Saint-Georges, CXC VIII/7, École Interalliée des Hautes Etudes sociales, 16 rue de la Sorbonne, Ciclul de conferinţe „La Roumanie".

[40] A.M.A.E., fond 71/1914, E 2, partea a II-a, Conferinţa păcii, *La Roumanie devant le Congrès de la paix. Ses revendications territoriales*, Mémoire présenté à la Conférence dans la séance du 29 Janvier 1919; mémoire présenté à la conférence dans la séance du 1-er Février 1919; Gh. I. Brătianu, *Acţiunea României în 1919*, Bucureşti, „Cartea românească", 1939, p. 47–49.

[41] A.M.A.E., memoriul citat de la 1 februarie 1919.

[42] Ibidem.

[43] Ibidem; Sherman-David Spector, *A study of the diplomacy of Ioan I. C. Brătianu*, New York, Bookman Association, 1962, p. 91 şi 92.

[44] Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 49, susţine în alte forme ideea depăşirii tratatului din 1916 considerîndu-l ca „o concesie" faţă de întinderea revendicărilor româneşti.

www.dacoromanica.ro

Tot atunci, el a căutat să clarifice cauzele care au determinat pacea silită de la București, reamintind că reprezentanții Antantei la Iași au recunoscut că o acțiune militară a României nu mai era posibilă în circumstanțele istorice din acea perioadă[45]. Guvernul a încunoștiințat atunci imediat pe aliați că va face totul pentru a menține armata în scopul reînceperii acțiunii militare la momentul oportun. S-a precizat că tot timpul pacea de la București a fost considerată ca „un arrêt de la lutte"[46] ce urma să reînceapă. Mărturie deplină era însuși faptul că nu s-a încetat nici o clipă colaborarea cu reprezentanții civili și militari ai aliaților, acreditați la Iași[47]. În orice caz s-au lămurit atunci pe deplin împrejurările ce au impus pacea de la București, pace ce nu a putut opri țara să reia armele chiar în momentul cînd aliații au cerut intervenția militară a României.

★

Pe la mijlocul lunii aprilie, Consiliul celor patru a început să se ocupe de tratatul cu Austria, deoarece terminase aproape lucrările pentru cel cu Germania[48]. În mai a dat apoi dispoziții pentru redactarea clauzelor militare, navale și aeronautice, iar la 11 mai Consiliul suprem de război s-a și întrunit pentru a discuta părțile efectuate[49]. În tot timpul acesta, alte comisii au inclus în textul tratatului ideea de a proteja minoritățile[50], precum și chestiuni importante ca aceea a recunoașterii noilor state naționale[51].

Lucrările din comisii se desfășurau însă fără ca România și celelalte state interesate să fie întrebate sau consultate, fapt relevat în memoriile sale și de Steed, cunoscutul prieten al statelor naționale[52].

De altfel, tot în cursul lunii mai, Consiliul celor patru a mai luat hotărîri în dauna statelor mici, utilizînd aceeași metodă de a nu le consulta, ceea ce, bineînțeles, observă H. W. Temperley, a produs o rezistență a acestora[53]. La 15 mai, de pildă, el, a decis dezarmarea statelor învinse din Europa centrală, considerînd că aceeași măsură trebuia să se aplice și țărilor prietene cu puterile aliate și asociate[54]. De asemenea atît Wilson, cît și Lloyd George apreciau că noile state naționale sau

---

[45] A.M.A.E., fond 71/1914, E 2, memoriul citat de la 1 februarie 1919 ; A.I.C., fond Casa regală, dosar 92 1918, memoriul atașatului militar francez care a venit la București în iulie 1916. Memoriul este deci al colonelului Déprès.

[46] A.M.A.E., fond 71/1914, E 2, memoriul citat de la 1 februarie 1919.

[47] Ibidem.

[48] H.W.V. Temperley, *op.cit.*, vol. IV, p. 130.

[49] *Ibidem*, p. 142.

[50] *Ibidem*, p. 137.

[51] *Ibidem*, p. 129.

[52] Henry Wickham Steed, *Mes souvenirs 1914–1922*, vol. II, ed. Plon, Paris, 1927, p. 256.

[53] H.W.V. Temperley, *op. cit.*, vol. IV, p. 14.

[54] Paul Mantoux, *op. cit.*, vol. II, p. 83.

www.dacoromanica.ro

cele ce-și desăvîrșiseră unitatea trebuiau „să răspundă pentru o parte din reparațiile ce ar fi trebuit plătite de Austro-Ungaria, calculîndu-se în proporție cu teritoriile primite"[55].

Cu același prilej s-a considerat că problemele importante interesînd direct țara, incluse, desigur, în tratatul cu Austria, trebuiau examinate cu mare atenție. De aceea el a făcut demersuri în scopul de a cunoaște textul tratatului măcar cu patruzeci și opt de ore înainte de convocarea delegației austriace[56]. Delegația română nu a fost însă în posesiunea întregului text decît în seara de 30 mai, adică în seara ce preceda ziua destinată observațiilor. Cu toate acestea, studiind cu minuțiozitate conținutul proiectului de tratat, delegația a fost în măsură la 31 mai 1919 să prezinte importante observații de fond[57].

Principalele obiecții s-au concentrat însă în jurul articolului 5, partea a treia, secția a patra, referitor la regimul minorităților[58]. Primul delegat a ținut mai întîi să reproducă întocmai textul scrisorii ce a adresat la 27 mai către Ph. Berthelot[59], președintele Comisiei însărcinate de a determina natura garanțiilor ce se acordau minorităților. În această scrisoare erau delimitate cu precizie principiile care guvernau politica de stat suveran a României. Țara, se arăta, asigură egalitate în drepturi, libertăți politice și religioase tuturor cetățenilor. România, se preciza, este gata să accepte orice fel de dispoziție pe care orice alt stat membru al Societății Națiunilor ar admite-o pe teritoriul său în acest domeniu[60] (al minorităților). Altfel, „în nici un caz", a declarat primul ministru, „România nu va admite intervenția guvernelor străine în acțiunea de aplicare a legilor sale interne"[61], căci ea nu ar putea subscrie la stipulări care ar limita drepturile sale de stat suverane[62]. De altfel, s-a precizat, România consideră că „drepturile statelor sînt aceleași pentru toate"[63], de aceea ea „nu ar suporta un regim special de care alte state suverane nu ar fi atinse"[64]. Or, textul articolului 5 din tratat contravenea tocmai acestor principii, căci prevedea următoarea obligație: „România aderă la inserțiunea într-un tratat cu principalele puteri aliate și asociate a dispozițiunilor pe care aceste puteri le vor judeca necesare pentru a ocroti în România interesele locuitorilor care diferă de majoritatea populației prin rasă, limbă sau religie"[65].

---

[55] *Ibidem*, vol. II, p. 168.

[56] A.M.A.E., fond 71/1914, E 2, partea a II-a, Conferința păcii, *La Roumanie devant le Congrès de la paix*, 1 iulie 1919; Gh. I. Brătianu, *op.cit.*, p. 75–76.

[57] A.M.A.E., Ibidem, fond Casa regală, *Traité de paix avec l'Autriche*, observații făcute de delegația română la 31 mai 1919; anexa I a memoriului.

[58] Ibidem, anexa B; art. 5, partea a III-a, secția a IV-a a tratatului cu Austria.

[59] Ibidem. Prin scrisoarea de la 27 mai 1919, Brătianu răspundea unei scrisori ce-i fusese trimisă de Ph. Berthelot la 23 mai 1919.

[60] Ibidem.

[61] Ibidem.

[62] Ibidem.

[63] Ibidem.

[64] Ibidem.

[65] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

Incontestabil că nici un stat suveran nu putea consimți la o asemenea imixtiune în treburile interne. Delegația română a propus în consecință un text conform situației de stat independent și suveran, și anume: „România acordă tuturor minorităților de limbă, rasă și religie locuind în interiorul noilor frontiere drepturi egale cu ale celorlalți cetățeni români"[66].

Dar anexa C a memoriului înaintat și susținut la 31 mai, conținea și alte puncte ale articolului 5, tot atît de nejustificate, tot atît de neadecvate ca și cele cu privire la protejarea minorităților. Textual, aliații cereau ca România să adere de asemenea „la inserțiunea într-un tratat cu principalele puteri aliate și asociate a dispozițiunilor pe care aceste puteri le vor socoti necesare spre a ocroti libertatea tranzitului și un regim echitabil pentru comerțul celorlalte națiuni" [67]. De data aceasta, imixtiunea se iniția într-un alt domeniu, vizînd la știrbirea drepturilor suverane ale statului în importantul sector al economiei naționale. Delegația română a arătat atunci că „va accepta toate dispozițiile de ordin general ce Societatea Națiunilor va edicta și care se vor aplica tuturor statelor membre ale acestei ligi; va accepta de asemenea dispozițiile diferitelor comisii speciale ale conferinței de pace la care delegații României ar adera" [68]. În sfîrșit, ultima obiecție, al cărei conținut se găsește în anexa E a memoriului, se referea la prevederea, neconformă cu dreptul internațional, „de a plăti valoarea bunurilor și a proprietăților ce au aparținut fostei Austro-Ungarii sau noii Austrii, bunuri care se găsesc pe teritoriul României" [69].

După ce a ascultat protestul delegației României la această importantă ședință plenară, Clemenceau, în calitatea sa de președinte, a luat cuvîntul, voind să netezească oarecum terenul. „Nu voim să umilim pe nimeni — a remarcat el — dacă propunem un drept de control, nu al guvernelor, ci al Societății Națiunilor" [70]. Numai că primul ministru român a putut foarte repede să dovedească că în text era vorba de marile puteri și nu de Societatea Națiunilor. Atunci Clemenceau a replicat că „nu crede că ar fi umilitor pentru România să primească sfaturi de la Franța, Marea Britanie, Statele Unite și Italia" [71]. Delegatul României a relevat atunci faptul că vorbește în fața puterilor aliate și asociate „care au luptat pentru a stabili, între alte drepturi, și pe acela al egalității între statele mari și mici" [72]. Vede însă că azi se tinde la stabilirea unui principiu al unor „clase diferite"[73] în ceea ce privește suveranitatea statelor, căci Serbia și România sînt tratate altfel decît Italia. „În numele României — a declarat el — nu pot admite un astfel de principiu" [74]. De asemenea a adău-

[66] Ibidem.
[67] Ibidem.
[68] Ibidem.
[69] Ibidem.
[70] Ibidem.
[71] Ibidem.
[72] Ibidem.
[73] Ibidem.
[74] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

gat că nu poate admite nici „sfaturi înscrise în prevederile tratatelor sub formă de angajamente precise de la guvern" [75]. Imediat a luat cuvîntul și Wilson, care a afirmat că nu este vorba de control, ci de răspunderea statelor mari care au dus greul războiului[76]. El a conchis însă că „responsabilitatea fiecărui stat, indiferent de întinderea lui, rămîne întreagă atunci cînd e vorba de independența și de securitatea sa"[77]. S-a putut crede, așadar, o clipă că argumentele logice ale primului ministru român au fost convingătoare pentru Consiliul celor patru. Dar la ședința de la 31 mai a acestui consiliu nu s-a schimbat nimic față de cele decise la 28 mai[78]. Dimpotrivă, chiar Clemenceau a propus ca textul să rămînă așa cum e, iar Wilson a încheiat subliniind că trebuie „să insistăm asupra dreptului nostru de a interveni în această chestiune" [79]. La 2 iunie, cînd delegațiile au fost convocate la Saint-Germain ca să asiste la înmînarea proiectului către Austria, reprezentanții României au putut constata că textul articolului 5 nu fusese cu nimic modificat[80]. Din nou în fața inamicului, delegația română a rămas rezervată, dar a depus imediat un protest la secretariatul conferinței, menționînd că-și menține atît rezervele, cît și propunerile conținute în declarația de la 31 mai 1919[81].

O zi mai tîrziu, Consiliul celor patru remarca că atît rezerva Serbiei[82], cît și cea a României, continuau să facă vulnerabil tratatul cu Austria, dar nici nu se gîndeau să amendeze textul care provocase aceste rezerve[83]. De asemenea, cu toate că experții arătau că noile state naționale din Europa centrală refuză să plătească reparații pentru teritoriile ce se eliberaseră de sub jugul austro-ungar, cei patru perseverau în ideea de a le pune la contribuție[84]. Tot atît de dificilă se prezenta în împrejurările de atunci ideea dezarmării. Convocate la 5 iunie în fața Consiliului suprem[85], cele patru delegații au expus motivele pentru care țările lor nu puteau dezarma, ținîndu-se seama de situația ce se crea Austriei prin tratatul de pace. Vesnič și-a îngăduit chiar să pună întrebarea : „Cum se poate ca problema să se pună deopotrivă pentru aliați ca și pentru învinși ?"[86]. Reprezentantul României a ridicat principiul că numai Societatea Națiunilor poate reglementa această spinoasă problemă, căci „a o reglementa în afara ligii înseamnă a o reglementa doar parțial"[87]. Apoi a ținut să-și spună părerea într-o chestiune care supăra toate cele

---

[75] Ibidem.
[76] Ibidem.
[77] Ibidem.
[78] Paul Mantoux, *op.cit.*, vol. II, p. 239—241.
[79] *Ibidem*, p. 261, 262.
[80] A.M.A.E., fond 71/1914, E 2, partea a II-a, *La Roumanie devant le Congrès de la paix* ; A.I.C., fond Casa regală, dosar 43/1919, *Traité de paix avec l'Autriche.*
[81] Ibidem.
[82] Ivo J. Lederer, *Yougoslavia at the Paris Peace Conference. A Study in Frontier Making,* Yale University Press, 1963, p. 225.
[83] Paul Mantoux, *op.cit.*, vol. II, p. 288.
[84] *Ibidem*, vol. II, p. 294—295.
[85] *Ibidem*, p. 313—320 ;
[86] *Ibidem*, p. 314.
[87] *Ibidem*, p. 315.

www.dacoromanica.ro

patru state naţionale. ,,Cuvintele — a observat el — sfîrşesc adesea prin a crea situaţii concrete. Nu trebuie să vă ataşaţi prea mult—a continuat el adresîndu-se consiliului celor patru—de expresia care a fost găsită comodă şi anume a statelor ,,cu interese limitate". Este adevărat că există state cu influenţe limitate, dar interesele lor se extind cu mult mai departe decît se poate vedea pe o hartă" [88]. În ceea ce priveşte România, a declarat primul delegat, ,,îi este imposibil să accepte o limitare a forţelor sale armate ce ar fi calculată numai în raport cu Austria" [89]. Argumentele aduse apoi metodic de acesta, ca şi de şefii celorlalte delegaţii, au impresionat, căci Clemenceau a afirmat: ,,Observaţiile statelor din Europa centrală îmi par justificate din toate punctele de vedere. Cred că acum sîntem cu toţii de acord"[90]. Cu toate acestea faptul că au fost obligaţi să-şi revizuiască unele hotărîri a iritat pe cei patru. Factorul subiectiv, care avusese şi pînă atunci un rol destul de mare, a ieşit în evidenţă în discuţia lor de la 6 iunie. Antipatia pentru delegatul ţării a fost exprimată deschis. Clemenceau a observat că ,,ei sînt foarte susceptibili"[91], adăugînd că Brătianu ar părăsi puterea. Lloyd George a replicat: ,,Nu sînt prea afectat. Aş vrea să văd aici pe Tache Ionescu sau un alt om care să se plaseze pe un punct de vedere occi dental" [92].

Situaţia s-a încordat şi mai mult cînd la 10 iunie Consiliul celor patru a convocat din nou delegaţiile statelor naţionale din Europa centrală pentru a discuta frontierele cu Ungaria. Deciziile Comisiei teritoriale fuseseră supuse Consiliului miniştrilor de externe ai marilor puteri, iar statele direct interesate, ca de obicei, nu fuseseră consultate. Reprezentanţii României au arătat că nu cunosc nimic despre această importantă chestiune. Primul ministru român a remarcat chiar, cu o anumită malitiozitate, că ,,nu am ştiut niciodată nimic despre deciziile ce se iau în legătură cu această problemă decît prin intermediul ziarelor" [93].

La 13 iunie însă, chiar dictatorialul Consiliu al celor patru a fost obligat să dea înapoi după ce ministrul de externe al Angliei, Balfour, le-a expus în felul său situaţia frontierei fixate. Graniţele stabilite sînt bune în timp de pace, a subliniat el. ,,Sînt însă unele linii de cale ferată care traversează de mai multe ori aceste frontiere" [94]. Regimul lor de funcţionare ar putea fi uşor reglementat în timp de pace, dar nu şi în timp de război. Cînd unele obiecţii i-au fost aduse de Wilson, Balfour a trebuit să adauge în sprijinul argumentării sale tocmai motivul pentru care delegaţia română nu acceptase linia ce se trasase. El a declarat textual: ,,Nu o să repuneţi doar populaţia română sub dominaţia maghiară"[95]. ,,Nu — a răspuns în sfîrşit Lloyd George —, în cazuri de dubiu am rezolvat întotdeauna în favoarea amicilor noştri;

---

[88] *Ibidem.*
[89] *Ibidem.*
[90] *Ibidem*, p. 318.
[91] *Ibidem*, p. 332.
[92] *Ibidem.*
[93] *Ibidem*, p. 370.
[94] *Ibidem*, p. 396.
[95] *Ibidem*, p. 416.

www.dacoromanica.ro

sînt în acest caz posibile modificări"[96]. Consiliul ajunsese, așadar, singur la ideea de a face modificări, convingîndu-se că românii aveau dreptate. Dar tot atît de sigur era faptul că cei patru nu voiau să-i dea vreo satisfacție României. Primul ministru își dădea seama de întreaga situație ce se crease. De aceea, după ce la 28 iunie și-a pus semnătura pe tratatul cu Germania, luînd parte la solemnitatea ce a avut loc în istorica Sală a oglinzilor de la Versailles, a părăsit Parisul la 2 iulie 1919.

Puterile aliate și asociate, care oficial proclamaseră egalitatea între statele mari și mici, creînd împreună cu ele Societatea Națiunilor, nu puteau să părăsească însă ușor, în practică, vechiul sistem dictatorial de a-și impune voința de mare putere. Lucrările Consiliului celor patru dovedeau cu prisosință această stare de fapt.

România avea să se izbească, așadar, încă de multe dificultăți, dar pînă la urmă a ajuns, pas cu pas, să-și impună punctele de vedere, consimțind să facă concesii mici pentru a cuceri esențialul. La începutul lunii iulie, la Paris, au început să se producă și unele lucruri pozitive[97].

Tot atît de adevărat este și faptul că Franța începuse să sprijine deschis punctele de vedere românești și că multe personalități de seamă au vorbit în favoarea ei în fața Consiliului Suprem[98]. Climatul pentru România în acest for al conferinței se mai ameliorase, cu atît mai mult cu cît, alarmat de progresul revoluției sovietice din Ungaria, Consiliul celor patru acceptase în principiu la 11 iulie planul militar al lui Foch, cerînd colaborarea armatei române[99] și a celorlalte state naționale din Europa centrală. În august, atmosfera s-a înveninat însă din nou producîndu-se noi fricțiuni.

Incontestabil că toate acestea nu erau de loc prielnice pentru discuțiile ce se purtau în comisii în jurul proiectelor de tratate cu Ungaria și cu Austria. De pildă, în Comisia economică, E. Pangrati[100], reprezentantul României, lupta din greu pentru a îndepărta din textul tratatului cu Austria puncte ce lezau interesele României. Astfel fuseseră făcute modificări la articolul 232 alin. *a* și *k*, și la articolele 262, 267 și 270, fără ca reprezentanții României să fie consultați. În consecință, delegația economică română cerea comisiei să revină asupra punctului ce interzicea lichidarea bunurilor inamice din teritoriile elibe-

---

[96] *Ibidem.*

[97] A.I.C., fond Casa regală, dosar 49/1919, Conférence de la paix, Secrétariat général, scrisoarea din 2 iulie 1919 către delegația română.

[98] A.M.A.E., fond 71/1914, E 2, partea a II-a, Conferința păcii, telegramă din 4 iulie 1919 de la Legația din Paris, semnată colonel Toma Dumitrescu, către I.I.C. Brătianu, București.

[99] A.I.C., fond Casa regală, dosar 47/1919, Délégation de la Roumanie à la Conférence de la paix, Séance du Conseil supreme des Puissances alliées et asociées du 11 Juillet 1919; A.B.C.S., fond Saint-Georges, dosar 497, telegrama 173 din 15 ianuarie 1922 de la Legația din Roma, semnată Lahovary, către Ministerul de Externe, București.

[100] A.B.C.S., fond Saint-Georges, CXCVIII/7, notă din 11 aprilie 1919, semnată I.I.C. Brătianu, către Ermil Pangrati. www.dacoromanica.ro

rate [101], căci această clauză, fiind admisă în tratatul cu Germania, însemna să se introducă două moduri diferite de procedură față de aceiași inamici[102]. În plus se arăta că nu numai Germania a lichidat bunuri comune aliate în România ocupată, ci și Austro-Ungaria. Era firesc, așadar, ca ea să suporte același regim ca și Germania[103].

În genere, tratatul cu Austria, cu toate dificultățile ce prezenta, ar fi putut fi semnat dacă s-ar fi produs modificări în articolul 5, ca și în preambul. Delegația Română se situa pe poziția de a refuza semnarea lui în cazul că punctele menționate nu ar fi fost amendate[104]. În august și la începutul lunii septembrie și-a menținut poziția[105], trimițînd unele mici modificări la textul declarației de refuz.

În septembrie, tensiunea dintre conferința de pace și guvernul român crescuse, alimentată fiind și de fricțiunile dintre reprezentanții puterilor aliate și asociate de la Budapesta și reprezentanții României, ceea ce a avut drept urmare o notă foarte drastică[106], semnată de Clemenceau, ca președinte al conferinței, la 5 septembrie. Cea mai dură poziție împotriva României au avut-o atunci reprezentanții Statelor Unite[107]. Ei reproșau Franței că nu admite măsuri riguroase împotriva acestui stat și că încurajează rezistența României[108]. Adevărul era că opinia publică franceză era în favoarea României și că la 5 septembrie, cînd Franklin Bouillon a vorbit în Cameră în termeni călduroși despre România, Camera a aplaudat și s-a strigat: „Vive la Roumanie!" [109].

Toate aceste semne de simpatie nu au putut însă să convingă conferința ca România să semneze tratatul fără articolul 60 privitor la minorități, tranzit și comerț[110]. La 9 septembrie, Clemenceau a răspuns în numele conferinței că tratatul trebuie semnat în ansamblu sau de loc[111].

---

[101] Ibidem, XCII/2, Conférence de la paix, Délégation roumaine à la Commission Économique, memoriu de la finele lunii august, semnat E. A. Pangrati.

[102] Ibidem.

[103] Ibidem.

[104] A.M.A.E., fond 71/1914, E 2, partea a II-a, Conferința păcii, text din 21 iulie 1919, semnat de I.I.C. Brătianu, către Mișu, Paris.

[105] Ibidem, telegramă din 25 august 1919, semnată Brătianu, către N. Mișu, Paris; telegramă din 26 august 1919, semnată Brătianu, către N. Mișu, Paris; scrisoare din 2 septembrie 1919, semnată Brătianu, către N. Mișu, Paris.

[106] Ibidem, notă din 5 septembrie 1919, semnată G. Clemenceanu, I. L. Polk, A. Jean Balfour, către guvernul român, București.

[107] Ibidem, telegramă din 4 septembrie 1919 de la Legația din Paris, semnată V. Antonescu, către I. I. C. Brătianu, București.

[108] Ibidem, telegramă din 3 septembrie 1919 de la Legația din Paris, semnată V. Antonescu.

[109] Ibidem, telegramă din 5 septembrie 1919 de la Legația din Paris, semnată Victor. Antonescu, către I. I. Brătianu.

[110] Ibidem, adresă din 8 septembrie 1919, semnată N. Mișu, către Georges Clemenceau, președintele Conferinței de pace.

[111] Ibidem, adresă din 9 septembrie 1919, semnată G. Clemenceau, către N. Mișu.

www.dacoromanica.ro

În aceeași zi, delegația română a depus un memoriu la secretariatul conferinței, motivîndu-și refuzul[112] pe baza acelorași argumente invocate la 31 mai. La 10 septembrie s-a semnat la Saint-Germain tratatul cu Austria fără România și fără Serbia, care ceruseră o amînare[113]. Guvernul francez și Clemenceau însuși insistaseră mult[114] ca ceilalți aliați să primească soluția propusă de România, dar neînduplecarea americanilor nu permisese o atare ieșire din impas. Atmosfera era din ce în ce mai încărcată, cu atît mai mult cu cît la 11 septembrie sosise la București, ca trimis al conferinței, sir George Clerk[115] pentru a găsi o soluție în chestiunea fricțiunilor ce se iviseră la Budapesta între aliați și România.

În următoarele două luni, relațiile dintre conferință și România nu s-au modificat decît cu multă greutate. Marile puteri, și îndeosebi Statele Unite, voiau să-și impună voința. România, stat mic, nu putea invoca în sprijinul său decît voința unanimă a populației din provinciile ce se uniseră cu vechiul regat din 1918 și, în genere, principiile de drept internațional care constituiau fundamentul Societății Națiunilor[116].

În această etapă grea, Franța a fost din nou alături de România. Un bun prieten a lui Take Ionescu, care prilejuise în casa sa o întîlnire între N. Mișu și ministrul de externe, Stephen Pichon, îi scria omului de stat român: „Cred că opinia publică de la dv. își va da seama de tot curajul și de tot devotamentul ce purtăm României pentru ca presa și delegații noștri să continue să susțină la conferință drepturile țării dv." [117]. Într-adevăr, la 19 septembrie, în aplauzele Camerei, deputatul Louis Marin a blamat atitudinea conferinței față de România[118]. În Franța erau mulți cei ce considerau că atît Consiliul suprem, cît și Conferința păcii își depășiseră rolul[119], vrînd să conducă Europa.

În țară, unii oameni politici se adresau lui Take Ionescu. Astfel, la 15 septembrie, Octavian Goga îi scria că „trebuie să se alcătuiască un guvern de prestigiu care va relua legăturile cu aliații, alături de care va trebui să mergem și mai departe" [120]. „Ca ultimă consecință — sublinia el — eu cred în necesitatea iscălirii, fiindcă din o mie de mo-

---

[112] Ibidem, memoriul României din 9 septembrie 1919 către Conferința de pace.

[113] Ibidem, telegramă din 10 septembrie 1919, semnată N. Mișu, către I. I. C. Brătianu.

[114] Ibidem, telegramă din 10 septembrie 1919 de la Legația din Paris, semnată V. Antonescu, către Brătianu.

[115] Ibidem, *Projet de rapport que sir George Clerk avait l'intention d'envoyer à la conférence, 13 septembrie 1919.*

[116] A.B.C.S., fond Saint-Georges, CXCVIII/7. În ianuarie 1919 s-a format la Paris „Association Roumaine pour la Constitution de la Société des Nations".

[117] Ibidem, VIII/7, scrisoare din 22 august 1919 către Take Ionescu, semnată indescifrabil, din localitatea Ker-Aël en Fouesnant, Finistère; autorul este prieten cu Pichon, ministrul de externe al Franței.

[118] A.M.A.E., fond 71/1914, E 2, partea a II-a, telegramă din 20 septembrie 1919 de la Legația din Paris, semnată V. Antonescu.

[119] Ibidem, radiogramă din 20 septembrie 1919 de la Legația din Paris, semnată V. Antonescu.

[120] A.B.C.S., fond Saint-Georges, VIII/7, scrisoare din 15 septembrie 1919, semnată Octavian Goga, către Take Ionescu.

www.dacoromanica.ro

tive nu văd posibilitatea şi utilitatea unei politici de rezistenţă" [121]. Conchidea, arătîndu-i: „Mai mulţi colegi de-ai mei * cred la fel. Nu este exact deci că ar fi lumea de aici solidară pentru continuarea unei politici de rezistenţă" [122]. La fel gîndeau şi alţi oameni politici din Transilvania. Astfel T. Mihali îi scria încă în august în acest sens lui Iancu Flondor, exprimînd ideea că o continuare a rezistenţei poate avea urmări grave[123]. De asemenea Nicolae Titulescu analiza într-o scrisoare a sa[124] elementele care îl separau de politica lui I. I. C. Brătianu şi a adepţilor săi, exprimîndu-şi acordul cu Take Ionescu. „Pentru d-ta — conchidea el — politica nu este arta societăţii de a dura?" [125].

Indirect soseau tot atunci îndemnuri de a se iscăli tratatul cu Austria. La 17 septembrie, Langa-Răşcanu, ministrul României la Belgrad, informa asupra unei discuţii cu mareşalul palatului, discuţie care oglindea în fond punctul de vedere al cercurilor conducătoare din acel stat. „În afară de gravele consecinţe ce ar decurge din nesemnare — îi arăta acesta ministrului României —, motivele noastre de a refuza semnătura ar constitui şi o puternică lovitură pentru Societatea Naţiunilor" [126]. De la Roma, Lahovary, ministrul acreditat în Italia, informa de asemenea că Tittoni, ministrul de externe, îndemna România să semneze tratatul de la Saint-Germain, adăugînd că ea, România, „va fi de acum înainte, pivotul politicii italiene în Orientul" [127] Europei.

În octombrie, cabinetul generalului Artur Văitoianu, care se remaniase, nu găsise încă noi mijloace politice pentru a se înţelege cu aliaţii.

În timpul acesta, deşi sir George Clerk informase cu imparţialitate conferinţa despre punctul de vedere românesc, menţionînd că nu se ţine seama suficient de situaţia de aliată a României[128], Consiliul suprem continua să aibă aceeaşi atitudine, insistînd pentru semnarea tratatului cu Austria fără nici o modificare. În consecinţă, N. Mişu dădea indicaţii legaţiei din Paris şi generalului Coandă[129], delegat la conferinţa păcii, de a face toate eforturile pentru găsirea tuturor mijloacelor de convingere în scopul de a lămuri concret conferinţa şi guvernele marilor puteri despre starea de spirit din România privind tratatul cu Austria.

---

121 Ibidem.

122 Ibidem.

123 Ibidem. Dr. T. Mihali adresa de la Dej, la 22 august 1919, o scrisoare lui Iancu Flondor, Bucureşti.

124 Ibidem, scrisoare din 10 august 1919 de la Paris, semnată N. Titulescu, către Take Ionescu.

125 Ibidem.

126 A.M.A.E., fond 71/1914, E 2, partea a II-a, dosar 32, telegrama 415 din 17 septembrie 1919, de la Legaţia din Belgrad, semnată Langa Răşcanu.

* Octavian Goga lucra atunci în Consiliul dirigent la resortul de propagandă.

127 Ibidem, dosar 517/, vol. III, telegrama 1652 din 19 septembrie 1919, de la Legaţia din Roma, semnată Lahovary.

128 A.I.C., fond Casa regală, dosar 53/1919, raport 249 din 25 octombrie 1919, semnată C. Diamandy, înalt comisar al guvernului român la Budapesta.

129 A.B.C.S., fond Saint-Georges, X, scrisoare din 5 noiembrie 1919 către V. Antonescu şi generalul Coandă, semnată N. Mişu.

www.dacoromanica.ro

Răspunzînd notelor adresate României de puterile aliate la 28 noiembrie[130], guvernul a fost obligat să arate din nou că România nu a putut să intre imediat în război deoarece de-abia la 17 august 1916 aliații au recunoscut drepturile sale legitime privind desăvîrșirea unității statale. Reluînd apoi istoricul desfășurării războiului, în notă se reamintea că intrarea României în război a obligat armatele inamice să retragă patruzeci de divizii de pe diferite fronturi, și în special de pe cel de la Verdun, și că a permis totodată consolidarea armatei de la Salonic, ca și a aceleia ruse[131]. În sfîrșit pentru a răspunde altui reproș, nota evoca faptul că „imposibilitatea unei acțiuni continue din partea României a fost recunoscută în scris de reprezentanții aliaților și ai Statelor Unite în România la începutul anului 1918[132]. În schimb, se observa în documentul menționat, țara și-a menținut armata și a reînceput operațiile atunci cînd puterile aliate și asociate i-au cerut-o, în ciuda declarației inamicilor că România va fi jefuită de trupele lor în retragere, declarație ce a fost, de altfel, executată întocmai[133]. În încheierea notei se afirma că tratatul cu Austria va fi semnat, dacă Consiliul suprem ar accepta o declarație scrisă de care ar lua act în răspunsul său către guvernul român. În menționata declarație, România urma să precizeze că „nu înțelege să adere la acele clauze ce ar putea să atingă suveranitatea și independența sa de stat" [134].

Conferința, drept răspuns, a dat un termen ultimativ pentru semnarea tratatului pînă la 5 decembrie.

Guvernul Vaida-Voievod[135] a izbutit, între timp, să obțină înlăturarea preambulului și a articolelor 10 și 11 din tratatul minorităților[136], astfel încît se putea semna acum tratatul de la Saint-Germain[137], ca și celelalte tratate. După ce la 9 decembrie tratatul cu Austria și tratatul minorităților au fost semnate presa din diferite state aliate a arătat că s-au satisfăcut, în sfîrșit, revendicările României. Astfel, importantul ziar „The New York Herald" publica la 11 decembrie un articol „relevînd faptul că aliații au recunoscut ca juste susceptibilitățile naționale ale României în privința minorităților[138].

Într-adevăr, înaltele principii de drept internațional triumfaseră. Recunoscîndu-se într-un document oficial dreptul popoarelor de a dispune de propriul lor destin, se sancționa, de fapt, momentul istoric care în decembrie 1918 încununase desăvîrșirea unității de stat a României.

---

[130] A.B.C.S., fond Saint-Georges, XCVII/6, Ministère des Affaires Etrangères, Bucarest le 28 nov. 1919, *Note du gouvernement roumain*; notă din 30 noiembrie 1919 către generalul Coandă.

[131] Ibidem.

[132] Ibidem.

[133] Ibidem.

[134] Ibidem.

[135] Spector, *op.cit.*, p. 209—213.

[136] V. V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României, noiembrie 1919 — martie 1920*, Sibiu, „Tipografia Poporului", 1925, p. 32 și 211—214.

[137] A.B.C.S., fond Saint-Georges, XCVII/6, nota 18516 din 7 decembrie 1919 către Legația din Paris, semnată Al. Vaida-Voievod; *Traité de Saint-Germain*, Paris, Berger-Levrault, 1919.

[138] „The New York Herald" din 11 decembrie 1919, articolul *Having Won Concessions, Rumania Signs Treaties.*

www.dacoromanica.ro

În asemenea condiţii, lucrările pentru încheierea tratatului de la Trianon au prezentat cu mult mai puţine dificultăţi. Factorul subiectiv a jucat şi el un rol. Îndepărtarea lui Ion I. C. Brătianu a produs o satisfacţie în Consiliul celor patru, încît guvernului parlamentar Vaida-Voievod i s-a uşurat cu mult situaţia la Conferinţa păcii. Pe de altă parte, frontiera care fusese acceptată de Consiliul suprem la 13 iunie 1919, fusese publicată[139], astfel încît asupra acestei chestiuni se puteau ridica cel mult unele mici modificări de detaliu. De altfel la 12 octombrie 1919, Conferinţa păcii a trimis o notă specială în acest sens României[140].

Delegaţia română la conferinţa păcii, a avut, aşadar, condiţii care i-au îngăduit să poată activa în mod pozitiv încă din primele luni ale anului 1920. În această perioadă s-au strîns şi mai mult legăturile dintre România, Cehoslovacia[141] şi regatul sîrbilor-croaţilor şi slovenilor[142], ceea ce a dat o întreită valoare eforturilor depuse pentru încheierea mai grabnică a tratatului de la Trianon.

Delegaţia română a obţinut prin discuţiile ce a avut la Londra atît sprijinul lui Lloyd George, primul ministru[143], cît şi înţelegerea şi simpatia conducătorilor confesiunilor religioase din Anglia, în frunte cu arhiepiscopul de Canterbury.

Un moment dificil l-a constituit în timpul negocierilor tratatului cu Ungaria planul unei confederaţii danubiene. Sub ipostaza unei organizări economice, comune se ascundeau ameninţătorii germeni ai unei acţiuni ce putea submina suveranitatea naţională a României şi a celorlalte două state naţionale din Europa centrală. V. V. Tilea arăta cît de seducător a apărut multor oameni politici englezi acest plan, cu atît mai mult cu cît Ungaria oferise capitalului englez atît participarea, cît şi controlul industriilor şi a căilor ferate. În schimb, guvernul maghiar cerea ca statele succesoare — România, Cehoslovacia şi regatul sîrbilor, croaţilor şi slovenilor — să se oblige la furnizarea materiilor prime necesare industriei, garantînd totodată tarife speciale pe căile de comunicaţie. Aceste tarife urmau să fie stabilite nu de statele menţionate, ci de o comisie mixtă cu sediul la Budapesta[144].

Încă în decembrie 1919, Boerescu, ministrul României la Londra informase despre o atare tendinţă ce se desemna în unele cercuri politice britanice, şi anume de a impune statelor limitrofe cu Ungaria concesii economice „care ar putea anula aproape”[145] rezultatele păcii de la Saint-Germain, afirma diplomatul român. Ministrul Cehoslovaciei la Londra a propus încă de atunci, arăta el în continuare, o activitate comună

---

[139] H. W. V. Temperley, *op.cit.*, vol. IV, p. 130; Spector, *op. cit.*, p. 121.
[140] V. V. Tilea, *op. cit.*, p. 50.
[141] *Documents diplomatiques relatifs aux conventions d'alliance conclues par la République Tchécoslovaque avec le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes et le Royaume de Roumanie, Dec. 1919 — Août 1921*, Prague, 1923, p. 15.
[142] Alexandru Vaida-Voievod, *Articol omagial despre Ed. Beneş*, în *Edouard Beneš et la Petite Entente*, Praga, 1934, p. 151 şi 152.
[143] V. V. Tilea, *op. cit.*, p. 57.
[144] *Ibidem*, p. 52 şi 53.
[145] A.M.A.E., fond 71/1914—1918, dosar 33, telegrama 5 801 din 19 decembrie 1919 de la Legaţia din Londra, semnată Boerescu.

www.dacoromanica.ro

împreună cu iugoslavii împotriva acestei primejdioase acţiuni[146]. Prietenii fideli ai statelor naţionale Seton Watson şi Steed, directorul ziarului „Times", comunica Boerescu, promiseseră şi ei sprijinul lor[147].

În aceeaşi perioadă cînd o atare stare de spirit îşi făcea loc în opinia publică engleză, guvernul francez încuraja, la rîndul său, aspiraţiile economice ungare, deoarece un grup însemnat de industriaşi, în frunte cu Societatea „Creusot", căpătase tot atunci de la Budapesta promisiunea că va primi spre exploatare reţeaua căilor ferate, ca şi reglementarea cursului Dunării şi a canalelor Dunăre-Tisa[148]. Dintr-o scrisoare ulterioară a lui D. Ghika, ministrul României la Paris, informarea în această chestiune se lărgeşte. Reiese că Maurice Paléologue voia să promoveze atare idei la Quai d'Orsay, susţinut fiind de Raymond Poincaré, şi[149] că, atît românii, cît şi cehoslovacii supravegheau îndeaproape acţiunea lui pentru a o împiedica[150].

Paléologue, secretar general la ministerul afacerilor străine, prezentase Confederaţia danubiană ca un mijloc eficient de a apăra Austria de Anschluss[151], deci ca pe un instrument util în calea expansiunii Germaniei spre *Mitteleuropa*. Unii istorici, ca Bertrand Auerbach, Bertrand de Jouvenel şi Jacques Droz[152], au avut în vedere doar aspectul economic al planului lui Paléologue, considerînd ca exclusă orice coeziune politică. Alţi istorici însă, ca Pierre Rain de pildă, afirmă că Paléologue atinsese şi probleme politice, lăsînd Ungaria să înţeleagă că mai tîrziu guvernul francez va interveni pentru unele modificări în chestiunea frontierelor[153]. Chiar Droz, care scoate mai mult în evidenţă latura economică a confederaţiei danubiene, susţine şi el că se promiseseră mari avantaje Ungariei[154] în cadrul proiectatei organizaţii.

Planul lui Paléologue a stîrnit, în orice caz multă îngrijorare, căci a apărut tocmai într-o etapă cînd se reluaseră negocierile în vederea încheierii tratatului cu Ungaria. România era ferm hotărîtă să reziste unei asemenea tentative, care lovea direct în suveranitatea sa naţională, cu atît mai mult cu cît şi Cehoslovacia, şi regatul sîrbilor, croaţilor şi slovacilor se situau pe aceeaşi poziţie, apărînd atitudinea luată de prietena lor[155].

La 24 februarie 1920, şeful delegaţiei române telegrafia cu fermitate lui Nicolae Iorga, preşedintele Camerei : „Vom combate orice tendinţă de

[146] Ibidem.
[147] Ibidem.
[148] Ibidem, dosar 302, raport 1 579 din 28 iunie 1920 de la Legaţia din Varşovia, semnat A. P. Florescu.
[149] A.B.C.S., fond Saint-Georges, VIII/7, scrisoare din 3 august 1920 de la Legaţia din Paris, semnată D. Ghika.
[150] Ibidem.
[151] Jacques Droz, *Histoire de l'Autriche*, Paris, Presses universitaires de France, 1946, p. 111 ; James Donadieu, *Où va l'Autriche?* Paris, Jules Tallandier, 1932, p. 199—200.
[152] Bertrand Auerbach. *Le rattachement de l'Autriche à l'Allemagne*, Paris, Berger-Levrault, 1927, p. 87; Bertrand de Jouvenel, *D'une guerre à l'autre*, Paris, Calman Levy, 1940, p. 123—124 ; Jacques Droz, *L'Europe Centrale*, Paris, Payot, 1960, p. 246.
[153] Pierre Rain, *L'Europe de Versailles*, vol. II, p. 289.
[154] Jacques Droz, *L'Europe centrale*, p. 240.
[155] Eliza Campus, *Mica Înţelegere*, Bucureşti, Ed. ştiinţifică, 1968, p. 43 şi 44.

www.dacoromanica.ro

creare a unei confederaţii danubiene", deşi „ungurii activează cu toate forţele" în acest scop, „o vom paraliza cu succes"[156].

Toate eforturile diplomatice trebuiau acum canalizate pentru accelerarea semnării tratatului de la Trianon, al cărui conţinut servea ţelurile de independenţă şi de suveranitate naţională ale statelor succesoare. De menţionat este şi faptul că demersurile în acest sens ale primului ministru român au primit sprijinul deplin al Cehoslovaciei şi al regatului sîrbilor, croaţilor şi slovenilor[157] şi că la 25 februarie cele trei state au prezentat pentru prima oară Conferinţei de pace un memoriu comun[158].

La 3 martie 1920, Consiliul suprem, care îşi ţinea lucrările la Londra, a luat în discuţie tratatul cu Ungaria, iar la 8 martie tratativele s-au reluat la Conferinţa miniştrilor de externe şi ai ambasadorilor, conferinţă prezidată de lordul Curzon. S-a decis în mod ferm că nu intervine nici o revizuire nici în clauzele teritoriale, nici în alte clauze, fapt care marca sfîrşitul negocierilor pentru acest tratat. Mai rămîneau totuşi nerezolvate unele chestiuni, în special de ordin economic[159]. În ori ce caz, în martie 1920, cea mai mare dificultate ce împiedica încheierea mai grabnică a tratatului menţionat fusese înlăturată. Totodată planul Confederaţiei danubiene întrunea din ce în ce mai puţini adepţi atît în Anglia, cît şi în Franţa, dată fiind opoziţia consecventă a României şi a celorlalte două ţări prietene.

Marile puteri arătau acum din ce în ce mai multă înţelegere[160] faţă de România. Delegaţia română la Conferinţa păcii avea de altfel acum în componenţa sa un membru de valoarea lui Nicolae Titulescu, care apăra cu deosebită competenţă interesele ţării.

În această perioadă se ivise o nouă dificultate în legătură cu articolul 181, alin. 5 al tratatului cu Ungaria, care fusese formulat în mod cu totul nejust. Se afirma că România ar fi întreprins după 3 şi 13 noiembrie 1918 „operaţiuni care au avut loc fără consimţămîntul aliaţilor"[161].

La 4 martie, delegaţia română s-a adresat Consiliului suprem, dovedind că operaţiile întreprinse s-au făcut cu asentimentul aliaţilor şi a cerut în consecinţă modificarea în acest sens a textului. În sprijinul acestor afirmaţii stăteau mărturie corespondenţa Foch — Prezan, Berthelot — Prezan[162] şi multe alte documente de necontestat, care dovedeau în chip temeinic afirmaţiile delegaţiei române. Examinarea

---

[156] A.M.A.E., fond 71/Anglia, dosar 39, telegramă 2531—203 din 24 februarie 1920, semnată Vaida-Voievod, către N. Iorga.

[157] V. V. Tilea, *op. cit.*, p. 71.

[158] Stefan Osuski, *Origines historiques de la Petite Entente*, în *Dictionnaire diplomatique* (Frangoulis), vol. II, Paris, f.a., p. 396.

[159] V. V. Tilea, *op. cit.*, p. 81—82.

[160] A.I.C., fond Preşidenţia Consiliului de Miniştri, dosar 32/1920, adresa 964 din 8 martie 1920 a Preşedintelui Consiliului de Miniştri către Marele Cartier General.

[161] Ibidem, dosar 30/1920, adresa Ministerului de Război 33 111 din 25 mai 1920 către Preşedintele Consiliului de Miniştri; memoriu asupra Conferinţei de la San-Remo din 20—27 aprilie 1920, semnat colonel-adjutant Florescu; fond Casa regală, dosar 21/1923, memoriu confidenţial din 12 iulie 1923, nesemnat (reiese însă că autorul este jurisconsultul Rosenthal), către I. G. Duca.

[162] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

acestor documente a îngăduit Conferinţei să cunoască situaţia din acea perioadă în întreaga sa desfăşurare. Justeţea cererii române a fost pe deplin înţeleasă.

La 19 martie, secretarul delegaţiei engleze informa delegaţia română că Lloyd George sprijinea întru totul ideea de modificare a alineatului 5 din articolul 181 şi că a adresat o scrisoare în acest sens comitetului de redactare al Conferinţei păcii[163]. Primul ministru al Marii Britanii informa acest comitet că la 18 martie Consiliul miniştrilor de externe şi al ambasadorilor, examinînd cererea României, a decis să se redacteze un nou text, ,,conform sugestiilor delegaţiei române'' [164].

Dificultăţile ce au mai fost ridicate de ambasadorul Statelor Unite nu au putut împiedica redactarea definitivă a textului, dat fiind că exista o hotărîre a Conferinţei de pace privind noua redactare a aliniatului 5 din articolul 181, ca şi un angajament ferm al aliaţilor, în acest sens. Chestiunea a fost astfel rezolvată aşa cum ceruse România.

La 4 iunie 1920, se semna la Trianon tratatul de pace între puterile aliate şi asociate, pe de o parte, şi Ungaria, pe de altă parte[165]. Partea întîi a acestui tratat conţinea toate articolele referitoare la pactul Societăţii Naţiunilor în spiritul căruia fuseseră redactate şi celelalte treisprezece părţi ale tratatului[166].

Tratatul acesta, ca şi cel de la Saint-Germain, reprezenta o victorie a principiilor de drept internaţional potrivit cărora popoarele au dreptul inalienabil de a decide de propriul lor destin.

Pe baza acestor principii, România îşi vedea recunoscută pe plan internaţional desăvîrşirea unităţii sale statale. Idealul pentru care atîtea generaţii luptaseră de-a lungul veacurilor, idealul ce fusese înfăptuit la 1 decembrie 1918, fusese sancţionat de forurile internaţionale.

---

[163] Ibidem.

[164] Ibidem.

[165] *Tratat de pace între puterile aliate şi asociate şi Ungaria. Protocol şi declaraţiuni din 4 iunie 1920, Trianon*, Bucureşti, Imprimeriile statului, 1920.

[166] La 16 noiembrie 1920, Ungaria a ratificat tratatul de la Trianon.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

UNIREA DIN 1918 ȘI PROBLEMA UNIFICĂRII LEGISLAȚIEI

DE

OVID SACHELARIE și VALENTIN AL. GEORGESCU

1. *Considerații introductive.* Unul dintre aspectele majore ce trebuie să ne rețină atenția în procesul istoric al realizării și desăvîrșirii unirii din 1918 îl constituie problema unificării legislației, a dreptului în statul național unitar al României. Acest stat, așa cum ieșea el din îndelungata luptă a poporului român pentru unitatea statală, din marile răsturnări ale primului război mondial, din actele populare ale unirii din 1918 și cum se găsea consfințit pe plan internațional de tratatele de pace era, după 1918, format din regiuni supuse pînă atunci unor legislații și unor sisteme de drept diferite, dar deopotrivă depășite de nevoile noului stat.

Problema avea neîntrerupte precedente istorice, începînd din cele mai vechi timpuri, și se punea, după războiul din 1916—1918, cu un semnificativ caracter de generalitate : în Franța prin realipirea Alsaciei și Lorenei, în noua Iugoslavie în raport cu vechea Serbie, în Italia, Belgia, Danemarca și Grecia lărgite, în Polonia, Cehoslovacia și Finlanda ca state noi, renăscute prin reunirea unor ținuturi cu regimuri juridice statal diferite.

Unificarea legislativă este și ea un proces istoric al cărui conținut a evoluat neîntrerupt din punct de vedere cantitativ și calitativ. În pur regim consuetudinar sau în limitele unui sistem consuetudinar specializat, o problemă a unificării nu se pune : obiceiul sau obiceiurile existente vor continua să se dezvolte în noile condiții politice și sociale, cu rezultatele pe care le permite structura acestui izvor de drept. Se poate pune problema extinderii treptate a unor obiceiuri, receptarea lor, acolo unde nu erau practicate, dar nu se poate vorbi de un act de unificare legislativă a lor, fără a ieși din cadrul unui drept consuetudinar. Numai în cadrul dreptului scris sau cînd un sistem de drept scris apare ca dominant, ideea de unificare conștientă, dirijată, își capătă un înțeles. Dar și acum acest sens

www.dacoromanica.ro

variază după caracterul istoric al societății în care are loc unificarea[1].

O dată cu cristalizarea structurilor economice și social-politice ale burgheziei, care vor duce la organizarea de state moderne capitaliste, problema capătă o altă perspectivă decît cea pe care o avusese în trecut. Caracteristice sînt acum supremația aproape exclusivă a dreptului scris (sau cel puțin sistematizarea scrisă a dreptului consuetudinar, ca în Ungaria, sau a celui jurisprudențial, ca în *Common law*-ul anglo-saxon), unitatea și centralizarea statului, unificarea dreptului ca drept național, legat de exercițiul legislativ al suveranității naționale și oglindind dinamic și eficace spiritul națiunii și nevoile ei de ordin juridic, dar servind în același timp ca un mijloc de dominație politică. Toate aceste linii de evoluție își au punctul de plecare în epoca Renașterii pentru Apus și în epoca luminismului pentru Răsărit. Ele dau problemei unificării legislative un conținut nou, în mare măsură valabil și astăzi. Expresia sugestivă a acestei schimbări o găsim în cuvintele lui Portalis, principalul autor al Codului civil francez, opera clasică de unificare modernă a dreptului: „Oamenii care depind de aceeași suveranitate fără a fi guvernați de aceleași legi sînt în mod necesar străini unii față de alții, ei sînt supuși aceleiași puteri, fără a fi membri ai aceluiași stat; ei formează atîtea națiuni diferite, cîte obiceiuri diferite sînt; ei nu pot vorbi de o patrie comună"[2]. În legătură chiar cu problema Alsaciei și Lorenei, juristul francez Henri Capitant va afirma că „lipsa de unitate a legislației duce, în mod fatal, la lipsa de unitate a statului"[3]. Este poziția pe care, sub Cuza, în statul burghez național, abia ieșit din actul istoric al unirii politice de la 1859, N. Crețulescu, președintele Consiliului de Miniștri, o exprima în cuvinte cu un sens identic: „dualitatea legislației este în contradicție cu interesul general al unui stat și fiind dăunătoare trebuie combătută"[4].

---

[1] În lumea romană, principiul dominant era acela al pluralității sistemelor de drept și al respectului maxim pentru așezările și așezămintele juridice ale popoarelor cucerite și supuse. Unitatea reală și energică se manifesta numai la nivelul intereselor politice ale statului roman, ale cărui voință și putere de comandă în caz de conflict se impuneau totdeauna, în ultim resort, în măsura necesară (vezi Maxime Lemosse, *Le régime des relations internationales dans le Haut Empire romain*, Paris, 1967, și rec. în „Revue roum. d'histoire", 6 (1967), p. 1001—1004). Unitatea realizată prin generalizarea cetățeniei romane a venit abia cu Edictul lui Caracalla (212 e.n.) și a fost mai puțin unitară decît s-a crezut multă vreme. Unitatea maximă s-a realizat numai prin codificarea lui Iustinian, care, ca un act de delegație din partea dreptului scris, lasă încă obiceiurilor și autonomiilor locale o largă sferă de manifestare, afirmînd totuși supremația legii scrise și a voinței legislative a statului întruchipat de împărat.

Lumea feudală a început prin a trăi pe baza principiului personalității legilor, care n-a dispărut, ca principiu fundamental, decît în statul modern. Unitatea legislativă n-a fost niciodată un principiu de guvernămînt al imperiului otoman, pentru a lua un exemplu direct legat de istoria noastră. Regatul ungar, cu structura lui de conglomerat, se întemeia pe principiul autonomiei juridice a etniilor componente, iar dreptul civil ungar a încetat de a fi consuetudinar abia în 1959. Și în lumea occidentală și în cea orientală, principiul receptării dreptului romano-iustinianeu în Apus și a celui romano-bizantin în răsărit și îndeosebi în țările noastre, ilustra o poziție pluralistă și anti-unificatorie în ceea ce privește sistemele de drept aplicabile într-un stat anumit. Faptul că dreptul roman și cel bizantin erau opera unor suveranități istorice defuncte și juridicește străine nu ridica atunci nici o dificultate.

[2] *Exposé général du système du Code civil*, Locré, *La législation civile, commerciale et criminelle de la France*, Paris, 1827, I, p. 348.

[3] *L'introduction en Alsace et Lorraine de la législation civile française*, în „Bul. Soc. législ. comp. roum.", 1934, p. 164.

[4] Referat prezentat Consiliului de Miniștri la 27 iulie 1862, Andrei Rădulescu, *Unificarea legislativă*, București, 1927, p. 20.

www.dacoromanica.ro

Ni se pare de altfel necesar să amintim că la 1918, în condiţii destul de diferite, problema unificării legislaţiei se repunea, în esenţa ei, aşa cum se pusese după unirea din 1859, cînd fusese fundamental revolvată pînă la 1864 şi completată prin Constituţia din 1866 şi Codul comercial din 1887[5]. Această operă epocală, care astăzi merită în general laude, a fost la vremea ei aspru criticată, nu în principiul său unificator, ci sub raportul modalităţilor de executare şi al originalităţii pe care ar fi trebuit s-o afirme dreptul modern al noului stat român, pornindu-se în această privinţă, de la o concepţie savigniană, care a dat şi dă naştere la multe rezerve. Toată experienţa de la 1859—1864 şi aprecierea judicioasă a rezultatelor ei, obţinute pînă la 1918, ar fi trebuit să lumineze soluţiile problemei ce se repunea la 1918. Din nefericire momentul istoric de după primul război mondial n-a permis această utilizare în măsura dorită.

Dar experienţa istorică a românilor în materie de unificare mergea mai departe de 1859—1864. Trecerea de la pluralismul sistemelor de drept feudal, pluralism încă în plină desfăşurare dăunătoare în secolul al XVIII-lea, la un drept mai unitar, de care avea nevoie statul burghez capitalist, cristalizat lent în secolul al XIX-lea, s-a făcut printr-o serie de codificări dintre anii 1776—1830, cu caracter de sinteză naţională, care au pregătit îndelung unificarea de sub domnia lui Cuza. Această idee de sinteză unificatoare răzbate destul de clar în actul introductiv de sancţiune a Legiuirii lui Caragea din Ţara Românească (1818), unde se arată că ţara „uluindu-se în trei întocmiri de pravile, adică a obiceiurilor, a condicii şi a romanilor, urma a nu avea nici o pravilă, căci obiceiurile prefăcîndu-se în multe chipuri, adesea să înpotrivea pravilelor romaniceşti...”[6].

La prima vedere am putea fi ispitiţi să spunem că după 1918, cînd aceeaşi instanţă, uneori chiar în aceeaşi şedinţă, aplicînd dreptul unei noi provincii, decidea că proprietatea a fost dobîndită prin uzucapiunea de zece ani, iar aplicînd codul civil de la 1864 excludea dobîndirea, fiindcă uzucapiunea durase 29 de ani, nu 30 cît cerea acest cod[7], ne întorsesem la starea de „uluire” dinainte de Legiuirea lui Caragea.

În realitate, momentul de la 1918 şi problema unificării legislative legată de el, în ciuda analogiilor semnalate mai sus cu momentul 1859—1864, au o netă individualitate istorică, pe care trebuie să încercăm a o defini, dacă voim să înţelegem ce se cerea rezolvat, ce s-a făcut şi ce era cu putinţă să se realizeze în condiţiile istorice date.

Ceea ce izbeşte în primul rînd, din acest punct de vedere, este amploarea fenomenului. Problema nu se punea, ca în Franţa, Belgia sau Danemarca, pentru două departamente sau pentru teritorii şi mai reduse, în faţa unei ţări consolidate în care nici nu se ridica măcar o problemă de imediată recodificare a întregii legislaţii. Ţara se dublase, iar provinciile unite nu reprezentau un sistem legislativ unic, ci un adevărat evantai de legislaţii. Ca şi în Franţa însă, legislaţiile noilor provincii reprezentau tipuri istorice considerate în general ca fiind destul de diferite de cel

---

[5] Pînă la elaborarea acestui cod nou pentru întreaga ţară, unificarea legislaţiei comerciale se făcuse printr-o lege din 10 decembrie 1864, potrivit căreia se extindea în Moldova Codul comercial aplicat în Ţara Românească din 1840 şi care era traducerea Codului comercial francez.

[6] *Legiuirea Caragea*, ed. crit. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1955, p. 2.

[7] Andrei Rădulescu, *op. cit.*, p. 29.

www.dacoromanica.ro

franco-latin căruia îi aparținea legislația regatului întregitor. În condițiile vremii, atît pentru cauze obiective, cît și din eroarea unor conflicte ideologice exacerbate, aceste diferențe au fost excesiv accentuate și legate de personalitatea și originalitatea istorică a provinciilor respective. Teritoriile de drept maghiar veneau cu un drept civil consuetudinar care se urca pînă la *Tripartitul* feudal al lui Werböczy (secolul XVI). Idealizarea acestei legislații, în opoziție cu Codul civil de la 1864, era greșită. Codul civil austriac, novelat la 1916 în unele regiuni sau nenovelat în altele, era istoricește mai conservator, mai înapoiat decît Codul civil francez din 1804 și deci decît cel român din 1864[8].

Ceea ce însă juriștii și oamenii politici de la 1918 n-au înțeles și nu puteau ușor înțelege era adevărul fundamental că toate legiuirile aplicate la acea dată pe teritoriul noului stat român, prin structura lor capitalist-burgheză, aveau între ele asemănări fundamentale mult mai mari decît diferențele neesențiale care izbeau pe contemporani și pe care le exagerau îndeosebi cei care, deschis sau nemărturisit, voiau să împiedice o prea adîncă reînnoire socială.

Învederarea cea mai grăitoare a greșelii comise atunci rezultă din faptul istoric că, de la 1944 pînă astăzi, Codul civil din 1864, încadrat în politica și noua structură economică a țării, a putut fi aplicat cu rezultate pozitive într-o societate socialistă. Formele acestui cod, care au putut primi un conținut istoric atît de nou și de diferit, cu atît mai ușor ar fi putut primi după 1918, pentru toate provinciile unite, orice conținut burghezo-capitalist, fie el cît de nou și de progresist, dacă aceasta se urmărea cu adevărat.

Rămîne totuși de reținut faptul că legislațiile concurente erau rezultatul unei dezvoltări istorice și politice foarte inegale.

În alcătuirea noului stat întregit, fenomenul și el nou, al unor minorități naționale conlocuitoare făcuse obiectul unor dispoziții ale tratatelor de pace, care consacraseră o anumită doctrină, și principiile lor teoretice întîlneau de la caz la caz, o primire diferită, în cadrul structurii de clasă a societății capitaliste și în condițiile de dezvoltare ale statului român, după primul război mondial. Această complexă problemă avea și ea o serie de incidențe cu soluțiile ce urmau să fie adoptate în materie de unificare legislativă.

În provinciile unite, majoritățile naționale duseseră o luptă multiseculară dîrză pentru eliberare și finalmente pentru unire. A doua zi după înfăptuirea acesteia, așa cum se întîmplă adesea după marile momente de tensiune socială și națională, s-au făcut simțite — pe fondul determinant al marilor procese legate de structura societății — și unele ambiții personale și unele calcule particulariste cu accent regional.

Toate aceste împrejurări și altele de acest fel au făcut ca lucrările de unificare să se prelungească mult peste termenul care la început fusese întrevăzut ca cel mai îndepărtat. În 1927, problema, privită tocmai din acest punct de vedere al tergiversării ei, a fost adusă în dezbaterile Aca-

---

[8] Dar Codul civil austriac, modelul Codului Calimah, fusese oarecum în vigoare în Moldova de la 1816 pînă la 1864. El era un cod burghez luminist, fundamental foarte apropiat de cel francez, și cu o puternică bază romanistică, aceeași care prin dreptul bizantin al Basilicalelor, rezumat al codificării lui Iustinian, dominase, alături și în luptă victorioasă cu obiceiul, dreptul românesc de la 1700 pînă la 1830.

www.dacoromanica.ro

demiei Române. Din consideraţiile critice formulate cu acel prilej[9], se desprindea un dublu diagnostic al situaţiei create : pe de o parte, că rezolvarea justă a problemei ar fi trebuit să fie şi rapidă, ceea ce clasa dominantă nu izbutise să facă ; iar pe de altă parte, că o rezolvare rapidă a problemei, fără să constituie prin ea însăşi un panaceu, nu putea acţiona decît ca un factor pozitiv de disciplinare şi consolidare a vieţii de stat şi a vieţii naţionale.

Aceasta nu înseamnează că oamenii de la 1918 şi cei dintre cele două războaie mondiale n-au trăit viu şi nu s-au preocupat constant de unificarea legislativă. Numărul celor care şi-au spus cuvîntul în această problemă este considerabil. Literatura ce i s-a consacrat în monografii, în revistele de specialitate (îndeosebi în „Pandectele Române'' şi „Curierul judiciar''), în cursurile universitare, în discursuri, în activitatea zilnică a Consiliului legislativ ar alcătui o adevărată bibliotecă. Toate argumentele au fost aruncate în discuţie, toate soluţiile au fost propuse şi cîntărite. Rezultatul a fost că o inevitabilă şi eficace unificare a existat şi s-a realizat în formele ce vor fi expuse pe scurt mai departe. Acest proces, care în condiţiile date a devenit de o importanţă deosebită, precumpănind asupra codificării unitare ce întîrzia, s-a desfăşurat în condiţii socotite nesatisfăcătoare de către mulţi din contemporani, şi pe care istoricul de azi, constatînd că ele s-au produs ca o realitate istorică în felul ei necesară, nu le poate înscrie decît la pasivul celor care în mod relativ puteau înrîuri politic desfăşurarea procesului de care ne ocupăm.

Dar tocmai pentru înţelegerea critică a problemei este necesar să se ţină seama de complexitatea şi dificultatea operei legislative ca atare, ce se cerea înfăptuită la 1918. În istoria codificării, realizările rapide — mai totdeauna şi autoritare — în această materie sînt mai puţin numeroase, independent de aprecierea valorii lor intrinsece — decît cele care s-au prelungit timp de decenii, rămînînd uneori în stare de proiect[10].

La 1918, unificarea — din punct de vedere practic — era uşor de realizat prin extinderea în general a legislaţiei din vechiul regat în provinciile unite, dar nu ca o extindere mecanică, şi cu amenajări de felul celor care au fost admise în Franţa pentru unele instituţii sau soluţii de speţă din dreptul aflat în vigoare în Alsacia şi Lorena.

---

[9] Andrei Rădulescu, *op. cit.*, p. 5 (comunicare făcută în şedinţa de la 2 iunie 1927).

[10] Revoluţia franceză s-a dovedit incapabilă să rezolve problema codificării, iar de la 1905, de cînd toată lumea cere un nou cod civil, Franţa, unde după al doilea război mondial o impunătoare comisie a elaborat proiecte savante şi a publicat materiale preţioase, nu are decît tot vechiul cod din 1804. Germaniei în secolul al XIX-lea i-a trebuit un secol pentru a ajunge la codul civil din 1900, atît de celebru şi totuşi atît de criticabil. Oricum, de atunci el n-a putut fi înlocuit, nici în R.F.G., nici în R.D.G. Austria nu poate substitui un cod modern vechiului cod din 1811, care şi el fusese rodul unei dramatice opere legislative sub Maria Theresa şi Iosef al II-lea. Uneori codificări dinamice şi eficace se leagă de stilul unor personalităţi ca Napoleon, de lovitura de stat a lui Cuza şi de entuziasmul romantic, atît de criticat după aceea, a celor care la 1864 au avut curajul judicios de a păşi la o receptare a dreptului burghez francez, cu baza lui romanistică şi jusnaturalistă, apropiată de tradiţiile noastre juridice în parte multiseculare. Alte codificări izbutite se leagă de opera devotată şi luminată a unei personalităţi ca prof. Huber, lăsat să realizeze, pe îndelete dar sigur, un cod civil preţios, ca cel elveţian. În fine, ele se leagă de formula japoneză, chineză, dinainte de război (comandarea codului la un specialist străin) sau cea turcă din 1925 : traducerea rapidă, integrală şi intrarea în vigoare a unui cod străin, socotit cel mai indicat pentru aceasta, în speţă codul civil elveţian. După 40 de ani, această măsură, aparent absurdă şi mult criticată, se dovedeşte a fi fost singura soluţie pozitivă şi a fi dat rezultate bune. Procesele semnalate mai sus oglindesc condiţiile generale de dezvoltare ale orînduirii respective.

www.dacoromanica.ro

Trebuie spus însă că însăși legislația aceasta, ca atare, era învechită, necorespunzătoare, criticată chiar ca legislație a regatului. De aceea, extinderea unei legislații care după părerea unanimă urma să fie cît mai repede înlocuită cu o alta nouă, modernă, superioară, a apărut atunci ca o soluție contradictorie, menită să complice printr-o fază dificilă, procesul unificării. S-a omis, sub acest raport, să se aprecieze just greutățile reale ale unei noi codificări. La 1918 aproape toată lumea credea că în puțini ani toate codurile noi vor fi alcătuite și vor putea intra în vigoare, speranță și previziune desmințită de desfășurarea evenimentelor, așa cum o cunoaștem noi astăzi.

2. *Aspectele politice și tehnice ale unificării legislative.* În condițiile create de restructurările statale după primul război mondial, se poate afirma că atît pe plan general european, cît și pe plan național, s-au impus factorii care militau în favoarea unei unificări legislative, nu prin extinderea formală a unei legislații socotită dominantă, ci printr-o nouă sinteză originală, care să valorifice cît mai mult posibil toate tradițiile istorice valabile și să degajeze o sinteză nouă, adaptată noului stat [11].

Această soluție s-a impus într-o fază de dezvoltare a dreptului burghez în care studiul dreptului comparat, ca bază a unui proces de coordonare, ameliorare și unificare treptată a diferitelor sisteme juridice naționale se bucura de un prestigiu deosebit și devenise un factor important în tehnica legislativă. Cu o astfel de optică, noilor state pe care evenimentele istorice le puneau, în cadrul granițelor lor, în fața unei confruntări vii și obligatorii a mai multor sisteme de drept, nu li se putea recomanda o soluție mai firească decît extragerea unei legislații noi, superioare, în primul rînd din însăși baza de drept comparat pe care ajunseseră să o posede.

Pe de altă parte, desfășurarea evenimentelor în timpul războiului favorizase concretizarea unor inițiative legate de „idealul" unei unificări progresive a dreptului burghez. În limite modeste, acest ideal primise un început de realizare în proiectul franco-italian pentru un Cod al obligațiilor, care a trezit multe speranțe, a fost studiat cu o solicitudine deosebită, dar s-a dovedit timid și neviabil, sfîrșind prin a nu mai exercita nici o acțiune pozitivă. Imediat după război însă, ideea pe care proiectul o reprezenta imperfect și care a fost reluată în unele mari legislații internaționale, ca aceea a cambiei și a cecului, a jucat un anumit rol și a complicat și mai mult datele problemei unificării.

Un alt factor de perturbare și de contradicție, de data aceasta internă, a rezultat din crearea, la 13 decembrie 1918, a așa-numitului Consiliu dirigent în Transilvania. Organ provincial cu caracter executiv și, în anumite limite, și legislativ, Consiliul dirigent a funcționat pînă la 4 aprilie 1920, lăsînd o operă cu caracter normativ care complica tabloul normelor juridice ce se cereau unificate și care oglindea, pe calea marilor eforturi de organizare a vieții noului stat, unele ezitări neașteptate și dureroase ale burgheziei transilvane, în conflictele ei sociale cu burghezia dominantă, și în parte concurentă, din restul țării. În perspectiva istorică însă, opera de

[11] Semnificativ este faptul că însăși Franța, în cele două departamente reanexate, n-a introdus legile sale civile și comerciale decît la 1 iunie 1924, menținînd pe timp de 10 ani dreptul local, socotit superior, cu privire la incapacitate, regimuri matrimoniale, contractul de asigurare, regimul succesiunilor, asociații, fundații, culte și execuția silită imobiliară. Revizuirea acestor materii nefiind terminată, legislația locală se aplica încă la 1 iunie 1940 și a fost mai departe menținută în vigoare prin ordonanța din 15 septembrie 1944.

www.dacoromanica.ro

scurtă durată a Consiliului dirigent se dovedește a fi făcut față unor probleme dificile, fără ca forțele adînci care impuseseră unirea și continuau s-o impună durabil ca o necesitate istorică să fi fost afectate într-un mod redibitoriu.

Unul din rezultatele caracteristice ale acestei opțiuni istorice, care transforma unificarea ordinii de drept din noile state europene într-un mai îndelungat proces de codificare unificatoare, a fost apariția dreptului interprovincial sau al conflictelor interprovinciale de legi, în cadrul aceluiași stat unitar.

Spre deosebire de state confederative ca Elveția, unde legislația confederativă coexistă și se coordonează cu aceea a cantoanelor, și de state-uniune de națiuni, ca U. R. S. S., unde coordonarea are loc între legislația unionistă și aceea a republicilor și regiunilor autonome, în România de după primul război mondial au coexistat, cu același titlu, legislațiile diferitelor părți istorice intrate în alcătuirea noului stat, la care s-a adăugat pentru Transilvania opera Consiliului dirigent, iar pentru toată țara atît noua legislație concepută ca legislație unificatoare, cît și o serie de legi și dispoziții care, expres sau tacit, au trebuit să primească aceeași funcțiune. Astfel, în Transilvania se aplicau : dreptul consuetudinar maghiar, avînd ca punct de plecare *Tripartitul* lui Werböczy din 1514, Codul general civil austriac din 1811, fără modificările ulterioare datei de 1 septembrie 1853, legile civile și ordonanțele regale și ministeriale maghiare dintre 1867 — 1918, reglementarea Consiliului dirigent și legislația română extinsă [12]. În alte teritorii se aplica Codul civil austriac novelat în 1916 și alte sisteme de drept.

În conflictul de drept interprovincial, legislațiile străine apar oarecum naturalizate în cadrul noului stat, ca și teritoriul anexat sau încorporat, unde se aplică. Gravele conflicte ce se vor ivi între diferitele sisteme provinciale nu mai sînt conflicte între legile unor suveranități deosebite, ci între legile „naționale" ale unui singur stat unitar. Toate aceste legi sînt subordonate aceleiași Constituții, iar interpretarea lor, în ultimă instanță, revine Curții de casație a statului respectiv.

În materie penală, aplicîndu-se legea locului unde se săvîrșește infracțiunea, regimul de conflicte interprovinciale nu dă naștere la dificultăți notabile decît sub raport social, în sensul că persoane aflate întîmplător într-o altă provincie sînt supuse unei legiuiri penale pe care practic n-o cunosc și în care nu sînt integrate în mod organic [13]. Dar pentru dificilele conflicte de legi civile și comerciale s-a ivit nevoia elaborării unor principii uniforme de rezolvare a lor, prin analogie cu ceea ce se petrece în dreptul internațional privat. Este ceea ce s-a realizat în Franța prin legea din 24 iulie 1921 pentru „prevenirea și reglementarea conflictelor dintre legea franceză și legea locală din Alsacia și Lorena în materie de drept privat", lege a cărei aplicare s-a restrîns în 1924 din cauza unificării parțiale prin extindere, realizată la acea dată. Polonia, unde se aplicau cinci sisteme de

[12] Vezi Ștefan Laday, *Codul civil austriac*, Cluj, 1924, p. 11—13 ; Aurelian Ionașcu, *Problema unificării legislației civile în cugetarea juridică românească (1919—1941)*, „Pand. rom.", 1942, partea IV, p. 117 ; G. P. Docan, *Interdependența legilor provinciale și de unificare*, *ibidem*. 1943, partea IV, p. 7.

[13] V. Dongoroz, *Drept interprovincial*, „Curier. jud.". 1925, p. 401, 500 ; 1926, p. 55 ; G. P. Docan, *op.* și *loc. cit.*, p. 3.

www.dacoromanica.ro

drept privat, a adus şi ea o reglementare, la 2 august 1926, „asupra legii aplicabile în raporturile private interprovinciale''. La noi n-a intervenit o astfel de reglementare şi multe legi de unificare au omis să prevadă dispoziţii tranzitorii pentru rezolvarea conflictelor cu dreptul local în vigoare, sarcina dificilă a acestei concilieri revenind organele judiciare, sarcină de care, în general, acestea s-au achitat în mod corespunzător condiţiilor istorice date şi structurii societăţii româneşti postbelice [14].

Această situaţie complicată şi nesănătoasă prin prelungirea ei a alimentat timp de 23 de ani discuţiile adesea aprinse şi pasionate cu privire la soluţia optimă ce trebuia dată de la început problemei unificării şi la soluţia ce trebuia neîntîrziat adoptată la data discuţiei. În realitate două metode principale s-au ciocnit ireductibil: a) unificarea imediată prin extinderea legislaţiei vechiului regat, ceea ce presupunea de la sine o grabnică elaborare a unor noi coduri, şi b) menţinerea pluralismului regional pînă la această codificare unificatoare pe baze noi, care să ţină seama de tot ceea ce era superior şi valabil în dreptul „străin'' al noilor provincii, şi de cuceririle indispensabile ale dreptului comparat. Pentru partizanii primei metode, sacrificarea trecătoare a cîtorva norme „superioare'' ar fi fost larg compensată de ceea ce se cîştiga sub raportul unităţii statului şi al bunului mers al justiţiei. De altfel, nimic nu s-ar fi opus ca formula extinderii să se fi aplicat cu rezervele judicioase din Franţa la 1924, în ceea ce priveşte Alsacia şi Lorena, unde se păstraseră instituţiile recunoscute de toţi juriştii francezi ca superioare celor din vechiul Cod civil de la 1804.

Nu vom relua aici, în detaliu, datele acestei dezbateri depăşite de istorie, cu atît mai mult cu cît ea s-a desfăşurat într-o perspectivă ale cărei erori parţiale le-am enunţat mai sus [15].

Deşi la vremea sa toţi cei ce se ocupau de problemă erau de acord că „menţinerea legilor streine . . .(era) un rău cu adevărat inutil şi periculos'' [16], o adevărată nouă codificare unificatoare n-a putut fi realizată şi pusă în aplicare şi, tîrziu, s-a revenit tot la formula extinderii legislaţiei vechiului regat. În realitate însă, procesul a fost mai complex şi analiza lui, fie şi sumară, cum o putem face aici, dovedeşte că între 1918 şi 1944 unificarea legislativă a primit concomitent şi treptat soluţii multiple adesea contradictorii, ce fac imposibilă caracterizarea procesului printr-o formulă simplă şi precisă, care riscă să fie simplistă şi inexactă.

3. *Unificarea prin extindere tacită sau expresă.* Prin decretele-legi din 10 aprilie şi 13 şi 19 decembrie 1918, constatîndu-se juridic desăvîrşirea unirii României, organizarea statului a funcţionat în mod tacit potrivit Constituţiei din 1866. Anumite excepţii erau prevăzute în aceste decrete pînă la punerea în vigoare a unei noi Constituţii pentru ţara întregită [17]. Vechea Constituţie fusese, într-adevăr, viu criticată, pe consideraţia că la elaborarea ei nu s-a ţinut seamă, „de acel factor istoric care ar fi reprezentat aportul nostru naţional în opera ce trebuia să se alcătuiască . . ., fiind

---

[14] Vezi examenul amănunţit al interpretării jurisprudenţiale în materia conflictelor de drept interprovincial, la G. P. Docan, *op.* şi *loc. cit.*, p. 1—27.

[15] Vezi expunerea pe larg a controversei şi a istoricului ei la Aurelian Ionaşcu, *op.* şi *loc. cit.*, p. 146—156.

[16] J. P. Niboyet, *Conflits entre les lois françaises et les lois locales d'Alsace et Lorraine en droit privé*, Paris, 1922, p. 4.

[17] Paul Negulescu, *Curs de drept constituţional român*, Bucureşti, f.a., p. 261.

www.dacoromanica.ro

izvorîtă dintr-o simplă operă de traducere a unei Constituţii apusene" şi se preconizase întocmirea unei Constituţii noi, adresîndu-ne „la trecutul nostru, care este experienţă umană verificată, şi la sufletul maselor adînci ale poporului nostru, care ... pretind ... să nu mai fie forme ipocrite, ci realitate spornică şi folositoare tuturora"[18].

Nu este cazul să intrăm aici în discuţia critică a Constituţiei din 1866; necesitatea modificării ei era indiscutabilă. Ea şi fusese modificată cu începere din 1917, îndeosebi pentru a se face posibilă reforma agrară, fără respectarea procedurii pe care ea însăşi o prevedea. Acuzaţiile aduse acestei Constituţii că fusese prea liberală şi prea înaintată pentru ţara noastră erau neîntemeiate sau tendenţioase. În raport cu modelul său belgian, Constituţia din 1866 adoptase importante soluţii mai puţin democratice. Dar nici la acest nivel ea nu fusese aplicată sincer şi corect, şi prin această constantă violare a ei, sub pretextul că, fiind prea înaintată, este inaplicabilă, se ajunsese, printre altele, la deteriorarea cunoscută a sistemului politic.

Oricum, faţă de textele şi de principiile constituţionale ce fuseseră în vigoare în noile provincii supuse unor regimuri politice mult mai conservatoare, Constituţia din 1866 reprezenta un progres. Acelaşi lucru se poate spune de altfel şi despre Constituţia burgheză din 1923[19], în ciuda gravelor ei lipsuri dintr-un punct de vedere social înaintat sau revoluţionar[20]. Cu această Constituţie se trece, în principiu, la o altă metodă de unificare.

În fapt, unificarea prin extinderea expresă a unor legi a continuat totuşi şi după apariţia noii Constituţii din 1923. Astfel, Codul nostru silvic din 8 aprilie 1910, cu modificările ulterioare, este extins la 17 iunie 1923 pe întreg teritoriul ţării prin legea „pentru extinderea şi aplicarea Codului silvic în tot cuprinsul României". În partea finală a articolului unic al legii se prevede că „toate legile, regulamentele, instrucţiile etc. existente în provinciile alipite sînt şi rămîn abrogate în întregul lor din ziua promulgării acestei legi".

O extindere a unei părţi dintr-o lege existentă care se şi modifică în acelaşi timp se face prin legea din 11 aprilie 1928 pentru extinderea cap. VII, art. 59 — 69, din legea asupra burselor de comerţ pe întreg teritoriul ţării şi modificarea unor dispoziţii privitoare la aplicarea acestui capitol. Şi această lege, după ce arată în art. 1 că „se extind şi se aplică pe întreg teritoriul ţării" dispoziţiile din legea „asupra burselor de comerţ" din 14 iunie 1913, cu modificările ulterioare din 1918 şi 1921 „cu privire la funcţionarea oboarelor, tîrgurilor, pieţelor, rampelor de cereale, mărfuri şi animale", prevede în art. 3 că „toate dispoziţiile cuprinse în legi, regulamente, ordonanţe, deciziuni ministeriale etc. contrare celor din prezenta lege sînt şi rămîn abrogate". Formula era comodă şi prudentă pentru legiuitori, dar de natură să dea naştere la mari dificultăţi în aplicare.

---

[18] N. Iorga, *Istoricul Constituţiei româneşti*, în *Noua Constituţie a României*, Bucureşti Institutul social român, f.a. (conferinţă ţinută la 18 decembrie 1922), p. 5 şi 24. Vezi în acelaşi sens şi Al. Degré, *Constituţiunea imitată n-a căzut încă la noi pe un teren roditor*, în „Dreptul", 1899; *Scrieri juridice*, vol. III, Bucureşti, 1901, p. 460—462.

[19] Vezi un examen comparativ al celor două constituţii la P. Negulescu, *op. cit.*, p. 263, şi urm.

[20] Vezi critica Constituţiei din 1923 la D. Ionescu, Gh. Ţuţui şi Gh. Matei, *Dezvoltarea constituţională a statului român*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1957, 598 p.

www.dacoromanica.ro

Un alt exemplu : ca urmare a unificării organizării judecătorești (legea din 16 iunie 1924) s-au extins în provinciile unite parte din dispozițiile Codului de procedură penală român.

Unificarea organizării învățămîntului s-a realizat și ea, extinzîndu-se în bună parte în teritoriile unite dispozițiile din legile românești de organizare a învățămîntului secundar și superior.

În alte cazuri, mai ales cele privitoare la organizarea statului, legile noi de unificare sînt în realitate, cum era și normal de altfel, vechile legi românești extinse pe întreg teritoriul țării, cu anumite dispoziții tranzitorii pentru provinciile unite. Așa se întîmplă, de exemplu, cu legea de organizare judecătorească din 26 iunie 1924 și cu legea de organizare a Curții de casație din 20 decembrie 1925, cu modificările ulterioare. Aceasta din urmă a conținut, în prima ei redactare după Unire, dispoziția tranzitorie ca pentru procesele venite din provinciile foste sub suveranitate austriacă și maghiară să se creeze complete de judecată după sistemul acelor țări. Printr-o modificare ulterioară s-a dispus însă ca toate recursurile să fie judecate după aceleași norme și, ca urmare, s-au desființat completele speciale, suprema instanță redobîndindu-și caracterul unitar de mai înainte. Ea a putut astfel să stabilească o unitate de jurisprudență, ceea ce era esențial pentru realizarea unificării juridice a țării [21].

Legea din 21 februarie 1923 unifică normele de organizare a corpului avocaților. Iar organizarea administrativă a țării este făcută prin legea din 14 iunie 1925, intitulată chiar „pentru unificarea administrativă".

4. *Unificarea prin elaborarea unei noi legislații codificatoare.* Constituția din 1923 ridica în art. 137 la rangul de principiu constituțional, sustras aprecierii variabile a legiuitorului ordinar, soluția unificării printr-o nouă legislație de ansamblu, declarînd : „Se vor revizui toate codicele și legile existente în diferitele părți ale Statului Român spre a se pune în armonie cu Constituțiunea de față și asigura unitatea legislativă. Pînă atunci ele rămîn în vigoare. Din ziua promulgării Constituțiunii sînt însă desființate acele dispozițiuni din legi, decrete, regulamente și orice alte acte contrarii celor înscrise în prezenta Constituțiune".

Se recomanda deci revizuirea întregii legislații aplicabile pe teritoriul țării în vederea unificării ei și punerii de acord cu dispozițiile constituționale și pînă atunci se mențineau în vigoare legile existente, fiind desființate numai regulile contrare noii Constituții. Se făcea astfel o naționalizare superficială a legiuirilor străine, diferite ca origine și concepție, urmînd ca ulterior ele să fie supuse adaptării la nevoile și aspirațiile Statului Român [22].

A. *Legi de unificare.* Chiar înainte de apariția Constituției se înfăptuise prin mai multe legi reforma agrară pe tot întinsul țării. Masele populare dovediseră un potențial și un spirit revoluționar care neliniștiseră burghezia și conducerea statului burghez [23]. Ținerea promisiunii față de țăranii care

---

[21] Andrei Rădulescu, *op. cit.*, p. 26.

[22] În executarea dispozițiilor art. 137 din Constituție, Consiliul legislativ, înființat prin legea din 25 februarie 1925, primește sarcina revizuirii și unificării codurilor și legilor. Acest organism tradițional își găsește urme îndepărtate la jurisconsultul statului de la începutul secolului al XIX-lea și mai ales la Consiliul de Stat, desființat prin Constituția din 1866 (vezi I. C. Filitti, *Originea și rostul constituțional ale Consiliului legislativ român*, București, 1936, 32 p.).

[23] Vezi V. Liveanu, *Mișcarea muncitorească din București în anii 1917—1921*, în „Studii", 12 (1959), 5, p. 159—185.

www.dacoromanica.ro

luptaseră eroic în război și teama ca altfel, printr-o firească radicalizare, ei să nu se alăture comuniștilor au făcut ca o primă expropriere să aibă loc în 1918 (decretul lege nr. 3 697) în România încă neîntregită. În același an, pentru o altă parte a țării se votează o lege după modelul decretului-lege nr. 3 697/1918, care ulterior este votată de Adunarea deputaților și publicată în „Monitorul oficial" din 13 martie 1920. În 1921, printr-o lege din 17 iulie se face a doua expropriere în vechiul regat, iar prin două legi din 30 iulie se înfăptuiește exproprierea și în provinciile din vestul și nordul țării. Concepția care a prezidat la reforma agrară a fost aceeași în toate aceste legi; numai oarecare dispoziții de detaliu au variat.

Nu este locul aici să facem o critică a reformei agrare; numeroase studii scrise în ultimii ani i-au arătat greșelile [24]. Ne mulțumim numai să învederăm că, chiar după statisticile epocii, circa 400 000 de țărani cultivatori de pămînt admiși la împroprietărire nu au putut fi împroprietăriți din lipsă de pămînt expropriat, aceasta fără a mai vorbi de cîteva milioane de țărani care nu au fost admiși pe tablourile de împroprietărire [25].

Pe baza Constituției s-au elaborat în anii următori numeroase legi de unificare atît în domeniul dreptului public, cît și în acela al dreptului privat. Dintre acestea vom cita următoarele exemple caracteristice: legea pentru statutul funcționarilor publici [26] (19 iunie 1923), legea asupra proprietății literare și artistice (28 iunie 1923), legea asupra persoanelor juridice (6 februarie 1924), legea pentru dobîndirea naționalității române (24 februarie 1924), legea pentru unificarea majorității civile (11 aprilie 1924), legea apelor (27 iunie 1924), legea minelor (4 iulie 1924, 28 martie 1929 și 24 martie 1933), legea energiei (4 iulie 1924 și 7 iulie 1930), legea accelerării judecăților (19 mai 1925 și 10 iulie 1929), legea contenciosului administrativ [27] (23 decembrie 1925), legea electorală [28] (27 martie 1926), legea asupra contractelor de muncă (28 martie 1929), urmată de legea pentru asigurarea plății lucrului efectuat (10 aprilie 1931) și de legea pentru înființarea și organizarea jurisdicției muncii [29] (15 februarie 1933), legea asupra burselor (29 iulie 1929), legea pentru unificarea unor dispoziții referitoare la executarea silită (10 iulie 1930), legea pentru organizarea corpului de avocați (22 decembrie 1931), legea asupra cambiei și biletului la ordin și legea asupra cecului (ambele din 1 mai 1934), legea pentru unificarea dis-

---

[24] Vezi *Relații agrare și mișcări țărănești în România. 1908—1921* (de un colectiv, sub îngrijirea lui V. Liveanu), București, Edit. politică, 1967, cu referințe la literatura problemei.

[25] Mitiță Constantinescu, *L'évolution de la propriété rurale et la réforme agraire en Roumanie*, București, 1925, p. 427.

[26] În această lege de unificare, spre deosebire de majoritatea celor ce i-au urmat, se prevede că „se abrogă orice legi, regulamente și dispoziții de orice natură din întreg teritoriul României contrarii prezentului statut" (art. 70).

[27] Vezi asupra contenciosului administrativ în sistemul Constituției din 1923: Anibal Teodorescu, *Tratat de drept administrativ*, vol. I, București, 1929, p. 388 și urm.; C. Rarincescu, *Contenciosul administrativ*, București. 1936 [1937].

[28] Legea s-a abătut de la reglementarea constituțională, favorizînd gruparea guvernamentală în alegeri (vezi Paul Negulescu, *op. cit.*, p. 351).

[29] Vezi critica legislației muncitorești de unificare la C. Flitan, *Legi antisindicale din România burghezo-moșierească. Lupta partidului clasei muncitoare din România împotriva acestor legi și pentru o reală libertate de asociere în sindicate*, în „Studii și cercetări juridice", 1961, nr. 2—3, p. 271—307.

www.dacoromanica.ro

pozițiilor privitoare la cărțile funciare (27 aprilie 1938), legea pentru dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor [30] (10 iunie 1944).

B. *Opera de codificare unificatoare.* Dar opera de mare amploare, la care se referea și art. 137 din Constituție în mod special, era revizuirea prin unificare a marilor coduri : penal, de procedură penală, civil, de procedură civilă și comercial. Toate eforturile erau îndreptate în această direcție.

După aproape 19 ani de la Unire, s-a ajuns, în sfîrșit, să se pună în aplicare Codul penal și cel de procedură penală. Publicate respectiv la 18 și 19 martie 1936, ele intră în vigoare la 1 ianuarie 1937, realizînd unificarea legislației penale și abrogînd prin art. 597 C. pen. și art. 664 C. pr. pen. codurile și legile existente pe tot teritoriul țării și care sînt anume enumerate în acele texte. La 20 mai 1937 intră în vigoare și Codul justiției militare unificat.

Opera de unificare a legislației penale a însemnat, desigur, o realizare importantă și de mult așteptată. Dar nu putem să ne amintim de ea fără a nu remarca faptul că întîrzierea cu care a venit nu a adus după sine și o îmbunătățire a ei. Într-adevăr, este semnificativ în această privință că în primii patru ani de aplicare Codul penal a fost modificat și rectificat de 13 ori și cel de procedură penală de zece ori, pentru ca abia după aceste numeroase transformări — grav dăunătoare, bineînțeles, prestigiului legii — să se poată spera că legea nouă este superioară celor vechi.

5. *Noua etapă de unificare prin extindere.* După cum s-a putut vedea, opera de unificare mergea foarte încet. De aceea, în afară de extinderea cîte unei legi, cum s-a întîmplat în cazurile pe care le-am semnalat deja, s-a simțit uneori nevoia să se recurgă la metoda extinderii în bloc a unei importante părți a legislației românești în anumite provincii ale țării, care erau încă guvernate de legiuiri străine.

Așa s-a procedat mai întîi după zece ani de la Unire prin legea de la 4 aprilie 1928, extinzîndu-se de la 1 iunie pe un teritoriu limitat — pe lîngă dispozițiile introduse pînă atunci în vederea unificării — următoarele legi române : Codul civil, Codul de procedură civilă și regulamentul pentru facerea și executarea hotărniciilor, rînduielile de procedură cuprinse în Codul comercial, precum și regulamentele lui, legea asupra drepturilor proprietarilor rezultînd din contractele de închiriere și de arendare, legea pentru judecătoriile de ocoale și regulamentul ei, legea pentru autentificarea actelor. Se mențineau însă în vigoare dispozițiile din legile locale referitoare la capacitatea femeii măritate, căutarea paternității, dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor, drepturile copiilor naturali și ale părinților lor, ca fiind superioare celor românești. Prin dispoziții tranzitorii se reglementa situația notarilor publici existenți, această instituție fiind desființată prin lege, dar cu respectul drepturilor notarilor în funcțiune.

Zece ani mai tîrziu, la 1 octombrie 1938, o măsură similară este luată de asemenea tot pentru un teritoriu limitat.

---

[30] În articolul final al legii se arată că „dispozițiile privitoare la dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor în Ardeal și Banat, precum și orice alte norme contrarii prezentului decret-lege..., sînt și rămîn abrogate".

www.dacoromanica.ro

6. *O nouă fază de codificare fără. rezultate pozitive.* Mai rămăseseră neunificate în Transilvania Codul civil, Codul de procedură civilă şi Codul comercial. După mulţi ani de trudă, proiectele au devenit legi, cu termene fixate pentru intrarea lor în vigoare, care însă nu s-a realizat vreodată. Astfel, Codul civil din 8 noiembrie 1939, care, potrivit articolului final, trebuia să intre în vigoare la 1 martie 1940, după amînări de punere în aplicare şi modificări a fost din nou publicat într-o altă formă la 6 septembrie 1940; Codul de procedură civilă din 8 noiembrie 1939, care trebuia să intre în vigoare la aceeaşi dată cu cel civil, s-a transformat de asemenea, publicîndu-se decretul de modificare în „Monitorul oficial" din 31 august 1940 cu această curioasă menţiune: „Articol unic. — Codul de procedură civilă « Carol al II-lea » din 8 noiembrie 1939 are următorul cuprins: . . ." (urmează textele în formă modificată); în sfîrşit Codul comercial din 10 noiembrie 1938, care, potrivit articolului final, trebuia să intre în vigoare la 1 mai 1939, după o serie de amînări timp de doi ani a ajuns să fie republicat într-o formă modificată în „Monitorul oficial" din 23 august 1940. Dar acest ultim cod are o istorie mai curioasă decît celelalte două, pentru că cei doi ani în care în mod repetat s-a amînat punerea lui în vigoare nu au fost lăsaţi să treacă fără a se face acte care i-au ştirbit în mod ireparabil prestigiul. Într-adevăr, la 7 octombrie 1939 se dispune punerea în vigoare a unei mici părţi din noul Cod comercial, dar şi aceasta nu în forma cum era înscrisă în noul cod, ci aşa cum este modificată prin legea publicată la acea dată. Aşa intră în vigoare, izolate, art. 208 — 234, şi 898 din noul cod, modificate. Şi, ca şi cum atîta nu ar fi fost destul ca să compromită o lege, mai tîrziu („M. o." din 6 aprilie 1940), sub ce influenţă nu ştim, se suspendă un alineat dintr-unul din articolele noului cod puse în aplicare modificate (art. 212, § 2), revenindu-se la alineatul corespunzător din vechiul Cod comercial român.

La acest rezultat s-a ajuns datorită faptului că ministrul de justiţie, din epoca aceea, găsind prea înceată elaborarea Consiliului legislativ, a format comisii speciale pentru întocmirea codurilor. Avertismentul dat de unii membri de necontestabilă valoare numiţi în asemenea comisii, care au refuzat această sarcină dîndu-şi seama că nu este posibil ca în timpul scurt fixat să o ducă la bun sfîrşit, nu a fost luat în consideraţie Formîndu-se comisiile în altă compunere, lucrul a început în ritmul grăbit ce se ceruse. Proiectele, odată terminate, au fost supuse avizului Consiliului legislativ şi apoi transformate în legi. În felul acesta s-a ajuns la prima ediţie a codurilor noi [31].

7. *Ultimele extinderi.* La data cînd trebuia să intre în vigoare aceste legiuiri s-a observat că ele ar putea avea soarta Codului penal şi a celui de procedură penală şi, amînîndu-se punerea lor în aplicare, s-au constituit noi comisii care să le examineze. În grabă, acestea şi-au îndeplinit opera de revizuire şi au elaborat alte coduri noi. Această a doua ediţie a codurilor, socotită mai bună decît cea dintîi, nu putea fi nici ea definitivă. De aceea

[31] Proiectul de Cod civil a fost întîmpinat de Consiliul legislativ cu numeroase şi de cele mai multe ori întemeiate observaţii, care — oricît ar părea de bizar — nu s-a permis să fie publicate în întregime. Se preferă o lege mediocră, dar promptă, uneia superioare, dar mai întîrziate, ceea ce după atîţia ani de aşteptare nu mai era îngăduit. Este un exemplu manifest al procedeului de legiferare tainică şi grăbită care se practica de unele guverne din epoca dictaturii regale.

www.dacoromanica.ro

data punerii în aplicare a celor trei coduri, fixată pentru 15 septembrie 1940, a fost amînată pentru 1 ianuarie 1941, iar atunci *sine die*. S-a ajuns astfel ca după 22 de ani de la unire legislaţia civilă să fie tot neunificată şi codurile elaborate să se constate că nu pot face acest lucru. Ţara trecea prin momente grele, mai mult ca oricînd desăvîrşirea unificării legislative apărea ca necesară ; exemplul Codului penal şi al celui de procedură penală, cu numeroasele lor modificări şi revizuiri imediat după publicare, critica gravă căreia fuseseră supuse codurile civil, de procedură civilă şi comercial au determinat ca după un sfert de secol de la Unire — la 15 septembrie 1943 — să se desăvîrşească unificarea legislativă şi în Transilvania, pe atunci amputată, prin „extinderea", cu unele dispoziţii tranzitorii [32], a „legislaţiei civile şi comerciale a vechiului regat"[33], iar la 31 martie 1945 să se întindă această măsură şi în nordul Transilvaniei reunită României.

8. *Concluzie.* Privind în perspectiva istoriei, după o jumătate de secol de la Unire, înfăptuirea unificării legislative în ţara noastră, concluzia care se impune este că, în ce priveşte codurile importante, ea trebuia făcută de la început prin extinderea legislaţiei româneşti în provinciile unite, menţinîndu-se unele dispoziţii legislative locale pînă la elaborarea unor coduri noi. S-ar fi evitat în felul acesta să se amîne cîteva decenii rezolvarea problemei. S-ar fi evitat totodată ca unificarea legislaţiei penale să aibă loc, pe de o parte, tîrziu, iar pe de alta pripit şi în condiţii nesatisfăcătoare şi mai ales nu s-ar fi ajuns în ceea ce priveşte legislaţia civilă ca unificarea să se înfăptuiască în trei etape — după 10, 20 şi 35 de ani de la Unire — tot prin extinderea legislaţiei vechii României, cu dispoziţii tranzitorii privind unele reguli de drept local, adică formula respinsă în 1918 şi mulţi ani după această dată. Dificultăţi obiective care nu pot fi ignorate, unele legate de însăşi structura socială în cadrul căreia se căutau soluţiile, dar şi lipsa unui anumit spirit practic şi pierderea în discuţii oţioase, au influenţat puternic dezvoltarea sinuoasă şi contradictorie a întregului proces al unificării. Totuşi s-au depus şi eforturi interesante şi s-au obţinut unele rezultate pozitive, iar forţele vii ale poporului au făcut ca, peste avatarurile procesului de unificare juridică, actul memorabil al Unirii să se consolideze şi să rămînă o temelie trainică a întregii dezvoltări istorice ulterioare.

---

[32] Privitoare, în materie civilă, la tutelă, interdicţie, drepturile soţului supravieţuitor, notarii publici, procedura succesorală, cărţile funciare.

[33] Vezi Grigore Pherekyde, *Extension du Code Napoléon en Transylvanie*, în „Pand. rom.", 1945, partea IV, p. 130—132.

www.dacoromanica.ro

DEZVOLTAREA INDUSTRIEI METALURGICE DIN TRANSILVANIA DUPĂ UNIREA CU ROMÂNIA (1919–1939)

DE

ECATERINA CIMPONERIU

Desăvîrşirea procesului de formare a statului naţional român acum cincizeci de ani nu a însemnat numai satisfacerea năzuinţelor de veacuri ale poporului. Ea a corespuns unei necesităţi obiective istorice, creînd condiţii noi, favorabile dezvoltării forţelor de producţie pe întreg teritoriul ţării.

Prin unirea Transilvaniei cu vechea Românie, a crescut în mod simţitor potenţialul economic al ţării, s-a întărit piaţa naţională, au fost desăvîrşite legăturile economice tradiţionale între Muntenia, Moldova şi Transilvania.

Marele istoric Nicolae Iorga arăta că cea dintîi unire a existat cînd în capul cărturarilor nu răsărise încă această idee, în unitatea vieţii economice a Transilvaniei cu Muntenia şi Moldova [1]. Într-adevăr, între cele două versante ale Carpaţilor existau străvechi legături economice. În secolul al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea industriei din Transilvania, Muntenia şi Moldova importau de aici produse ale industriei metalurgice, textile şi altele şi exportau mari cantităţi de vite, grîne şi alte produse agricole.

La începutul acestui secol Transilvania, socotită o regiune mărginaşă şi înapoiată a Imperiului habsburgic, avea legături mai strînse cu Principatele Române decît cu Ungaria şi cu Austria. În 1838, de pildă, optzeci de ani înainte de unirea cu România, Transilvania importa din Muntenia şi Moldova produse în valoare de 4 157 005 florini şi exporta, la rîndul ei, mărfuri în valoare de 2 950 001 florini. În acelaşi timp valoarea importului Transilvaniei din Ungaria şi Austria era numai de 172 408 florini şi cea a exportului de 89 144 de florini [2]. După convenţia comercială încheiată între România şi Austro-Ungaria în 1875, schimbul de produse cu Transilvania a crescut vertiginos. Războiul vamal care a urmat însă — marii

---

[1] N. Iorga, *Elemente economice in cultura română*, în vol. *Conferinţe şi prelegeri*, Bucureşti, 1945, p. 53.

[2] Victor Jinga, *Problemele fundamentale ale Transilvaniei*, vol. I, Braşov, 1945, p. 304. Datele de mai sus sînt după lucrările dr. O. F. Jickeli.

„STUDII", tomul 21, nr. 6, p. 1199–1212, 1968.

 www.dacoromanica.ro

proprietari funciari din Ungaria voiau să împiedice concurenţa produselor agricole româneşti — a adus prejudicii industriei transilvănene şi aprovizionării populaţiei. Între anii 1882 şi 1886 exportul total din această regiune a scăzut simţitor. Dacă ne referim numai la exportul de fier şi instrumente feroase, între anii 1882 şi 1886 el a scăzut de la 743 280 la 355 402 coroane, deci aproape la jumătate [3]. Războiul vamal a pus astfel încă o dată în evidenţă importanţa legăturilor economice dintre Transilvania şi vechea Românie.

Deşi înzestrată cu bogăţii mari ale subsolului şi avînd o industrie extractivă şi prelucrătoare relativ dezvoltată [4], Transilvania continua să fie şi la începutul secolului al XX-lea o provincie cu un rol secundar în economia monarhiei austro-ungare. Criterii cu caracter extraeconomic, politice şi naţionale, duceau la neglijarea şi la permanenta frînare a dezvoltării ei. Această situaţie nu putea fi remediată în cadrul monarhiei austro-ungare, şubrezită de gravele contradicţii naţionale şi sociale care o rodeau din temelii şi care au dus pînă la urmă la prăbuşirea ei.

Unirea Transilvaniei cu vechea Românie a corespuns deci nu numai unei necesităţi naţionale, ci şi unei necesităţi obiective economice. După unire, dintr-o provincie cu un rol economic secundar, cu debuşeuri înguste pentru produsele sale şi cu nevoia de a fi aprovizionată cu produse agrare de peste graniţă, Transilvania a devenit o provincie centrală industrială de mare importanţă, încadrată armonic în organismul economiei româneşti. Eliberarea de barierele vamale artificiale, care au despărţit-o secole de-a rîndul de restul teritoriului naţional, şi încadrarea industriei ei în economia generală a ţării au dus într-un timp relativ scurt la dezvoltarea oraşelor, centrelor industriale şi a întregii sale economii [5]. Dacă ne referim numai la unii indici ai dezvoltării industriei transilvane, în cei douăzeci de ani care s-au scurs de la terminarea primului război mondial, şi unirea Transilvaniei cu România, pînă la începerea celui de-al doilea război mondial (1919 — 1939), indici publicaţi în 1940, putem vedea că numărul întreprinderilor industriei prelucrătoare din Transilvania a crescut în această perioadă cu 66%, forţa motrice folosită cu 43%, iar valoarea capitalului investit cu 54% [6].

Aceste cifre nu sînt lipsite de însemnătate, mai ales dacă ţinem seama de situaţia grea economică din 1919 şi 1920 ca urmare a războiului, de puterea cu care după numai zece ani criza economică mondială a izbit în economia ţărilor mai puţin dezvoltate, situaţie în care se afla şi ţara noastră, şi dacă nu pierdem din vedere influenţa negativă pe care au exercitat-o asupra dezvoltării economiei noastre contradicţiile regimului burghezo-moşieresc.

---

[3] Între 1885 şi 1887 exportul României în Austro-Ungaria a scăzut de la 80 de milioane de coroane la 46 de milioane, în acelaşi timp importul a scăzut şi mai simţitor, de la 80 de milioane la 8 milioane de coroane (*ibidem*, p. 319).

[4] În 1898 în Transilvania în judeţele Caras-Severin, Hunedoara şi Arad au existat 11 topitorii de fier. 2 cuptoare pentru oţel şi 10 turnătorii. Vezi Valeriu Popa şi Nicolae Istrate, *Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul*, Bucureşti, 1915, p. 122.

[5] I. Moga, *Siebenbürgen in der Wirtschaftsorganisation des rumänischen Bodens*, Bucureşti, 1940, p. 63.

[6] *Ibidem*, p. 67.

www.dacoromanica.ro

Dar nu numai Transilvania a avut de cîştigat în urma unirii cu România. După 1918, forţa economică a României a sporit cu 2,5 ori. Datorită contribuţiei Transilvaniei, mai ales în ceea ce priveşte industria minieră, siderurgică, metalurgică şi a lemnului, se schimbă întreaga structură economică a ţării, se accentuează caracterul ei industrial [7].

Numărul întreprinderilor din România a crescut cu 42%, capitalul investit în industrie, şi mai ales în cea minieră şi metalurgică, a crescut cu 37%, forţele motrice folosite, criteriu indispensabil al dezvoltării industriei, au crescut cu 52%, iar numărul muncitorilor industriali, forţa cea mai înaintată, făuritoare a întregului progres social, s-a mărit cu 38% [8]. Valoarea globală a producţiei industriale a Transilvaniei reprezenta peste 48% din valoarea producţiei pe plan naţional [9].

După unire, se schimbă în mod firesc şi structura comerţului ţării. Cu toate că potenţialul economic crescuse cu 2,5 ori în perioada postbelică comerţul exterior al României scade. La aceasta contribuie şi faptul că o mare parte a produselor petroliere şi agricole, care înainte luaseră drumul străinătăţii, sub preţul de cost, pentru a putea concura pe piaţa mondială, şi-au găsit acum debuşeul firesc, natural în Transilvania. În acelaşi timp produsele acesteia, strangulate pînă atunci de concurenţa produselor similare din Austro-Ungaria şi Germania, sînt absorbite de industria în refacere, de agricultura, de piaţa de dincoace de Carpaţi [10].

Studiul de faţă nu îşi pune ca obiectiv să elucideze problema foarte interesantă a influenţei exercitată de unirea Transilvaniei cu România asupra dezvoltării întregii economii a ţării . În cele ce urmează el se va rezuma doar asupra prezentării unor probleme legate de dezvoltarea unei singure ramuri a economiei naţionale — industria metalurgică.

Producţia siderurgică, metalurgică şi, strîns legată de ele, cea a laminatelor, a pieselor turnate din fontă şi oţel, a pieselor forjate, a construcţiilor metalice, a locomotivelor, vagoanelor, a maşinilor de toate felurile, a motoarelor etc. constituie elementul de bază al industrializării, al întăririi capacităţii economice şi de apărare a oricărei ţări, garanţie a întăririi independenţei sale economice şi politice.

Pe lîngă aceasta, importanţa industriei metalurgice mai constă şi în faptul că în jurul ei se dezvoltă timpuriu un proletariat industrial modern, care, în măsura dezvoltării acestei ramuri, devine promotorul organizării întregii clase muncitoare. Este un fapt cunoscut că proletarii din uzinele de fier şi de la atelierele căilor ferate, unde lucrează în majoritate tot muncitori metalurgişti, au înscris începînd din secolul al XIX-lea pagini de lupte importante în istoria mişcării noastre muncitoreşti. Alături de mineri şi de muncitorii petrolişti, ei au avut un rol hotărîtor în promovarea luptelor de clasă şi, pînă la urmă, în desfăşurarea întregii istorii a patriei.

Înainte de 1919, în vechea Românie nu exista o industrie metalurgică importantă. Din cauza lipsei de materii prime esenţiale, fierul şi cărbunele, nu luase naştere o industrie siderurgică. La Bucureşti, Iaşi, Galaţi, Brăila, în celelalte porturi şi în principalele noduri de cale ferată existau însă ateliere şi unele fabrici mai mari sau mai mici care prelu-

---

[7] *Enciclopedia României*, vol. III, Bucureşti, 1939, p. 813.
[8] N. P. Arcadian, *Industrializarea României*, ed. a II-a, Bucureşti, 1936, p. 156.
[9] *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918—1929*, Bucureşti, 1929, p. 491.
[10] *Industria României. 1930—1940*, Bucureşti, 1946, p. 13.

www.dacoromanica.ro

erau fierul, oţelul şi alte metale importante sub formă de materii prime şi mai ales de semifabricate.

În Transilvania şi în Banat, unde existau bogate rezerve de cărbune, în Valea Jiului şi Munţii Caraşului, unde se găseau rezerve destul de importante, deşi insuficiente, de minereu de fier, în regiunea Hunedoara (Poiana Rusca, Gherla şi Teliuc), în Munţii Apuseni (Trascău şi Vaşcău), în judeţul Ciuc (Vlahiţa şi Lueta), în Maramureş (Borza şi Maşca), în Banat (Dognecea şi Ocnele de Fier) [11] au existat încă la începutul secolului al XIX-lea posibilităţile creării unei industrii siderurgice şi metalurgice destul de puternice. Aceasta a avut ca urmare dezvoltarea unei industrii de prelucrare a fierului, care a permis aprovizionarea cu unelte agricole, casnice şi mai tîrziu cu construcţii de fier, cu vagoane şi locomotive, nu numai a acestor provincii, dar şi crearea unor stocuri importante pentru export.

După unele date statistice, în 1919 situaţia industriei metalurgice era următoarea: [12]

	Vechea Românie	Banat	Transilvania
Nr. întreprind.	171	19	75
Capital investit	127 724 000	805 999 000	66 978 000 Lei
Forţa motrice	9 319	33 874	14 776 HP
Personal folosit	9 517	9 508	7 671
Valoarea producţiei	786 297 000	254 339 000	259 666 000 Lei

Alte date statistice prezintă cifre asemănătoare, deşi nu identice. Deosebiri mai mari sînt mai ales în ceea ce priveşte aprecierea capitalului investit în industria metalurgică din Transilvania [13]. Ceea ce ni se pare însă mai puţin clarificat sînt cifrele referitoare la valoarea totală a producţiei. Se ştie că în anii 1919 şi 1920 a avut loc o puternică scădere a producţiei în principalele centre siderurgice din Transilvania. La Reşiţa şi la Hunedoara producţia era infimă, cele mai multe furnale şi cuptoare erau stinse; secţii întregi pentru laminare, de forjă etc. au fost închise. Dacă în 1913 producţia siderurgică a Reşiţei a fost de 162 911 t, în 1919 această producţie a scăzut la 53 844 t. La Hunedoara, producţia a scăzut şi mai mult, de la 134 089 t în 1913, la 3 896 t în 1919 [14]. De asemenea, nu se reflectă în statisticile vremii şi în cele întocmite ulterior şomajul de masă care a însoţit în anii 1919 şi 1920 scăderea producţiei. Mai mult de jumătate din totalul muncitorilor metalurgişti din Transilvania şi Banat şomau în aceşti ani, cutreierînd oraşele în căutare de lucru sau angajîndu-se la reparatul şoselelor, tăierea pădurilor şi alte munci de acest fel [15].

[11] *Enciclopedia României*, vol. III, p. 861.

[12] Gheorghe Strat, *Industria României în cadrul economiei europene*, Bucureşti, 1945, p. 46–48.

[13] În lucrarea *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul. 1918–1928*, la p. 498 se arată că capitalul investit în metalurgia din Transilvania şi Banat ar fi fost de numai 70 176 000 de lei.

[14] „Buletinul industriei", nr. 7–9 din 1921, p. 34–35.

[15] „Socialismul", an. IV, nr. din 29 iulie 1921.

www.dacoromanica.ro

În anii care urmează, situaţia economică a ţării se normalizează treptat. Necesitatea refacerii mai ales a părţii distruse şi secătuite în anii ocupaţiei germane, refacerea şi modernizarea industriei, a căilor ferate etc. duc la o permanentă creştere a cererii în domeniul produselor metalurgice. Aceasta are ca rezultat mai ales după 1921 creşterea susţinută a producţiei acestei ramuri. Este de la sine înţeles că dezvoltarea producţiei siderurgice şi metalurgice nu însemna în acelaşi timp şi o creştere vertiginoasă a nivelului de trai al maselor. Clasele dominante erau interesate în redresarea rapidă a economiei naţionale, dar ele căutau să pună povara urmărilor războiului pe seama oamenilor muncii. Specula cu mărfuri, cu devize şi acţiuni a agravat inflaţia. De altfel, în primii ani de după război şi refacerea industriei a fost într-o oarecare măsură frînată din cauza acestei specule şi a concurenţei dintre marea burghezie din Transilvania şi cea din vechea Românie. Capitalul financiar din vechea Românie, reprezentat de Partidul Liberal la putere, a reuşit să intre în posesia unei părţi din acţiunile care înainte aparţineau capitaliştilor din Germania şi Austro-Ungaria. Întărirea rolului capitalului autohton nu înseamnă însă că capitalul străin şi-ar fi slăbit poziţia în industria românească. Capitalul englez, francez, italian şi, într-o oarecare măsură, cel american au continuat să acţioneze şi să-şi menţină poziţiile în industria metalurgică din Transilvania sub masca firmelor aşa-zis „naţionalizate" [16]. Aceasta le-a permis să profite de legile pentru încurajarea industriei autohtone, să aibă mînă liberă în îndreptarea comenzilor de utilaje spre concerne străine pe care le reprezentau, scoţînd astfel o parte importantă a profiturilor peste graniţă. Toate acestea au îngreuiat situaţia maselor, au frînat mersul economiei naţionale, dar nu au împiedicat dezvoltarea ei.

În zece ani, între 1919—1929, producţia economică pe plan naţional a crescut cu 130%. Un loc însemnat în cadrul acestei creşteri va reveni Transilvaniei şi mai ales Banatului [17]. Dezvoltarea industriei metalurgice transilvane şi bănăţene în această perioadă se reflectă pe deplin în următoarele cifre privind siderurgia [18].

Anii	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Producţia de fontă	19 007	30 362	30 210	51 644	58 241	64 013	62 976	63 203
Producţia de oţel	31 736	44 802	67 852	82 124	86 688	100 638	111 566	130 060

Din studierea acestor date, reiese de la prima vedere nivelul foarte redus al producţiei în 1920, un serios început de creştere a producţiei în 1922, precum şi creşterea mult mai rapidă a producţiei de oţel decît a celei de fontă.

În anii 1921—1929, numărul întreprinderilor metalurgice din Transilvania creşte de la 94 la 213, iar forţa motrice folosită de la 48 650 HP

[16] N. N. Constantinescu, *Situaţia clasei muncitoare din România. 1914—1944*, Bucureşti, Edit. politică, 1966, p. 97—98.
[17] Gheorghe Strat, *op. cit.*, p. 52—53.
[18] *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul. 1918—1929*, p. 506.

www.dacoromanica.ro

la 59 928 HP[19]. Două treimi din totalul întreprinderilor metalurgice existente în 1930 au luat ființă între 1919 și 1929 [20].

Pe lîngă creșterea numărului întreprinderilor, are loc, în anii stabilizării relative a capitalismului, și o puternică raționalizare a producției. Aceasta se face pe două căi: intensificarea exploatării forței de muncă și noi investiții de capital pentru modernizarea întreprinderilor vechi și crearea unor noi întreprinderi cu o productivitate sporită.

Cele mai importante uzine siderurgice, metalurgice și de armament, nu numai din Transilvania, dar și din întreaga țară, între cele două războaie mondiale, se găseau la Reșița, care făcea parte din concernul UDR. Creat în 1921 în locul STEG-ului, veche societate aparținînd capitalului austro-ungar și francez, UDR-ul număra de la început între acționarii săi, pe lîngă aceștia, și pe unii reprezentanți ai marii finanțe românești, oameni politici cu influență etc. În anii care au urmat, cea mai mare parte a acțiunilor UDR-ului a fost acaparată de concernul englez Vickers Armstrong. Stăpînii străini și autohtoni ai UDR-ului au cheltuit în anii stabilizării relative a capitalismului sume importante din marile lor profituri pentru modernizarea Reșiței. În 1921 a fost construită aici o nouă fabrică de mașini electrice, generatoare, motoare, transformatoare etc. În 1923 ia ființă și o nouă fabrică de locomotive [21].

Tot în 1921 începe refacerea uzinelor metalurgice de la Hunedoara; s-a construit un nou furnal înalt, care permitea ridicarea capacității de producție a acestei uzine la 370 t fontă pe zi [22]. Dar uzinele de la Hunedoara, aparținînd statului, nu și-au ridicat producția proporțional cu alte întreprinderi metalurgice, din cauza lipsei de interes din partea diferitelor guverne, care dădeau comenzi cu precădere întreprinderilor particulare. Fonta și lingourile de oțel produse la Hunedoara au fost prelucrate și ransformate în mărfuri necesare în industrie, construcții sau pentru consumul populației tot în întreprinderile particulare. De altfel, caracteristic pentru neglijarea acestei uzine a statului este faptul că, în 1929, 74% din totalul producției de fontă și 86% din cea de oțel a fost fabricat la Reșița [23]. Neglijarea și folosirea redusă a capacității de producție a uzinelor de la Hunedoara au avut o influență negativă asupra dezvoltării siderurgiei în România. Ea a contribuit la faptul ca, în ciuda investițiilor și a creșterii generale a capacității de producție, nivelul producției siderurgice antebelice să nu fie încă complet atins nici în 1929.

În 1922 este pusă în funcțiune fabrica de sîrmă de la Cîmpia Turzii. Ulterior, în urma unor noi investiții, în 1926, această fabrică este lărgită. Se construiește o instalație modernă de galvanizare a sîrmei și o uzină pentru fabricarea fierului pentru beton [24].

În 1924 se creează concernul Titan-Nadrag-Călan, care devine a doua întreprindere siderurgică și metalurgică din țară după Reșița ea fiind de altfel subordonată UDR-ului prin ponderea acționarilor aces-

---

[19] *Ibidem*, p. 509.
[20] *Enciclopedia României*, vol. III, p. 859.
[21] Arh. Ist. Centr., *Dări de seamă ale consiliului de administrație al UDR. 1921—1942.*
[22] *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1918—1929*, p. 501.
[23] *Contribuții la problema materiilor prime din România*, vol. IV, partea I, București, 1941, p. 204—212.
[24] *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1918—1929*, p. 503.

www.dacoromanica.ro

teia în consiliul său de administrație. În cadrul „TNC"-ului intră în 1925 și uzinele Ferdinand, refăcute în acest an, după ce, în timpul războiului, fuseseră demontate. Uzinele Ferdinand produceau oțel, lingouri și laminate, fier profilat, sîrmă și tablă. Uzinele din Nadrag, tot în județul Severin, fabricau tablă galvanizată, plumbuită, cositorită și diferite articole pentru uz casnic, iar uzinele Călan, situate în județul Hunedoara, produceau fontă din minereu propriu, articole sanitare, radiatoare etc.[25].

În 1925 se pun bazele întreprinderii Copșa Mică—Cugir, care ulterior a devenit una din principalele uzine de armament ale țării. Tratativele pentru crearea acestei uzine, care au avut loc începînd din 1924 între statul român, UDR-ul, Vickers Ltd și concernul francez Schneider-Creuzot, se încheie cu o convenție prin care statul se angaja să pună la dispoziția noii societăți terenurile, clădirile și mașinile sale de la Cugir, UDR-ul se angaja să dea mașini, iar concernul Vickers instalații speciale și tehnicieni. Pentru aceasta, statul le garanta un minim de profit de 7%, neluînd nici un fel de dividende decît după ce va fi asigurat celor două concerne, strîns legate între ele de altfel, partea lor de profit[26]. Mașinile și instalațiile speciale sosite la Cugir s-au dovedit a fi destul de învechite, ceea ce nu a împiedicat însă concernul Vickers și UDR-ul să pretindă statului român în 1928 suma de 110 000 000 de lei[27].

În 1926 au luat ființă, cu contribuția capitalului francez, uzinele „IAR" din Brașov, prima fabrică de avioane din țară. În acest an, numărul întreprinderilor mecano-metalurgice din Transilvania se ridică la 192, folosind 13 975 HP și peste 16 000 de muncitori, la care se mai adaugă cinci întreprinderi de prelucrare a altor metale, ca arama, alama etc., care foloseau 2 495 HP și produceau plăci, tablă, cabluri electrice etc.[28].

În măsura creșterii și diversificării industriei metalurgice din Transilvania și Banat, a avut loc un proces de concentrare a muncitorilor. În cele cinci întreprinderi metalurgice cu peste o mie de muncitori erau în 1928 un număr de 13 030 de muncitori din totalul de aproximativ 27 000, iar majoritatea metalurgiștilor din aceste regiuni lucrau la întreprinderi cu peste 400 de muncitori[29]. Aceasta avea ca rezultat, în condițiile intensificării muncii și a creșterii ratei profitului (la UDR, rata profitului depășește 40%; la TNC — 20%)[30], o permanentă intensificare a luptei de clasă și importante acțiuni greviste, mai ales în anii 1926—1928.

Ceea ce caracterizează producția siderurgică și metalurgică din Transilvania și Banat în primul deceniu după unire este, după cum am putut vedea, refacerea relativ rapidă din situația în care se afla în anii 1919 și 1920, creșterea capacității de producție fără ca aceasta să fie

[25] Arhivele statului Caransebeș, fond. TNC, dos. 3 312/32.

[26] Arh. Ist. Centr., fond. UDR, 25/184 din 1925.

[27] *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, București, Edit. Academiei R.P.R., 1960, p. 145—146.

[28] *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1918—1929*, p. 503—504. În această perioadă, pe lingă întreprinderile amintite, în Transilvania funcționau fabrici importante pentru construcții metalice: la Arad „Astra", la Sibiu (Frații Fabrizius și A. Rieger), fabrici de mașini la Brașov (Frații Schiel), la Satu-Mare (Frații Prinz), la Topleț (Schramm-Hüttl-Schmidt), la Bocșa (UDR), fabrici de vagoane la Arad („Astra"), la Satu-Mare („Unio"); fabrici de motoare și pompe la Oradea (Phoebus), la Brașov (Teutsch), precum și turnătorii de fontă și oțel la Arad, Oradea, Cluj etc.

[29] N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 180—181 și 223.

[30] *Ibidem*, p. 164.

www.dacoromanica.ro

însă folosită complet, modernizarea instalațiilor și, nu în ultimul rînd, diversificarea produselor, accentul mare pus asupra dezvoltării unor ramuri noi, de mare importanță pentru economia națională.

În anul 1929 această industrie, ca, de altfel, economia întregii țări și a întregii lumi capitaliste, stătea în fața unei noi încercări catastrofale. Criza de supraproducție a lovit economia românească mai devreme și a luat forme deosebit de grave din cauza dezvoltării relativ slabe a industriei, a rămășițelor feudale existente, a crizei agrare aproape permanente, a politicii prădalnice a guvernelor burghezo-moșierești, a contractării unor împrumuturi externe înrobitoare, care au întărit dependența economică și politică a țării.

În anii crizei, producția metalurgică în Transilvania și Banat, cu tot sprijinul acordat de stat, a scăzut considerabil. Astfel, producția de fontă a scăzut de la 72 346 tone, în 1929, la 2 613 tone în 1933, iar cea de oțel de la 160 782 tone la 144 765 tone[31]. Producția diferitelor ramuri a fost aruncată cu mulți ani în urmă; cel mai mult a suferit industria extractivă din Transilvania, dar, după cum am putut vedea, și industria siderurgică a fost grav lovită de criză. La Hunedoara au fost oprite toate furnalele, iar la Reșița a funcționat mult timp doar un singur furnal. O situație foarte grea a fost la fabricile din Nadrag, Călan și Ferdinand, Cîmpia Turzii și alte fabrici metalurgice prelucrătoare.

Criza a determinat și o scădere considerabilă a prețurilor atît în industrie, cît și în agricultură. În industria metalurgică, unde majoritatea întreprinderilor erau cartelate, stabilindu-se prețuri de monopol, scăderea a fost relativ mai mică decît în alte ramuri, de aproximativ 30 — 35%[32].

Cu toată scăderea producției și a prețurilor mărfurilor industriei metalurgice, bilanțul întreprinderilor mari monopoliste, deși veniturile scăzuseră față de anii precedenți, nu arăta pierderi. Astfel, venitul net recunoscut de UDR — și acesta era totdeauna mai mic decît cel real — a scăzut din 1929 pînă în 1932 de la 81 670 309 lei la 28 814 737 lei, crescînd din nou în 1933 la 43 559 564 lei[33]. Cum se poate explica faptul că UDR-ul și-a putut păstra profiturile la un nivel relativ ridicat atunci cînd din 7 cuptoare funcționa doar unul, iar diferite secții ale uzinei, ca fabrica de roți, bandaje, laminoarele, stagnau aproape complet? Înainte de toate prin intensificarea muncii în scopul măririi forțate a profitului. În 1932, cînd criza ajunge la punctul său culminant, aproape 50% din muncitorii reșițeni șomau. Salariile celor rămași la lucru au fost și ele reduse cu 50%[34]. Muncitorii au fost siliți să lucreze aproape două norme pe baza unei cronometrări arbitrare și în condițiile lipsei unor măsuri elementare de protecție a muncii. Profiturile acționarilor UDR-ului au putut fi păstrate deci prin așa-zisa raționalizare a muncii și reducerea prețului de cost, dar de data aceasta nu pe baza dezvoltării tehnicii, cum se întîmplase într-o anumită măsură în anii stabilizării

[31] *Contribuții la problema materiilor prime din România*, vol. IV, partea I, p. 204 și 212.

[32] Dacă luăm ca indicator 100% pentru prețurile de gros cartelate și necartelate, prețurile au scăzut în medie la cele cartelate la 67%, pe cînd la cele necartelate ele au scăzut la 58% („Conjunctura economiei românești", București, 1936, nr. 1—2, p. 155).

[33] Arh. Ist. Centr., *Dări de seamă ale consiliului de administrație al UDR. 1921—1941.*

[34] E. Cimponeriu, *Reșița luptătoare*, București, Edit. științifică, 1965, p. 140.

www.dacoromanica.ro

relative a capitalismului, ci pe baza sălbaticei exploatări a muncitorilor. Menţinerea la un grad relativ ridicat a profiturilor se datora şi presiunilor exercitate de stăpînii UDR-ului asupra statului pentru acordarea unor comenzi, în special comenzi de armament, şi pentru promulgarea unor legi protecţioniste. În afară de aceasta, profiturile au fost menţinute prin contractarea unor împrumuturi în străinătate, prin cartelizarea întreprinderilor principale ale industriei grele în dauna întreprinderilor mai mici, care fuseseră pur şi simplu înghiţite.

A crescut în anii crizei şi rolul capitalului străin, în special al celui englez, reprezentat de industria metalurgică din Transilvania şi Banat prin trustul Vickers, şi a capitalului cehoslovac, reprezentat prin trusturile Skoda şi Zbroiovska, care, la rîndul lor, se aflau sub controlul marelui trust de armament francez Schneider-Creuzot. Aceştia au reuşit să preia în anii crizei acţiunile capitalului austriac, maghiar şi german, care mai reuşiseră să se menţină după primul război mondial[35]. Fără a face noi investiţii în industria metalurgică şi, dimpotrivă, exportînd o parte importantă a profitului, monopolurile internaţionale au dus la agravarea urmărilor crizei, la ascuţirea contradicţiilor economice şi politice, la o întărire în primul rînd a luptei clasei muncitoare. Este un fapt cunoscut că metalurgiştii români, maghiari, germani şi de alte naţionalităţi din Reşiţa, Hunedoara, Arad, Braşov, Cluj şi alte centre industriale din Transilvania şi Banat nu au acceptat cu resemnare ca greutăţile crizei să fie aruncate pe umerii lor. Ei s-au ridicat la luptă încă în primii ani ai crizei, ducînd, ca şi proletarii din întreaga ţară, acţiuni tot mai hotărîte împotriva concedierilor în masă, a reducerii salariilor, acţiuni îndreptate nu numai împotriva patronilor, ci a regimului burghezo-moşieresc în general.

În anii 1934—1937 are loc o redresare importantă a economiei româneşti, manifestată în primul rînd prin dezvoltarea accentuată a industriei în ansamblu şi a industriei metalurgice şi a celei legate de furniturile pentru armată, în special. S-a accentuat procesul de concentrare şi centralizare a capitalului. Monopolurile încep să joace un rol dominant în viaţa economică şi politică a ţării. În industria metalurgică trei întreprinderi monopoliste domină asupra întregii ramuri. UDR-ul, Malaxa şi Mica deţin supremaţia asupra a 90% din întreaga industrie metalurgică, ele colaborînd şi concurîndu-se în acelaşi timp. UDR-ului îi sînt afiliate, practic subordonate, fabricile „Astra"-Arad, Satu-Mare şi Braşov, Industria optică română, fabricile „Vulcan" şi „Goldenberg" din Bucureşti, Şantierele navale din Galaţi, Industria sîrmei din Turda etc. Auschnitt, Malaxa şi Argetoianu, principali reprezentanţi ai capitalului financiar investit în industria metalurgică, deţin cea mai mare parte a acţiunilor de la Uzinele metalurgice Titan, Nadrag, Călan şi Copşa Mică—Cugir[36]. Prin intermediul Uniunii metalurgice şi miniere din România, condusă de oamenii lor de încredere, ca Orghidan, Perieţeanu ş.a. ei dictau guvernului întreaga legislaţie industrială, politica de protecţie vamală, repartizarea comenzilor, precum şi măsurile antimuncitoreşti pe care acesta le va lua.

---

[35] Arhiva Combinatului metalurgic Reşita, *Corespondenţă confidenţială. 1935.*

[36] „Lupta de clasă" din 1 decembrie 1938.

www.dacoromanica.ro

Anul 1937 reprezintă un an de cotitură în industria mare prelucrătoare din Transilvania, ea ajungînd să depășească considerabil nivelul din 1929[37]. Un rol din ce în ce mai important începe să-l joace industria metalurgică, ea nefiind atinsă nici de începutul de criză care s-a manifestat în alte ramuri la sfîrșitul anului 1937. Creșterea comenzilor de armament din partea statului (ponderea cheltuielilor militare pentru armată față de totalul cheltuielilor bugetare a sporit de la 24%, în 1934—1935, la 33,11% în 1937—1938) a dat un mare impuls dezvoltării întreprinderilor siderurgice și metalurgice. Ridicarea producției, comenzile mari ale statului au dus și la o creștere rapidă a profiturilor. UDR-ul, care în 1938 producea aproape 75% din totalitatea producției de fontă a României, 80% din cea de oțel, 50% din cea de locomotive și 100% din cea de șine și roți și care încasa de la stat un miliard de lei din cifra de afaceri de 1,2 miliarde, a recunoscut în 1938 realizarea unui profit de 172 041 245 de lei[38].

Producția siderurgică din Transilvania și Banat a crescut între anii 1934—1937 în felul următor[39]:

	Fontă	*Oțel*
1934	61 635 t	170 975 t
1935	81 898 ,,	205 999 ,,
1936	97 307 ,,	226 646 ,,
1937	128 023 ,,	237 412 ,,

Comparînd aceste cifre cu statisticile anterioare, ne putem da seama că în 1937 producția a depășit cu 30% pe cea din 1913 și a fost aproape de 7 ori mai mare decît în 1920. Este de asemenea interesant de știut că, cu toată scăderea extraordinară a producției de fontă în timpul crizei, în decurs de 15 ani, între anii 1922—1937, cantitatea de fontă produsă de furnalele din Banat și Transilvania a crescut mai mult de patru ori, iar cea de oțel mai mult de trei ori. Această creștere considerabilă a producției a avut loc în condițiile cînd indicii de utilizare a capacității de producție a principalelor întreprinderi metalurgice au fost încă foarte scăzuți[40].

Producția siderurgică din Transilvania satisfăcea în cea mai mare parte piața internă, acoperind, în 1937, 94,8% din necesitatea de fontă, 69,4% din cea de oțel și 96,2% din cea de laminate[41]. Nu același lucru se poate spune despre producția de mașini, motoare etc., unde producția autohtonă luată pe întreaga țară nu acoperea în această perioadă decît 16,1% din necesarul pieței, restul fiind importat. Rămînerea în urmă în domeniul industriei de mașini și faptul că producția de fier pe locuitor nu a depășit nici în 1937 cantitatea de 17,5 kg (în Germania în această perioadă cantitatea de fier pe cap de locuitor era de 221 kg)[42] arată

---

[37] „Anuarul statistic al României", 1937—1938, p. 460—461.
[38] Arh. Ist. Centr., *Dări de seamă ale consiliului de administrație al UDR. 1921—1942.*
[39] *Contribuții la problema materiilor prime din România*, vol. IV, partea I, p. 204, 212.
[40] „Analele economice și statistice", ianuarie-martie 1940, p. 42.
[41] *Enciclopedia României*, vol. III, p. 861.
[42] *Ibidem*, p. 865.

www.dacoromanica.ro

că, în ciuda progreselor realizate în perioadele 1922—1928 şi 1934—1938, industria siderurgică şi metalurgică din România erau încă slab dezvoltate faţă de ţările capitaliste înaintate şi că, pe lîngă rămînerea în urmă cantitativă, mai exista şi problema dezvoltării unilaterale a acestei producţii. Relativa rămînere în urmă a acestei ramuri se datoreşte, pe lîngă alte cauze, faptului că creşterea producţiei nu s-a bazat pe creşterea capacităţii de cumpărare a maselor, ci pe comenzile statului, şi mai ales pe comenzi de armament, ceea ce ducea implicit la împovărarea maselor muncitoare contribuabile. În acelaşi timp măsurile luate de diferite guverne în domeniul importului au creat unor întreprinderi metalurgice din ţară o situaţie de monopol. Dar, în condiţiile unor investiţii relativ reduse şi cînd o parte din venitul naţional se scurgea cu regularitate în străinătate, ceea ce ducea implicit la continuarea rămînerii în urmă din punct de vedere tehnic, această situaţie de monopol şi stabilirea unor preţuri de monopol ridicate, cu 25 — 40% mai mari decît preţurile de pe piaţa mondială, duceau, de asemenea, la scăderea nivelului de trai al maselor şi în acelaşi timp la frînarea dezvoltării întregii ramuri.

În anii 1934—1937 situaţia muncitorilor metalurgişti nu s-a îmbunătăţit proporţional cu creşterea însemnată a producţiei. Deşi, începînd din 1937, în industria metalurgică din Transilvania se rezolvă problema şomajului (în măsura în care această problemă poate fi rezolvată sub regimul capitalist) şi au loc, sub influenţa luptelor muncitorilor, mai multe ridicări ale salariilor, creşterea preţurilor produselor de primă necesitate, impozitele înrobitoare [43], precum şi ofensiva împotriva libertăţilor şi drepturilor cîştigate în ani îndelungaţi de luptă, îngreuiază mult situaţia metalurgiştilor. Lupta lor împotriva pericolului fascist, pentru apărarea independenţei ţării şi a drepturilor democratice se contopea cu lupta pentru ridicarea nivelului lor de trai.

În anii dictaturii regale, în ajunul şi după izbucnirea celui de-al doilea război mondial, ramurile industriale trecute pe picior de război, şi între acestea se găsea în primul rînd şi industria metalurgică, cresc într-un ritm rapid.

În 1940 industria transformatoare din Banat şi Transilvania avea 1 537 de întreprinderi, în care lucrau 155 221 de muncitori. Forţa motrice folosită era 333 875 HP, iar capitalul investit depăşea 27 de miliarde lei [44]. Un rol important în cadrul acestei dezvoltări l-a avut industria metalurgică. Dezvoltarea acesteia, şi în primul rînd a ramurii sale producătoare de armament, corespundea necesităţii obiective de a menţine integritatea ţării şi de a stăvili presiunile Germaniei hitleriste şi ale Ungariei hortyste. Aceasta corespundea în mare măsură şi intereselor grupurilor monopoliste care aveau în fruntea lor pe Carol al II-lea [45]. Statul acorda un sprijin substanţial acestor monopoluri, îndreptînd în anii 1938—1939, din totalul cheltuielilor bugetare, 37,3% şi în 1939—1940, 39,5% pentru

---

[43] În 1937 impozitul pe salarii crescuse la 28 %. (*Aspecte ale economiei româneşti*, Bucureşti, 1939, p. 35—36.)

[44] „La Transylvanie", Paris, 1946, p. 241—242.

[45] În 1939 regele a reuşit să pună mîna pe o treime a acţiunilor UDR-ului, Malaxei, IAR-ului din Braşov, TNC-ului, devenind în acelaşi timp unul din principalii acţionari ai Băncii Româneşti, ai Astrei Române; el avea în proprietatea sa personală o serie de alte fabrici, precum şi moşii întinse.

www.dacoromanica.ro

achiziţii de armament[46]. Aceasta a dus la întărirea monopolurilor din industria metalurgică, al căror număr se ridica în această perioadă la 13, rolul preponderent avîndu-l însă tot concernele UDR şi Malaxa[47]. Ca rezultat al uriaşelor comenzi primite de la stat, UDR a înregistrat în anii 1939 şi 1940 o sporire a producţiei anuale medii de 20%[48], beneficiul net recunoscut de stăpînii acestui concern fiind 172 041 245 de lei în 1938, 188 700 771 de lei în 1939 şi 200 960 633 de lei în 1940[49]. În 1939 la Reşiţa lucrau 8 000 de muncitori, forţa motrice folosită era 51 500 HP, iar valoarea producţiei 2 500 000 000 de lei[50].

Din cele nouă furnale înalte existente în ţară, în 1939 funcţionau şase, dintre care două la Reşiţa, unul la Hunedoara, unul la Călan şi două, cu capacitate mai mică, la Vlahiţa. Din cele 11 cuptoare Martin pentru oţel, şapte funcţionau la Reşiţa şi patru la întreprinderile aparţinînd trustului TNC, la care în acest an lucrau 5 000 de muncitori, se folosea o forţă motrice de 8 000 HP, iar valoarea producţiei reprezenta un miliard lei[51].

Deşi uzinele din Hunedoara aveau o capacitate de 50 000 t fontă anual şi după 1930 aici a fost instalată şi o secţie de fabricat tuburi de fontă, iar în 1939 a început instalarea unei oţelării cu o capacitate de 100 000 t anual, participarea Hunedoarei la producţia siderurgică a ţării continua să fie, şi în ajunul izbucnirii celui de-al doilea război mondial, puţin însemnată.

În ciuda continuării nefolosirii cronice a capacităţii forţelor de producţie, în 1939 producţia industriei siderurgice din Transilvania depăşea cu 30% pe cea din 1937. Ea acoperea în cea mai mare parte consumul intern sporit al ţării, dînd 80% din oţelul şi 100% din totalitatea cantităţii de fontă[52] necesare industriei de război, căilor ferate şi diferitelor ramuri ale industriei prelucrătoare.

În acest an a crescut în mod simţitor producţia de vagoane şi locomotive, ea constituind 15% din volumul total al producţiei industriei metalurgice. Valoarea locomotivelor şi vagoanelor fabricate la Reşiţa, Arad şi Satu-Mare depăşea un miliard de lei. Tot în anul izbucnirii celui de-al doilea război mondial a intrat în funcţiune fabrica de avioane IAR, cu un capital investit de aproape un miliard de lei[53].

Producţia de piese turnate din fontă şi oţel a crescut şi ea considerabil: cu 40% faţă de 1929, acoperind 95% din necesarul de consum, iar producţia de piese forjate în întreprinderile metalurgice din Transilvania a crescut cu 185%, ajungînd la 80 000 de tone. S-a dublat producţia de construcţii metalice, hale, poduri, stîlpi, macarale, instalaţii pentru rafinării etc.[54].

---

[46] M. Maievski, *Contribuţii la istoria finanţelor publice ale României. 1914—1944*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1957, p. 253.
[47] N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 351.
[48] „Scînteia" din 24 martie 1940.
[49] Arh. Ist. Centr., *Dări de seamă ale consiliului de administraţie al UDR. 1921—1943.*
[50] *Industria României. 1930—1940*, p. 280—281.
[51] *Ibidem*, p. 282.
[52] *Ibidem*, p. 283.
[53] *Ibidem*, p. 285.
[54] *Ibidem*, p. 286.

www.dacoromanica.ro

Cu toate progresele făcute, a continuat însă să rămînă în urmă producţia de maşini, motoare, cu excepţia maşinilor agricole, de morărit şi a aparatelor de cîntărit.

După izbucnirea celui de-al doilea război mondial are loc o creştere vertiginoasă a producţiei siderurgice şi metalurgice, ramură al cărei centru de greutate continuă să fie Transilvania şi Banatul. În 1940 industria siderurgică a acestor regiuni avea o producţie de 10 ori mai mare decît în 1920 şi depăşea cu 100% nivelul producţiei din 1913. În cele 102 întreprinderi siderurgice şi metalurgice, aproape 60 000 de muncitori lucrau în primul rînd pentru armată. Forţa motrice instalată este de 118 548 HP, iar valoarea producţiei era de 12 990 000 000 de lei [55]. Dar începînd din 1939 o nouă şi gravă piedică stătea în faţa dezvoltării economiei româneşti: infiltrarea capitalului german şi subordonarea ţării intereselor imperialismului nazist.

În industria metalurgică infiltrarea capitalului german a început după ocuparea Cehoslovaciei, cînd concernul german Hermann Göring-Werke a pus mîna pe acele acţiuni ale UDR-ului şi ale întreprinderii Copşa Mică-Cugir care înainte erau în posesia monopolurilor cehoslovace. Hermann Göring-Werke nu a participat astfel cu capital propriu la producţie, nu a dus la o creştere a potenţialului industriei metalurgice, ci la exploatarea ei prădalnică şi la istovirea rezervelor sale, corespunzător cu planurile Germaniei hitleriste de a desfiinţa după război industria metalurgică din România, care trebuia să devină un simplu hinterland agrar în cadrul marelui spaţiu vital german.

Dictatul fascist de la Viena care a dus la cedarea nordului Transilvaniei Ungariei horthyste, lovind grav în interesele maselor populare, nu a avut o influenţă directă asupra dezvoltării industriei metalurgice, întreprinderile din nordul Transilvaniei nereprezentînd decît 2,23% din totalul acestei ramuri [56], dar a îngreuiat desfăşurarea normală a producţiei şi a desfacerii mărfurilor. Foarte mult a avut de suferit nordul Transilvaniei, rupt de restul ţării, de care era organic legat.

După instaurarea dictaturii militaro-fasciste şi intrarea României în război alături de Germania hitleristă, producţia industriei metalurgice, direct subordonată necesităţilor războiului fascist, a crescut considerabil. În acelaşi timp ea a suferit însă şi o degradare permanentă. Ca urmare a uzurii utilajului, a secării rezervelor de materii prime şi nu în ultimul rînd a acţiunilor de sabotaj ale muncitorilor metalurgişti, care îşi manifestau opunerea împotriva mizeriei şi teroarei, împotriva regimului fascist şi războiului, lucrînd încet şi prost, sabotînd maşina de război hitleristă, precum şi ca urmare a distrugerilor provocate de bombardamentele anglo-americane, în anii 1943—1944 producţia industriei metalurgice a început să scadă vertiginos [57].

Ruinarea generală a economiei, pierderile suferite pe front au dus ţara la un pas de cea mai mare catastrofă a întregii sale istorii zbuciumate. Din această situaţie nu exista decît o singură ieşire—mobilizarea tuturor forţelor politice patriotice, democratice, antifasciste pentru răsturnarea dictaturii antonesciene, întoarcerea armelor împotriva Germa-

[55] „La Transylvanie", Paris, 1946, p. 241.
[56] *Analele economice statistice ianuarie-martie 1941*, p. 66.
[57] N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 415.

www.dacoromanica.ro

niei hitleriste, restabilirea independenței, suveranității și integrității naționale. Militînd cu hotărîre în vederea realizării acestui obiectiv, Partidul Comunist Român a reușit să canalizeze lupta forțelor progresiste din țară și să le conducă pe făgașul eliberării naționale. Aceasta a deschis larg drumul spre eliberarea socială și spre descătușarea forțelor de producție, activității creatoare a oamenilor muncii în procesul industrializării socialiste.

Industria metalurgică din Transilvania, care, în ciuda piedicilor ce îi stăteau în cale, a luat în anii următori unirii o puternică dezvoltare, cunoaște acum, în anii construirii socialismului, o perioadă de mare și neîncetată înflorire.

www.dacoromanica.ro

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

ANIVERSAREA A 150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI ION IONESCU DE LA BRAD

În zilele de 16 și 17 iunie 1968, Stațiunea experimentală zonală agrozootehnică Secuieni-Roman și direcțiile agricole județene Neamț și Bacău au organizat o sesiune științifică dedicată lui Ion Ionescu de la Brad cu ocazia împlinirii a 150 de ani de la naștere (1818 — 1968). Sesiunea a avut loc la sediul laboratoarelor Stațiunii Secuieni. În prima zi au fost programate comunicări științifice privind viața și opera lui Ion Ionescu de la Brad.

Prof. univ. Simion I. Pop de la Facultatea de filozofie a Universității București a prezentat comunicările *Ion Ionescu de la Brad, promotor al dezvoltării științei, fondator al unor discipline agricole, economice și sociologice în România* și *Concepția lui Ion Ionescu de la Brad cu privire la industrializarea României.* În cea de-a doua comunicare, combătînd opiniile după care marele agronom și economist ar fi subestimat problema industrializării țării noastre, propagînd teza exclusivismului agrar, Simion I. Pop a insistat asupra părerii potrivit căreia Ion Ionescu de la Brad a susținut necesitatea și posibilitatea industrializării, singura cale pentru lichidarea înapoierii economice a României și aducerea acesteia la nivelul țărilor înaintate; de asemenea a fost relevată activitatea parlamentară și publicistică desfășurată de Ion Ionescu de la Brad împotriva risipirii fondurilor statului în dezvoltarea unor ramuri industriale nerentabile și concepția sa înaintată cu privire la intervenția statului în economie pentru valorificarea resurselor naturale ale țării.

În *Creație și tradiție la începuturile învățămîntului agricol în România,* Gheorghe Cristea, cercetător principal la Institutul de istorie „N. Iorga" al Academiei Republicii Socialiste România, a scos în evidență concepția lui Ion Ionescu de la Brad potrivit căreia organizarea adevăratului învățămînt agricol, deci îndrumarea agriculturii spre forme moderne, este imposibilă fără corelarea dintre știință și practică, iar aceasta necesită nu numai aplicarea în mod creator a cuceririlor științei agricole din Apusul Europei, dar și păstrarea tradiției bune transmise din generație în generație. În mod special în comunicare s-a insistat asupra încercării de a se aplica rezultatele școlii agricole de la Roville (Franța) la fermele-școli de la Balta Verde (Craiova), Galata (Iași) și Bradu (Roman), ținînd seama de experiența înaintată și de realitățile concrete din țara noastră.

Acad. Amilcar Vasiliu, în comunicarea sa *Din relațiile lui Ion Ionescu de la Brad cu unii oameni de știință și patrioți români,* a prezentat o serie de scrisori ale lui Ion Ionescu de la Brad, documente inedite în care îl recunoaștem pe același mare patriot și mare agronom care avea multilaterale preocupări și relații strînse cu reprezentanți de seamă ai științei și culturii românești.

„STUDII", tomul 21, nr. 6, p. 1213—1217, 1968.

www.dacoromanica.ro

Dintr-o scrisoare trimisă (la 2 aprilie 1872) din Brad lui Anastasie Fătu la Iaşi rezultă că Ion Ionescu recurge şi la sprijinul cunoscutului medic şi naturalist, profesor la Universitatea din Iaşi, pentru dezvoltarea grădinii sale botanice (cu circa 700 de specii, varietăţi şi soiuri de plante agricole din 86 de familii; probabil grădina a dispărut imediat după 1891), ca aceasta să devină un puternic focar pentru promovarea ştiinţei agricole şi practicii înaintate.

O scrisoare de la 1 mai 1884 către George Bariţiu (relaţiile cu acesta erau mult mai vechi şi aveau în vedere publicarea în ziarele din Transilvania a unor articole referitoare la starea ţărănimii şi la problemele agriculturii şi ale învăţămîntului din Ţara Românească şi din Moldova) reflectă lupta dusă de Ion Ionescu de la Brad contra unor ,,neghiobi'' şi ,,mediocrităţi'' care se uniseră să împiedice intrarea în învăţămînt a ,,adevăraţilor bărbaţi luminaţi şi români''.

Unele aspecte ale relaţiilor cu N. Bălcescu reies dintr-o scrisoare trimisă acestuia la 14/26 februarie 1849 din Semlin (localitate aproape de Belgrad); se dau informaţii despre activitatea lui Ion Ionescu în Transilvania, unde a vizitat pe Avram Iancu şi taberele revoluţionarilor români, despre plecarea spre Turcia şi călătoria prin Iugoslavia, despre situaţia politică şi economică din provinciile locuite de români.

Date interesante cuprinde şi scrisoarea trimisă (august 1855) din Domenico-Tesalia, prin care Ion Ionescu îi răspunde lui C. Negri în legătură cu ajutorul pe care i-l putea da referitor la litigiul privind averile mănăstireşti şi la împrumutul bănesc necesar Moldovei (pentru rezolvarea acestor probleme, C. Negri sosise în misiune la Constantinopol şi cerea sprijinul lui Ion Ionescu).

Acad. Amilcar Vasiliu a ţinut, de asemenea, comunicarea *Ion Ionescu de la Brad şi silvicultura. Un document inedit.* Manuscrisul prezentat cuprinde însemnări despre păşunarea munţilor, exploatarea pădurilor şi comerţul lemnului etc.

Din activitatea publicistică a lui Ion Ionescu de la Brad la periodicele ieşene din prima jumătate a secolului al XIX-lea, comunicare de Al. Andronic, cercetător principal la Institutul de istorie şi arheologie ,,A. D. Xenopol'' al filialei Iaşi a Academiei, şi ing. Th. Ville, D. I. F. O. T. — Iaşi, a cuprins unele concluzii la care au ajuns autorii în urma studierii tuturor articolelor publicate de Ion Ionescu în ,,Albina românească'', ,,Icoana lumii'', ,,Spiciuitorul moldo-român'', ,,Propăşirea'', ,,Foaia sătească'', ,,Foaia pentru agricultură, industrie şi negoţ'', ,,Povăţuitorul sănătăţii şi a economiei'' (concluzii privind pregătirea multilaterală a lui Ion Ionescu nu numai în problemele variate ale producţiei agricole, dar şi în probleme de industrie, comerţ, economie politică, literatură, pictură etc., eficienţa economică a articolelor sale, documentarea bibliografică bogată şi la curent cu ultimele scrieri apărute etc.).

În aceeaşi zi au mai prezentat comunicări dr. Ovidiu Bădina de la Universitatea din Bucureşti, *Ion Ionescu şi şcoala de la Pantelimon*; dr. doc. I. Lungu, şef de secţie cercetare ştiinţifică, şi ing. I. Eftimie, D. I. F. O. T. — Bacău: *Organizarea teritoriului la fosta fermă model de la Brad — reconstituire aproximativă*; dr. doc. I. Lungu şi Al. Nicolau, cercetător principal, Staţiunea Secuieni-Roman: *Adevărul cu privire la data încetării din viaţă a lui Ion Ionescu de la Brad* (autorii dau ca dată a morţii lui Ion Ionescu 16 decembrie 1891, confirmată şi de actul de deces, recent descoperit).

În ziua a doua a sesiunii au fost prezentate 14 comunicări privind rezultatele cercetărilor agricole şi zootehnice efectuate de cadrele ştiinţifice ale Staţiunii Secuieni-Roman.

★

O sesiune ştiinţifică de comunicări consacrată aniversării lui Ion Ionescu de la Brad a fost organizată şi la Iaşi în ziua de 20 iunie de Filiala Academiei Republicii Socialiste România, în colaborare cu Institutul agronomic ,,Ion Ionescu de la Brad'', Universitatea ,,Al. I. Cuza'' şi Comitetul judeţean Iaşi pentru cultură şi artă.

www.dacoromanica.ro

În cadrul acestei sesiuni au fost prezentate comunicările: *Ion Ionescu de la Brad 1818—1891* (C. Sandu-Ville, membru corespondent al Academiei); *Profesorul Ion Ionescu de la Brad* (Al. Andronic, Vl. Gheorghiu, I. Antohe, M. Avădanei și P. Pauliu); *Ion Ionescu de la Brad, agronom organizator al fermelor agricole* (F. Cantăr, Gh. Drăgan, P. Magazin și N. Davideanu); *Ion Ionescu de la Brad economist* (D. Rusu, M. Todesia, V. Nechita și A. Tătaru); *Ion Ionescu de la Brad statistician, monografist și precursor al cooperației* (Al. Bărbat, Gh. Stoica, Gh. Ungureanu, P. Nicolicioiu și V. Gireadă); *Activitatea social-politică a lui Ion Ionescu de la Brad* (D. Berlescu, N. Stoica, C. Niculicioiu, I. Saizu și D. Sandru).

★

Cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la nașterea lui Ion Ionescu de la Brad, în aula Academiei Republicii Socialiste România a avut loc în ziua de 24 iunie 1968, o sesiune festivă, organizată de Academie, Ministerul Învățămîntului și Consiliul Superior al Agriculturii.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de acad. Miron Nicolescu, președintele Academiei. În cadrul sesiunii au fost apoi prezentate următoarele comunicări: *Ion Ionescu de la Brad, — agronom român de înalt prestigiu* (acad. Amilcar Vasiliu, acad. Eugen Bădulescu, Nicolae Giosan și David Davidescu, membri corespondenți ai Academiei); *Ion Ionescu de la Brad, economist agrar* (acad. Vasile Malinschi); *Ion Ionescu de la Brad, primul îndrumător științific al zootehniei românești* (Nicolae Teodoreanu și Virgil Gligor, membri corespondenți ai Academiei); *Contribuția lui Ion Ionescu de la Brad la întemeierea și dezvoltarea silviculturii românești* (I. Popescu-Zeletin, membru corespondent al Academiei); *Ion Ionescu de la Brad, patriot progresist român* (Nichita Adăniloaie, șef de sector la Institutul de istorie „N. Iorga" al Academiei Republicii Socialiste România).

Cuvîntul de închidere a sesiunii a fost rostit de acad. Grigore Obrejanu.

Gh. Cristea

CĂLĂTORIE DE STUDII ÎN POLONIA

Călătoria făcută între 22 mai și 4 iunie 1968 în Polonia a avut scopul de a mă pune în curent, chiar și sumar, cu rezultatele obținute de istoriografia polonă în ultimele două decenii în domeniul istoriei polone în general și în cel al relațiilor polono-române de-a lungul secolelor în special. În același timp am făcut o succintă recunoaștere, atît cît timpul foarte limitat mi-a stat la dispoziție, a materialului documentar manuscris ce se păstrează în arhivele polone și care se referă la istoria raporturilor româno-polone în cursul veacurilor. Aceste cercetări cu caracter de orientare le-am efectuat la Varșovia și Cracovia, principalele centre de cultură polonă, cu cele mai bogate biblioteci și arhive și în care se desfășoară o vastă activitate istoriografică.

La Varșovia am lucrat la Institutul de istorie al Academiei Polone de Științe și la Institutul de istorie al universității. În biblioteca Institutului de istorie al Academiei am frunzărit producția istoriografică a institutului de la înființarea lui pînă în prezent. Cu această ocazie mi-am notat titlurile celor mai importante apariții și am citit în fugă introducerile la unele dintre ele. Am constatat că institutul desfășoară an de an o amplă activitate editorială,

www.dacoromanica.ro

concretizată în publicarea de bibliografii, documente, sinteze, monografii, reviste și publicații în serie. Accentul principal se pune pe studiul istoriei economice, fără a se neglija însă cercetarea istoriei politice, culturale etc. Printre sintezele editate de acest institut, primul loc îl ocupă *Historia Polski* (Tratatul de istorie a Poloniei), din care partea întîi (1918—1926) a tomului IV (1918—1939) a apărut în 1966 sub formă de machetă.

În institut a fost înființat recent un sector de istorie a U. R. S. S. și a țărilor din Europa centrală, printre care și România. Din publicația în serie a acestui sector, intitulată ,Studii din istoria U. R. S. S. și a Europei centrale", a apărut în 1967 primul tom, consacrat problemelor revoluțiilor anilor 1905—1907 și situației Austro-Ungariei de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul veacului următor.

La Varșovia m-am orientat apoi asupra publicațiilor românești existente în biblioteca Institutului de istorie al Academiei, în cea a universității și în cea a Institutului de istorie de la această universitate.

La Cracovia am luat cunoștință de rezultatele realizate de filiala Institutului de istorie al Academiei Polone de Științe. Activitatea acestei filiale se concentrează în jurul a două opere principale: *Dicționarul biografic polon* și *Bibliografia istoriei Poloniei*, a căror publicare în serie va continua. Și în acest străvechi oraș polon am căutat să aflu în ce situație se află schimbul de lucrări dintre Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România pe de o parte, și Biblioteca Academiei Polone de Științe și Biblioteca Jagiellonă, pe de alta.

În ceea ce privește activitatea mea în arhivele polone, ea s-a limitat, din cauza timpului scurt, la o sumară orientare în situația noilor achiziții. Și de astă dată, cu toate distrugerile războiului, m-am convins că atît arhivele din Varșovia, cît mai ales cele din Cracovia adăpostesc un imens material manuscris, inedit, privind istoria relațiilor româno-polone și istoria sud-estului european. Ca să numesc o singură colecție, mă gîndesc la cele 39 de condici manuscrise de la Arhivele centrale de acte vechi din Varșovia, păstrate sub denumirea de *Libri legationum*, pe baza cărora s-ar putea urmări poziția internațională a țărilor române în cursul veacurilor XVI—XVIII.

Ce constatări și deziderate ridică, în concluzie, această scurtă călătorie în Polonia?

În primul rînd am rămas impresionat de amabilitatea cu care conducătorii institutelor, bibliotecilor și arhivelor vizitate m-au primit și mi-au dat lămuririle cerute, precum și de bunăvoința cu care mi se puneau la dispoziție fondurile arhivistice. Directorul Institutului de istorie al Academiei Polone de Științe, prof. T. Manteuffel, și-a manifestat interesul pentru cercetările noastre în arhivele polone și a subliniat necesitatea pregătirii pe viitor de tineri cercetători poloni în România și de tineri cercetători români în Polonia. În felul acesta s-ar continua tradiția inițiată din partea română de B. P. Hasdeu, I. Bogdan, N. Iorga și continuată de P. P. Panaitescu, Gh. Duzinchievici, T. Holban și cel ce semnează aceste rînduri.

În prezent, în Institutul de istorie al Academiei Polone de Științe nu există nici un cunoscător al limbii române.

Pe lîngă aceasta, însuși schimbul româno-polonez de publicații este nesatisfăcător. De aici dezideratul îmbunătățirii serviciului de schimb de publicații din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. De aici dezideratul publicării rezultatelor istoriografiei noastre în limbi de circulație internațională, precum și cel al înzestrării articolelor publicate în revista „Studii" cu rezumate tot în asemenea limbi. Căci numai așa publicațiile românești se vor putea face cunoscute istoricilor poloni și vor putea fi folosite de aceștia în operele lor viitoare, lucru care a lăsat pînă acum atît de mult de dorit.

www.dacoromanica.ro

Dar dacă colegii noștri poloni își pot permite să scrie istoria patriei lor pe baza bogatelor arhive polone, oamenii de știință români sînt nevoiți să apeleze mereu la arhivele din Polonia pentru a putea scrie istoria, în special cea medievală, a țărilor române. De aici dezideratul trimiterii în Polonia pentru un timp mai îndelungat a unor cercetători români care să știe polona, cu misiunea de a face cercetări sistematice, aprofundate și, dacă este posibil, exhaustive în arhivele de acolo și a culege (microfilma) bogatul material manuscris privitor la istoria noastră.

În sfîrșit, contactul cît mai frecvent și mai strîns între istoricii români și poloni în vederea unei colaborări științifice cît mai largi ar înlesni elaborarea unor lucrări cît mai apropiate de adevăr asupra a tot ce a fost constructiv și trainic în trecutul comun al ambelor popoare.

Ilie Corfus

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

R E C E N Z I I

* * * *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice*, Edit. politică, Bucureşti, 1967, 996 p.

Începem prin a ne exprima deosebita satisfacţie pentru această importantă realizare editorială. Rod al activităţii unui larg colectiv de redacţie*, culegerea de documente constituie o apariţie mult aşteptată şi cu atît mai binevenită în literatura social-politică din ţara noastră. Chiar înainte de a proceda la discutarea conţinutului şi a modului de editare a volumului, credem necesar a sublinia însemnătatea internă şi externă a apariţiei culegerii de documente. *Internă*, avînd în vedere faptul că volumul aduce o substanţială contribuţie la cunoaşterea activităţii marelui diplomat şi a unor probleme importante ale politicii externe romîne, cititorului, îndeosebi celui din marele public, fiindu-i oferit contactul direct, nefiltrat sau interpretat, cu laboratorul în care se năştea sau se formula poziţia Romîniei sau a altor puteri faţă de marile probleme ale vieţii internaţionale. În lumina frămîntărilor şi a preocupărilor pentru apărarea intereselor naţionale, trăsăturile personalităţii şi activităţii lui Nicolae Titulescu se reliefează şi se lasă descifrate cu mult mai uşor. Cercetătorii istoriei contemporane a Romîniei sau ai relaţiilor internaţionale, familiarizaţi cu o parte însemnată a documentelor incluse în volum, au totuşi dubla satisfacţie a textului integral, aflat oricînd la dispoziţie, al documentelor şi a cunoştinţei cu un volum important de informaţii noi. *Externă*, în primul rînd, prin faptul că pune la dispoziţia cercetătorilor străini documente de primă importanţă pentru cunoaşterea activităţii lui N. Titulescu şi a diferitelor aspecte ale politicii externe romîne; în al doilea rînd, prin completarea informaţiei referitoare la poziţia şi la activitatea altor guverne sau personalităţi faţă de problemele europene în perioada interbelică.

Avem prin acest volum, în sfîrşit, o primă culegere de documente de politică externă, eliminîndu-se astfel o situaţie nefirească de inferioritate faţă de numeroase alte ţări, situaţie care a dăunat în primul rînd intereselor istoriografiei noastre, şi credem că acest început obligă la continuitate. Ne asociem la părerea exprimată public de alţi recenzenţi în legătură cu necesitatea traducerii şi publicării documentelor, sau cel puţin a celor mai importante documente din volum, în una sau mai multe limbi de mare circulaţie.

Nicolae Titulescu. Documente diplomatice constituie o culegere *selectivă* de documente. Cele 491 de documente incluse în volum avînd ca limite cronologice anii 1920—1939, sînt în cea mai mare parte inedite şi se referă la aproape toate aspectele principale ale activităţii lui N. Titulescu. Documentele au fost selecţionate din fondurile arhivei M.A.E., ale Arhivelor statului Bucureşti şi ale Bibliotecii

* Colectivul de redacţie: prof. univ. George Macovescu, redactor responsabil, Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeşteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu.

www.dacoromanica.ro

Academiei (secţia manuscrise). În volum au fost incluse de asemenea ca documente unele conferinţe, discursuri, intervenţii şi interviuri ale lui N. Titulescu aflate în publicaţiile oficiale ale Societăţii Naţiunilor, în dezbaterile parlamentare, în presa contemporană. Volumul cuprinde în mod justificat comunicatele şi procesele-verbale ale conferinţelor Micii Înţelegeri şi Înţelegerii Balcanice, ca şi unele tratate din anii 1932—1936.

Documentele incluse în culegere sînt precedate de un amplu studiu introductiv (p. 7—67), semnat de prof. univ. George Macovescu, intitulat *Opera diplomatică a lui Nicolae Titulescu*. După cum arată autorul în ,,Nota asupra ediţiei", studiul introductiv ,,analizează informaţiile noi cuprinse în documentele culegerii privind diferitele acţiuni la care a participat Nicolae Titulescu şi reţine principiile diriguitoare ale activităţii diplomatului român...". Studiul introductiv este însă departe de a fi o simplă prezentare a documentelor culegerii. El reprezintă o importantă contribuţie, asupra căreia atragem atenţia, la cunoaşterea activităţii lui Nicolae Titulescu. În prima parte a acestui studiu se face o expunere logică, cu o deosebită putere de convingere, a principiilor şi a metodelor care au caracterizat activitatea lui N. Titulescu. Această parte a studiului introductiv demonstrează gradul înalt de identificare dintre activitatea lui N. Titulescu şi interesele majore şi permanente ale ţării. Totodată, se relevă actualitatea principiilor relaţiilor dintre state pentru care a militat, depăşindu-şi de multe ori epoca, diplomatul român. Cea mai mare parte a studiului introductiv este consacrată prezentării principalelor aspecte ale activităţii lui N. Titulescu, puse în evidenţă de documentele culegerii. Este astfel succint analizată poziţia diplomatului român faţă de următoarele momente ale relaţiilor internaţionale sau probleme ale politicii externe a României : negocierea păcii de la Lausanne; negocierile privind reparaţiile şi datoriile de război; poziţia lui N. Titulescu faţă de unele probleme financiare ale României; problema optanţilor; Uniunea economică europeană; Uniunea economică danubiană; conferinţele pentru reducerea şi limitarea armamentelor; conflictul chino-japonez; convenţiile de definire a agresiunii; pactul celor patru; Mica Înţelegere; restaurarea Habsburgilor; Înţelegerea Balcanică; reluarea relaţiilor diplomatice cu U.R.S.S.; pactul Saavedra-Lamas; pactul oriental; pactul mediteranean; tratatul de asistenţă mutuală între U.R.S.S. şi Franţa; acordurile de la Roma; agresiunea fascistă împotriva Etiopiei; remilitarizarea zonei renane; reforma pactului Societăţii Naţiunilor; Convenţia de la Montreux; cererea de suprimare a Comisiei europene a Dunării. Chiar şi numai simpla enumerare a acestor probleme relevă importanţa documentelor incluse în culegere.

După cum este cunoscut, orientarea spre cercetarea cu precădere a politicii externe româneşti prebelice, în special după anul 1933 a adus în circuitul ştiinţific un volum important de informaţii privind politica externă a României şi activitatea lui Nicolae Titulescu în anii 1933—1936. Aceasta nu diminuează însă valoarea documentelor incluse în volum referitoare la această perioadă, culegerea avînd în primul rînd rostul de a face cunoscut unor cercuri largi de specialişti şi cititori textul integral al documentelor mai semnificative pentru activitatea fostului ministru de externe român. Astfel este neîndoielnic că volumul de documente va da un nou impuls cercetărilor româneşti şi străine privind politica externă a României în anii 1933—1936.

Publicarea documentelor din perioada 1920—1932 incluse în culegere are în primul rînd meritul de a face cunoscute poziţia şi activitatea diplomatului român într-o serie de probleme ale vieţii internaţionale într-o perioadă mult mai puţin cercetată atît în cazul activităţii lui N. Titulescu, cît şi în cazul politicii externe române.

Nu vom face în această recenzie un rezumat al conţinutului documentelor incluse în volum, cu atît mai mult cu cît cititorul este excelent informat în acest sens prin studiul introductiv menţionat.

Parcurgerea documentelor culegerii permite desprinderea şi observarea în bune condiţii a principiilor şi metodelor care călăuzeau activitatea lui N. Titulescu. Ea mai permite însă şi observaţii asupra trăsăturilor perso-

www.dacoromanica.ro

nalității lui N. Titulescu. Una dintre acestea este evoluția — asupra căreia ni se pare a nu se fi stăruit suficient în studiul introductiv — a poziției lui Nicolae Titulescu, evoluție determinată atît de problemele situației internaționale, cît și de o înțelegere superioară a situațiilor și soluțiilor, concretizată în expresia — atît de fericit aplicată în cazul activității lui N. Titulescu — a ideilor-forță.

Ar fi fost de dorit ca studiul introductiv să stăruie de asemenea asupra altor trăsături ale diplomatului român. În perioada interbelică, România a avut numeroși miniștri de externe și, firesc, mult mai numeroși diplomați. Mulți dintre aceștia au împărtășit și au militat pentru aceleași principii ca și N. Titulescu. Prin ce s-a deosebit însă N. Titulescu de ceilalți diplomați români, prin ce s-a afirmat și s-a detașat pe plan internațional? Un răspuns de genul: N. Titulescu a apărat interesele naționale, independența, suveranitatea și integritatea teritorială a țării este parțial, pentru că același lucru l-au făcut sau aveau datoria să-l facă și ceilalți miniștri de externe și diplomați români. Un asemenea răspuns nu poate decît provoca întrebări suplimentare. Am sublinia printre calitățile lui N. Titulescu o serie de trăsături pentru a răspunde, fără a epuiza, la întrebarea de mai sus. Se remarcă astfel la marele diplomat deosebita capacitate de a înțelege direcția evoluției evenimentelor și de a găsi și folosi soluțiile cele mai eficiente. Cele mai neașteptate evenimente, poate cu singura excepție a aceluia care i-a pus capăt carierei de diplomat, nu-l găseau pe N. Titulescu nepregătit. Atrage atenția în acest sens marea previziune și repeziciunea reacțiilor diplomatului român. Spiritul creator, pus în evidență în studiul introductiv și ilustrat prin documentele incluse în volum, constituie o altă trăsătură a lui Nicolae Titulescu. Dar Nicolae Titulescu s-a mai remarcat prin combativitate, fermitate, claritate și consecvență, calități care pot fi de asemenea descifrate în activitatea sa, astfel cum este ea oglindită prin documentele culegerii. Nicolae Titulescu sublinia în declarațiile — neincluse în volumul pe care-l recenzăm — făcute ziarului „L'Intransigeant" la 1 iulie 1936 că marile principii menite să restabilească încrederea internațională și să dea un „nou impuls forțelor creatoare ale unei lumi noi" erau „egalitatea națiunilor, pace indivizibilă, respect datorit contractelor, securitate colectivă, întărirea pactului Ligii Națiunilor". Sublinierea tuturor trăsăturilor marelui diplomat — în acest sens culegerea putea fi îmbogățită și cu alte documente — constituie în primul rînd o datorie față de memoria lui N. Titulescu, dar și o obligație pentru cercetătorii politicii externe române sau ai relațiilor internaționale în deceniul al patrulea al secolului nostru. Între aceste calități ale sale, principiile pe care le formula și activitatea sa practică există o legătură indisolubilă, numai toate la un loc reconstituind fidel și dînd măsura personalității lui N. Titulescu.

În acest sens, problema securității colective, de exemplu, permite, pe de o parte prin numeroasele sale implicații în cursul anilor, pe de altă parte prin calitatea și numărul documentelor incluse în culegere, o observație multilaterală a personalității lui Titulescu.

Nicolae Titulescu. Documente diplomatice constituie o culegere selectivă și nu i se poate pretinde să fi înmănuncheat marea majoritate a documentelor care ilustrează activitatea diplomatului român. Dar dacă unele criterii de selecție ale comitetului de redacție sînt ușor descifrabile, este mai dificil să înțelegem de ce nu au fost incluse documente care se supun normelor de selecție și, oricum, erau, credem, necesar a fi prezente în volum. Era astfel salutară sporirea numărului de documente publicate referitoare la activitatea lui N. Titulescu în anii președinției sale la Societatea Națiunilor și în anii 1933—1936. Era mai ales necesar să se acorde mai multă atenție documentelor care reflectă poziția lui N. Titulescu față de relațiile cu Polonia, Italia, Germania etc. Este de asemenea cazul documentelor care, reflectînd poziția diplomatului față de viața politică internă din România, rămîn în primul rînd documente ale crezului său în probleme de politică externă, dar contribuie totodată la înțelegerea concepției lui Titulescu despre actele de guver-

www.dacoromanica.ro

nare şi regimul politic intern, ca şi despre relaţia dintre politica internă şi externă. Unele dintre aceste documente ar fi arătat limitele şi evoluţia concepţiilor lui Nicolae Titulescu, ceea ce nu ar fi servit decît adevărului istoric, dar marea majoritate ar fi demonstrat şi mai mult tocmai ceea ce separa lărgimea şi superioritatea concepţiilor lui Titulescu de concepţiile altor factori de răspundere ai politicii româneşti sau internaţionale. Observăm, totodată, că este discutabilă selecţionarea şi includerea ca documente reprezentative pentru activitatea diplomatului român a unora din discursuri (toasturi etc.) de uzanţă, cu valoare documentară redusă.

În sfîrşit, considerăm că la selecţia documentelor trebuia să fie luat în considerare cu mai multă atenţie faptul că în acest moment se află în circulaţie un mare număr de colecţii sau culegeri de documente referitoare la politica externă publicate în străinătate, ca şi de volume de memorii ale unor politicieni şi diplomaţi străini, dar şi români, din perioada interbelică. Prin rolul important jucat de diplomatul român pe scena politică europeană este aproape exclusă depistarea unor lucrări dintre cele menţionate care să nu conţină referiri la N. Titulescu. Din propria noastră experienţă de cercetare ştim că de multe ori, dintr-un motiv sau altul, notele asupra convorbirilor — şi avem în primul rînd în vedere minutele cu caracter oficial întocmite de diplomaţi — nu reproduc fidel poziţia interlocutorilor şi uneori chiar problemele discutate. Trebuie să se aibă în vedere de asemenea că interesele diferitelor comitete de redacţie şi cu atît mai mult ale memorialiştilor nu au coincis în toate cazurile cu interesele adevărului istoric. Documentelor sau informaţiilor puse în circulaţie în străinătate trebuie să li se alăture sau să li se opună, în cazul prezentării deformate sau unilaterale a realităţii, documentele române. Menţionăm că am fi dorit în acest sens să se ia mai mult în consideraţie prezenţa unor documente din colecţia *Documents on German Foreign Policy*, seria C, dar şi din *Documents on British Foreign Policy* sau din volumele ambelor serii ale colecţiei *Documents diplomatiques français.* Volumul recenzat oferă de asemenea puţine răspunsuri faţă de cele aşteptate la problema poziţiei lui N. Titulescu faţă de politica lui J. Beck şi de politica guvernului Stoiadinovici, cercetătorii români şi mai ales străini fiind nevoiţi în continuare să facă apel la alte surse de informaţie.

În sfîrşit, cîteva cuvinte despre instrumentele auxiliare şi aparatul critic ale volumului. Culegerea de documente este însoţită de un indice mixt, de nume şi materii, şi de un sumar în care cele 491 de documente sînt prezentate cu data completă în ordine cronologică şi un scurt rezumat al conţinutului lor. Evident, atît indicele, cît şi sumarul facilitează în mare măsură depistarea informaţiilor. Telegramele şi rapoartele diplomatice sînt însoţite de locul data emiterii şi de numerele de expediţie şi de înregistrare. Documentele din afara arhivei M.A.E. au indicate de asemenea coordonatele locului de depozitare, în cazul celor din arhive, sau publicaţia din care au fost reproduse.

În publicarea volumelor de documente diplomatice s-au impus pe scară internaţională şi alte practici, care, în cazul de faţă, nu au fost luate în considerare. Singurele note ale aparatului critic, revenind din cînd în cînd, menţionează lipsă în text sau precizează limba sau traducerea cîte unui pasaj al textului. Nu se indică, atunci cînd documentele conţin referiri la alte telegrame sau rapoarte, dacă acestea din urmă sînt incluse — şi sub ce număr — în culegere sau, în cazul în care nu au fost incluse, la ce anume se referă ele. De asemenea sînt numeroase documente cu referiri la diferite probleme despre care cititorul află prea puţin sau nimic din textul documentelor respective sau ale celorlalte incluse în volum. Fără explicaţii suplimentare în astfel de situaţii, informaţia îşi pierde din valoare sau poate chiar provoca interpretări eronate. Exemplele pot fi numeroase, dar ne vom limita la unul mai concludent : ce poate afla cititorul despre punctul 2 al rezoluţiei Consiliului de Miniştri din 14 iulie 1936? (document nr. 470, p. 796). Cînd s-a pus prima dată problema ,,pactului de alianţă unică între Franţa şi Mica Înţelegere contra oricărui agresor ar fi'', care a fost soarta acestei propuneri de mare importanţă, pro-

www.dacoromanica.ro

punere făcută — precizăm noi — de N. Titulescu? În situaţiile la care ne-am referit, comitetele de redacţie ale colecţiilor de documente diplomatice intervin cu precizări. Orice colecţie de documente de politică externă este, în ultimă instanţă, selectivă, dar cu atît mai necesare se fac astfel de intervenţii ale comitetului de redacţie în cazul culegerilor într-un volum. Ar fi fost util ca exigenţa ştiinţifică din punctul de vedere al editării documentelor să fi călăuzit deplin şi publicarea culegerii recenzate.

Ne-am exprimat în cele de mai sus deosebita satisfacţie pentru apariţia volumului *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice*, dar am formulat şi observaţii critice. Acestea din urmă au avut în vedere nu numai volumul de faţă, ci şi editarea unor viitoare culegeri de documente de politică externă şi nu mai puţin traducerea — pentru care insistăm din nou în mod deosebit — a documentelor culegerii recenzate în limbile de mare circulaţie. Un bilanţ al impresiilor provocate de apariţia şi de parcurgerea volumului de documente rămîne însă net favorabil iniţiativei şi strădninţelor celor care au asigurat acest important eveniment editorial, servind atît memoria marelui diplomat român, cît şi interesele cunoaşterii istoriei noastre. *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice* s-a impus din chiar momentul apariţiei sale ca instrument indispensabil pentru cercetările prezente şi viitoare ale politicii externe române în perioada dintre cele două războaie mondiale.

Ioan Chiper

CAPESIUS BERNHARD, *Sie förderten den Lauf der Dinge. Deutsche Humanisten auf dem Boden Siebenbürgens*, herausgegeben von . . . Bukarest, Literaturverlag, 1967, 342 p.

Operă a cunoscutului istoric şi filolog sibian Bernhard Capesius, volumul care face obiectul recenziei de faţă este consacrat vieţii şi activităţii desfăşurate în Transilvania de nouă umanişti germani, dintre care şapte saşi transilvani.

Volumul începe cu o „Introducere", care cuprinde o caracterizare generală a umanismului ca fenomen cultural european şi o mai amplă discuţie consacrată trăsăturilor specifice ale umanismului transilvan, specific determinat şi condiţionat în mare parte de situaţia Transilvaniei în veacul al XVI-lea. Autorul a reuşit să realizeze un admirabil tablou al atît de zbuciumatei istorii transilvane din acest secol, în care concizia şi claritatea se îmbină perfect cu lărgimea orizontului şi exactitatea informaţiei istorice. Fără cunoaşterea şi înţelegerea istoriei Transilvaniei între ultimul sfert al veacului al XV-lea şi ultimul sfert al celui de al XVI-lea nu poate fi înţeles specificul umanismului transilvan. Dar în ce constă acest specific al umanismului transilvan? Din capul locului trebuie subliniat faptul că umanismul oraşelor transilvane se încadrează perfect, din toate punctele de vedere, în marele curent al umanismului european. Dar de pe acest fond comun al unui fenomen universal se detaşează coloritul transilvan al umanismului sas. Una dintre trăsăturile de bază ale umanismului oraşelor săseşti îşi găseşte expresia în preferinţa umaniştilor pentru istorie. Majoritatea scrierilor umaniştilor saşi se ocupă cu teme istorice, fie locale, fie general transilvane. Tipică umanismului, în general, este predilecţia pentru istoria şi mitologia antică, dar la umaniştii saşi aceste elemente tipic decorative devin puternice simboluri puse în slujba propriilor preocupări de stringentă actualitate, izvorîte din viaţa oraşelor transilvane sau a întregii Transilvanii atît de aprig disputată în acest veac de

www.dacoromanica.ro

diferitele puteri străine. Creaţia umanistă este în mare parte o replică, o luare de poziţie faţă de aceşti competitori străini. Umaniştii au adoptat diferite poziţii, dictate fie de interese personale, fie de interese de ordin economic şi social-politic şi, în oarecare măsură, de mobiluri naţionale şi religioase. Toate aceste preocupări îşi găsesc reflectarea în operele umaniştilor saşi.

Un mare merit al umanismului, relevă autorul, constă în stimularea, perfecţionarea şi generalizarea învăţămîntului (bineînţeles cît era posibil în condiţiile epocii). E drept că în Transilvania a existat şi înainte de acţiunea umanismului şi a Reformei un învăţămînt urban şi chiar rural, învăţămînt specific medieval, complet dependent de biserica catolică. Or, decăderea acesteia s-a răsfrînt şi asupra învăţămîntului. Se impuneau deci măsuri grabnice. De această necesitate şi-au dat seama umaniştii şi reformatorii oraşelor Transilvaniei. Umaniştii saşi au fost şi propagatorii Reformei în Transilvania, ei fiind cei care i-au dat impulsul iniţial şi au realizat-o. În această dublă calitate, caracteristică mai ales pentru umaniştii europeni de limbă germană, umaniştii saşi au depus eforturi susţinute pentru răspîndirea învăţămîntului laic (ceea ce nu exclude strînsa lui legătură cu biserica protestantă) în oraşele şi satele locuite de populaţia săsească. Eforturile lor au fost încununate de succes, numeroşi savanţi de renume provenind din mediul populaţiei săseşti. În acelaşi timp, numeroşi absolvenţi ai gimnaziilor săseşti şi-au desăvîrşit studiile în universităţile europene. Şi cu aceasta am ajuns la cea mai semnificativă caracteristică a umanismului sas : trăsătura sa „internaţionalistă". Viaţa spirituală săsească nu a întreţinut în nici o altă perioadă contacte mai strînse decît acum cu reprezentanţii altor grupuri naţionale conlocuitoare sau cu străinătatea. În această privinţă, epoca umanismului transilvan se situează în frunte. Reprezentanţii umanismului transilvan au luptat în numele ideilor umaniste pentru acelaşi ideal social şi cultural. S-a amintit mai sus de masiva frecventare a universităţilor europene de către studenţii din Transilvania. precum şi faima unor erudiţi şi oameni politici umanişti. Mult mai importantă ni se pare însă cealaltă latură a acestei caracteristici a umanismului transilvan, şi anume natura raporturilor dintre umaniştii transilvani pe care îi deosebeau limba maternă, confesiunea şi convingerile politice. Ilustrative în acest sens sînt relaţiile dintre umanistul român Nicolae Olahus şi cel croat Verantius şi între acesta din urmă şi umanistul şi reformatorul sas Honterus. Verantius îşi exprimă dorinţa de a veni la Braşov, şi aceasta nu atît din dorinţa de a cunoaşte oraşul, cît mai ales pentru a-l cunoaşte personal pe Honterus. Există un element insesizabil în relaţiile dintre aceşti umanişti, unic în felul său şi inexprimabil printr-un singur cuvînt, tocmai pentru că reflectă o mare parte din lumea umanismului, pe care eforturile cercetătorilor zilelor noastre nu o pot reconstitui decît în imagini palide.

După această „Introducere", de ansamblu, urmează prezentarea vieţii şi operei celor nouă umanişti, care constituie obiectul propriu-zis al volumului. Seria lor este deschisă de „Studentul din Rumoş", cunoscut şi sub denumirea de Anonimul de la Sebeş sau Anonymus Septem Castrensis, autorul unui *Tractatus de moribus conditionibus et nequitia Turcorum*, lucrare care are meritul, pus în evidenţă de Bernhard Capesius, de a fi deschizător de serie în cîteva direcţii de seamă ale culturii transilvane şi europene. În adevăr, lucrarea anonimului din Sebeş a fost prima operă tipărită a unui autor transilvan (1481), primul monument literar al unui sas din Transilvania, prima expunere amănunţită a obiceiurilor turceşti redactată de un german ; în sfîrşit, opusculul, pe drept cuvînt celebru, redă pentru prima oară texte turceşti într-o transcriere europeană, respectiv latină. În traducerea autorului volumului se redau pasajele referitoare la asediul Sebeşului de către turci în 1438, după care urmează cele mai ilustrative fragmente ale tratatului, care confirmă opiniile lui B. Capesius cu privire la acest prim umanist transilvan (întrucît ne priveşte, am înclina mai mult spre termenul de *preumanist* transilvan). Pe bună dreptate se

www.dacoromanica.ro

remarcă atitudinea „obiectivă", francă şi degajată a „studentului" faţă de această lume atît de diferită de cea creştină. Prin aceasta el se detaşează oarecum de marea majoritate a scrierilor veacului al XVI-lea cuprinse în general sub denumirea de *Turcica*. Scrierea anonimului transilvan se desprinde din mentalitatea medievală, încadrîndu-se de fapt în deziderátele formulei umaniste, respectate de altminteri doar de foarte puţini umanişti; această caracteristică a operei sale adaugă încă un element la lista enumerată mai sus a meritelor de „originalitate" ale „Studentului din Rumoş".

Al doilea în şirul umaniştilor saşi, Iacob Piso, provine din Mediaş; viaţa şi opera acestui om politic la curtea ungară şi „poet laureat" se sustrag încă în mare măsură cunoaşterii noastre. Elementele furnizate de autor lasă să se recunoască totuşi în persoana lui Iacob Piso un umanist transilvan de prim rang, care s-a bucurat de cele mai frumoase aprecieri din partea unui Erasm de Rotterdam.

Mult mai cunoscuţi decît Piso sînt următorii doi umanişti Ştefan Taurinus şi Georg Reicherstorffer. Primul dintre ei nu este sas transilvan, dar şi-a desfăşurat cea mai mare parte a activităţii sale în Transilvania, unde a şi murit de altfel în 1519 (la Sibiu, unde a fost înmormîntat). Şt. Taurinus este autorul unui poem intitulat *Stauromachia*, care se ocupă în principal de răscoala populară condusă de Gh. Doja. Epopeea este din punct de vedere literar-stilistic un produs tipic al umanismului; ca izvor istoric, ea este de însemnătate deosebită pentru evenimentele de la începutul secolului al XVI-lea, şi în special pentru răscoala lui Doja. Cuvîntarea acestuia către răsculaţi, în redarea căreia Taurinus dă dovadă de o surprinzătoare obiectivitate, cuprinde toate acuzaţiile căpeteniei răsculaţilor împotriva nobilimii; ea pare să fie versificarea unor povestiri provenind de la martori oculari. Însemnătatea *Stauromachiei* mai constă şi în faptul că cuprinde în anexă şi prima culegere de inscripţii romane din Transilvania, datorată unui umanist. G. Reicherstorffer este singurul umanist german din Transilvania care a jucat vremelnic un rol destul de important în viaţa politică a saşilor transilvani. Mai importante decît activitatea sa politică ni se par însă realizările sale literar-istorice. El este primul umanist transilvan care a întreprins o descriere a Moldovei (cunoscuta *Moldaviae, quae olim Daciae pars, Chorographia*, 1541, şi *Chorographia Transilvaniae, quae Dacia olim appellata*, 1550). Cu toate că critica tinde să le nege orice valoare sau să le reducă la una minimă, aceste scrieri sînt totuşi realizări remarcabile pentru epoca lor şi ele au influenţat foarte mult posteritatea — dovadă aprecierile date acestor scrieri ale lui Reicherstorffer.

Umanistul cel mai complex al Transilvaniei veacului al XVI-lea este însă fără îndoială braşoveanul Johannes Honterus. Din multipla sa activitate reţine atenţia, în primul rînd, cea desfăşurată în slujba Reformei; nu trebuie însă să uităm meritele sale deosebite de stimulator al învăţămîntului şi tiparului (ambele activităţi fiind de fapt puse în slujba Reformei), precum şi realizările sale în domeniul geografiei. Personalitatea lui Honterus fiind prea bine cunoscută, el bucurîndu-se pînă acum de cele mai numeroase, dar şi controversate aprecieri, nu vom aminti în acest cadru decît rolul său în dezvoltarea învăţămîntului primar în mediul săsesc; cine citeşte scrierile sale normative şi programatice destinate şcolilor rămîne surprins de prospeţimea şi caracterul lor practic, trăsături care le apropie simţitor de scrierile pedagogice moderne.

Colaboratorul cel mai apropiat al lui Honterus a fost Valentin Wagner, elevul, ajutorul şi succesorul său, care a împlinit pe lîngă Honterus un rol asemănător celui al lui Melanchthon pe lîngă Luther. Din activitatea sa multilaterală, asemănătoare cu cea a lui Honterus, reţine atenţia o scriere dramatică scrisă pentru elevii şcolii din Braşov, scriere ce este, din păcate, pierdută azi, dar care mai era cunoscută în secolul al XVIII-lea. Oricum, această comedie (*Amnon incestuosus*) se situează la începuturile teatrului din Transilvania.

Oarecum umbrit de aceşti doi umanişti braşoveni se afla Johannes Lebel (Lebelius), despre care contemporanii nu ştiau mai nimic, deoarece nici o scriere de a sa nu s-a publicat cît timp a fost în viaţă. Redescoperirea sa are loc

www.dacoromanica.ro

abia în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea. De atunci el a cunoscut cele mai contradictorii aprecieri, de la aceea de „întemeietor al istoriografiei săsești" pînă la cea de „preot de țară, care și-a încercat puterile ca versificator". Din agitata sa viață reține atenția faptul că el a fost primul preot evanghelic la Tălmaciu, localitate căreia îi va dedica și principala sa operă, *Carmen de oppido Talmus.* Celelalte două scrieri istorice s-au pierdut, din păcate, păstrîndu-ni-se doar titlurile: *Memorabilia Transsylvaniae* și *Volumen scriptorum in emolumentum Capituli Bistricensis.*

„Cîntecul" despre orașul Tălmaciu conține o serie de opinii istorice care au fost verificate de cercetările ulterioare, altele, în schimb, aparținînd domeniului ficțiunii. Relativ juste sînt pasajele despre epoca romană, pentru care el dispunea de altfel de suficient material scris și arheologic. Și concepția sa despre continuitatea elementului românesc pe teritoriul Transilvaniei corespunde rezultatelor cercetării din zilele noastre.

Considerăm că în această primă afirmație de către un sas transilvan a latinității și continuității românilor din Transilvania stă valoarea principală a acestei plăcute poezii.

Alte afirmații ale autorului, ca cele referitoare la întemeierea Tălmaciului de evreii izgoniți după cucerirea Ierusalimului, la nimicirea tătarilor la Cașolț, la construirea cetății Landeskrone de către cavalerii teutoni și la izgonirea lor de către papa Clement al V-lea ș.a., trebuie considerate simple ficțiuni. Lucrarea lui Lebel este astfel prima operă a unui umanist transilvan care tratează în versuri un subiect de istorie locală, după cum *Stauromachia* a fost prima operă poetică cu conținut istoric contemporan, iar *Cosmographia* lui Honterus prima poezie cu tematică geografică. Opusculul lui Lebel reprezintă în plus și o lectură deosebit de plăcută și distractivă (în special pasajele despre colonizarea sașilor și invazia mongolă).

Penultimul umanist inclus în volum este Christian Schesäus. Prin forța talentului său poetic și prin volumul creației sale, Ch. Schesäus se numără printre cei mai de seamă umaniști nu numai ai Transilvaniei, ci și din întregul sud-est european.

În principala sa operă, *Ruinae Pannonicae*, redactată sub vădita influență a lui Virgiliu, el a înfățișat în 12 cînturi, de dimensiuni foarte diferite, istoria Transilvaniei între 1540 și 1571, adică lupta pentru tronul Transilvaniei, care a transformat țara în ruine. Expunerea se distinge printr-un realism remarcabil, manifestat îndeosebi în cîntul al VII-lea (publicat abia în 1955 în traducere maghiară), care evocă marea răscoală a secuilor din anul 1562. Această epopee n-a fost publicată integral niciodată. Doar șapte cînturi s-au tipărit în timpul vieții autorului (Wittenberg, 1571), restul (cînturile V—VIII și XII) aflîndu-se încă în manuscris la Budapesta și, poate, la Brașov.

Schesäus a mai scris ode, elegii și predici ocazionale, toate caracterizîndu-se prin eleganța deosebită a formei. În anul 1580, la Biertan, el a prezentat mersul Reformei în Transilvania, într-o expunere care se numără printre cele mai frumoase creații ale poeziei umaniste. În această creație artistică, compusă din cinci părți, el înfățișează evoluția noii credințe pe teritoriul patriei sale; el folosește fără nici un fel de rezerve sau prejudecăți expresii și metafore din literatura păgînă antică, relevînd astfel încă o dată prin această operă strînsa legătură dintre moștenirea clasică a spiritului novator al epocii. Din fragmentele reproduse de B. Capesius după traducerea lui M. Albert și Fr. Teutsch, se poate constata întru totul justețea aprecierilor date operei lui Christian Schesäus. Remarcabile ni se par fragmentele consacrate uciderii lui Gh. Martinuzzi, căderii Timișoarei și răscoalei secuilor, în realizarea cărora umanistul sas se dovedește un maestru desăvîrșit în zugrăvirea colorată și vie a unor situații dramatice.

Umanistul cu care se încheie volumul este al doilea de origine netransilvană, și anume Ioan Sommer; chemat de Despot-Vodă la Cotnari, Ioan Sommer și-a părăsit patria, pe care n-a mai văzut-o niciodată. După tragicul sfîrșit al aventurii lui Despot, Ioan Sommer s-a retras în Transilvania, unde și-a desfășurat prodigioasa și multilaterala activitate. El a murit la Cluj din cauza ciumii din 1574 în vîrstă de 32 de ani. În timpul vieții s-au

www.dacoromanica.ro

publicat puţine dintre lucrările sale, majoritatea lor fiind editate de către prietenii scriitorului după moartea sa.

B. Capesius retipăreşte în volumul său în traducere excerpte din *Viaţa lui Iacob Basilikus Heraclides* (1587), trei fragmente din *Regii maghiari* (*Reges hungarici*, 1580) şi două din *Nenorocirea Moldovei* (*Clades Moldavica*, 1589). Activitatea şi însemnătatea lui Ioan Sommer fiind prea bine cunoscută, nu mai insistăm asupra lor.

Volumul se încheie cu un tabel cronologic şi cu o listă bibliografică, conţinînd ediţiile scrierilor umaniştilor trataţi în volum şi care au stat la baza traducerilor efectuate în majoritatea lor de însuşi autorul volumului.

Fără îndoială că volumul discutat reuşeşte să umple un gol al istoriografiei mai noi din ţara noastră. care se făcea simţit de mai multă vreme. Volumul este de fapt prima lucrare care întruneşte în cuprinsul aceleiaşi expuneri un număr atît de mare de umanişti, anterior scriindu-se doar studii de detaliu dedicate în cel mai bun caz unei singure laturi (cea geografică) a activităţii unora dintre cei mai cunoscuţi umanişti saşi. Confruntînd şi comparînd însă acum pentru prima dată pe cei mai reprezentativi umanişti saşi, autorul a reuşit în mod strălucit să surprindă trăsăturile generale ale operei lor, trăsături comune umanismului european, dar mai ales pe cele specifice ale variantei sale, căreia se poate aplica termenul de *umanismul sas*[1].

Înalta ţinută ştiinţifică şi stilul ales fac din această lucrare, datorită unui eminent specialist, o realizare remarcabilă a noii istoriografii româneşti. Valoarea incontestabilă a lucrării nu este prin nimic diminuată de unele mici inadvertenţe pe care le semnalăm în încheierea recenziei de faţă. Se afirmă astfel la pagina 9 că Friedrich Teutsch ar fi autorul cunoscutei *Geschichte der Sibenbürger Sachsen*, Fr. Teutsch este de fapt doar autorul ultimelor trei volume (din 1700 pînă în 1919 şi nu 1918 cum se afirmă), primul volum (pînă în 1699) aparţinînd lui G. D. Teutsch. La p. 128 şi 150 (nota 1) se atribuie lui G. Reicherstorffer etimologia termenului *Vlachus* din numele generalului roman Flaccus; în fapt etimologia a fost adoptată de Reicherstorffer din opera lui Eneas Sylvius Piccolomini[2] (papa Pius al II-lea), care a trăit cu o sută de ani înainte[2].

O ultimă nuanţare se impune la p. 122, nota 1, în care titlul lui Ferdinand I de *Rex Romanorum* este pus pe acelaşi nivel cu cele de *Rex Bohemiaes Ungariae* etc. Dar primul este evident un titlu onorific, pe care îl poartă după Konrad al III-lea (1138 1152) orice succesor al împăratului german (se ştie că în 1531 Ferdinand fusese instituit succesor al fratelui său pe tronul imperial german). Celelalte titluri purtate de Ferdinand corespund, în schimb, unor situaţii politice reale, neavînd conţinutul ideologic medieval al celui dintîi.

Adolf Armbruster

---

[1] Reluînd o expresie a poetului sas Michael Albert, B. Capesius a intitulat semnificativ antologia sa *Sie förderten den Lauf der Dinge* („Ei au grăbit mersul lucrurilor"). Şi titlul se justifică pe deplin. Se poate constata astfel încă o dată că depresiunea economică şi declinul politic al unei ţări nu atrag automat după sine şi un fenomen similar în domeniul spiritual şi cultural.

[2] Credem că şi în privinţa aceasta se impune o nuanţare a tezei tradiţionale. Se poate stabili astfel că încă cu mult timp înainte de epoca lui E. S. Piccolomini apare forma Flaccus, Flaccia pentru „români", „Ţara Românească, respectiv „Moldova". Fenomenul este perfect explicabil din punct de vedere fonetic. literele *v* şi *f* avînd aceeaşi valoare fonetică în limba germană, de unde şi-a tras originea termenul respectiv. De la această formă şi pînă la identificarea cu numele generalului roman nu este decît un pas foarte mic, pe care l-a făcut într-adevăr cel dintîi viitorul papă Pius al II-lea. De altminteri, fenomenul nu trebuie să ne surprindă, deoarece una dintre caracteristicile Renaşterii a fost tocmai această căutare a unor etimologii etnice cu suport istoric real, chiar dacă în acest scop s-a făcut apel la cele mai ciudate combinaţii. În orice caz, în această perioadă s-a renunţat la derivarea biblică-mistică a numelor de popoare. Flaccus se alătură astfel cunoscuţilor strămoşi Italus, Hispanus, Britanus, Francus, Danus, Germanus, Turcus etc.

www.dacoromanica.ro

FERNAND BRAUDEL, *Civilisation matérielle et capitalisme (XVe — XVIIIe siècle)*, tome Ier, Paris, Librairie Armand Colin, 1967, 463 p. + il. + pl.

Renumita colecţie „Destins du monde", iniţiată de regretatul istoric Lucien Febvre ca o istorie a umanităţii de pe poziţiile materialismului economic profesat de „şcoala" din jurul revistei „Annales..." [1] şi bucurîndu-se pînă acum de prestigioasa colaborare a unui Robert S. Lopez [2], Pierre Chaunu [3] sau Charles Morazé [4], s-a îmbogăţit de curînd cu o nouă şi importantă operă, privind *Civilizaţie materială şi capitalism* (*sec. XV—XVIII*). Datorată panei-inspirate, plină de vervă şi de un ascuţit spirit critic a savantului Fernand Braudel, unul dintre promotorii şi reprezentanţii de vază ai curentului de la „Annales...", această lucrare, din care a apărut pînă în prezent doar volumul I, înfăţişează într-o remarcabilă viziune de ansamblu tabloul atît de complex al civilizaţiei materiale, la scară mondială, în lumea feudală şi timpuriu modernă, în care îşi face apariţia capitalismul. Modul de tratare al autorului se dovedeşte a fi cît se poate de judicios. El procedează, astfel, la o diviziune a subiectului în funcţie de rolul jucat de „actorii principali" ai istoriei : „oamenii" (adică oamenii simpli, producători de bunuri materiale) şi „învingătorii" (indivizi, grupuri sociale „făuritori" de „civilizaţii"). Primul volum al îndrăzneţei sinteze a lui Fernand Braudel este consacrat deci „civilizaţiei materiale, gesturilor repetate, istoriei tăcute ca şi uitate a oamenilor simpli, realităţilor de lungă durată a căror pondere a fost uriaşă, dar ecoul abia perceptibil" (p. 12); în schimb, volumul următor va fi dedicat „învingătorilor vieţii economice (înţeleasă ca sistem — *P.C.*), echilibrului ei, performanţelor şi realizărilor tehnice ale capitalismului, modernismului adeseori surprinzător care depăşeşte evenimentele şi cîteodată, însă rar, posibilităţile obişnuite" (*ibidem*).

Cartea I, sau, cum şi-o intitulează autorul, *Posibilul şi imposibilul : oamenii în faţa vieţii lor de toate zilele*, se opreşte mai întîi asupra realităţilor demografice a patru veacuri. Demonstrînd că viaţa materială înglobează nu numai bunurile de consum, dar şi oamenii care le produc şi beneficiază de ele, autorul se arată preocupat de variaţia populaţiei globului în perioada de timp cercetată. În capitolul „Ponderea numărului", Fernand Braudel examinează cu mult discernămînt datele atît de controversate privitoare la evoluţia demografică a omenirii, care între 1400 şi 1800 a constituit, după propria-i definiţie originală, „vechiul regim biologic" ; acesta e caracterizat în ansamblu printr-un echilibru destul de precar între natalitate şi mortalitate, populaţia globului (cu excepţia zonelor favorizate din Europa sau ale unor regiuni din China) trăind în condiţiile unei subalimentaţii cronice şi ale unei ridicate mortalităţi infantile, avînd continuu în faţă spectrul obsedant al foametei şi fiind mereu expusă flagelului epidemiilor. Variaţiile climatului, tehnica agricolă rudimentară, condiţiile de higienă aproape inexistente, precum şi o serie de alţi factori negativi atîrnînd greu în cumpăna echilibrului demografic, sînt minuţios şi cu competenţă analizate de autor, care, în cele din urmă, apreciază — comparînd datele a mai multor cercetători — că omenirea a cunoscut o evoluţie lentă (dublarea populaţiei globului în decurs de patru secole), în care însă doar Europa, America şi Asia au înregistrat o creştere vizibilă, Africa şi Oceania rămînînd pe loc. Un alt capitol al lucrării „Pîinea de fiecare zi", tratează modul în care societatea umană a vremii a trebuit să rezolve problema obţinerii hranei prin cultivarea plantelor cerealiere ; între secolele al XV-lea şi al XVIII-lea, natura alimentaţiei majorităţii oamenilor a fost esenţial vegetală ; doar Europa, consumatoare de carne în ansamblul

[1] „Annales" (Économies-Sociétés-Civilisations)". revistă înfiinţată în 1929 de Lucien Febvre şi Marc Bloch, în jurul căreia s-au adunat cele mai strălucite figuri ale istoriografiei franceze de nuanţă pozitivist-progresistă.

[2] *Naissance de l'Europe*, Paris, 1962. 487 p.

[3] *L'Amérique et les Amériques*, Paris, 1964, 470 p.

[4] *Les bourgeois conquérants*, Paris, 1957, 491 p.

www.dacoromanica.ro

ei, a constituit o singulară excepţie, cu toate că echilibrul dintre agricultură şi creşterea vitelor a fost şi aici adeseori radical modificat. Dintre cereale, grîul, orezul şi porumbul şi-au disputat îndelung terenurile agricole ale continentelor european, asiatic şi american. Grîul, plantă cerealieră cultivată cu precădere în Europa medievală şi modernă, dar prezentînd dificultăţi de aclimatizare, n-a reuşit să acopere cu totul aprovizionarea populaţiei, fiind suplimentat prin plante cerealiere secundare (secară, mei ş.a.), ca şi prin legume (în special linte, fasole, mazăre), iar mai tîrziu cartofi. În general, pentru mediul urban european din secolul al XVIII-lea nivelul consumării de pîine se cifra aproximativ la 2 000 de calorii, preţul ei de vînzare oscilînd de la ţară la ţară după calitate şi greutate, precum şi datorită faptului că între producătorul de la ţară şi consumatorul de la oraş se mai interpunea şi intermediarul (brutarul negustor). Autorul arată apoi că orezul a constituit prin excelenţă hrana populaţiilor din Extremul Orient, atenţia sa îndreptîndu-se spre producţia din China, India şi Japonia, pentru ca apoi să analizeze cultura porumbului, planta obişnuită a populaţiilor precolumbiene din America, răspîndită apoi, după „conquista" europeană, în tot restul lumii.

Capitolul următor al lucrării, privind „Prisosul şi hrana obişnuită. Alimente şi băuturi", tratează în special problema alimentaţiei complementare, înglobînd carnea (de vită, pasăre sau peşte) zahărul, fructele, condimentele ş.a. Autorul face o separaţie între hrana obişnuită, mai mult decît modestă, a maselor producătoare şi hrana de „lux" a privilegiaţilor soartei. Astfel arta culinară se dezvoltă în Europa ca un rafinament de lux din secolele XV—XVI, integrîndu-se în eticheta fastuoasă a curţilor princiare şi senioriale ; consumul de carne este accentuat la banchetele şi ospeţele protipendadei, servindu-se din abundenţă nu numai carnea de vită, dar şi de pasăre, vînat, peşte etc. În afara continentului european, după cum arată autorul, consumul de carne în perioada cercetată era foarte redus (în Japonia se rezuma doar la vînat, în India era ca şi inexistent, iar în China se mărginea doar la peşte şi foarte rar la carne de porc sau de pasăre).

În ceea ce priveşte alimentele complementare, consumate pe o scară mai mult sau mai puţin largă mai cu seamă în mediul european, autorul enumeră lactatele, ouăle, fructele şi, bineînţeles, sarea ; mirodeniile (cuişoare, nucşoare, scorţişoară etc.) şi condimentele (printre care piperul) au constituit adevărate produse de lux pînă în secolul al XVI-lea, ca şi zahărul, cultivat din trestia originară din America şi devenit din secolul al XVIII-lea ingredient nelipsit de la masa celor înstăriţi. În privinţa lichidelor, autorul analizează în primul rînd problema fundamentală a aprovizionării cu apă, care a constituit o problemă dificilă pentru oraşele medievale, lipsite de canalizare şi condiţii higienice adecvate, şi atacă apoi chestiunea atît de complexă a consumului de băuturi alcoolice, vinul ocupînd, fireşte, primul loc. Viţa de vie, cunoscută la început doar în Asia şi Europa, a fost aclimatizată ulterior şi în coloniile americane şi alte regiuni ale lumii, consumul vinului provocînd o adevărată specializare a unor ramuri de meşteşuguri pentru conservarea preţiosului lichid (butoierii fiind cei mai de seamă) şi dînd naştere la prăvăliile de desfacere a lui (cîrciumile).

Pe de altă parte, în Europa a mai fost răspîndită şi berea, obţinută din mei sau secară, cunoscută de altfel din antichitate şi răspîndită mai ales în nord-vestul şi centrul Europei. În schimb, apariţia rachiului şi a alcoolului obţinut din grîne în secolul al XVI-lea prin distilare în alambic a jucat un rol însemnat, deoarece răspîndirea sa a fost fulgerătoare, devenind în scurtă vreme băutura cea mai ieftină şi mai accesibilă maselor. Ciocolata, cafeaua şi ceaiul, produse exotice, au pătruns de asemenea în protipendada europeană mai ales din secolul al XVII-lea, aducînd venituri apreciabile marilor companii comerciale vest-europene care se îndeletniceau cu desfacerea lor ; în sfîrşit, tutunul, „stimulent" compensator de multe ori al unor populaţii subnutrite extraeuropene, şi-a făcut intrarea „triumfală" în continentul nostru în secolul al XVI-lea, pentru a se răspîndi treptat nu

www.dacoromanica.ro

numai în rîndurile privilegiaților, dar și în acelea ale oamenilor de rînd.

Un alt capitol al sintezei lui Fernand Braudel este dedicat locuințelor, veșmintelor și modei. Autorul analizează aici, în primul rînd, felul în care societatea umană și-a rezolvat în perioada de timp examinată problema locuințelor. Pornind de la diferitele materiale de construcție folosite (paie, lut, bambus, lemn, piatră sau cărămidă), autorul ajunge la modul în care a început să se definească o arhitectură civilă specifică fiecărei regiuni geografice în parte, în funcție nu numai de materialele de construcție utilizate, dar și de numărul, dispoziția și funcționalitatea încăperilor, de pardoseala, tavanul, ușile, ferestrele și sobele existente și, în sfîrșit, de posibilitatea mobilării caselor, condiționată de clasa socială și de bogăția fiecărui locatar. Fernand Braudel arată apoi că istoria costumului este mult mai puțin anecdotică decît s-ar părea; ea a ridicat o serie de probleme, de la materiile prime folosite pentru haine, procedeele tot mai complexe de confecție și prețul lor de desfacere pînă la gradul de ierarhie și de prestigiu social rîvnit de clasele în ascensiune, costumul ilustrînd, în ultimă instanță, mai pregnant decît orice, diferențele sociale.

Dacă pentru alte continente evoluția costumului a fost destul de lentă de-a lungul secolelor, în schimb Europa a cunoscut de timpuriu un lux al vestimentației, printr-o risipă de stofe, culori, bijuterii ș.a. Printre materiile prime folosite la confecționarea hainelor, autorul enumeră cu precădere lîna, mătasea, bumbacul, inul și cînepa.

O zonă a lînei a acoperit Europa mediteraneană, Iranul, India de nord și China septentrională încă din cele mai vechi timpuri; mătasea, originară din China, s-a răspîndit în Europa chiar din vremea Imperiului roman; în schimb, bumbacul din India a trecut pe continentul nostru prin intermediu arab de-abia în secolul al X-lea. Cît despre in și cînepă, ele au constituit textilele obișnuite folosite de masele producătoare secole de-a rîndul.

Următoarele două capitole ale lucrării sînt închinate răspîndirii tehnicii, în care autorul examinează pe rînd sursele de energie ale omului, „revoluțiile" și „întîrzierile" ivite în producția industrială. Între secolele al XV-lea și al XVII-lea sursele de energie de care a dispus omul au fost propria sa forță, aceea a animalelor domestice, cea motrice eoliană și hidraulică, în sfîrșit a lemnului și cărbunelui prin combustie. Autorul analizează mai întîi progresele înregistrate prin înlocuirea treptată în majoritatea țărilor lumii a muncii brute și necalificate a omului — expus în fața naturii — cu cea prestată cu ajutorul animalelor de tracțiune. În secolele XII—XIII, Occidentul a cunoscut prima sa revoluție mecanică prin apariția morilor de vînt și prin extinderea celor animate de forța hidraulică, care au sporit nu numai producția de făină, îmbunătățind aprovizionarea populației, ci și-au găsit o prețioasă utilizare și în extracțiile mineralogice. Meșteșugurile și industria manufacturieră incipientă, arată mai departe autorul, s-au bazat cu precădere pe folosirea lemnului nu numai ca materie primă în construcții sau pentru confecționarea uneltelor de producție, a vehiculelor de tracțiune sau a ambarcațiilor, ci și drept combustibil în cuptoarele pentru metalurgie ș.a. În acest sens, Europa — bogată în păduri — a beneficiat de prioritate față de Islam, răspîndit pe o arie geografică mult mai puțin favorizată. O altă sursă de energie, mai cu seamă a Europei medievale, a constituit-o și cărbunele, exploatarea turbăriilor înregistrîndu-se destul de devreme (în secolele XI—XII), cu toate că în industrie cărbunele nu și-a găsit o aplicație rațională decît de-abia din secolul al XVI-lea.

Fernand Braudel întocmește în această parte a lucrării sale o interesantă statistică a surselor de energie puse la dispoziția omului între secolele al XV-lea și al XVIII-lea la scară mondială, și anume tracțiunea animală (înglobînd 14 000 000 de cai, 24 000 000 de boi), fiind apreciată la 10 000 000 de cai-putere, lemnul (cu multiplele sale folosiri) la 10 000 000 de cai-putere, forța hidraulică la 1 500 000—3 000 000 de cai-putere, tracțiunea umană la 900 000 de cai-putere și, în sfîrșit, forța eoliană la 233 000 cai-putere. De altfel, autorul consideră că perfecționările lente în tehnică au creat, mai ales în Europa, o „prerevoluție industrială", caracterizată ca un stadiu prealabil al

www.dacoromanica.ro

adevăratei revoluţii industriale de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea din Anglia şi a maşinismului din veacul următor. Un paragraf este dedicat şi dezvoltării metalurgiei în această perioadă, privită — în general — a fi rămas la un stadiu arhaic, tradiţional, fără personal calificat, înaintea secolului al XVIII-lea. În afara atelierelor de fierărie, secundînd mai ales munca paşnică a oamenilor, autorul evidenţiază şi rolul jucat de ,,industria de război'' în dezvoltarea tehnicii metalurgice, prin confecţionarea pe o scară largă şi perfecţionarea continuă nu numai a eficacităţii armelor albe — săbii, cuţite, topoare, buzdugane etc. —, dar şi a armelor de foc şi a tunurilor fixe sau mobile, constituind artileria grea. După estimaţia autorului, producţia feroasă a întregii Europe s-ar fi ridicat în 1525 doar la circa 100 000 de tone, pentru ca în secolele următoare să înregistreze o creştere spectaculoasă, numai producţia Angliei, de pildă, cifrîndu-se către anul 1640 la aproape 75 000 de tone, în 1796 la 125 400 de tone, iar în primii ani ai secolului al XIX-lea la 250 000 de tone. Celelalte metale (zincul, cositorul, plumbul) au deţinut o pondere neînsemnată în ansamblul producţiei metalurgice europene şi extraeuropene din secolele XV—XVIII, numai bronzul găsindu-şi o utilizare mai evidentă în artilerie şi ca monedă.

Fernand Braudel consideră că civilizaţia materială a societăţii umane a primit un impuls notoriu datorită aplicării a trei mari inovaţii tehnice : *praful de puşcă*, *arta tiparului* şi *noile instrumente de navigaţie*. Praful de puşcă, folosit în China încă din secolul al IX-lea e.n., şi-a găsit pentru prima oară ,,terenul de experimentare'' pe cîmpurile de luptă ale războiului de o sută de ani, revoluţionînd tehnica armată. Rolul preponderent al artileriei şi al armelor de foc a dus la o însemnată transformare a formelor de luptă, la o organizare ,,capitalistă'' a producţiei de război, la un mare impuls dat metalurgiei în genere ; din Europa armele de foc au fost difuzate şi adoptate în scurtă vreme în lumea întreagă. În ceea ce priveşte arta tiparului — de o însemnătate primordială în înflorirea culturii —, ea s-a pus în mişcare, după cum arată autorul la mijlocul veacului al XV-lea, invenţia răspîndindu-se în Europa cu repeziciune, astfel încît pînă în 1500, 236 de oraşe europene îşi aveau tiparniţele lor. Tiparul s-a impus şi datorită folosirii hîrtiei, materie primă infinit mai ieftină decît pergamentul, fabricată în Europa începînd din secolele XII—XIV. Cărţile, vîndute la început prin tîrguri, bîlciuri ocazionale apoi în prăvălii anume, au grăbit şi au lărgit contactele şi schimburile de idei între oameni. Reforma, ştiinţele clasice şi exacte — în general înnoirea spirituală a omenirii — au profitat de pe urma acestei uimitoare descoperiri, deoarece, după cum arată autorul, pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea se apreciază a fi fost tipărite în Europa între 140 000 000 şi 200 000 000 de cărţi, deşi populaţia continentului nu se ridica atunci la mai mult de 100 000 000 de locuitori. În sfîrşit, descoperirea instrumentelor de navigaţie (busola, compasul, sextantul etc.), ca şi calitatea superioară a caravelelor europene faţă de vasele flotelor chineză sau musulmană, au asigurat continentului nostru întîietatea pe mările şi oceanele lumii.

Cu toate acestea, autorul atrage atenţia asupra faptului că în ansamblu nu se poate vorbi de un adevărat comerţ mondial şi căi de comunicaţii facile la scară planetară în perioada de timp cercetată, deoarece contactul dintre diferitele regiuni ale lumii se făcea încă extrem de lent, călătoriile de-a lungul mărilor şi oceanelor globului durau luni, dacă nu chiar şi ani de zile, iar traficul terestru intercontinental era, poate, şi mai slab organizat din pricina stării precare a căilor de comunicaţie neîngrijite, lipsite mai întotdeauna de poduri şi în ansamblu nesigure pentru negustori.

Un penultim capitol al sintezii lui Fernand Braudel este dedicat monedei, definită însă arbitrar ca un ,,simbol economic'' prin care munca omului a devenit o marfă, ea făcîndu-şi de fapt apariţia într-o etapă superioară a evoluţiei procesului de schimb, ca rezultat al unui anumit tip de relaţii de producţie, istoriceşte bine definite. După concepţia autorului, moneda a slujit marelui capitalism comercial, a devenit sursa acumulării ,,rapide'', orientînd economia spre forme superioare. Analizînd situaţia prezentată de economia de schimb pe tot globul între secolele al XV-lea

www.dacoromanica.ro

şi al XVIII-lea, autorul dovedeşte că pe întinse spaţii geografice trocul a constituit forma tradiţională a schimbului; pe treapta imediat următoare s-au situat aşa-zisele „monede imperfecte", adică un gen de monede primitive alcătuite din cuburi de sare, scoici sau corali, folosite de unele populaţii africane sau amerindiene, neposedînd însă o valoare stabilă şi avînd o circulaţie arbitrară. Între economia primitivă şi cea monetară dezvoltată a Europei, grupul constituit din Japonia, lumea islamică, India şi China a înfăţişat o situaţie intermediară, la jumătatea de drum a unei vieţi monetare, active şi complete. În Japonia pînă în secolul al XVII-lea, circulaţia monedelor de aur, argint sau bronz nu a afectat viaţa maselor populare, trocul — în care erau utilizate ca etaloane măsura de orez sau numărul de heringi — fiind practicat pe scară largă; numai atunci cînd obligaţiile feudale au început a fi percepute în monedă, trocul a cunoscut o treptată dispariţie. Lumea Islamului, şi în special Imperiul otoman, a cunoscut la rîndul său o sumă de monede proprii (aspri, sultanini, fîndiclii etc.), dar circulaţia monetară a fost haotică, dezorganizată, începînd mai cu seamă din secolul al XVI-lea, din pricina afluxului de monede „forte" occidentale, care au perturbat economia statelor musulmane. Aceeaşi situaţie, cu puţine modificări, a prezentat-o şi India, iar China a beneficiat de un regim mixt, îmbinînd trocul cu sistemul monetar, dezvoltat mai ales de-a lungul litoralului. Cea mai complexă situaţie, arată apoi autorul, a prezentat-o însă Europa secolelor XV—XVIII, caracterizată prin existenţa celor mai diverse sisteme de schimb, de la troc, monete primitive şi metalice pînă la creditul „multiform", emisiuni de hîrtie, poliţe şi speculaţii oneroase ale marilor bănci internaţionale. Autorul prezintă amănunţit semnificaţia diferitelor tranzacţii financiare (moneda de cont, stocul de metal, tezaurizările etc.), crearea instrumentelor de credit, a băncilor şi începutul operaţiilor speculative. În încheierea acestui capitol, autorul apreciază că moneda şi creditul au constitui în societatea europeană dezvoltată un „lux" numai pentru burghezia privilegiată, din care omul obişnuit nu s-a ales decît cu „firmituri". Trocul, autosatisfacerea minimală, truda de toate zilele şi nivelul scăzut al traiului au constituit „norme" ale felului de viaţă, în proporţie majoritară, pentru populaţia continentului nostru.

Cel din urmă capitol al volumului I al lucrării prezentate este dedicat oraşelor, definite însă de autor în mod subiectiv şi, evident incomplet, doar ca nişte formaţii „parazitare, abuzive, consumatoare", întruchipînd în acelaşi timp progresul, dar şi „capitalismul calculat şi lucid". În felul acesta autorul nu a ţinut seama în geneza oraşului medieval de însemnătatea covîrşitoare a factorului *producţie*, deoarece aglomerările urbane au constituit în primul rînd centre de producţie meşteşugărească şi apoi puncte de schimb şi de consumaţie. Totodată Braudel insistă asupra faptului că, deşi aglomerările urbane s-au dezvoltat — cel puţin în Europa medievală — prin diviziunea muncii pe sectoare specializate, totuşi vreme îndelungată ele au prezentat o marcată dependenţă faţă de lumea pastoral-agricolă ce le-a asigurat subzistenţa; oraşele şi-au păstrat încă multă vreme în apropierea lor zonele de grădini, de terenuri agricole şi viticole necesare aprovizionării lor, iar ocupaţiile meşteşugăreşti ale locuitorilor s-au îmbinat cu cele agricole. Preproletariatul urban a fost mereu împrospătat prin mîna de lucru ieftină recrutată din rîndurile dezmoşteniţilor soartei, ţărani pauperizaţi şi fugiţi de la sate sau de pe domeniile senioriale, care au îngroşat păturile unei populaţii citadine net exploatate, dar pline de viaţă, dinamice şi întreprinzătoare. Oraşele europene din vestul continentului, şi-au căutat în decursul secolelor XV—XVI o fizionomie proprie, caracterizată prin organizarea lor economică specifică în materie de finanţe (impozite, vămi, credit public), organizarea meşteşugurilor, reinstaurarea unui comerţ de anvergură ş.a.; de asemenea, în materie politică, oraşele s-au afirmat prin lupta dusă împotriva anarhiei feudale şi abuzurilor marilor seniori, aliindu-se uneori împotriva acestora cu puterea monarhică. După ce analizează pe scurt tipurile de oraşe din Europa şi din afara ei diferenţiate în funcţie de structura socială, a statelor din care făceau parte, autorul îşi concentrează atenţia asupra oraşelor „tentaculare", de regulă capitale, ale unor

www.dacoromanica.ro

state puternice şi bogate — Paris, Londra, Amsterdam, Petersburg şi Pekin —, dintre care majoritatea au devenit adevărate ,,citadele'' ale capitalismului internaţional.

În concluziile primului volum din *Civilizaţie materială şi capitalism*, Fernand Braudel mărturiseşte că nu a avut pretenţia de a fi înfăţişat viaţa materială a societăţii umane din secolele XV—XVIII în întreaga ei complexitate, oferind cititorilor doar o vedere de ansamblu şi o încercare de a sistematiza particularul, de a introduce o ,,regulă'', de a constata o repetare a fenomenului în felul oamenilor de a practica agricultura, de a-şi ridica o locuinţă, de a folosi o anumită hrană, de a executa anume meşteşuguri pentru ca acest fenomen să devină ,,serie'' sau să fie ,,de lungă durată''. Societatea şi economia nu-şi ajung ele însele, constată autorul: statul ,,multiform'', cauză şi consecinţă în acelaşi timp, şi-a impus de timpuriu prezenţa în viaţa oamenilor, tulburînd raporturile, jucînd adeseori un rol foarte subliniat în aceste arhitecturi sociale, grupate printr-un fel de tipologie a diverselor structuri socioeconomice ale lumii: una de sclavi, alta de servi şi seniori, cealaltă de oameni de afaceri pre-capitalişti. Autorul etajează în compartimente din ce în ce mai elevate civilizaţia materială (tratată în prezentul volum), economia (bazată pe diviziunea muncii) şi capitalismul, trepte superioare constituind subiectul viitoarei părţi a II-a a sintezei sale.

Denivelările sociale, injustiţia, contradicţiile mari sau minuscule au animat lumea secolelor XV—XVIII, afirmă autorul, transformînd-o fără întrerupere în structurile sale superioare; capitalismul nu şi-a însuşit numai ,,plusvaloarea'' muncii omului, dar a adîncit prăpastia dintre o societate şi alta, constituind simultan sursa marelui progres material al omenirii şi cea a celei mai adînci exploatări a omului de către om.

În ceea ce priveşte judecarea în ansamblu a operei *Civilizaţie materială şi capitalism* (*secolele XV—XVIII*) a lui Fernand Braudel, apariţia doar a primei părţi din această lucrare ne împiedică de a face judecăţi de valoare definitive, cu atît mai mult cu cît înseşi izvoarele şi bibliografia folosită de autor vor fi indicate de abia în cuprinsul volumului al II-lea. Totuşi cîteva constatări şi observaţii se pot face încă de pe acum. În primul rînd cred că ne este îngăduit să afirmăm că lucrarea lui Fernand Braudel se singularizează prin vastitatea subiectului abordat şi aria geografică analizată, constituind o sinteză aparte, de sine stătătoare, care nu-şi găseşte un loc prea bine determinat în cadrul colecţiei ,,Destins du monde'', cu ale cărei alte volume prezintă de altfel evidente suprapuneri. Braudel nu s-a concentrat numai asupra istoriei Europei, de care se leagă, evident, apariţia capitalismului, ci şi-a extins analiza şi asupra structurii socioeconomice a celorlalte continente, a căror trecut a mai fost sau va mai fi prezentat în volume separate ale acestei colecţii. De altfel, noţiunea de ,,capitalism'' în concepţia autorului nu ne apare încă suficient de clară, deoarece, dacă pînă acum a fost acceptată unanim ideea capitalismului reprezentînd prin excelenţă un fenomen european, luînd naştere în apusul continentului în condiţii sociale şi economice specifice care nu-şi găsesc precedentul în nici o altă parte a lumii, nu înţelegem scopul pentru care autorul s-a aplecat în analiza sa şi asupra unor societăţi extraeuropene şi chiar primitive, în care, evident, capitalismul internaţional n-a început să joace un rol determinant decît în decursul secolelor XIX—XX.

Credem că o definiţie mai clară a conceptului de ,,capitalism'', neacceptat de autor în sensul strict marxist, chiar în decursul volumului de faţă, ne-ar fi scutit de eventualele nedumeriri pe care ni le ridică în prezent textul sintezei lui Fernand Braudel.

Cu toată prolixitatea unor paragrafe, învecinîndu-se cu altele de o remarcabilă claritate şi vervă de înaltă clasă, nu putem să nu recunoaştem meritul autorului de a fi ridicat viaţa măruntă, viaţa de toate zilele a omului obişnuit[5], pe scurt civilizaţia materială a societăţii umane dintr-o perioadă atît de hotărîtoare a istoriei universale, la rang de

[5] De multe ori nefericit prezentată în colecţia ,,La vie quotidienne'' a editurii ,,Hachette''.

www.dacoromanica.ro

adevărată istorie, reabilitînd genul acesta atît de vitregit în lucrări de popularizare sau chiar de vulgarizare de slabă calitate. Mai trebuie să remarcăm de asemenea sugestiva şi bogata ilustraţie a volumului, iconografia transformîndu-se în acest caz într-o parte intrinsecă a lucrării, complementară înţelegerii subiectului, şi nu un agreabil supliment vizual.

Cu toate semnele de întrebare lăsate încă în suspensie de autor mai ales în ceea ce priveşte modul în care va reuşi să asocieze noţiunea de capitalism realităţilor socioeconomice atît de diferite prezentate de societăţile extraeuropene din secolele XV—XVIII şi pe care numai partea a II-a a lucrării sale ni le va dezvălui, nu putem încheia sumara prezentare de faţă fără a sublinia meritele excepţionale ale monografiei atît de solide şi de vaste proporţii a lui Fernand Braudel şi felul său magistral de expunere, reuşind printr-un stil viu, atractiv, colorat şi adeseori polemic să captiveze de-a dreptul pe cititor, sporind farmecul unei lucrări accesibile şi totodată folositoare oricărui om de cultură.

Paul Cernovodeanu

EBERHARD JÄCKEL, *Frankreich in Hitlers Europa. Die deutsche Frankreichpolitik im zweiten Weltkrieg*, Deutsche Verlag-Anstalt, Stuttgart, 1966, 396 p.

După şase ani de la apariţia lucrării lui Günter Geschke *Die Deutsche Frankreichpolitik 1940 von Compiègne bis Montoire*, istoriografia vest-germană aduce prin monografia lui Eberhard Jäckel o nouă contribuţie la cercetarea politicii germane faţă de Franţa mareşalului Pétain. Acest aspect al politicii naziste, cu toate că este prezent în masiva literatură istoriografică consacrată regimului de la Vichy, a fost într-o măsură mult mai redusă obiectul unor studii de sine stătătoare. Cele existente s-au limitat la proporţiile unor articole apărute în reviste de specialitate cu un caracter tematic restrîns sau nu au parcurs întreaga perioadă a „colaboraţionismului franco-german" p. (164), cum este cazul lucrării amintite a lui Geschke. De aceea volumul lui Eberhard Jäckel, publicat de Institutul de istorie contemporană din München în colecţia „Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte", prezintă interes atît prin complexitatea problemelor pe care le abordează, cît şi prin bogatul material documentar folosit. Astfel, în afara materialului de arhivă publicat pînă la ora actuală, la care se adaugă o bogată memorialistică, autorul foloseşte o serie de documente din arhiva Ministerului de Externe al Republicii Federale a Germaniei, din arhiva federală militară de la Koblenz, cît şi acte oficiale aflate la Dokumentenzentrale des Militärgeschichtlichen Forschungsamtes din Freiburg, Hauptarchiv Berlin-Dahlem, Institut für Besatzungsfragen din Tubingen, Berlin Dokument-Center, Institut für Geschichte din München, Centre de documentation juive.

După o parte introductivă, de prezentare a „problemei franceze" în cadrul ideologiei expansionismului nazist, autorul urmăreşte în cele 19 capitole ale lucrării diferitele faze prin care a trecut politica germană faţă de Franţa de la semnarea armistiţiului şi pînă la eliberare. După cum arată şi istoricul german Karl Dietrich Bracher, problema franceză a ocupat pentru diplomaţia de la Wilhelmstrasse din anii 1940—1944 un loc de seamă, în primul rînd din cauza imperiului colonial „aproape inaccesibil armatei germane", cît şi datorită flotei încă impunătoare, „căreia strategia maritimă britanică îi acorda o deosebită importan-

www.dacoromanica.ro

ță"[1]. Pe de altă parte, cel puțin după aparențe pe care Jäckel le consideră ca o certitudine, Hitler spera în vara anului 1940 în încheierea unei păci cu Anglia, pe care, desigur, ar fi făcut-o pe spinarea imperiului colonial francez[2]. În consecință, „führer"-ul nu și-a dezvăluit de la început planurile referitoare la viitorul Franței, ceea ce, după părerea autorului (p. 52), ar fi dat naștere încă de la începutul armistițiului și al ocupației germane la așa-numitul „conflict de competență" între diferitele foruri ale puterii naziste în legătură cu politica ce trebuie adoptată atît pe teritoriul ocupat, cît și față de guvernul de la Vichy. Astfel s-ar explica diferendul dintre Ribbentrop și Göring din 1940 în legătură cu încercarea mareșalului german de a dirija exploatarea economică a Franței ocupate în calitatea sa de delegat al „führer"-ului pentru supravegherea planului economic de patru ani al Reichului. Jäckel, spre deosebire de istoricul german Martin Göhring[3], consideră și așa-zisa mișcare de autonomie din Bretania drept rezultat al unor acțiuni personale ale lui Rosenberg și Göring, de care Wehrmacht-ul și Ministerul de Externe nu erau nici măcar informate. Pozițiile uneori contradictorii ale forurilor conducătoare ale Reich-ului sau ale autorităților de ocupație față de problema franceză, atît ca fond, cît și ca manieră de rezolvare, constituie de altfel firul diriguitor al întregii monografii. Pe tot parcursul lucrării, autorul, începînd cu o descriere nuanțată a diferitelor organe ale ocupației naziste din Franța, caută să demonstreze că eșecul politic al Germaniei din această parte a Europei s-ar fi datorat, pe de o parte, neîncrederii lui Hitler într-o politică de colaborare cu Vichyul, promovată de Otto Abetz, iar pe de alta amestecului din ce în ce mai brutal al administrației represive naziste.

De pe această poziție Jäckel cercetează și urmărește în desfășurarea lor tratativele premergătoare și convorbirile de la Montoire, evenimente care au dus la înlăturarea lui Laval din guvern și poziția diferitelor foruri politice ale Reichului față de schimbările survenite la Vichy, contactele diplomatice ale amiralului Darlan cu diferite personalități politice naziste, semnarea, dar neaplicarea protocoalelor de la Paris, relațiile franco-germane în lumina evenimentelor internaționale din noiembrie 1942, problema deportărilor și măsurilor represive, progresele rezistenței franceze, sfîrșitul ocupației. Lucrarea se încheie prin cîteva pasaje din confidențele făcute de Hitler lui Bormann în primele zile ale lui aprilie 1945, în care acesta constată greșeala pe care a făcut-o prin subaprecierea Franței neurmînd planurile sale schițate încă în 1923[4].

Scrisă în mod vizibil sub influența memoriilor lui Otto Abetz, fostul ambasador al Germaniei la Paris în anii 1940—1944[5], monografia lui Jäckel nu este lipsită în majoritatea cazurilor de obiectivitate științifică, aducînd date noi sau subliniind unele aspecte mai puțin cunoscute ale diplomației naziste. În același timp, autorul ia poziție în controversata caracterizare a politicii guvernului de la Vichy, marcînd astfel un punct de vedere al istoriografiei vest-germane în această problemă.

Faptul că în cadrul regimului de ocupație din Franța, care a avut la început o altă fațadă decît cel din Polonia sau din alte state cotropite ulterior de germani, existau unele poziții diferite ale autorităților de ocupație în ceea ce privește politica germană față de Franța este astăzi în general un lucru recunoscut. Ceea ce aduce nou Jäckel în monografia sa este încercarea de a explica aceste luări de poziție, considerîndu-le ca o consecință a unor divergențe existente la nivelul forurilor conducă-

[1] K. D. Bracher, *Zusammenbruch des Versailles Systems und zweiter Weltkrieg*, *Propyläen Weltgeschichte, Das Zwanzigste Jahrhundert*, vol. IX, Berlin-Frankfurt-Viena, Propyläen Verlag, 1961—1965, p. 437.

[2] Acestei teorii i se opune cea cu privire la caracterul înșelător al propunerilor germane de pace făcute Marii Britanii în discursul lui Hitler din 19 iulie 1940; vezi Hans-Adolf Jacobsen, *1939—1945. Der zweite Weltkrieg in Chronik und Dokumenten*, Darmstadt, Wehr und Wissen Verlaggesellschaft, 1961, p. 482.

[3] Martin Göhring. *Le Troisième Reich*, în *L'Europe du XIXe et du XXe siècle (1914-aujourd'hui). Problèmes et interprétations historiques*, vol. II, Paris, Milan Marzorati, 1964, p. 1104.

[4] Citatele au fost extrase de autor din lucrarea *The Testament of Adolf Hitler*, 1960.

[5] O. Abetz, *Das Offene Problem. Ein Rückblick auf zwei Jahrzehnte deutscher Frankreichpolitik*, Köln, 1951.

www.dacoromanica.ro

toare ale Germaniei hitleriste. Din acest punct de vedere, el se încadrează în rîndul istoricilor vest-germani care conturează unele divergențe între armată și SS sau între diplomația germană și administrația nazistă într-o formă îngroșată, ridicînd particularul la nivelul unei legi generale. Este drept că între unii fruntași ai armatei germane și conducătorii SS-ului au existat unele antipatii, rivalități sau chiar divergențe, estompate în perioada succeselor germane și agravate pe măsură ce înfrîngerea celui de al treilea Reich devenea iminentă. Asta nu înseamnă însă că nazismul nu era atotputernic în armată sau în diplomația berlineză. Jäckel caută însă să facă anumite speculații politice pe marginea unor diferențe de nuanță sau de manieră din mentalitatea conducătorilor diferitelor organe ale ocupației germane. El face astfel o diferență netă între administrația nazistă și armată, specificînd la pagina 65 că în Franța nu domnea „brunul funcționarilor de partid, ci griul armatei de ocupație", care își avea centrul la Hotel „Majestic", unde nu era preponderent spiritul autrans național-socialist, ci cel al militarismului prusac de modă veche. Pe de altă parte, cercul ambasadei germane de la Paris de sub conducerea lui Otto Abetz este, după părerea autorului, format din „național-socialiști netipici" (p. 70), care căutau să influențeze diplomația germană spre o politică de colaborare cu Franța în cadrul „noii ordini europene" preconizată de Hitler. Poziția aparent diferită a ambasadorului german este de altfel semnalată și în istoriografia franceză. Astfel Henri Michel consideră „pe omul colaborării dialogate" [6] din anii 1940—1942 „aproape singur" în atitudinea sa, ajungînd în ultima parte a războiului să cadă în disgrație [7]. Însemnătatea descrescîndă a ambasadei germane de la Paris, care ajunge treptat „un simplu organ de transmitere al ordinelor naziste", este semnalată în același timp de André Brissaud ș.a. După părerea noastră, Abetz nu poate fi considerat „singur" decît în ceea ce privește întinderea sferei colaborării, deoarece monografia lui Jäckel abundă de material documentar referitor la cererile continue ale Wehrmacht-ului pentru o colaborare militară. Nu putem fi însă de acord cu caracterizarea făcută de Jäckel personalului ambasadei germane, și în special cu termenul de „național-socialist netipic". Toți membrii ambasadei făceau parte din partidul nazist, iar Karl Epting avea chiar un rang în SS. Singura deosebire dintre aceștia și oamenii lui Knochen, Oberg sau Sauckel consta, după părerea noastră, în deosebirile de comportament și de procedură în vederea îngenuncherii Franței.

În ceea ce privește acțiunile diplomatice ale lui Abetz pentru a împinge atît Franța, cît și Germania spre colaboraționism, Jäckel vine cu unele amănunte noi sau trage anumite concluzii interesante pe baza documentelor cunoscute. Toată corespondența dintre ambasadorul german și ministrul său de externe din ianuarie-februarie 1941 este considerată de autorul monografiei *Frankreich in Hitlers Europa* drept urmare a inițiativei proprii a lui Abetz în vederea reintroducerii lui Laval în guvernul francez pentru a se putea astfel continua politica de colaborare, căreia însă Hitler nu-i acorda în acel moment nici un interes (p. 153—155). Jäckel relatează cu același lux de amănunte încercările ambasadorului german din ianuarie 1942 de a împinge Franța la un război cu Marea Britanie și a deschide astfel epoca marii colaborări franco-germane, punînd în același timp pe „führer" în fața unui „fait accompli" (p. 213—215).

Dacă părerea autorului în legătură cu poziția ambasadei din Rue de Lille ar putea fi considerată parțial valabilă, în schimb ipotezele sale cu privire la atitudinea lui Ribbentrop trebuie respinse în totalitatea lor. Acesta nu a avut niciodată vreo poziție proprie și nu a fost decît un simplu executant al lui Hitler. De aceea nu putem fi de acord cu autorul, care afirmă la pagina 156 că în februarie 1941 Ribbentrop ar fi urmărit o „colaborare de mari proporții" cu Franța. Cu atît mai puțin putem subscrie la ipoteza lui Jäckel de la pagina 166—167 cu privire la încercarea ministrului de externe german de a complica în

[6] H. Michel, *Aspects politiques de l'occupation de la France par les Allemands (juin 1940—décembre 1944)*, în „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale", 14, nr. 54, aprilie 1964, p. 24, 36 și 37.

[7] A. Brissaud, *La dernière année de Vichy, (1943—1944)*, Paris, Perrin, 1965, p. 25.

www.dacoromanica.ro

mai 1941 situaţia militară din Occident prin eventuala antrenare a Franţei în război, pentru a împiedica astfel în ultimul moment proiectata campanie din U.R.S.S. [8]. Poziţia ministrului de externe german în problema franceză este de altfel foarte bine conturată, nemaiputînd exista nici un echivoc în instrucţiunile trimise la Paris lui Abetz şi prelucrate cu membrii ambasadei la 17 august 1940. Potrivit acestora, „interesele Reich-ului impun menţinerea Franţei într-o stare de slăbiciune în interior şi în îndepărtarea acesteia de puterile străine duşmane Reich-ului... Totul trebuie întreprins de partea germană — sună în continuare aceleaşi instrucţiuni — pentru a se ajunge la o neînţelegere internă şi la o slăbire a Franţei. Reich-ul nu are, prin urmare, nici un interes de a susţine adevăratele forţe populare sau naţionale din Franţa. Din contra, trebuie sprijinite forţele ce pot crea discordie [9]". Prin urmare, la Ribbentrop nu poate fi vorba de o politică de colaborare, cum ar fi dorit-o Abetz. Pe de altă parte, ministrul de externe nu este însă de acord nici cu măsurile de exploatare brutală a Franţei, preconizate de Göring [10]. După părerea noastră, existenţa unor deosebiri de vederi sau de procedură între diferitele foruri ale aparatului de stat nazist nu are nici o însemnătate. În pofida acestora, Franţa nu se găsea în faţa unor organe ce se conduceau de pe poziţii diferite, ci în faţa unei acţiuni bine organizate în fruntea căreia se găsea Hitler, care acorda o influenţă mai mare sau mai mică unuia sau altuia în funcţie de condiţiile internaţionale şi de politica promovată de guvernul francez. După cum bine remarcă Henri Michel „Abetz, adus în scenă ca o momeală, se reîntoarce în culise cînd forţa este preferată diplomaţiei" [11].

Dacă asupra acestui aspect al raporturilor germano-franceze părerile noastre se deosebesc de concluziile lui Jäckel, sîntem în schimb de acord cu tezele sale în legătură cu esenţa regimului de la Vichy. După cum arată autorul, în zilele hotărîtoare ale lunii iulie 1940 „nu a existat la Vichy nici un reprezentant german, nu s-a exercitat nici o presiune, nu s-a formulat nici o dorinţă din partea germanilor, care manifestau chiar indiferenţă" (p. 86). După părerea noastră, „revoluţia naţională" nu a fost rezultatul unor presiuni din afară, ci al evoluţiei politice a curentelor de dreapta din Franţa.

În ceea ce priveşte poziţia germană şi franceză faţă de problema „colaborării", Jäckel vine cu o documentare bogată, extrasă de la Dokumentenzentrale des Militärgeschichtlichen Forschungsamtes şi din Arhiva federală de la Koblenz, pentru a demonstra, după cum am mai arătat, că aceasta ar fi fost tot timpul cerută de conducătorii Wehrmacht-ului încă din octombrie 1940. El nu cade în extrema lui A. Latreille, potrivit căreia dorinţa de colaborare ar fi provenit numai din partea germanilor [12], dar nici în cea a lui Henri Michel, care consideră pe mareşalul Pétain drept principalul promotor al colaboraţionismului. De altfel poziţia mareşalului este în istoriografia franceză încă viu dezbătută. André Siegfried, de exemplu, nu consideră pe Pétain nici progerman şi nici colaboraţionist [13], Henri Michel, după cum am mai arătat, are o părere cu totul contrară [14], iar J.B. Duroselle demonstrează că şeful regimului de la Vichy ar fi fost, datorită vîrstei înaintate, foarte

[8] Potrivit celor arătate de Jäckel, Ribbentrop ar fi cerut, în cadrul convorbirii între patru ochi cu Darlan din 12 mai 1941, ca Franţa să intervină imediat în război împotriva Marii Britanii. Cum această întrevedere a avut loc o zi după cea dintre Darlan şi Hitler de la Berchtesgaden în cadrul căreia nici pe departe nu s-a pus această problemă, Eberhard Jäckel consideră că propunerea lui Ribbentrop ar fi fost o iniţiativă proprie pentru a provoca deschiderea unor ostilităţi de mari proporţii cu Marea Britanie, împiedicîndu-se astfel în ultimul moment plănuita campanie.

[9] Citat de Robert Aron, *Histoire de Vichy. 1940—1944*, Paris, 1954, p. 272.

[10] ADAP D, X, nr. 82, 142 şi 168.

[11] H. Michel, *op. cit.*, p. 24.

[12] A. Latreille, *La seconde guerre mondiale*, Hachette, 1966; vezi recenzia lui H. Michel în „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale", 16, nr. 64, octombrie 1966, p. 120.

[13] A. Siegfried, *Le Vichy de Pétain, le Vichy de Laval*, în „Revue française de science politique", VI, nr. 4, octombrie-decembrie, 1956, p. 747.

[14] H. Michel, *op. cit.*, p. 30; vezi şi H. Michel, *Vichy Année 40*, Paris, Robert Laffont, 1966.

www.dacoromanica.ro

influenţabil, avînd din această cauză o poziţie continuu contradictorie [15]. Eberhard Jäckel analizează şi el, în capitolul „Contacte la Paris", politica guvernului de la Vichy cu privire la relaţiile franco-germane. El consideră astfel pe Pétain drept un neutralist, exponent al poziţiei de expectativă în condiţiile unor tratative cu ambele părţi beligerante. După părerea sa, mareşalul francez nu ar fi avut decît „o singură dorinţă, şi anume de a conduce corabia ţării sale cu cît mai puţine avarii prin vicisitudinile acelor timpuri nenorocite" (p. 243). Această politică s-ar fi diferenţiat de cea pe care au încercat s-o imprime în 1940 Paul Baudoin sau generalul Weygand, respingînd orice tratative cu Germania, sau de cea a unui „renversement des alliances", promovată de Pierre Laval. Din acest punct de vedere, autorul se apropie mult de părerile lui Duroselle chiar şi în ceea ce priveşte caracterizarea lui Laval [16], considerînd că acesta „nu urmărea decît interesul ţării sale, politica sa nedeosebindu-se principial de celelalte atitudini decît printr-o apreciere diferită a situaţiei războiului şi prin temperamentul său activ" (p. 97). Desigur, Laval nu poate fi pus alături de colaboraţioniştii Déat, Doriot sau Darnand, dar, indiferent de motivele care l-au determinat şi de opinia sa cu privire la iminenta victorie a Germaniei, el nu poate fi considerat, după părerea noastră, o victimă a împrejurărilor sau un personaj politic care s-a compromis, dar care a adus totuşi servicii momentane ţării sale. Colaboraţionismul nu a schimbat condiţiile de viaţă din timpul ocupaţiei, nu corespundea pe plan politic nici intenţiilor guvernului german şi nu a contribuit decît la ştirbirea prestigiului mondial al Franţei, care era deja în declin prin înfrîngerea din primăvara anului 1940.

În domeniul aspectelor concrete ale relaţiilor germano-franceze, Jäckel aduce unele precizări interesante în primul rînd cu privire la conţinutul şi la urmările convorbirilor de la Montoire. Bazîndu-se pe notele dolmetscherului Schmidt, el subliniază reticenţa mareşalului Pétain. Pe de altă parte, nu consideră aşa-numitul protocol secret de la Montoire şi încă trei documente anexe [17] drept un rezultat al convorbirilor dintre Hitler şi Pétain, după cum crede istoricul german Günter Geschke. După părerea lui Jäckel, aceste patru documente, potrivit cărora la Montoire s-ar fi ajuns la un acord deplin asupra colaborării franco-germane, nu ar fi fost decît nişte proiecte, întocmite în cadrul Ministerului de Externe al Reich-ului, care nu ar fi fost însă înaintate francezilor niciodată şi nici supuse vreunei discuţii (p. 114). Pe de altă parte, eşecul politicii de la Montoire nu este atribuit de autor doar hotărîrii lui Hitler din noiembrie 1940 de a ataca Uniunea Sovietică şi deci de a muta centrul de greutate al operaţiilor militare în răsărit, ci şi neîncrederii acestuia în armata franceză din Africa. La acestea s-ar mai adăuga înlăturarea din guvern a lui Laval la 13 decembrie 1940, pe de o parte, şi măsurile de germanizare ale „gauleiter"-ilor din Alsacia şi Lorena, pe de alta. În general Jäckel acordă prea mare importanţă politicii de la Montoire. Aceasta, după părerea noastră, a constituit doar un caz izolat în poziţia Reich-ului faţă de Franţa şi a fost determinată de eşecul diplomaţiei naziste de antrenare în război a Spaniei franchiste.

În ce priveşte mişcarea de rezistenţă, autorul, fără să neglijeze relatarea principalelor evenimente, nu-i acordă o însemnătate prea mare, considerînd, potrivit documentelor germane, că „maquis-ul nu a avut o influenţă hotărîtoare asupra războiului", nici chiar în momentele de vîrf din iunie-iulie 1944 (p. 329). În schimb sînt din nou scoase în evidenţă diferendele dintre administraţia militară germană din Franţa şi organele represive ale statului

[15] J. B. Duroselle, *La France et l'Europe*, în *L'Europe du XIXe et du XXe siècle (1814 — aujourd'hui). Problèmes et interprétations historiques*, II, p. 980.

[16] *Ibidem*, p. 984.

[17] Cele patru documente la care se referă autorul sînt următoarele : I. Propuneri pentru concesii către francezi. Notă întocmită de domnul ministru plenipotenţiar Hemmen în timpul călătoriei la Hendaye (vezi DGFP, seria D, XI, nr. 206) ; II. Proiect al unei scrisori a ministrului de externe al Reich-ului către primul ministru francez Laval (vezi DGFP, nr. 207) ; III. Protocol (vezi DGFP, op. cit., nr. 208); IV. Anexă la protocolul secret (tipărit de G. Geschke, *op. cit.*, p. 153). Conţinutul documentelor este comentat pe larg de Jäckel la p. 111—114.

www.dacoromanica.ro

nazist, prezentîndu-se într-o nouă lumină cauzele care au dus la înlocuirea comandantului trupelor germane de ocupaţie din Franţa, generalul Otto von Stülpnagel. Făcînd o trimitere la documentul nr. 75 455 aflat la Dokumentenzentrale des Militärgeschichtlichen Forschungsamtes, Freiburg im Breisgau[18], autorul dovedeşte că generalul von Stülpnagel a cerut el însuşi demiterea sa, nefiind de acord cu împuşcarea abuzivă de ostaşi francezi pe care trebuia continuu s-o ordone conform dispoziţiilor ce-i soseau din Berlin.

Spre deosebire de Michel de Boüard[19], Jacques Delarue[20] sau Henri Michel[21], care consideră scoaterea sarcinilor poliţieneşti din competenţa noului „Militärbefehlshaber" pentru Franţa o urmare a creşterii mişcării de rezistenţă şi a presiunilor făcute de Himmler şi Heydrich, Jäckel demonstrează în paginile 195—196 că însuşi noul numit, generalul Karl Heinrich von Stülpnagel, ar fi cerut-o pentru a nu mai răspunde de problema ostaticilor şi în general de măsurile abuzive ale poliţiei secrete germane.

Date interesante şi parţial originale sînt furnizate de autor şi în ceea ce priveşte administrarea Alsaciei şi Lorenei, politica de expulzări începută chiar în zilele întrevederii de la Montoire şi încercarea nereuşită a lui Abetz de a neutraliza aceste acţiuni ale „gauleiter"-ului Joseph Bürckel pentru a nu fi torpilat climatul de colaborare franco-germană la care se ajunsese, concentrările şi deportările ulterioare, lupta de rezistenţă sau de germanizare forţată a regiunilor amintite cu colonişti germani aduşi din Bucovina şi Dobrogea.

Cu limitele şi rezervele amintite mai sus, *Frankreich in Hitlers Europa* a lui Eberhard Jäckel constituie în ansamblu o cercetare reuşită a politicii germane faţă de Franţa din anii celui de-al doilea război mondial, în primul rînd sub aspectul documentării, dar şi sub cel al analizei.

Şerban Rădulescu-Zoner

---

[18] Document nepublicat: scrisoarea generalului Stülpnagel către generalul Keitel din 15 februarie 1942.

[19] Michel de Boüard, *La répression allemande en France de 1940 à 1944*, în „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale", XIV, nr. 54, aprilie 1964, p. 68—69.

[20] Jacques Delarue, *Istoria Gestapo-ului*, Bucureşti, Edit. politică, 1964, p. 317.

[21] Henri Michel, *Aspects politiques de l'occupation de la France . . .*, p. 16.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

REVISTA REVISTELOR

„Revue roumaine d'histoire", Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucureşti, tom. V, 1966, nr. 1—6, 1 036 p.; tom. VI, 1967, nr. 1—6, 1 036 p.

Continuînd să îndeplinească cu succes funcţia de a oferi străinătăţii unele rezultate la care a ajuns cercetarea istorică din ţara noastră, „Revue Roumaine d'Histoire" a intrat în cel de-al şaptelea an al apariţiei sale ; faptul este deosebit de îmbucurător, obligînd totodată pe redactori şi pe colaboratori la o grijă sporită pentru dezvoltarea acelor laturi ale publicaţiei care au fost apreciate constant pînă acum, precum şi la eforturi îndreptate în direcţia găsirii unor noi modalităţi menite să contribuie la afirmarea mai susţinută a istoriografiei româneşti actuale în viaţa ştiinţifică internaţională. Nu vom mai stărui asupra unor constatări de ordin general privind principalele direcţii tematice ale revistei, structura rubricilor, criteriile ce se desprind din orientarea redacţiei în selecţionarea materialelor şi colaboratorilor, forma studiilor şi articolelor publicate etc., care au fost relevate şi cu prilejul unor analize anterioare consacrate activităţii revistei[1]. Vom menţiona în mod deosebit doar faptul pozitiv că „Revue Roumaine d'Histoire" se preocupă pe mai departe de dezbaterea critică a unor lucrări ce apar în străinătate, care tratează probleme şi aspecte ale istoriei ţării noastre în mod eronat sau tendenţios : precizările, punerile la punct în această privinţă sînt deosebit de utile chiar atunci cînd lucrările sau punctele de vedere analizate fac necesară o critică mai severă. Ca şi în anii anteriori, perioada ce ne propunem s-o prezentăm aici a cuprins o serie de manifestări dintre care unele au depăşit cadrul strict al unor bilanţuri istoriografice, marcînd adevărate evenimente în viaţa publică din ţara noastră : aniversarea Unirii Principatelor ; comemorarea unui sfert de secol de la moartea marelui diplomat român Nicolae Titulescu ; centenarul Academiei Române ; sărbătorirea jumătăţii de veac de la eroicele fapte de arme româneşti săvîrşite la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz ; împlinirea a 90 de ani de la cucerirea independenţei de stat a României ; centenarul sistemului monetar al leului ; şase decenii de la marea răscoală a ţăranilor din 1907 ; aniversarea jubiliară a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, a ecoului acesteia în ţara noastră ; sărbătorirea a două decenii de la proclamarea republicii noastre. La acestea se adaugă alte aniversări, cum au fost cele ale monumentelor de străveche cultură românească de la Putna (o jumătate de mileniu) şi de la Argeş (450 de ani), comemorarea unor personalităţi ale istoriei noastre culturale, ca Gheorghe Şincai (150 ani de la moarte), Ion Ghica (150 ani de la naştere), A.D. Xenopo

[1] Pentru anii 1962—1963, vezi „Studii", t. 17 (1964), nr. 5, p. 1187 — 1193, recenzie de Marina Vlasiu, iar pentru anii 1964—1965 „Studii", 19 (1966), nr. 6, p. 1 223—1 229, prezentare de Al. Porţeanu.

www.dacoromanica.ro

(120 ani de la naştere), Vasile Pârvan (40 ani de la moarte) şi alţii. Nu putem decît să ne reînnoim aprecierea plină de satisfacţie în faţa multitudinii şi a amplorii acestor manifestări, care constituie — atît prin ele însele cît şi prin modul în care au loc — o mărturie în plus asupra bogatelor tradiţii înaintate, asupra valorificării lor creatoare şi a continuităţii unei înalte vieţi spirituale a poporului nostru. „Revue Roumaine d'Histoire" a fost prezentă la toate aceste sărbătoriri prin studii şi articole de ansamblu sau de detaliu, prin dări de seamă şi alte materiale cu caracter informativ, care au corespuns aşteptărilor şi au satisfăcut exigenţele cititorilor săi, îndeplinind — nu ne îndoim — funcţia esenţială a revistei. Excepţie a făcut articolul despre Gh. Şincai, apărut cu întîrziere. Considerăm ca o omisiune redacţională faptul că din bogatul repertoriu al aniversărilor cu caracter istoric a lipsit de astă dată cea consacrată împlinirii unui secol şi jumătate de la naşterea lui Mihail Kogălniceanu, sărbătorită într-un cadru larg internaţional, din iniţiativa UNESCO şi care, tocmai datorită acestei situaţii, putea spori eficienţa publicaţiei.

Consemnăm cu multă satisfacţie faptul că în perioada de care ne ocupăm revista şi-a îmbunătăţit simţitor ritmicitatea apariţiei numerelor, fiind de dorit ca aceasta să fie menţinută şi — cu ajutorul editurii — îmbunătăţită în continuare pentru cititorii din străinătate; alte publicaţii pentru străinătate editate în ţara noastră apar chiar înainte de data anunţată, astfel ca la acea dată ele să fie deja difuzate în diferitele colţuri ale globului.

În comparaţie cu anii precedenţi, „Revue Roumaine d'Histoire" a publicat mai puţine studii de istorie veche. Se poate remarca doar contribuţia prof. M. Petrescu-Dîmboviţa, *Considération sur le problème des périodes de la culture matérielle en Moldavie du VIe au Xe siècles* (nr. 2/1967), iar în domeniul arheologiei medievale cea a cercetătorului Radu Popa, *Recherches d'archéologie médiévale au Maramureş* (nr. 5/1966). Credem că revista poate publica, într-un interval de doi ani, încă unul-două articole din acest domeniu care să sintetizeze rezultatele unor cercetări de însemnătate majoră. Evul mediu este prezent prin studiile de istorie economică şi socială semnate de Damaschin Mioc şi Nicolae Stoicescu, *Mesures et instruments médiévaux de mesure en Valachie et en Moldavie* (nr. 3/1967), Ion Donat, *Le domaine princier rural en Valachie, XIVe — XVIe siècles* (nr. 2/1967), Vasile Neamţu, *Contribution à l'étude du problème des instruments aratoires utilisés au Moyen Âge en Moldavie* (nr. 4/1967), şi D. Todericiu, *The Sibiu manuscript* (nr. 3/1967). Damaschin Mioc a mai publicat prima parte a unui studiu distinct, consacrat unui aspect însemnat al economiei româneşti medievale, viticultura, intitulat *Les vignobles au Moyen Âge en Valachie*, I, *Les formes de la propriété viticole* (nr. 6/1967). Aceluiaşi autor, preocupîndu-se şi de istoria politică a Principatelor Române, îi aparţine şi studiul intitulat *Les assemblées d'états et la fiscalité en Valachie et en Moldavie* (nr. 2/1966). Unor instituţii medievale româneşti le sînt consacrate şi studiile lui Valentin Al. Georgescu, *L'Assemblée d'états ou la Grande Assemblée du pays comme organe judiciaire en Valachie et en Moldavie, XVIIe et XVIIIe siècles* (nr. 5/1966), Emil Vîrtosu, *L'apparition et le rôle politique et juridique du sceau princier* (nr. 1/1967), Nicolae Stoicescu, *Contribution à l'histoire de l'armée roumaine au Moyen Âge, XVe siècle — première moitié du XVIIIe siècle* (nr. 5/1967) şi din nou Valentin Georgescu cu studiul *La place de la coutume dans le droit des Etats féodaux roumains de Valachie et de Moldave jusqu'au milieu du XVIIe siècle* (nr. 4/1967). Aspecte de istorie politică tratează şi articolele semnate de George Cronţ, *Les Novelles de Léon le Sage dans les Pays Roumains* (nr. 5/1967), şi V. Mihordea, *Les agents politiques des princes de Moldavie du XVIIIe siècle: Jean Locman et ses fils* (nr. 5/1967). Probleme de istorie universală strîns legate de dezvoltarea ţărilor române în evul mediu sînt abordate în articolele semnate de Carol Göllner, *Betrachtungen zur öffentlichen Meinung über die Schlacht von Mohács, 1526*), şi Paul Cernovodeanu, *England and the question of free trade in the Black Sea in the 17 th century*, ambele apărute în nr. 1/1967 al revistei. Nu lipsesc pentru această epocă nici contribuţiile de istorie culturală; ele aparţin lui Virgi

www.dacoromanica.ro

Cîndea, *Le stolnic Constantin Cantacuzène. L'homme politique — l'humaniste* (nr. 4/1966), şi acad. David Prodan, *Gheorghe Şincai* (nr. 2/1967).

Dintre studiile şi articolele de istorie modernă se desprind în primul rînd cele închinate unor aniversări de seamă, cum au fost : 107 ani de la Unirea Principatelor (nr. 1/1966) şi centenarul Academiei Române (nr. 6/1966). Unirii din 1859 i-au fost consacrate articole ca : *Le 24 janvier, jour de l'union des Principautés* (de acad. Ilie Murgulescu), *Moments de la lutte révolutionnaire pour l'unité nationale roumaine entre 1835—1848* (de Cornelia Bodea), *La double élection d'Alexandru Ion Cuza à la lumière de la correspondance diplomatique autrichienne* (de Dan Berindei şi Emil Cojocaru), *Les problèmes économiques de l'union à la lumière du message du 6 décembre 1859 d'Alexandru Ioan Cuza* (de G. Zane), *Le prince Cuza dans le souvenir du peuple roumain* (de prof. Constantin C. Giurescu), *La paysannerie et le prince Cuza* (de N. Adăniloaie), *Les Roumains de Transylvanie et l'union des Principautés* (de Vasile Netea), *L'Union des Principautés Roumaines —1859 — reflétée dans la pensée socialiste de Roumanie jusqu'à la première guerre mondiale* (de Nicolae Copoiu şi Damian Hurezeanu) şi *La participation de Gh. Costaforu à la lutte pour l'Union des Principautés Roumaines* (de prof. Vasile Maciu). Aceste studii continuă şi aprofundează cercetările rodnice efectuate în ultimii ani asupra Unirii Principatelor; a intrat în tradiţiile vieţii publice, publicistice şi cultural-ştiinţifice din ţara noastră ca fiecare aniversare a Unirii să fie marcată prin numeroase manifestări care atestă locul acestui eveniment în conştiinţa poporului nostru.

Centenarului Academiei Române îi sînt consacrate un grup de studii valoroase, pe care, din lipsă de spaţiu, ne rezumăm a le cita doar prin titlu : după discursul rostit de acad. Miron Nicolescu, preşedintele Academiei Republicii Socialiste România, la 27 septembrie 1966 (*Cent ans d'activité académique en Roumanie*), „Revue Roumaine d'Histoire" publică contribuţiile semnate de : prof. Ştefan Pascu (*Collèges et académies dans les pays roumains au Moyen Âge*), prof. Vasile Maciu şi Vasile Netea (*L'unité nationale dans la préoccupation de l'Académie Roumaine jusqu'en 1918*), Dan Berindei (*L'activité de la section d'histoire de la Société Académique et de l'Académie Roumaine jusqu'au parachèvement de l'unité nationale, 1867—1918*) şi Matei Ionescu şi Traian Lungu (*L'Académie Roumaine et la question agraire*). La acestea se poate adăuga articolul *La publication des sources historiques nationales dans les préoccupations de l'Académie Roumaine*, publicat (cu oarecare întîrziere) în nr. 1/1967 sub semnătura prof. Dan Simonescu, precum şi prezentarea istoricului şi activităţii Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, apărută în acelaşi număr şi semnată de N. Mironescu. Acest ultim material răspunde şi sugestiei ce s-a făcut ca revista să publice materiale de prezentare atît a arhivelor şi muzeelor, cît şi a principalelor biblioteci din ţara noastră. Aceleiaşi cerinţe îi corespunde şi materialul Mariei Turzai. (*Un trésor de l'époque des lumières en Transylvanie : la bibliothèque de Samuel Teleki à Tîrgu-Mureş*), publicat, ca şi cel precedent, la rubrica „Mélanges", dar încă în nr. 2/1966. Nu ne rămîne decît să salutăm cu satisfacţie acest început promiţător, dorind, fireşte, continuarea lui, astfel ca publicul din străinătate să-şi poată face o imagine cît mai clară nu numai despre posibilităţile de investigare istorică propriu-zisă existente în ţara noastră, ci şi despre bogatele tradiţii şi originalitatea culturii româneşti.

Revenind la preocupările de istorie modernă prezente în paginile revistei, vom arăta că ele au fost destul de variate, chiar dacă puteau fi mai cuprinzătoare. În ordinea relativă a cronologiei temelor abordate de autori, menţionăm astfel studiile semnate de : prof. Vasile Maciu, *Un projet de Mihail Sturdza, datant de 1857, pour l'organisation des Principautés Roumaines* (nr. 2/1966), L. Boicu, *Les Principautés Roumaines dans les projets de Karl von Bruck et Lorenz von Stein pour la constitution de la „Mitteleuropa" à l'époque de la guerre de Crimée* (nr. 2/1967), Mircea Maliţa, *A century of political and diplomatic action for the abolition of the consular jurisdiction in Romania* (nr. 4/1967), Matei Ionescu, *La fin des corporations et le débuts des Chambres*

www.dacoromanica.ro

de commerce et d'industrie (nr. 6/1967), Vasile Maciu, *La Roumanie et le pacte dualiste austro-hongrois de 1867* (nr. 6/1967), Vasile Netea, *La guerre d'Indépendance de 1877 — expression de la solidarité du peuple roumain* (nr. 4/1967) şi I. Cupşa, D. Tuţu şi P. Ilie, *Un demi-siècle depuis les luttes de Mărăşti, Mărăşeşti et Oituz* (nr. 4/1967). Cîteva din aceste articole, după cum se vede, au fost publicate şi ele cu prilejul unor aniversări.

Ţinînd seama de specificul revistei şi de publicul căruia i se adresează aceasta, articolele care tratează unele aspecte ale istoricului legăturilor de colaborare dintre poporul român şi alte popoare în spiritul progresist al luptei pentru libertate naţională şi dreptate socială aduc date noi dintre cele mai interesante, contribuind, desigur, la sporirea interesului faţă de revistă. Articole de acest fel sînt prezente pentru epoca modernă şi contemporană, dar lipsesc pentru evul mediu, ceea ce credem, se va remedia în următoarele numere din „Revue Roumaine d'Histoire" (începutul poate fi făcut, de pildă, prin valorificarea mai largă a cercetărilor referitoare la călătorii străini despre principate). Perioada de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea este ilustrată în această privinţă prin articole ca : *Apuntes rumanos de la época de la guerra mexicana (1862—1867)*, nr. 5/1967, de I. D. Suciu ; *Les relations roumano-serbes pendant la guerre d'indépendance*, nr. 2/1966, de Ionel Dîrdală ; *Le dossier de la première mission militaire française en Roumanie*, nr. 4/1966, de Marcel Emerit, studiu de o valoare remarcabilă, care pune în lumină faţete noi ale politicii externe româneşti din deceniul al şaptelea al secolului trecut ; *Une mission militaire française en Roumanie (1916—1918)*, nr. 3/1967, de Ion Focşeneanu, care tratează un subiect mai cunoscut dar pe baza cîtorva materiale inedite, ajungînd la unele concluzii noi şi contribuind la clarificarea unor probleme legate de participarea României la primul război mondial. Aspecte ale relaţiilor internaţionale ale mişcării socialiste tratează Paraschiva Cîncea, *Relations entre ouvriers et socialistes roumains et français, 1880—1900* (nr. 5/1966), Damian Hurezeanu şi Emil Bîldescu, *On socialist international relations in south-eastern Europe at the end of the 19th and the start of the 20 th century* (nr. 6/1967).

Semicentenarului Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie şi ecoului acesteia în România îi este consacrat articolul lui Nicolae Copoiu, *Великая Октябрьская Социалистическая Революция и румынское общественное мнение* (nr. 5/1967).

Din domeniul istoriei contemporane reţin atenţia în primul rînd studiile şi articolele consacrate memoriei marelui diplomat român Nicolae Titulescu, apărute, cu prilejul comemorării a 25 de ani de la moarte, în nr. 3/1966 : *Nicolae Titulescu — a progressive Romanian diplomat*, de George Macovescu ; *Nicolae Titulescu and the questions of economic relations between states* de Costin Murgescu ; *Les débuts de l'activité scientifique de N. Titulescu* de Emilia Cernea ; *L'activité de Nicolae Titulescu durant sa mission diplomatique à Londres (1922 — 1932)* de Ion Oprea ; *Nicolae Titulescu et la politique pour le maintien de l'intégrité territoriale de la Roumanie* de Eliza Campus.

Studiile şi articolele de istorie contemporană tratează diferite aspecte ale politicii interne şi externe a României în perioada dintre cele două războaie mondiale, care pun în evidenţă lupta maselor populare, în frunte cu Partidul Comunist Român, pentru salvgardarea intereselor vitale ale poporului nostru. Trebuie însă să remarcăm şi de astă dată faptul că redacţia manifestă o predilecţie deosebită pentru perioada de după 1933, lăsînd încă palid reprezentat răstimpul dintre 1920 şi 1932. După articolul lui I. Seftiuc, *La Roumanie et la question des Détroits après la première guerre mondiale (1919—1920)*, din nr. 2/1966, urmează cîteva studii consacrate unor aspecte de politică externă sau legături internaţionale dintre 1932 şi 1936. Lipsesc încă articole care să trateze subiecte de politică internă, iar printre cele de politică externă se întîlnesc două articole cu subiect aproape identic : *The foreign policy of Romania and the dynamics of peace (1932—1936)* de R. Deutsch, în nr. 1/1966, şi *Aspects de la politique extérieure de la Roumanie pendant les années 1933—1936* de Gh. Zaharia şi D. Tuţu, în

www.dacoromanica.ro

nr. 4/1966. Aspecte parţiale, dar semnificative, ale situaţiei internaţionale a României din această perioadă sînt tratate în articolele semnate de : acad. Petre Constantinescu-Iaşi şi Ion Babici, *La participation des délégations roumaines aux Congrès internationaux contre le fascisme et pour la paix des années 1932—1936* (nr. 2/1966) şi *La lutte des travailleurs de Roumanie pour la libération des antifascistes allemands, Ernst Thälmann en tête* (nr. 4/1966), precum şi în cele aparţinînd lui Ion Babici, *Actions de solidarité du peuple roumain avec la lutte héroïque du peuple d'Ethiopie contre l'agression fasciste de 1935—1936* (nr. 2 1967) şi lui R. Deutsch, *La Roumanie et le problème des Détroits à Montreux en 1936* (nr. 1/1967). Ultimilor ani din ajunul celui de-al doilea război mondial le sînt consacrate articolele : *La place occupée par la Roumanie dans la division mondiale capitaliste à la veille de la seconde guerre mondiale* de Victor Axenciuc (nr. 4/1966), precum şi *Actions diplomatiques de la Roumanie au secours de la Tchécoslovaquie à la veille du pacte de Munich* (nr. 3/1967) şi *Orientations dans la politique extérieure de la Roumanie après le pacte de Munich* (nr. 2/1966), ambele semnate de Viorica Moisuc. Insurecţia naţională antifascistă din România din august 1944 şi ecourile sale în Franţa formează obiectul studiului lui Gheorghe Matei apărut în nr. 5/1966 al revistei. Cu prilejul aniversării a 20 de ani de la proclamarea republicii, Aron Petric publică un articol în nr. 6/1967, în care expune istoricul luptei pentru instaurarea republicii şi face un succint bilanţ al dezvoltării socialiste a ţării noastre.

,,Revue Roumaine d'Histoire" a continuat de asemenea în aceşti ultimi doi ani şi preocupările sale anterioare de istoriografie, deşi nu cu aceeaşi stăruinţă. În afara studiilor prilejuite de centenarul Academiei, dintre care unele tratează pe larg probleme de istoriografie naţională, precum şi în afara articolului acad. D. Prodan consacrat lui G. Şincai atît ca personalitate istorică, cît şi ca istoric propriu-zis, a mai apărut un articol care îşi propune să facă o privire de ansamblu, intitulat *Le sud-est européen dans l'historiographie roumaine* de Paul Simionescu (nr. 5/1966), precum şi contribuţia *De l'activité historiographique d'André Veress* de L. Demény (nr. 1/1967). Redacţia ezită încă să deschidă o rubrică distinctă de istoriografie, preferînd să publice articolele de acest fel fie la rubrici festive ocazionale, fie la rubrica ,,Mélanges", fie chiar fără nici o altă punere a lor în evidenţă. În funcţie de portofoliul de care dispune şi de perspectivele în acest domeniu, considerăm că valorificarea mai susţinută a moştenirii noastre istoriografice ar fi utilă, ţinînd seama şi de menirea publicaţiei.

Rubrica ,,Mélanges" (din care am amintit deja pînă acum articolele semnate de N. Mironescu, Paul Simionescu şi Maria Turzai), mai cuprinde cîteva contribuţii interesante : o sinteză despre mănăstirea de la Argeş de Corina Nicolescu (nr. 6/1967) cu prilejul sărbătoririi, o încercare de încadrare a iluminismului moldovean în contextul sud-est european, datorată lui Al. Duţu (nr. 2/1967), consideraţii asupra luptei poporului român pentru unire în perioada 1856—1859 de Al. D. Vasile (nr. 3/1966) şi o prezentare a ecoului răscoalei poloneze din anii 1863—1864 în presa românească a timpului de V. Jeglinschi (nr. 3/1967). Merită a fi reţinute de asemenea cele două materiale, apărute la rubrica ,,Discuţii", aparţinînd lui Petre Diaconu, *Réalités archéologiques et considérations historiques. Nouveau travail sur les cultures matérielles du Bas-Danube, au VIIe Xe siècles* (nr. 3/1966), şi lui Aurel Decei, *Ismail Hami Danişmend Izahli Osmanli Tarihi Kronolojisi. Chronologie de l'Histoire Ottomane commentée* (nr. 1/1967).

După cum reiese din prezentarea de pînă acum, în ,,Revue Roumaine d'Histoire" au continuat să apară unele studii şi articole în alte limbi decît cea franceză : în engleză, germană, rusă, spaniolă. De asemenea au fost publicate studii şi alte materiale aparţinînd unor savanţi din străinătate, care, pe baza unor izvoare inedite şi cu autoritatea de care se bucură în cercurile ştiinţifice internaţionale, aduc noi mărturii istorice pozitive referitoare la istoria zbuciumată a poporului nostru, susceptibile de a atrage atenţia specialiştilor de peste hotare.

În afara rubricilor studii, discuţii şi mélanges, revista mai cuprinde în partea a

www.dacoromanica.ro

doua a sa rubrici bogate de recenzii, note, viață științifică, bibliografie, venind în sprijinul cercetătorilor străini cărora le sînt mai puțin accesibile în mod direct sursele istorice din țară. Vom remarca prezența frecventă la aceste rubrici a numelor unor cercetători ca: Paul Simionescu, Mihai Rusenescu, Vasile Netea, Paul Cernovodeanu, Coralia Fotino și alții. Redacția poate face mai mult și în ceea ce privește lărgirea cercului colaboratorilor săi. În legătură cu partea informativă a revistei, credem că trebuie pus un accent mai mare pe recenzarea lucrărilor susceptibile a trezi un interes deosebit în străinătate. „Revue Roumaine d'Histoire" poate atrage atenția cititorilor săi străini, de pildă, asupra lucrărilor destinate acestora apărute în colecția „Bibliotheca Historica Romaniae". Evitarea unor întîrzieri în publicarea articolelor (*Gh. Șincai*), gruparea mai strînsă a materialelor cu aceeași tematică (articolele semnate de Dan Simonescu și N. Mironescu puteau apărea și ele cu prilejul centenarului Academiei) ar spori eficiența revistei. Bibliografia, deși amplă și aproape întotdeauna prezentă, se resimte încă de pe urma necristalizării suficiente a unor criterii *sistematice*: caracterul ei selectiv și sintetic nu este încă pe deplin atins. Bibliografiile tematice sînt însă în evident progres și deosebit de bine venite. Scăpări se mai strecoară și în index, unde, de pildă, o lucrare de arheologie medievală este indicată ca aparținînd istoriei vechi, iar alta — despre lupta pentru unitate națională — este trecută la evul mediu (nr. 6/1966).

„Revue Roumaine d'Histoire", principala publicație istorică românească destinată străinătății, a făcut în cei doi ani de apariție de care ne-am ocupat aci (1966—1967) progrese constante, grație cărora își îndeplinește cu succes misiunea pentru care a fost creată. Preocuparea stăruitoare, atît a redacției, cît și a colaboratorilor, care se face de pe acum simțită, pentru dezvoltarea acestei activități va conferi revistei o ținută științifică și mai înaltă.

Alexandru Porțeanu

„Kwartalnik historyczny" (Revistă trimestrială de istorie), tom. LXXIV, nr. 1—4, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Varșovia, 1967, 1164 p.

Revista Institutului de istorie al Academiei Polone de Științe aduce și în 1967 importante contribuții la dezvoltarea istoriografiei polone contemporane. Cele patru numere ale ei cuprind articole de istorie polonă medie, modernă și contemporană, de istorie universală, precum și un variat material de critică și informare.

Dintre articolele de istorie medie polonă căreia în acest an i s-a consacrat un spațiu mai restrîns, semnalăm pe cel semnat de A. Codello și intitulat *Lituania și politica baltică a lui Sobieski* (*1675—1679*). În el se arată că magnații lituanieni s-au opus planurilor regelui polon de a reocupa, în alianță cu Franța și Suedia, Prusia Orientală de la Brandemburg. Cercurile influente lituaniene, în frunte cu membrii familiei Pac, și-au manifestat nemulțumirea față de politicea baltică a regelui încă în dieta din 1671 de la Varșovia. Opoziția contra acestei politici s-a manifestat și în Samogitia. Sobieski a căutat în Lituania sprijin pentru planurile sale, dar politica sa a fost criticată violent în dieta de la Grodno din 1678—1679. Opoziția magnaților lituanieni a insistat atunci asupra pericolului otoman care amenința Polonia. În ultimă instanță, întreaga Lituanie a refuzat să sprijine pe rege în politica sa la Marea Baltică. În 1679 situația internațională schimbîndu-se și Ludovic al XIV-lea semnînd un tratat de alianță cu Brandemburgul, Sobieski a fost nevoit să-și părăsească planu

www.dacoromanica.ro

rile de cucerire a Prusiei Orientale şi să se pregătească de război contra turcilor (nr. 1).

Un loc mai amplu s-a dat, în schimb, istoriei polone moderne, dar mai ales celei contemporane. Printre contribuţiile la istoria modernă a Poloniei se remarcă articolul lui Zb. Stankiewicz, *Reforma bunurilor statului din Regatul Poloniei (1815—1830)*. Este vorba de încercarea de a moderniza organizarea şi relaţiile de producţie de pe domeniile fiscului şi de pe cele aflate sub administraţia statului, încercare efectuată sub influenţa crizei agrare în urma războaielor napoleonene. Domeniile statului erau exploatate de arendaşi, care-şi trăgeau maximumul de beneficii în timpul scurtei perioade cît le ţineau în arendă. Urmarea a fost protestul ţăranilor împotriva abuzurilor arendăşeşti şi cererea lor de a li se desfiinţa claca. Ţarul Alexandru I a numit o comisie ministerială a tezaurului pentru a organiza economia domeniilor şi pădurilor statului. Comisia, care a funcţionat în anii 1818—1821, a stabilit un plan de organizare prin care domeniile statului urmau să fie date în arendă embaticară, iar claca în muncă gratuită să fie înlocuită cu o dare anuală plătibilă în bani, în cereale sau în muncă. Comisia n-a putut organiza după noile principii decît 12 domenii, deoarece arendaşii au refuzat să încheie contracte de arendă fără munca clăcaşilor. Ca urmare a fost nevoie să se revină la sistemul arenzilor pe scurtă durată şi al contractelor particulare, încheiate pe 6 ani, prin care ţăranii se obligau să muncească pentru arendaşi. În 1828 s-a dispus apoi vînzarea bunurilor statului la particulari, fără a se asigura însă drepturile clăcaşilor şi fără a li se înlocui claca în muncă printr-o dare anuală în bani (nr. 2).

Dintre articolele de istorie polonă contemporană semnalăm pe cel semnat de P. Stawecki, *Împrumutul francez din anul 1936*. În el se arată că negocierile pentru acest împrumut, care au început în toamna anului 1935 şi care au avut ca scop modernizarea armatei polone, s-au încheiat prin acordul semnat în septembrie 1936, prin care Franţa a împrumutat Poloniei 2,6 miliarde de franci, în echipament militar, armament şi credite pentru dezvoltarea industriei de armament. Cu această ocazie, guvernul francez al Frontului Popular a sugerat o modificare a politicii externe poloneze, adică o înţelegere cu Cehoslovacia. Dar guvernul polon, neţinînd seama de aceste sugestii, s-a străduit să calmeze pe diriguitorii hitlerişti, neliniştiţi de acordul franco-polonez. În aceste condiţii, Franţa nu s-a grăbit să livreze echipamentul promis, astfel că în momentul declanşării agresiunii hitleriste din septembrie 1939 numai un singur batalion polonez de tancuri se găsea echipat cu armament francez. nr.) 1).

Altă contribuţie interesantă privind istoria polonă contemporană o constituie articolul lui T. Kowalek, *Un centru naţionalist german de presă la Bydgoszcz*. După înfrîngerea Germaniei în primul război mondial, cercurile naţionaliste şi conservatoare din această ţară au refuzat să se împace cu ideea restituirii către statul polon a teritoriilor altădată anexate de Prusia. În acest scop, ele au întreprins o acţiune menită să încadreze întreaga populaţie germană din ţinuturile Pomeraniei polone într-o organizaţie politică condusă de naţionaliştii germani de acolo. Cercurile industriale ale Reichului, precum şi iuncherii şi industriaşii germani rămaşi în Polonia, au finanţat această acţiune. Programul acesteia a avut ca scop întoarcerea teritoriilor polone sub dominaţia prusacă. Centrala organizaţiei politice creată în acest scop a fost stabilită la Bydgoszcz, unde a fost organizat şi un important centru de presă, care a devenit instrumentul de propagandă şovină, antipolonă, a celei mai puternice grupări politice germane din Polonia, inspirată de cercurile revizioniste germane cu sprijinul Reichului. După dizolvarea acestei organizaţii politice de către autorităţile polone, centrul de presă de la Bydgoszcz a început să difuzeze publicaţii protestante, fapt care i-a permis să-şi extindă influenţa asupra populaţiei germane din Polonia care nu se interesa de politică. El a servit politicii celui de-al treilea Reich. Minoritatea germană din Polonia a fost încadrată de un grup de politicieni naţionalişti, care s-au bucurat de sprijinul cercurilor conducătoare naziste şi au acţionat potrivit programului guvernului

www.dacoromanica.ro

hitlerist. Publicaţiile naţionaliste germane au mobilizat minoritatea germană, trecînd-o apoi sub steagurile hitleriste (nr. 4).

În sfîrşit, în articolul intitulat *Starea actuală şi perspectivele cercetărilor asupra istoriei economice a Poloniei dintre cele două războaie mondiale*, Zb. Landau şi J. Tomaszewski arată că aceste cercetări au fost iniţiate abia în 1948, îmbogăţindu-se apoi mereu pe măsură ce s-au format cercetători tineri. Numeroase publicaţii au aruncat lumină nouă asupra diferitelor aspecte ale dezvoltării economice a Poloniei interbelice. Autorii arată că perioada de după anul 1960 a adus un număr considerabil de lucrări, iar deosebirile de opinii asupra economiei polone din perioada menţionată s-au cristalizat. În acelaşi timp însă un mare număr de cercetători şi-au părăsit preocupările în acest domeniu. Pentru a remedia situaţia, autorii pledează pentru reluarea cercetărilor pe baza unui program de lucru proiectat pe mai mulţi ani, în care să se elaboreze bibliografia şi statistica de bază şi să se efectueze cercetări comparative şi studii regionale.

Revista publică apoi o serie întreagă de articole dedicate istoriei universale medii, moderne şi contemporane. Astfel D. şi A. Poppe, în studiul intitulat *Ţăranii ,,moştenitori'' din Rusia medievală*, arată că slavii de vest şi cei de sud au cunoscut în evul mediu timpuriu o categorie de săteni numiţi în izvoare ,,dedici'' sau ,,haeredes'', adică ,,moştenitori''. Situaţia socială a acestor ţărani variază de la un timp la altul şi de la o ţară slavă la alta, păstrîndu-şi totuşi trăsătura comună, şi anume dreptul de ereditate (proprietate, uzufruct) asupra pămîntului. Sursele documentare păstrate se referă la perioada cînd această pătură se găsea în curs de dispariţie, şi de aceea ea este greu de studiat sub toate aspectele. Autorii dovedesc însă că ,,moştenitorii'' au existat şi la slavii de est, fiind menţionaţi în privilegiul de înfiinţare a episcopiei de Smolensk din 1136. Această menţiune a trecut neobservată pînă acum, deoarece se credea că numele de ,,dedici'' marca o localitate, iar nu o pătură socială rurală. În realitate este vorba de ,,dedicii'' din satul Puttino (nr. 1).

St. M. Szacherska, în articolul *Abaţia de Oliwa şi încercările de expansiune daneză în Prusia*, arată că în perioada cuceririi Pomeraniei Occidentale de Danemarca au fost fundate acolo două abaţii daneze, iar o dată cu expansiunea daneză spre estul Balticii a fost înfiinţată abaţia de Oliwa din apropiere de Gdańsk. Activitatea acesteia începe din 1186, avînd ca misiune de a contribui la cucerirea Pomeraniei Orientale de către danezi. Această cucerire a avut loc în 1210, dar Danemarca n-a avut trupe suficiente pentru a se putea menţine acolo. De aceea ea a fost nevoită să dea cîteva castele de acolo şefului misiunii catolice din Prusia. Căderea în 1223 în captivitate a regelui Danemarcii a pus capăt expansiunii acesteia şi ocupării efemere a Prusiei (nr. 4).

În articolul *Vendée. Anatomia unei contrarevoluţii populare*, St. Salmonowicz examinează originea răscoalei ţăranilor din provincia menţionată în lumina cercetărilor recente, a consideraţiilor generale asupra rădăcinilor acestei răscoale şi a aprecierilor istorice asupra mişcărilor contrarevoluţionare. După ce prezintă istoricul problemei şi rezultatele studiilor recente, întemeiate mai ales pe metodele istoriei economice şi ale sociologiei istorice, autorul încearcă să răspundă la întrebarea : care au fost cauzele răscoalei ţăranilor din Vendée împotriva ordinii revoluţionare? Starea actuală a cercetărilor nu permite încă un răspuns definitiv la această întrebare. Pînă acum s-a neglijat să se studieze problema conştiinţei de clasă şi mentalitatea diferitelor grupări sociale din provincia răsculată. După autor, cauzele răscoalei trebuie căutate în contrastul dintre oraş şi sat. Contradicţiile dintre viaţa orăşenească şi cea sătească s-au accentuat simţitor în cursul evenimentelor revoluţionare din 1789—1793. Scoase la iveală de răscoala din Vendée, ele şi-au găsit un catalizator ideologic în aspectul religios al mişcării. Satul din vestul Franţei ridicat împotriva ordinii revoluţionare burgheze a rămas pînă astăzi fieful electoral al dreptei şi cîmpul influenţelor clericale (nr. 4).

K. Groniowski, în *Febra Braziliei*, se ocupă de emigraţia muncitorilor poloni în această ţară în perioada de trecere de la secolul al XIX-lea la veacul următor pînă la primul război mondial. Primele colonii de

www.dacoromanica.ro

emigranţi poloni provenind din teritoriile anexate de Prusia au fost create în 1871. Cele mai mari valuri de emigranţi din Regatul Poloniei datează din 1890—1891 şi 1911—1912, iar de emigranţi din Galiţia din 1895—1897. Emigrarea a fost provocată de situaţia defavorabilă a agriculturii din Polonia, de anii de secetă, de dificultăţile economice ale marii proprietăţi funciare, de situaţia grea a muncitorilor agricoli şi de stagnarea din industrie. Emigrarea în Brazilia s-a situat în cadrul mişcării de emigrare a populaţiei muncitoare din ţările europene slab dezvoltate către ţările puţin populate ale Americii de Sud (nr. 2).

Numărul 3 al revistei este dedicat în întregime aniversării Revoluţiei din Octombrie. Cele mai importante materiale publicate cu această ocazie sînt : P. Lossowski, *Chestiunea naţională în revoluţia şi în războiul civil din Rusia (1917—1920)*, A. Czubiński, *Revoluţia din Octombrie din Rusia şi schimbările interne din Germania*, W. Najdus, *Polonii în organele puterii din Republica lituano-bielorusă din 1919*, Z. Łukawski, *Politica organizaţiilor polone din Rusia în materie de repatriere a exilaţilor (1917—1918)*, H. Słabek, *Atitudinea socialiştilor poloni faţă de experienţele revoluţiei agrare ruseşti (1917—1919)*, A. Deruga, *Lituania în primii ani de după Revoluţia din Octombrie (1917—1918)* şi, în sfîrşit, J. Kumaniecki, *În jurul tratativelor comerciale polono-sovietice din anii 1921—1923.*

Cele patru numere ale revistei cuprind apoi fiecare cîte o amplă rubrică de „Discuţii şi polemici”, în care se publică materiale variate şi interesante. Astfel K. Tymieniecki, în articolul *Începutul evului mediu*, aduce observaţii în legătură cu lucrarea prof. T. Manteuffel, *Istoria universală. Evul mediu*, apărută la Varşovia în 1965, ca al doilea volum al tratatului polon de istorie universală, *Historia powszechna*, publicat de Editura ştiinţifică de stat (nr. 1). Prof. Al. Gieysztor publică sugestii şi observaţii privitoare la *Predarea istoriei în universităţi*. Autorul supune unei ample analize termenul de „curs” folosit în practica universităţii de astăzi, arătînd că această noţiune înseamnă modul de a transmite verbal de la catedră cuprinsul materiei predate sub diferite forme : curs, predare de probleme alese, colocvii etc. Înainte de aceasta, autorul trece în revistă mijloacele tehnice de transmitere a învăţămîntului folosite în universitatea contemporană (nr. 1). Şi R. Heck, în *Problema cursurilor de istorie la universitate*, îşi expune părerile în acest domeniu (nr. 2). T. Łagodórski publică *Observaţii cu privire la noua concepţie a „Atlasului istoric polon”*, făcute pe marginea discuţiilor ce se desfăşoară în legătură cu elaborarea acestui atlas. Discuţiile au avut loc în cadrul conferinţei organizate în acest scop de Institutul de istorie al Academiei Polone de Ştiinţe la sfîrşitul anului 1964 şi continuate de atunci încoace în articole publicate în rubrica de mai sus (nr. 1). Printre ele se remarcă şi cel semnat de Wl. Pałucki, *Atlasul istoric al provinciilor polone din a doua jumătate a secolului al XVI-lea* (nr. 1). *Potopul* lui Sienkiewicz continuă să preocupe istoriografia polonă. Astfel W. Majewski polemizează în articolul *Oare Sienkiewicz s-a gîndit să reproducă adevărul istoric?* cu A. Kersten, autorul lucrării *Sienkiewicz, „Potopul” — istorie*, apărută la Varşovia în 1966 şi în care se ocupă de adevăr şi de legendă în romanul marelui scriitor polonez. La aceste discuţii iau parte cu observaţii publicate şi J. Tazbir (nr. 2), precum şi din nou M. Majewski cu materialul *În controversa „Potopului” lui Sienkiewicz* (nr. 4). Mişcării muncitoreşti polone de după primul război mondial îi consacră atenţia A. Litwin cu articolul *Din istoria sfaturilor muncitoreşti din Polonia (februarie-iunie 1919)*, organisme înfiinţate sub influenţa Revoluţiei din Octombrie, dar care n-au putut conduce mişcarea muncitorească polonă din noul stat (nr. 2). Pe marginea lucrării lui J. Kowalski, *Anii grei. Probleme ale dezvoltării mişcării muncitoreşti poloneze din 1929—1935*, apărută la Varşovia în 1966, îşi publică observaţiile J. Bardach şi M. Drozdowski (nr. 3). Alte observaţii prilejuite de apariţia cărţii lui W. Bieńkowski, *Problemele teoriei dezvoltării sociale*, Varşovia, 1966, le semnează J. Topolski şi J. Żarnowski (nr. 3.).

În aceeaşi rubrică, J. Topolski publică un interesant articol în care se ocupă de *Indicele dezvoltării economice a Poloniei cu începere*

www.dacoromanica.ro

din secolul al X-lea și pînă în secolul al XX-lea. Observații metodologice și încercări de estimare. Autorul încearcă să facă o apreciere sintetică a dezvoltării economice a Poloniei în curs de un mileniu. Indicele adoptat de autor ia în considerare producția de cereale (iar cu începere din secolul al XIX-lea și producția de cartofi) și consumul de fier (în veacul al XX-lea producția de oțel), ambele pe locuitor. În componența indicelui au intrat 300 kg de cereale (adică consumul mediu anual în era preindustrială) și 1,8 kg fier pe locuitor (consum atins în Polonia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea). Luînd ca bază acest indice, folosind apoi materialul statistic existent și recurgînd la metodele de evaluare statistică, autorul ajunge la anumite concluzii de sinteză care au un caracter de orientare și care se pretează în același timp la discuții. Concluziile sale permit să ne facem o idee nu atît asupra nivelurilor exacte ale creșterii economice, cît asupra curbei acestei creșteri. Ele scot în evidență diferențele economice dintre epoci. Astfel, în feudalism economia se dezvoltă, dar nivelul pe locuitor nu se schimbă mult (1,2 către anul 1000 și 1,7 către anii 1780—1790). Creșterea producției era absorbită de creșterea demografică. Perioada de tranziție dintre feudalism și capitalism marchează o oarecare tendință de creștere. Indicele se ridică de la 1,7 la 2,8. Numai perioada capitalistă aduce o accelerare a creșterii indicelui, și aceasta cu toată dezintegrarea economică a Poloniei. Către anul 1913, indicele atinge un nivel de circa 20 și rămîne aproape staționar pînă la al doilea război mondial. După acest război indicele crește de șase ori, ca rezultat al industrializării țării (nr. 4).

Tot în această rubrică se publică și materialul semnat de J. Skowronek, *Istoria și sociologia. Observații în legătură cu cercetările asupra gîndirii sociale de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor.* Autorul arată că problematica lucrărilor apărute recent în Polonia în domeniul cercetării gîndirii sociale din perioada de mai sus nu intră în întregime în sfera nici uneia dintre științele sociale tradiționale. Ea se află la periferia istoriei, sociologiei generale și istoriei filozofiei. Aceste cercetări nu pot fi considerate drept o disciplină specială istorică, deoarece scopul lor nu este adunarea de fapte din anumite domenii de activitate umană, ci cercetarea proceselor de creare și de prefacere a unor „mănunchiuri" de idei privitoare la relațiile dintre oameni, cercetarea legăturilor dintre aceste idei și situația socială dintr-o perioadă dată (nr. 4).

În sfîrșit, tot în această rubrică, K. Buczek își publică observațiile în legătură cu *Problema întemeierii orașului Plock*, care resping teza istoriografiei vest-germane după care acest oraș, capitală a ducatului Mazoviei, ar fi fost înființat pe baza dreptului german și că ar fi avut un caracter german (nr. 4).

În rubrica intitulată „Materiale" se publică contribuții interesante, printre care se disting cele semnate de K. Ślaski, *Documente privitoare la Polonia în arhivele și colecțiile suedeze, norvegiene și daneze* (nr. 1), J. Zdrada, *Contribuții la problema ideologică a emigranților poloni după insurecția din 1863* (nr. 2) și L. Hass, *Activitatea masoneriei polone din anii 1908—1915* (nr. 4).

În rubrica intitulată „Revista cercetărilor", J. Reychman prezintă rezultatele obținute de istoriografia turcă din 1940 pînă în 1965 (nr. 1), R. Wojna situația publicațiilor apărute în U.R.S.S. după 1956 asupra Revoluției din Octombrie și asupra războiului civil din Rusia (nr. 3), iar Z. Kormanowa lucrările recente asupra istoriografiei primului război mondial (nr. 3).

Dar cea mai amplă rubrică a revistei este aceea care cuprinde recenziile. Jumătate din volumul fiecărui număr este ocupat de rubrica aceasta care dă viață revistei. Sînt recenzate aici ultimele apariții polone și străine. Publicațiile românești nu pot fi recenzate, din cauza necunoașterii limbii.

Urmează apoi rubrica dedicată cronicii interne și externe. Din cronica internă des-

www.dacoromanica.ro

prindem informații în legătură, printre altele, cu discuțiile care au avut loc în vara anului 1966 la Institutul de istorie al Academiei Polone de Științe asupra machetei părții întîi a tomului al IV-lea din *Historia Polski* (Istoria Poloniei), parte care cuprinde istoria acestei țări din anii 1918—1938 (nr. 1). Mai aflăm apoi că manifestările științifice consacrate sărbătoririi Mileniului Polon s-au încheiat în 1966 la Cracovia, printr-o sesiune științifică organizată de Academia Polonă de Științe și de Universitatea Jagiellonă.

Din sumara prezentare a cuprinsului celor patru numere ale revistei pe anul 1967 rezultă că aceasta continuă să-și mențină locul de frunte în publicistica istorică polonă. Prin materialul publicat în diferitele sale rubrici, revista Institutului de istorie de la Varșovia al Academiei Polone de Științe se impune ca principal organ de critică, orientare și difuzare a rezultatelor obținute în vasta activitate istoriografică polonă actuală.

Ilie Corfus

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

C. CĂZĂNIȘTEANU, Col. M. CUCU, E. POPESCU, *Aspecte militare ale revoluției din 1848 în Țara Românească*, București, Edit. militară, 1968, 174 p. + 1 hartă + 8 f. pl.

În cuprinsul bogatei literaturi consacrate 48-ului românesc, aspectele militare ale revoluției au reținut mai puțin atenția cercetătorilor, care s-au mărginit să glorifice eroismul luptătorilor din Dealul Spirii. În fapt, episodul de la 13 septembrie 1848 nu a fost o faptă de arme singulară, ci un moment al istoriei militare a revoluției pașoptiste. Această istorie au încercat autorii să o reconstituie folosind, alături de cunoscuta colecție consacrată anului revoluționar 1848 și de alte volume de documente privind aceeași problemă, materiale inedite păstrate la București, Craiova și Rîmnicu-Vîlcea. Întemeiați pe o informație abundentă, autorii au depășit simplele aspecte anunțate de titlu și au oferit o istorie a armatei Țării Românești în zilele revoluției din 1848.

Primul capitol înfățișează situația Țării Românești în ajunul revoluției, autorii stăruind, în chip firesc, asupra organizării armatei și a rolului rezervat forțelor militare de fruntașii pașoptiști în desfășurarea revoluției. Sînt semnalate un șir de informații care revelă succesul propagandei elementelor revoluționare în rîndurile armatei și explică adeziunea masivă a militarilor la programul revoluției din 1848. Izbucnirea revoluției și instaurarea guvernului provizoriu formează obiectul capitolului următor; sînt urmărite aici aspecte și momente ale luptei dintre cadrele ofițerești conservatoare — de felul lui I. Odobescu și I. Solomon — și cele progresiste, printre care se disting Gh. Magheru, Christian Tell, N. Pleșoianu etc. O analiză atentă a politicii militare a guvernului revoluționar permite autorilor să distingă două direcții în ansamblul măsurilor de reorganizare a armatei și de întărire a forței de apărare a țării: cea dintîi s-a manifestat în consolidarea armatei permanente, cealaltă în constituirea gărzilor naționale și a unei oștiri neregulate alcătuite din regimente de dorobanți și voluntari. Cel de-al treilea capitol prezintă, așadar, epurarea întreprinsă de guvern în rîndurile armatei de la începutul lunii iulie, promovarea cadrelor devotate revoluției, măsurile de organizare și înzestrare a armatei, crearea gărzii naționale și a armatei nepermanente. Remarcabil prin noutatea tratării și a concluziilor este capitolul consacrat luptei din dealul Spirii; se demonstrează — și prin întrebuințarea unor știri inedite — că la 13 septembrie nu a avut loc o simplă ciocnire între pompieri și invadatorii otomani, încheiată prin măcelul celor dintîi, ci o luptă în care efectivele românești au numărat circa 900 de oameni, iar turcii au pierdut 200 de ostași. Este de reținut ipoteza că în ciuda hotărîrii locotenenței domnești de a nu opune rezistență armatei otomane, unii comandanți români, ca Radu Golescu sau Pavel Zăgănescu, erau hotărîți să dea o ripostă armată invadatorilor.

Ultimul capitol, sprijinit și el pe documente de arhivă nepublicate, înfățișează ultima încercare de apărare a revoluției, organizarea taberei militare de la Rîureni

www.dacoromanica.ro

condusă de generalul Gh. Magheru, care își mărturisea convingerea că „numai făcînd o împotrivire disperată am putea scăpa onoarea revoluției noastre și viitorul poporului român" (p. 115). Superioritatea numerică a forțelor turco-ruse, ezitările unor conducători ai revoluției în fața unei confruntări armate și îndemnurile stăruitoare ale consulului britanic la București l-au determinat pe Gh. Magheru să desființeze tabăra. Autorii relevă caracterul popular al oastei comandate de Gh. Magheru și subliniază însemnătatea acestui nucleu revoluționar pentru difuzarea în masele țărănești din Oltenia a ideilor pașoptiste.

Cîteva anexe (tabel cu unitățile și subunitățile armatei permanente din Țara Românească, schema organizării unui regiment din armata nepermanentă, schema organizării armatei permanente a Țării Românești în ajunul revoluției și schița dislocării armatei permanente în mai 1848) oferă cititorului o orientare rapidă asupra structurilor militare și înlesnesc înțelegerea textului.

Prin cartea prezentată aici, Editura militară adaugă o nouă contribuție de valoare la șirul interesantelor lucrări publicate în ultimii ani privind arta militară a românilor. Reînnoirea remarcabilă, documentară și interpretativă, realizată prin aceste lucrări îndreptățește așteptarea în viitorul apropiat a unei sinteze a istoriei armatei românești la nivelul cunoștințelor și exigențelor științifice de astăzi.

Fl. Constantiniu

*** *Documente privind problema țărănească din Oltenia în primele două decenii ale veacului al XX-lea*, vol. I *(1900–1910)*, Academia Republicii Socialiste România, Centrul de istorie, filologie și etnografie Craiova, Craiova, 1967, p. 475.

Scurt timp de la apariția ediției de documente *Problema țărănească în Oltenia în secolul al XIX-lea*[1], o nouă lucrare valoroasă pune la dispoziția cercetării științifice, din domeniul istoriei în primul rînd, un bogat și relativ variat material arhivistic ce reflectă aspecte esențiale privind relațiile agrare în Oltenia: condițiile social-economice din această regiune, evoluția contractelor de învoieli între deținătorii de pămînt și locuitori, mișcările și frămîntările țărănești ce vor culmina cu marea răscoală din 1907, care aici, în județele oltene, va fi deosebit de puternică.

Autorii (volumul este întocmit de Ileana Petrescu, Vladimir Osiac, Luchian Deaconu, Viorica Pervain) și-au propus să publice după criteriul selectiv două volume de documente inedite: primul, pe care îl prezentăm acum, are ca limită anii 1900–1910, iar al doilea va cuprinde materiale din deceniul 1911–1920. Pentru alcătuirea celui dintîi s-au cercetat o serie de fonduri arhivistice: Ministerul de Interne, Consiliul Superior al Agriculturii (Arhiva istorică centrală din București); Prefectura Dolj, Fundația Jean Mihail, primăriile unor comune urbane și rurale (Arhivele statului Craiova); Prefectura și Tribunalul Mehedinți, Șantierul de construcții navale Tr.-Severin etc. (Arhivele statului Tr.-Severin); Prefectura și Tribunalul Romanați (Arhivele statului Caracal); Prefectura Vîlcea (Arhivele statului R.-Vîlcea).

Un loc de prim ordin în această lucrare îl ocupă raporturile dintre proprietarii sau arendașii de moșii și țărani. Printre documentele selectate există — din păcate într-un număr redus — acte de învoieli agricole care evidențiază agravarea condițiilor de muncă și de viață ale țăranilor (de exemplu contractul de învoială agricolă dintre arendașul moșiei Plaviceanca și 23 de locuitori din comuna Gradinile, județul Romanați — doc. 50; învoiala dintre 25 de locuitori din cătunul Urzica-Dolj și arendașul moșiei Cerătul — doc. 90; „actul agricol" încheiat între arendașii moșiei Calafat și 126 de locuitori din comuna cu același nume — doc. 115; contractul de învoială dintre arendașul moșiei Gîngiova și locuitorii din Gighera-Dolj, neiscălit însă de

[1] Întocmită în cadrul Serviciului Arhivelor statului Oltenia de Al. Bălintescu.

www.dacoromanica.ro

aceştia din urmă — doc. 56, anexa I; „act de tocmeală agricolă", „stabilit" de generalul de divizie Gh. Anghelescu, proprietarul moşiei Mologeşti din comuna Laloş-Vîlcea, pe care însă locuitorii nu l-au iscălit — doc. 133). Numeroase rapoarte ale autorităţilor locale şi plîngeri ale ţăranilor informează despre acte de învoleli cu stipulaţii ilegale, ce contravin legii tocmelilor agricole (într-un singur judeţ — Gorj —, de exemplu, la sfîrşitul anului 1909 s-au găsit 43 de contracte ce cuprindeau obligaţiuni prohibite de lege privind dijma sau preţurile muncilor agricole. — doc. 311; semnificative sînt, de asemenea, şi unele date din tabelul întocmit de Inspectoratul agricol al judeţului Romanaţi în legătură cu acţiunile intentate proprietarilor şi arendaşilor în cazurile de încălcare a legii învoielilor în anii 1908, 1909, 1910 — doc. 363).

Deseori însă proprietarii sau arendaşii eludau legea, încheind, ani de-a rîndul, „învoiri nescrise" fără nici un contract înregistrat. Într-un raport din 16 iunie 1907, de exemplu, primăria comunei Baloteşti aduce la cunoştinţa inspectorului comunal al plăşii Ocolu, judeţul Mehedinţi, că „între locuitorii din această comună şi d-l arendaş local nu este nici un contract de tocmeli agricole, locuitorii fiind învoiţi verbal cu domnul arendaş de 10 ani şi pînă în prezent" (doc. 203). Proprietarul din comuna Ghidiciu, jud. Dolj — se arată într-un alt document — „dă locuitorilor paiele şi cocenii (partea cuvenită proprietarului) şi li se impune să facă în schimb munci. Cocenii şi paiele se socotesc pe un preţ ridicat, muncile pe un preţ sub tarif. Învoiala se face verbal. Locuitorii primesc condiţiile, le execută şi nici unul nu reclamă de frică că nu i se vor mai da locuri de muncă şi va fi gonit de pe moşie, pe care nu l-ar mai lăsa nici să calce..." (doc. 349, anexa III).

Chiar atunci cînd „înţelegerea" dintre proprietari sau arendaşi şi locuitori era alcătuită conform cu dispoziţiile legii tocmelilor agricole, ultimii erau siliţi să execute în plus, peste ceea ce prevedea contractul scris de învoială, o serie de obligaţii în condiţii din cele mai împovărătoare, aşa cum s-a petrecut, de exemplu, în comunele Sălcuţa, Predeşti, Rast, Întorsura din judeţul Dolj, Scundu-judeţul Vîlcea etc. (doc. 17, 70, 117, 125, 228). Deşi „actualele contracte sînt redactate conform legii — se arată într-un document privind învoielile agricole încheiate de locuitorii comunelor Băileşti, Galicea-Mare, Goliciuica, Giubega şi Moţăţei cu fraţii Naiculescu şi I. D. Gabroveanu, mari arendaşi —, totuşi acele condiţiuni din trecut (cînd se obţineau contracte spoliatoare pentru sătean — *n.n. Gh. C.*) n-au dispărut, se menţin chiar cu tendinţa de a se mări, iar celor rebeli, drept pedeapsă foarte cumplită şi totodată eficace, li se refuză orice învoială de pămînt. Şi aşa, încă din toamna cînd a fost să se hotărască oamenilor pămînt de semănat grîu, arendaşii neputînd cere prin contract decît cele fixate de lege, au pus şi condiţiunea că «nu vor da pămînt decît celor care se vor recunoaşte datori cu suma de 100 de lei, ca bani primiţi în contul muncilor viitoare»" (doc. 300).

Pentru a-i constrînge pe locuitori să cedeze şi să accepte condiţii înrobitoare, proprietarii şi arendaşii refuzau să facă dijmuitul la timp (doc. 15, 21, 46, 72, 73, 91, 92),iar uneori, după dijmuit, opreau pe săteni să-şi ridice partea lor de recoltă, care rămînea astfel pe cîmp expusă intemperiilor precum şi stricăciunilor din partea vitelor (doc. 143); de asemenea, pentru aceleaşi motive, nu voiau să dea pămînt de muncă locuitorilor, deşi aceştia aveau încheiate învoieli agricole cu ei, legalizate la primărie (doc. 80, 107, 134, 325), iar atunci cînd asemenea contracte scrise nu existau, locuitorii erau pur şi simplu izgoniţi de pe moşie (doc. 324).

În acelaşi timp numeroase documente selectate de autori scot în evidenţă reacţia ţăranilor împotriva asupririi şi exploatării permanentizate, pe moşiile lor sau ale statului, de proprietari şi arendaşi. În volumul pe care îl prezentăm sînt publicate o serie de acte care aduc mărturii despre protestul ţăranilor împotriva abuzurilor şi ilegalităţilor săvîrşite, despre refuzul lor de a-şi îndeplini obligaţiile înrobitoare prevăzute sau nu de contractele de învoieli (doc. 11, 12, 14, 23, 35, 41, 94, 142), refuz caracterizat uneori de autorităţile locale ca grevă agricolă (doc. 224, 273), despre acţiunile prin care locuitorii săteni, exasperaţi de tărăgănarea şi părtinirea

www.dacoromanica.ro

autorităților administrative căutau să-și facă singuri dreptate, culegînd, cu de la sine putere, recolta de pe lanurile cultivate de ei (doc. 64, 69) și, mai mult, încercînd chiar să pună mîna cu forța pe izlazuri sau pe pămîntul pe care-l munceau (doc. 13, 52, 54, 65, 83, 259, 270). Unele din aceste acțiuni au îmbrăcat forme violente de adevărate revolte, durata și intensitatea lor au fost însă foarte reduse (doc, 2, 31, 40, 51, 53, 71, 75, 77 cu anexele II și V, 97, 122).

Nu vom insista asupra documentelor privind marea răscoală din 1907, care ocupă în colecție un spațiu relativ destul de mare și care, după părerea noastră, ar fi fost mai util — datorită și abundenței de materiale valoroase existente în arhivele din Oltenia — să fie publicate într-un volum aparte; nu vom insista nici asupra acelor documente care reflectă lupta țărănimii pentru apărarea loturilor de pămînt primite în urma reformei agrare din 1864, împotriva cotropirii lor de către proprietari și arendași (doc. 3, 19, 26, 37, 124, 132, 236) sau acțiunile pentru obținerea de pămînt de muncă prin arendarea și cumpărarea unor moșii ale statului (doc. 130, 189, 257, 270, 339).

De asemenea, vom aminti doar în treacăt că există numeroase materiale ce dezvăluie abuzurile săvîrșite de autoritățile locale: primari și alți membri ai consiliilor comunale, revizori, perceptori (doc. 6, 25, 29, 36, 44, 48, 49, 116, 149).

Relevăm, în același timp, importanța acelor documente, deși restrînse ca număr și conținut, care tratează despre răspîndirea revistelor și broșurilor socialiste la sate, încercările de a înființa cercuri socialiste și despre urmărirea unor militanți socialiști de către aparatul de represiune (doc. 114, 196, 198, 248, 256, 289, 299).

Subliniind din nou valoarea colecției prezentate, precum și munca autorilor de depistare și triere a documentelor pentru ca cele mai semnificative mărturii să vadă lumina tiparului, ne punem totuși întrebarea dacă nu era cazul ca publicarea materialului bogat și variat aflat la serviciile Arhivelor statului din județele oltene să se publice exhaustiv și nu după criteriul selectiv.

Gh. Cristea

ISTORIA UNIVERSALĂ

L. P. RAYBAUD, *Le gouvernement et l'administration centrale de l'Empire byzantin sous les premiers Paléologues (1258—1354)*, Edit. Sirey, Paris, 1968, 293 p.

Problemele legate de organizarea administrativă a Bizanțului au intrat în preocupările bizantiniștilor de scurtă vreme. Meritul revine prof. R. Guilland, care în ultimii ani a supus unui examen minuțios aproape toate funcțiile și demnitățile bizantine, iar la studiile sale s-au adăugat altele ale prof. H. G. Beck, Verpeaux, Ferjančić etc. Aceasta a permis să se poată trece la lucrări de sinteză. Prima este teza de doctorat a lui L. P. Raybaud, profesor la Universitatea din Dakar, privind administrația centrală a imperiului sub Paleologi.

În prima parte se încearcă să se schițeze concepția monarhică în Bizanț, caracterul puterii imperiale, legăturile ei cu biserica formele numirii și ale încoronării.

Principalele izvoare pentru cunoașterea concepțiilor politice despre stat și monarhie se găsesc în corespondența unor personalități proeminente din perioada respectivă și în opere ocazionale, în special în cuvîntări. De o mare însemnătate sînt scrisorile patriarhului Athanasie și ale lui Cydones. Opera lui Toma, Magistrul, în special *Tratatul despre îndatoririle împăratului*, prezintă un interes redus, concepțiile sale despre regalitate sînt confuze și lipsite de originalitate, mai mult sfaturi de natură etico-religioasă.

Din operele literare ale vremii se degajă următoarele concepții despre monarhie: aceasta ar fi singura formă de conducere a statului. Pe plan spiritual, misiunea împăratului ar fi să pregătească sufletele supușilor pentru viața

www.dacoromanica.ro

viitoare, iar pe această lume să le asigure securitatea, ordinea şi liniştea.

Inegalitatea socială apare acestor scriitori, exponenţi ai clasei dominante, ca ceva natural.

Pentru formalităţile numirii şi ceremonialul încoronării împăratului, autorul foloseşte în special datele furnizate de Ps. Codinos. Ridicarea pe scut nu mai este de mult o solemnitate obligatorie. Formalitatea încoronării are un caracter exclusiv religios; oncţiunea şi încoronarea propriu-zisă reprezintă o învestitură divină.

Autorul se ocupă şi de asocierea la domnie, soluţie care asigură continuitatea la tron a unei familii, şi de regenţă pentru împăraţii minori. În consiliul de regenţă, ca şi la numirea acesteia, un rol important revenea patriarhului.

După părerea autorului, în secolul al XIV-lea ar fi reapărut cultul imperial, căzut în desuetudine vreme de mai multe veacuri.

Manifestările cultului imperial apar în *proskynesis* — prosternarea, *prokypsis* — ceremonia din ajunul Crăciunului şi *peripatos* — procesiunea din duminica Floriilor. Acest cult mai apare în legendele monetare şi în epitetele acordate împăratului. În realitate, toate acestea nu sînt inovaţii ale secolului al XIV-lea, ele decurg din caracterul teoretic al puterii imperiale.

În continuare autorul susţine că împăratul exercita şi o funcţie sacerdotală: el prezida sinoadele şi avea în fapt rolul hotărîtor la desemnarea patriarhilor.

Un capitol este consacrat senatului şi poporului în viaţa politică bizantină. Aceştia au fost factori constituţionali în trecutul vieţii politice bizantine, dar din secolul al IX-lea nu mai au aproape nici un rol.

Din puţinele izvoare, autorul caută să desprindă normele de numire a senatorilor, funcţia şi atribuţiile senatului. Sub Andronic al II-lea, senatul ar mai fi avut o activitate jurisdicţională, un rol politic şi poate unul religios. În realitate se pare că totul se reduce la existenţa unui organ consultativ format din elemente ale aristocraţiei senatoriale, care însemna un simulacru de senat.

L. P. Raybaud este de părere că în secolul al XIV-lea s-ar fi menţinut deosebirea dintre senatori şi membrii ordinului senatorial; greu de susţinut această părere în lipsă de izvoare.

Două capitole sînt fără legătură cu restul lucrări: răscoala zeloţilor din Thessalonic şi problema feudalismului în Bizanţ. În primul autorul contestă ideea luptei dintre elementele aristocraţiei şi masele orăşeneşti, în al doilea, existenţa feudalismului chiar în Bizanţul tîrziu. Izvoarele răscoalei zelote sînt cercetate superficial, iar literatura acestei probleme cunoscută numai în parte. Motivul pentru care autorul contestă feudalismul în Bizanţ este posibilitatea de revocare a donaţiilor de pronii. În ce priveşte ierarhia feudală, acei *oikeioi* pe care Raybaud îi consideră demnitari apropiaţi de împărat sînt în realitate expresia unei forme de dependenţă feudală.

Pentru organizarea administraţiei centrale autorul se foloseşte de opera lui Ps. Codinos *De officiis* şi de listele lui Ps. Phakrases, de călugărul Matei şi indexul la apendicele *Hexabiblos*-ului lui Harmenopulos.

Ordinea rangurilor în aceste liste cuprinde mari deosebiri deşi aproape toate au fost scrise în ultimele decenii din prima jumătate a secolului al XIV-lea.

Explicaţia este că funcţia sau rangul se modifica potrivit cu importanţa persoanei celui care o deţinea. Listele din secolul al XV-lea au un număr mai redus de funcţii şi demnităţi, consecinţă a decăderii aparatului de stat. Raybaud caută să stabilească din liste, funcţiile efective şi cele „pasive", prin ultimele autorul înţelegînd în realitate titlurile. Beneficiarii acestor titluri de nobleţe nu aveau funcţii determinate, ci în anumite cazuri primeau comandamente militare, ambasade etc. Între funcţiile efective predominau cele militare.

Un scurt capitol este consacrat administraţiei provinciale şi raporturilor ei cu cea centrală. Guvernatorii oraşelor şi provinciilor erau partizani apropiaţi sau chiar rude ale împăratului, deţinători de titluri dintre cele mai importante sau de funcţii efective, în special militare.

www.dacoromanica.ro

Cercetarea organizării serviciilor publice în orașe este limitată numai la capitală, în special la problema aprovizionării alimentare. Vechea funcție de eparh devine un simplu titlu; administrarea Constantinopolului era încredințată de împărat unui apropiat de al său, datorită instabilității și spiritului neliniștit al populației.

Relațiile externe intrau în atribuțiile marelui logothet. Ambasadorii erau numiți din rîndurile marii aristocrații și ale intelectualității bizantine, acestora li se adăuga și cîte un înalt cleric.

În continuare este cercetată conducerea cancelariei imperiale. *Epi ton deeson* prezenta împăratului spre rezolvare diferitele cereri și transmitea dispoziții guvernatorilor imperiali. Diplomele imperiale sînt redactate de *epi ton kanikleion*. *Protoasecretis* aveau atribuții jurisdicționale.

Într-un alt capitol este prezentată economia dezastruoasă a Bizanțului în secolul al XIV-lea, continua alterare a monedei și dezechilibrul bugetar. Finanțele erau conduse în vremea lui Andronic al II-lea de marele logothet, după căderea lui Theodor Metochites de mesazon; mai tîrziu nu a mai existat un funcționar special.

Dintre conducătorii militari din secolul al XIV-lea, autorul menționează pe marele domestic, comandantul suprem, protostatorul, care conducea fie cavaleria ușoară, fie cîteodată flota, și marele stratopedarh; funcțiile militare ale celorlalți demnitari bizantini sînt discutabile. Efectivele armate se reduc necontenit și compoziția devine tot mai eterogenă.

Încercările de reformă pentru a împiedica prăbușirea imperiului s-au îndreptat, după părerea autorului, spre reorganizarea marinei și justiției. Prima a fost concepută de Mihail al VIII-lea ca o forță care să secondeze și să sprijine tactic armata de uscat, iar controlul justiției a fost încredințat de Andronic al II-lea unui for suprem de 12 judecători, parte senatori, parte înalți clerici. Nici această măsură și nici aceea a lui Andronic al III-lea, care numește patru judecători generali, nu dă rezultate — corupția și procedura greoaie se mențin.

Cercetarea administrației bizantine prezintă și numeroase alte aspecte pe care autorul le-a studiat sumar, iar pe unele le-a omis complet. Cu toate aceste imperfecțiuni și cu unele confuzii, volumul poate fi totuși consultat cu folos.

E. Frances

Зборник радова византолошког института (Culegere de lucrări ale Institutului de studii bizantine), X, Издавачка установа научно дело, Beograd, 1967, 296 p.

Începînd din 1951, Institutul de studii bizantine din Belgrad editează trei serii de publicații destinate cercetărilor de bizantinologie. Din seria intitulată *Zbornik Radova* (Culegere de lucrări) au apărut pînă în prezent zece volume. Publicația este deschisă și savanților străini. Figurează în volumele ei anterioare remarcabile studii semnate de H. Grégoire, A. Grabar, P. Lemerle, H. Ahrweiler-Glykatzi, R. Guilland, F. Dölger, H. Hunger, A. Pertusi, J. V. A. Fine, N. Pigulevskaia, E. E. Lipșit, A. P. Kajdan, D. Angelov, I. Duicev, E. L. Vranousi, N. G. Svoronos, Eugen Stănescu. Cercetările bizantiniștilor iugoslavi se remarcă prin valoroase contribuții semnate de F. Barișici, B. Feriancici, J. Ferluga, I. Nikolaievici, B. Krekici, G. Babici, S. Radoicici, L. Tomici, D. Strivcevici. Animatorul publicației și cel care îi asigură un substanțial conținut științific este cunoscutul savant G. Ostrogorsky, directorul Institutului de studii bizantine din Belgrad.

În cea de-a doua serie de publicații, intitulată *Posebna Izdania* (Ediții distincte) au apărut pînă în prezent șapte monografii. Redactate în limba serbocroată, lucrările sînt însoțite de rezumate într-una din limbile de circulație universală. Le menționăm cu titlurile indicate în limba rezumatelor respective: G. Ostrogorsky, *Das Pronoia-System. Ein Beitrag zur Geschichte des Feudalismus in*

www.dacoromanica.ro

Byzanz und den südslavischen Ländern (1951); F. Barişici, *Miracles de St. Démétrius comme source historique* (1953); B. Krekici, *Dubrovnik and the Levant* (1956); I. Nikolaievici-Stoikovici, *La décoration architecturale sculptée de l'époque bas-romaine en Macédoine, en Serbie et en Monténégro* (1957); J. Ferluga, *L'administration byzantine en Dalmatie* (1957), B. Feriancici, *Die Despoten in Byzanz und den südslavischen Ländern* (1960); G. Ostrogorsky, *La principauté serbe de Serrès* (1965).

Din cea de-a treia serie de publicaţii, intitulată *Fontes byzantini historiam populorum Jugoslaviae spectantes*, au fost editate trei volume: I (1955), II (1959), III (1966). Pe lîngă acestea, Institutul de studii bizantine din Belgrad a mai publicat trei volume intitulate *Actes du XIIe Congrès international d'études bizantines* (1963—1964).

Volumul al X-lea din *Culegerea de lucrări* cuprinde 16 studii de dimensiuni diferite, dintre care şase sînt redactate în limba serbocroată cu rezumate în limbile franceză sau engleză, unul se publică în limba engleză, iar opt în limba franceză. Din studiul în serbocroată semnat de Voislav Djuridj, *Compoziţiile istorice în pictura sîrbă din evul mediu şi paralelele lor literare*, se publică în acest volum (p. 95—148) numai prima parte, anunţîndu-se un rezumat în limba franceză la sfîrşitul celeilalte părţi.

Primul studiu din acest volum se intitulează *Hărăzirea şi alte forme de atribuire avînd ca obiect fundaţiile pioase din secolele X—XI* şi este semnat de H. Ahrweiler. Cercetînd izvoarele, autoarea constată că în secolele X—XI, împăraţii bizantini, unii ierarhi ai bisericii şi unii ctitori dăruiau persoanelor particulare fundaţii pioase, mai ales mănăstiri, orfelinate şi ospicii împreună cu bunurile şi cu veniturile acestora, beneficiarii unor asemenea danii avînd dreptul de a folosi în timpul vieţii lor, uneori şi de a transmite moştenitorilor lor, avantajele materiale asigurate prin actele de hărăzire. Cîteodată asemenea danii deghizau acte de vînzare. Împăraţii hărăzeau aşezăminte pioase pentru a răsplăti serviciile unora dintre susţinătorii politicii lor, iar patriarhii, mitropoliţii şi ctitorii pentru a asigura fundaţiilor respective o mai bună întreţinere şi administrare. Dar practica hărăzirilor a dat naştere la abuzuri; beneficiarii risipeau bunurile destinate scopurilor de binefacere. Măsurile prohibitive laice şi bisericeşti de la sfîrşitul secolului al XI-lea n-au înlăturat întru totul practica hărăzirilor.

Sîntem de acord cu rezultatele obţinute de autoare. Explicaţiile istorice ar putea fi lărgite, relevîndu-se progresul concentrării bunurilor funciare şi feudalizarea proprietăţii bizantine, fenomene ameninţătoare pentru averile aşezămintelor pioase din secolele X—XI. Pentru apărarea bunurilor acestor aşezăminte, bizantinii aveau o veche şi fermă legislaţie nomocanonică privind inalienabilitatea averilor bisericeşti. Am învederat această legislaţie bizantină în lucrarea noastră Ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία κατὰ τοὺς ὀκτὼ πρώτους αἰῶνας, Atena, 1935. Nerespectarea acestei legislaţii a fost o consecinţă a feudalizării societăţii bizantine. Receptate în ţările române, dispoziţiile bizantine referitoare la inalienabilitatea bunurilor fundaţiilor pioase au fost în general respectate cu toate că n-a lipsit nici aici lupta dintre feudalii laici şi feudalii ecleziastici pentru sporirea stăpînirilor lor funciare, precum au dovedit cercetările noastre mai recente (*Dreptul de ctitorie în ţările române*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. IV, 1960).

În studiul său intitulat *Două contribuţii privind demele şi facţiunile din Bizanţ în secolele VI—VII*, John V. A. Fine susţine că identificarea demelor cu facţiunile se explică prin imprecizia termenilor folosiţi în izvoarele secolului al V-lea şi că Heraclius a obţinut tronul în anul 610 printr-o revoltă sprijinită de „partidul verzilor". Problema rămîne deschisă. Autorul nu foloseşte ultimele cercetări asupra partidelor politice din Bizanţ în secolele VI—VII şi asupra domniei lui Heraclius. Pentru o bibliografie mai recentă semnalăm autorului ampla cercetare publicată de Andreas Stratos, Τὸ Βυζάντιον στὸν ζ' αἰῶνα (Bizanţul în secolul al VI-lea), tom. I—II, Atena, 1965 1966. Mai poate fi utilizată şi cercetarea despre *Deme şi facţiuni* din studiul *Empire et „démocratie" à Byzance*, publicat de Gh. I. Brătianu

www.dacoromanica.ro

în lucrarea sa *Etudes byzantines d'histoire économique et sociale*, Paris, 1938.

Într-o scurtă expunere, A. Pertusi şi B. Peţarski prezintă *Citeva fragmente din Pseudo-Clementinele „Recognitiones" în versiunea latină aflată la Dubrovnik*, comparînd textul descoperit cu cel editat de E. G. Gersdorf, *Ps.-Clementis Recognitiones*, Lipsiae, 1838. Urmează două articole semnate de F. Barişici. Examinînd *Inscripţiile greceşti din pictura murală a bisericilor bizantine*, acest autor constată că unele conţin expresii rostite de personajele pictate şi ca atare au valoare documentară din punctul de vedere iconografic, lingvistic şi paleografic. Relevînd *Importanţa filigranelor în ediţiile actelor diplomatice*. acelaşi autor recomandă editorilor de documente bizantine să menţioneze caracterele filigranelor din diplomele redactate pe hîrtie ca elemente necesare pentru stabilirea autenticităţii şi datarea actelor respective.

Profund prin spiritul său critic este studiul semnat de G. Ostrogorsky, *Cu privire la o poruncă a lui Ioan al VIII-lea Paleologul*. Autorul respinge ca nefondate atît teza lui Fr. Dölger, după care actul prin care s-au confirmat mănăstirii Lavra proprietăţi în Ainos ar fi fost dat de împăratul Andronic al III-lea în decembrie 1338, cît şi teza lui D. Anastasievici, care a susţinut că actul ar fi fost dat de Andronic Paleologul în 1413. Pentru datarea actului autorul propune anul 1428, în domnia împăratului Ioan al VIII-lea Paleologul. Articolul oglindeşte marea atenţie pe care o acordă istoricii Bizanţului problemelor de diplomatică şi cercetărilor referitoare la autenticitatea actelor.

Ivanka Nikolaievici publică în acest volum un prim articol despre *Bisericile cu galerii transversale din Dalmaţia*, propunînd observaţii proprii referitoare la vechea arhitectură, iar într-un alt articol cercetează *Citeva probleme de arhitectură veche creştină în Bosnia şi Herţegovina*. Ambele articole cuprind constatări utile pentru istoricii artei medievale. Urmează un articol al lui G. Voinovici intitulat *Schiţa fotogrametrică a bisericii Maicii Domnului din Studeniţa*. Remarcăm cercetarea lui J. Ferluga despre *Ioan Scylitzes şi Mihail din Devol*, prin care se identifică intervenţii şi corecturi operate în cronica lui Scylitzes de către copistul Mihail din arhiepiscopia Ohridei în anul 1118. Studiind *Relaţiile dintre greci şi latini după 1204*, B. Feriancici critică teza potrivit căreia după 1204 întreaga populaţie bizantină ar fi fost antilatină şi pune în lumină mărturii istorice referitoare la unele acte de colaborare latino-bizantină. Sîntem de acord cu constatările autorului; observăm numai că propunerile şi încercările de cooperare s-au făcut de către latini, aceştia fiind singurii interesaţi în asigurarea stăpînirii lor asupra grecilor.

L. Maksimovici publică o însemnare prosopografică despre *Ultimii ani ai protospătarului Theodor Synadenus*. Dregătorul bizantin cu acest nume a fost guvernator al Thessalonicului în 1341 şi în timpul luptei pentru tron a trecut de partea Anei de Savoia, părăsind pe Ioan Cantacuzino. Autorul insistă asupra relaţiilor lui Synadenus cu ţarul Duşan al sîrbilor. După expunerea semnată de M. Spremici privitoare la *Haraciul Thessalonicului în secolul al XV-lea*, în care autorul evaluează la 100 000 de aspri darea anuală a acestui oraş către turci, urmează articolul lui M. Jivoiinovici intitulat *Sistemul judiciar din teritoriile greceşti ale Ţaratului Sîrbesc*; autorul arată că în secolul al XIV-lea, la Serres şi Athos, stăpînirea sîrbească a utilizat jurisdicţia bisericească.

Volumul se încheie cu recenzia semnată de B. Feriancici, *Note de diplomatică bizantină*, în care autorul examinează tomul al V-lea din publicaţia *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, München, 1965, editată de Fr. Dölger în colaborare cu P. Wirth. Recenzia are caracterul unei prezentări erudite în care autorul sugerează perfectarea metodelor de editare şi relevă unele importante omisiuni constatate în ediţia regestelor documentelor bizantine.

Volumul cuprinde numeroase planşe ilustrative. Se citează în unele studii cercetările lui N. Iorga, Vasile Grecu şi Emil Condurachi. Se folosesc textele izvoarelor originale. Studiile şi articolele sînt în general consistente şi convingătoare. Remarcabilă este şi prezentarea tipografică a volumului. Salutăm activitatea ştiinţifică a bizantiniştilor

www.dacoromanica.ro

iugoslavi şi spiritul lor de cooperare internaţională.

Gh. Cronţ

M. N. TIHOMIROV, *Русская культура X—XVIII веков*, Moscova, Edit. „Nauka", 1968, 446 p.

În general, lucrările consacrate istoriei culturii sînt puţine la număr şi de aceea apariţia lor, de proporţii mai mari sau mai mici, atrage întotdeauna atenţia în mod deosebit. Cartea de faţă este o culegere de studii, articole, recenzii, lecţii universitare şi rapoarte ştiinţifice privind istoria culturii ruse în epoca feudalismului, pe care defunctul academician sovietic le-a elaborat şi publicat între anii 1940 şi 1965. Cele 32 de contribuţii ştiinţifice ale prezentei culegeri se referă la cele mai variate aspecte ale culturii medievale ruseşti, ca, de exemplu: istoria scrisului, a literaturii populare, religioase, istorice, filozofice, juridice şi didactice, începutul tiparului, vechile biblioteci ale ţarilor, dezvoltarea învăţămîntului de toate gradele, a artelor plastice, miniaturisticii etc. În tratarea lor M. N. Tihomirov a căutat să aducă puncte de vedere noi, bazate pe o bogată şi cît mai variată documentare edită şi inedită, cum ar fi: materiale arheologice, manuscrise şi documente, izvoare folclorice şi etnografice, piese reprezentative din domeniul artelor plastice şi al arhitecturii. Dar nu numai atît. Savantul sovietic a utilizat în acelaşi timp o varietate de metode în cercetarea istorică potrivit cu izvoarele care i-au fost accesibile.

Unele din materialele cuprinse în culegere se referă la problemele generale ale istoriei culturii medievale ruseşti (*Străvechea cultură a poporului rus*; *Viaţa culturală în Rusia în secolele XIV—XV*; *Cultura Rusiei în epoca formării statului naţional rus*; *Monumentele culturii ruseşti*). Altele dezbat problemele dezvoltării culturii orăşeneşti şi locul acesteia în ansamblul culturii medievale ruse şi chiar ale culturii universale (*Marele Novgorod în istoria culturii universale*; *Moscova şi dezvoltarea culturală a poporului rus în secolele XIV—XVII*). Deşi unele probleme ale vechii culturi orăşeneşti au fost dezbătute de M. N. Tihomirov în lucrarea sa consacrată *Istoriei vechilor oraşe ruseşti* (Moscova, ed. I, 1946; ed. a II-a, 1956, vezi cap. VII: *Cultura orăşenească*), totuşi într-unul din articolele de faţă (*Literatura orăşenească în vechea Rusie în secolele XI—XIII*) el reia una din aceste probleme pentru a dovedi, pe de o parte, răspîndirea scrisului nu numai în rîndul clerului şi boierilor, ci şi al unei anumite categorii de meşteşugari (zidari, zugravi, argintari, aurari), iar pe de altă parte participarea acestora la redactarea unora din vechile letopiseţe. Valoarea acestui studiu este cu atît mai mare cu cît el a fost publicat şi într-o revistă de istorie de circulaţie universală („Cahiers d'histoire mondiale", 3/1960). Tot relativ la istoria scrisului rusesc pot fi consultate şi alte materiale, indiferent dacă ele se referă la vechimea unei inscripţii (*Cea mai veche inscripţie rusească*) sau la evoluţia scrisului în secolul al XIII-lea (*Refacerea tradiţiei scrisului rus în primul deceniu al jugului tătar*).

De o deosebită importanţă sînt acele articole consacrate poemului eroic rus din secolul al XII-lea, *Cîntec despre oastea lui Igor*, pe care autorul începuse din 1950 să-l studieze în mod sistematic. Două din ele se referă la autorul poemului şi la cadrul geografic unde se desfăşoară expediţia lui Igor (*Boian şi ţara lui Troian*; *Noutăţi privind «Cîntec despre oastea lui Igor»*). În altul sînt sintetizate, după 15 ani de cercetări, principalele probleme cu caracter istoric ridicate de acest monument al literaturii vechi ruseşti, dar şi al literaturii universale (*Orizontul istorico-geografic al «Cîntecului despre oastea lui Igor» ca operă a secolului al XII-lea*) şi care era destinat să fie prezentat în cadrul unui raport la al VI-lea Congres internaţional al slaviştilor ţinut anul acesta la Praga. În fine, el s-a ocupat chiar de precizarea datei cînd a fost alcătuit acest poem eroic (*Strunele fatidice ale poeziei ruse*). Aceeaşi valoare prezintă şi arti-

www.dacoromanica.ro

colul relativ la *Filozofia în vechea Rusie*, în care se face o analiză a condiţiilor şi a particularităţilor dezvoltării gîndirii sociale în vechea Rusie în epoca feudalismului timpuriu şi dezvoltat.

În prezenta culegere îşi mai găsesc locul şi alte aspecte ale vechii culturi ruseşti. Ele dezvăluie fie probleme de datare a unor letopiseţi de largă circulaţie (*Unde şi cînd a fost scris « Cîntec despre pieirea pămîntului rusesc »*; *Povestea despre venirea lui Ştefan Bathori în oraşul Pskov*), fie precizări relativ la începuturile tiparului în Rusia (*Începutul tiparului rus*), fie particularităţile primelor biblioteci ruseşti medievale (*Despre bibliotecile ţarilor moscoviţi*), fie aportul adus învăţămîntului superior rusesc de către savantul M. V. Lomonosov (*Lomonosov şi întemeierea primei universităţi în Rusia*), fie problemele artei vechi ruseşti din secolul al XV-lea (*Andrei Rubliov şi epoca sa*; *Vechile miniaturi ruseşti ca izvor istoric*).

Culegerea însoţită de *Anexe* şi *Comentarii* şi de un bogat indice de nume, publicată sub redacţia lui M. T. Beliavski şi S. O. Schmidt, reprezintă nu numai un pios omagiu adus lui M. N. Tihomirov de către elevii săi, ci şi o preţioasă contribuţie la cunoaşterea unora dintre problemele de bază ale vechii culturi ruseşti şi a locului pe care aceasta îl ocupă în cultura universală din evul mediu.

C. Şerban

DEMOCRATIA HEMMERDINGER ILIADOU, *La Crète sous la domination vénitienne et lors de la conquête turque (1322 1684)*, Leo S. Olschki Editore, Florenţa. Extras din „Studi Veneziani", IX (1967), p. 535—623.

După cum se ştie, însemnările şi memoriile de călătorie constituie pentru disciplinele istorice un izvor narativ de mîna întîi. Ele sînt cu atît mai importante, cu cît pentru anumite perioade din cursul evului mediu lipsesc materiale documentare. De aceea, editarea sau simpla lor semnalare, aşa cum a procedat de multe ori şi Nicolae Iorga, nu e numai un fapt de cultură, ci şi o contribuţie la cunoaşterea modului şi măsurii în care diferite evenimente istorice şi aspecte ale culturii materiale şi spirituale din trecut se reflectă în însemnările călătorilor străini. Cartea pe care o semnalăm aci se înscrie pe această linie, adică este vorba de un număr de 60 de titluri, de texte şi publicaţii, care cuprind descrieri şi informaţii despre popoarele din sud-estul Europei, Orientul Apropiat şi din bazinul Mării Mediterane. Ele aparţin unor călători şi pelerini din Occident care, între 1322 şi 1684, au pornit să viziteze aceste ţinuturi, situate la mari depărtări de locurile de baştină, în scopuri legate nemijlocit de condiţiile vieţii medievale.

Cei mai mulţi plecau să viziteze locurile sfinte, alţii urmăreau scopuri politice, comerciale sau chiar secrete. N-au lipsit nici aventurierii, care porneau la drum cu dorinţa de jaf şi îmbogăţire. Au existat, de asemenea, şi călători cu preocupări mai mult sau mai puţin instructive: căutau să descopere monumente ale antichităţii, să studieze flora şi fauna acelor ţinuturi, să execute hărţi topografice sau să convertească necredincioşii şi schismaticii.

Însemnările lor îmbracă forme diferite: jurnal de călătorie, scrisori şi memorii, redactate uneori sumar, alteori înveşmîntate într-un stil descriptiv şi poetic. Ştirile sînt foarte variate şi de valoare inegală. Istoricii, arheologii, etnografii, folcloriştii, geografii şi economiştii găsesc în aceste texte date şi informaţii care, selecţionate şi utilizate după o metodă comparativă riguroasă, intră în circulaţia valorilor istorice. În ceea ce priveşte limba acestei literaturi narative variază evident de la un călător la altul, dar şi de la o epocă la alta. În general, înainte de secolul al XVI-lea textele sînt redactate în limba latină, fără a fi însă vorba de o regulă, în această epocă se întîlnesc şi călători care îşi scriu impresiile şi însemnările în limba maternă. De obicei, latina epocii e pigmentată cu galicisme, italienisme sau alte forme dialectale, totul depinde de ţara de origine a autorului. Uneori cuvintele îşi pierd sensul lor clasic, fie în întregime, fie numai

www.dacoromanica.ro

în parte. În secolul al XVI-lea, călătorii încep să scrie în limba lor națională, ba chiar se întîlnesc și două redactări ale aceleiași descrieri: una în limba latină, cealaltă în așa-zisa limbă „vernaculară", cum se spunea atunci, în care abundă sintagme latinești sau forme estropiate și corupte, aparținînd ținuturilor vizitate.

Călătorii și pelerinii porneau din Occident pe două căi: pe uscat și pe mare. Drumul pe uscat urma trei rute: a. Ungaria-Moldova-Țara Românească-Bulgaria-Constantinopol; b. Austria-Iugoslavia - Bulgaria - Constantinopol; c. traversînd Europa pînă la Veneția și de acolo cu corabia spre Dalmația, în continuare, pe uscat, spre Istanbul. Pe mare, se pleca fie de la Veneția cu corabia, fie de la Marsilia, Genova sau dintr-un port spaniol.

După informațiile autoarei, toți cei șaizeci de călători, cu preocupări foarte diferite — sînt printre ei preoți, călugări, misionari, negustori, diplomați, aventurieri, mercenari ș.a. —, menționați în această lucrare, în drumul lor spre Orientul Apropiat s-au oprit și în Creta. Întrucît autoarea se interesează numai de istoria Cretei sub stăpînirea venețienilor (1194—1669—1715), în partea a doua a lucrării reproduce pasaje din fiecare text referitoare la cele două insule din Mediterana, Candia și Creta. Din ansamblul însemnărilor de călătorie din toată această perioadă (1323—1680) se desprind următoarele probleme pregnante: organizarea militară a grecilor sub conducerea venețienilor (XV—XVI); încercările Reformei de a converti pe greci la noua ideologie religioasă; o serie de nume de domnitori și slujbași venețieni și greci; prețul diferitelor produse și comerțul intern și extern al insulei Creta; răscoalele cretanilor din 1475 și 1560—1565; nume de mănăstiri și biserici necunoscute pînă acum; existența unui stat semiindependent înlăuntrul căruia, la începutul secolului al XVII-lea, venețienii stăpîneau numai orașele și fortărețele; știri folclorice; ceremonialul înmormîntărilor, dansuri populare, existența continuă a școlilor atît sub venețieni, cît și sub dominația turcească.

Deși autoarea afirmă în subtitlu că știrile sînt noi și puțin cunoscute, totuși numele cîtorva din cei 60 de călători au fost puse în circulație de Nicolae Iorga, încă din 1928. E vorba de „le seigneur de Caumont" (1418), Pierre Belon du Mons (1589), Henri Castello (1603), Père Boucher (1620)[1], G. Sandys (1615)[2] și Giovan Battista Donado (1680)[3]. Cu toate acestea, autoarea aduce o contribuție valoroasă la istoria călătorilor europeni.

Tr. Ionescu-Nișcov

* * * *Della fabbricazione della carta in Amalfi*, a cura di Nicola Milano fu Filippo, Amalfi, 1965, 46 p. + 80 figuri

Orice publicație de istoria hîrtiei italiene în secolele XV—XVI interesează în mod direct specialiștii români, deoarece hîrtia din diferitele orașe ale Italiei, dar mai ales hîrtia venețiană erau foarte larg răspîndite în Țara Românească și Transilvania. Am putea chiar spune că în Țara Românească și sudul Transilvaniei hîrtia italiană era dominantă pînă la apariția morii de hîrtie din Brașov în 1546. Pe hîrtie italiană au fost scrise multe acte oficiale, ea era folosită în mănăstiri la copierea manuscriselor religioase și, în sfîrșit, atunci cînd Macarie a introdus la noi tiparul a utilizat tot hîrtie italiană. Această hîrtie avea calități deosebite și se poate afirma că se situa printre hîrtiile de cea mai bună calitate din toată Europa. Chiar și hîrtia de tipar era albă și frumoasă și a rezistat secole de-a rîndul, cum ne dovedește foarte elocvent unul din exemplarele *Tetraevanghelului* slavon din 1512 al lui Macarie, păstrat azi la Muzeul central de istorie din Moscova.

Nicola Milano fu Filippo, omul care fabrică la Amalfi și azi hîrtie cu metode meșteșugărești, manuale într-o moară de hîrtie reconsti-

---

[1] N. Iorga, *Les voyageurs français dans l'Orient européen*, Paris, 1928, p. 8—9, 34—48, 51—52, 53—54.

[2] Idem, *Une vingtaine de voyageurs dans l'Orient européen*, Paris, 1928, p. 22.

[3] Idem, *Călători, ambasadori și misionari în țările noastre și asupra țărilor noastre*, București, 1899, p. 15—20.

www.dacoromanica.ro

tuită întocmai precum funcționau aceste mori cu secole în urmă, a adunat într-un volum tot ce se cunoaște azi în literatura de specialitate italiană despre fabricarea hîrtiei la Amalfi în secolele XIII—XVI. Volumul este închinat memoriei regretatului filigranolog italian Andrea Federico Gasparinetti, care în perioada postbelică a fost reprezentantul cel mai de seamă al filigranologiei în Italia, recunoscut ca unul din cei mai buni specialiști în Europa. Gasparinetti a fost de fapt și inițiatorul înființării Asociației internaționale a istoricilor hîrtiei.

Nicola Milano fu Filippo a adunat în cartea sa o serie de studii publicate mai demult. Astfel, el extrage din monografia lui Matteo Camara : *Memorie storico-diplomatiche dell'antica città e ducato di Amalfi* tot ce se referă la fabricarea hîrtiei în acest oraș ; apoi reproduce studiul lui Nicola Barone : *La filigrane delle antiche cartiere ne' documenti dell'archivio di stato in Napoli dal XIII al XV secolo*. Sînt prezentate apoi în ordine cronologică cele 80 de filigrane reproduse la mărimea naturală în partea a doua a cărții. La fiecare descriere se indică numai anul în care filigranul a fost găsit pentru prima dată pe documente și izvoarele, actele, manuscrisele pe care a fost identificat. Cartea, tipărită cu grijă deosebită, pe o hîrtie de o calitate superioară, purtînd filigranul morii de hîrtie a lui Nicola Milano fu Filippo, va interesa pe specialiștii noștri. Ei vor putea regăsi și identifica o serie de filigrane găsite pe hîrtie folosită la noi în secolele XV—XVI, filigrane care, după cum am amintit, sînt reproduse în cartea prezentată succint.

L. Demény

JEAN B. NEVEUX, *Vie spirituelle et vie sociale entre Rhin et Baltique au XVII-e siècle*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1967, 935 p.

Lucrarea este expusă în patru cărți, fiecare parte cuprinzînd 3—4 capitole ce se ordonează și se leagă între ele, punînd în lumină omul în societatea secolului al XVII-lea în raporturile sale cu domeniul credinței, cu biserica, adică cu organizarea legală a oamenilor de aceeași confesiune, cu comunitatea umană împreună cu implicațiile și consecințele acestora pe plan social, politic și spiritual.

Prima parte prezintă așa numitele personaje istorice ale epocii (filozofi, pedagogi, principi, teologi) care au adus o contribuție la viața spirituală și socială (J. Gerhardt, J. Arndt, J. Boehme, J. A. Komensky, Elisabeta de Herford, V. L. von Seckendorff, P. Gerhardt, Sofia de Hanovra, G. W. Leibnitz, C. Thomasius, J. P. Spener, G. Arnold etc.) ; personajele nu sînt însă diferențiate de contemporanii lor, nu îi influențează de la înălțimea „personalității", ci sînt încadrate în comunitatea umană, supusă acțiunii forțelor sociale, ce creează *un climat particular de generație*, în funcție de evenimentele epocii respective (de exemplu generația de la 1618, generația de la 1635, generația de la 1645, generația de la 1660 etc.). De altfel, ele se întîlnesc în toată lucrarea dezbătînd și influențînd problemele epocii în funcție de apartenența lor socială și politică, de rolul lor ca filozofi, juriști, pedagogi, teologi, conducători de state. Atitudinea lor spirituală și socială este pusă în serviciul grupurilor și statelor cărora aparțin (Saxa, Mansfeld, Hanovra, Brandeburg etc.).

Pentru a înțelege mai bine epoca, autorul îi definește în prima parte cadrul temporal și geografic, prezentînd structura politică, economică și socială a secolului al XVII-lea. Prezentarea este cu atît mai importantă, cu cît secolul respectiv a servit drept cadru și martor războiului de treizeci de ani, eveniment cu consecințe atît de contradictorii și înnoitoare.

Partea a doua este consacrată problemelor societății omenești în funcția ei de comunitate creștină (funcție specifică spațiului dintre Rhin și Baltica și în genere Europei în evul mediu), problemelor ivite în urma raporturilor spirituale dintre om și divinitate.

În secolul al XVII-lea problemele spirituale (religioase) constituiau învelișul, suportul a numeroase acțiuni sociale și politice. Adesea neînțelegerile în cadrul aceleiași biserici con-

www.dacoromanica.ro

ducătoare, a unei comunităţi omeneşti, între biserică şi autoritatea laică, între biserică şi comunitate, între diverse state erau legate de stăpînirea acelui „droit de regard" politic, exprimat în societatea creştină medievală prin *ius episcopale*. Acest lucru este pus în evidenţă prin însăşi urmărirea tezei autorului în spaţiul cuprins între Rhin şi Marea Baltică, spaţiu care, deşi este denumit în sens naţional *Deutschland*, a rămas fărîmiţat şi cunoscut pînă tîrziu numai ca noţiune geografică *Germania* (în sensul antic folosit de Tacit şi în sensul medieval de „renovatio imperii").

Aceste lucruri fac obiectul părţii a treia a lucrării.

În ultima parte se analizează relaţiile dintre indivizi şi grupuri de oameni, privite nu ca organizare bisericească, ci din punctul de vedere al legăturilor naţionale (dacă în secolul al XVII-lea exista o naţiune germană care să aibă conştiinţă de sine, relaţiile dintre imperiul german şi vecinii săi), din punct de vedere al integrării sau nu a tuturor indivizilor în comunitatea creştină sub aspect economic, social, politic. În genere, în secolul al XVII-lea societatea omenească a fost frămîntată de grave contradicţii, elementele vechi feudale căutînd să o menţină pe loc. Dreptul episcopal şi dreptul feudal laic căutau să-şi extindă stăpînirea asupra a cît mai multor indivizi sau state, nerecunoscînd barierele existente nici în sens geografic, întîrziind astfel cristalizarea sentimentului naţional, păstrînd diversitatea şi instabilitatea social-politică ; exemplul concludent fiind spaţiul dintre Rhin şi Marea Baltică. Teologia, dominînd viaţa socială, frîna dezvoltarea altor ştiinţe (dreptul, psihologia, ştiinţele naturii), care puteau explica şi influenţa ansamblul activităţilor umane ; în acelaşi timp însă, nedînd răspuns individului, societăţii la întrebările sale vitale, favoriza apariţia diverselor curente şi secte, păstrînd în continuare dominaţia asupra societăţii omeneşti ; se năşteau şi se perpetuau astfel între indivizi conflicte de ordin social, economic, spiritual şi politic, numeroase idei utopice care atacau în fapt bazele societăţii medievale.

Lucrarea, fiind în esenţă o teză de doctorat, constituie o contribuţie la istoria medievală. Relevăm puterea de investigaţie şi sinteză, deşi problemele sînt deosebit de dificile şi de complexe.

Lucrarea este însoţită de un aparat critic abundent, de ilustraţii şi un tabel sinoptic. Bibliografia este însă trecută doar în subsolul paginilor şi ca index tematic al tezei ; ea urmează a fi publicată aparte sub titlul : *Éléments de bibliographie raisonnée du Saint-Empire et des régions avoisinantes au XVII-e siècle.*

Lucia Dumitrescu

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

N O T E   B I B L I O G R A F I C E*

INSTRUMENTE DE LUCRU

The American Bibliography of Russian and East European Studies for 1963, ed. Fritz T. Eppstein, Albert C. Todd, Stephen Viederman și Cynthia H. Whittaker, Bloomington and London, Indiana University Press, 1966.

★

Bibliographie de la byzantinologie tchécoslovaque (y compris les travaux des byzantinistes étrangers actifs en Tchécoslovaquie) I, II, Prague, 1966, 367 p. (Académie tchécoslovaque des sciences. Institut d'histoire des pays socialistes européens).

★

Bibliografie Československé historie za léta 1962—1963, ed. Dr. Věroslav Myška, Dr. Lumír Nesvadbík, Anna Škorupova, Praga, Edit. Academiei de științe, 1967, 741 p.

Excelentul sumar bibliografic al istoriei cehe cuprinde în numărul de față publicațiile științifice din anii 1962—1963. O subdiviziune este consacrată lucrărilor privitoare la raporturile ceho-române și studiilor editate de cercetătorii români în publicațiile de specialitate cehe.

★

Bibliografia historii Polskiej za rok 1965, ed. J. Baumgart și A. Malcówna, Wroclaw-Warszawa-Kraków, P.A.N., 1967, X + 334 p. (Instytut Historii Polskij Akademii Nauk. Zaklad Dokumentacji)

Remarcabilul instrument bibliografic realizat de știința istorică polonă a ajuns, cu numărul acesta, la lucrările apărute în anul 1965. Potrivit principiilor care stau la baza sumarului bibliografic sînt înregistrate nu numai lucrările care privesc direct sau tangențial istoria Poloniei, dar și recenziile asupra lor apărute în țară sau peste hotare.

Ca de obicei, și în numărul de față istoricii români vor găsi indicații utile pentru cercetările lor.

★

International Bibliography of Historical Sciences, XXXIII (1964), ed. by Michel François and Nicolas Tolu, Paris, Armand Colin, 1967, XXVIII + 509 p.

★

MEYER, KLAUS, *Bibliographie der Arbeiten zur osteuropäischen Geschichte aus den deutschsprachigen Fachzeitschriften 1858—1964*, Berlin, Freie Universität Berlin, 1966, 314 p.

---

* Notele bibliografice din numărul de față au fost întocmite de: A. Armbruster, P. Cernovodeanu, Olga Cicanci, L. Demény, Alvina Lazea, Ș. Papacostea.

www.dacoromanica.ro

★

KÜRBIS, BRYGIDA şi JERZS LUCINSKI, *Les éditions polonaises des sources médiévales entre 1945 et 1965*, în *La Pologne au XII-e Congrès International des Sciences Historiques à Vienne*, Warszawa, P.W.N., 1965, p. 203 227.

Amplă trecere în revistă a publicaţiilor de izvoare referitoare la istoria medievală a Poloniei în ultimii douăzeci de ani.

ISTORIE MEDIEVALĂ

PHILIPPUS, CALLIMACHUS, *Epistulae selectae*, ed. de Irmina Lichońska şi Gabriela Pianko, comentarii istorice de Thaddeus Kovalewski, Wratislawiae-Varsoviae - Cracoviae, W.P.A.N., 1967, 175 p. (Academia Scientiarum. Institutum Studiis Classicis Promovendis)

Noua ediţie selectivă a corespondenţei celebrului umanist veneţian stabilit în Polonia pune în circulaţie largă, pe lîngă texte cunoscute, dar editate în colecţii mai greu accesibile, şi materiale inedite. Din punctul de vedere al istoriei româneşti, reţin atenţia, în afara informaţiilor generale privitoare la relaţiile polono-ungare şi polono-turce, datele referitoare la încordarea foarte accentuată a raporturilor moldo-polone în 1479 şi sugestia lui Callimachus de a se rezolva conflictul cu Ştefan, înainte ca Moldova să-şi fi vindecat rănile provocate de marea campanie otomană.

★

WOLIŃSKI, JANUSZ, *Materiały do dziejów wojny polsko-tureckiej 1672—1676* (Materiale cu privire la istoria războiului polono-turc din 1672—1676), în „Studia i materiały do historii wojskowości”, X (1964), 1, p. 229—267.

Publicaţie de documente inedite referitoare la războiul polono-turc, dintre care cele mai multe interesează şi istoria Moldovei; cuprinde şi rapoarte trimise de pe teritoriul ţării. Semnalăm, printre altele, memoriul boierimii valahe către cancelaria polonă (martie 1672) şi informaţiile referitoare la răscoala lui Hîncul şi Durac.

ANDRITSCH, JOHANN, *Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586 1782)*, Graz, 1965, 321 p.

★

ANGHELOV, DIMITR şi ŞTEFĂNESCU, ŞTEFAN, *Общи черти и различия в обществено-икономическото развитие на България и Влашко през XIII XIV век* (Trăsăturile comune şi deosebirile în dezvoltarea social-economică a Bulgariei şi Ţării Româneşti în secolele XIII—XIV), în „Българо-румънски връзки и отношения през вековете”, Изследвания, t. I (sec. XII—XIX), Sofia, BAN, 1965, p. 55—111.

★

BALARD, MICHEL, *Les Génois en Romanie entre 1204 et 1261. Recherches dans les minutiers notariaux génois*, în „Mélanges d'Archéologie et d'Histoire de l'École Française de Rome,“ LXXVIII (1966), nr. 2, p. 467—502.

www.dacoromanica.ro

Studiu asupra comerțului genovez în teritoriile europene ale Imperiului bizantin, între data cuceririi Constantinopolului de către cruciați și restaurația bizantină. Se constată slabă activitate comercială genoveză, stingherită de hegemonia venețiană. Alianța cu Imperiul de la Niceea a pregătit revanșa genoveză și a deschis drumul marii ei expansiuni comerciale în Marea Neagră. Studiul e urmat de 19 documente din arhivele notariale.

★

BARA, V., Τὸ Δελδίνο τῆς 6ορείας 'Ηπείρου καὶ οἱ γειτονοικες τοῦ περιοχές (Delvinul din nordul Epirului și regiunile înconjurătoare), Atena, 1966

O monografie a regiunii Delvinului, cu unele date privind și pe cei mai de seamă învățați greci din secolul al XVIII-lea, printre care Evghenie Vulgarìs, Daniel Vascopolitis ș.a., jucînd un rol însemnat și în viața culturală a țărilor române.

★

BELDICEANU, NICOLAE și BELDICEANU-STEINHERR IRÈNE, *Quatre actes de Mehmed II concernant les Valaques des Balkans slaves*, în „Südost-Forschungen", XXIV (1965), p. 103—118.

Patru documente din anii 1461—1477, emise de sultanul Mehmed II pentru vlahii sud-dunăreni.

★

BIEŃKOWSKA, BARBARA, *Nad Kroniką Bernarda Wapowskiego. Opis lat 1516—1528 i jego źródło-kronika Emeryka Węgra* (Cu privire la cronica lui Bernard Wapowski. Relatarea privitoare la anii 1516—1528 și izvorul său, Cronica lui Emeric Ungurul), în „*Studia Zródłoznawce", XI (1966), p. 111—126*.

Pentru anii 1516—1528, cronicarul B. Wąpowski a folosit însemnările manuscrise, cu caracter strict cronologic, ale lui Emeric Ungurul, din care fragmentul referitor la anii 1516 1526 s-a conservat la Biblioteca Iagellonă din Cracovia. Autorul însemnărilor cronologice dezvoltate de Wapowski este identificat cu Emeric de Prona (*de Pruna Theutonicali*), bacalaureat în 1484, la Universitatea din Cracovia, apoi *magister in artibus* în 1492. Și unele dintre informațiile de istorie românească din cronica lui Wapowski sînt simple amplificări ale însemnărilor din textul manuscrisului cracovian (ex. k. 33: „Severinum arcem apud Multanos sive Dacos oppugnarunt"; B.W., 190: „Severinum arcem apud Dacos sive Mulctanos validam in sinistra Istri ripa sitam expugnarunt").

★

BISKUP, MARIAN, *Trzynastolenia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454—1466* (Războiul de treisprezece ani al Poloniei cu Ordinul teuton. 1454—1466), Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1967, 823 p. (Wojskowy Instytut Historyczny. Zakład historii dawnego wojska polskiego)

Monografie consacrată uneia dintre cele mai însemnate etape ale conflictului dintre regatul polon și Ordinul teutonic, războiul de treisprezece ani. Rod al unei imense activități de cercetare arhivistică și bibliografică, studiul cercetează războiul polono-teuton atît din

www.dacoromanica.ro

punct de vedere militar, cît şi în implicaţiile sale politice (interne şi internaţionale), economice şi financiare. În cadrul expunerii de ansamblu a situaţiei internaţionale lucrarea discută şi poziţia Moldovei şi a Ţării Româneşti. O menţiune specială merită faptul că între semnatarii tratatului de pace de la Toruń (1466), care a pus capăt războiului, se află şi Ştefan cel Mare, alături de alţi vasali ai coroanei polone (p. 704).

★

BONKOV, KRĂSTIU, *Съвместната въоръжена борба на унгарци, сърби, румънци и българи срещу турските завоеватели през XVI век* (Lupta comună de arme a ungurilor, sîrbilor, românilor şi bulgarilor împotriva cotropitorilor turci în secolul al XVI-lea), în «Военно-исторически сборник", 35, 1966, *кн.* 1, p. 48–54.

★

BUSTYA, ENDRE, *A marosvásárhelyi Teleky Téka eltünt Piccolomini — kódexe egy Amerikában felbukkant Piccolomini — korvina* (Codicele Piccolomini dispărut din Biblioteca Teleki din Tîrgu-Mureş şi o corvină Piccolomini ivită în America), în „Magyar Könyvszemle", 1965, nr. 4, p. 329–333.

Prezintă o trecere în revistă a pagubelor pricinuite Bibliotecii Teleky de către contele Carol Teleky, care a vîndut, după 1918, manuscrise, codici şi cărţi de o inegalabilă valoare, identificîndu-se recent unul dintre aceste codice pe piaţa din S.U.A.

★

CVETKOVA, B., *Le service de celep et le ravitaillement en bétail dans l'Empire Ottoman (XV-e—XVIII-e siècles)*, în „Études historiques", Sofia, t. 3, 1966, p. 145–172.

★

CVETKOVA, B., *За режима на стопанската обмяна между румънските и българските придунавски земли през XVI в* (Regimul schimburilor economice între pămînturile româneşti şi bulgăreşti de pe lîngă Dunăre în secolul al XVI-lea), în „Българо-румънски връзки и отношения, през вековите", Изследования, t. I (sec. XII–XVII), Sofia, BAN, 1965, p. 113–155, 10 facs.

Pe baza unor documente turceşti, autorul arată că autorităţile Imperiului otoman au elaborat un statut special pentru reglarea legăturilor reciproce între cele două maluri ale Dunării.

★

DĄBROWSKI, JAN, *Rok 1444. Spór o traktat Szegedyński* (Anul 1444. Dezbatere despre tratatul de la Seghedin), Wrocław — Warszawa—Kraków, P.A.N., 1966, XIII + 68 p.

Versiune postumă, în limba polonă, a valorosului studiu consacrat preliminariilor diplomatice ale cruciadei de la Varna, apărut cu ani în urmă în limba franceză. În centrul lucrării se află problema autenticităţii păcii turco-ungare de la Seghedin, care a precedat îndeaproape acţiunea militară. Studiul e precedat de o schiţă istoriografică a acestei controversate probleme a istoriei medievale, datorită profesorului J. Garbacik.

★

www.dacoromanica.ro

DUICEV, I., *Политическата дейност на Петър Парчевич за освобождението от турско владичество* (Activitatea politică a lui Petru Parcevici pentru eliberarea de sub jugul turcesc), în „Българо-румънски връзки и отношения през вековете", Изследвания,t. I (sec. XII—XIX), Sofia, BAN, 1965, p. 157—191

Studiul cuprinde date despre misiunile lui P. Parcevici la Viena, Varşovia, Veneţia şi Roma în calitate de sol al populaţiei Bulgariei de nord-vest şi al domnilor din Ţara Românească şi despre tratativele lui P. Parcevici cu Bogdan Hmelniţki.

★

HASSINGER, ERICH, *Religiöse Toleranz im 16. Jahrhundert. Motive, Argumente, Formen der Verwirklichung*, Basel, Stuttgart, Helbing & Lichtenhalm, 1966, 35 p. (Vorträge der Aeneas Silvius — Stiftung an der Universität Basel, VI)

Prima parte a comunicării cunoscutului medievist german este destinată celor mai reprezentativi apărători ai ideii de toleranţă religioasă din veacul al XVI-lea (printre alţii şi Fausto Sozzini). În partea a doua a lucrării se arată că realităţile din Transilvania şi Polonia veacului al XVI-lea tîrziu se apropiau cel mai mult de revendicările literare ale autorilor trataţi în prima parte a lucrării.

★

KISZLING, RUDOLF, *Die Einrichtung der österreichischen Militärgrenze*, in „Südostdeutsches Archiv", IX, 1966, p. 179—185.

O scurtă privire de ansamblu a etapelor constituirii graniţei militare austriece. Se discută şi cele din Banat şi Transilvania.

★

KLEIN, KARL KURT *Terra Syculorum, terrae Sebus. Ein Beitrag zur Interpretation des „Goldenen Freibriefs" der Deutschen in Siebenbürgen*, în „Südostdeutsches Archiv", IX, 1966, p. 45—64.

★

MILKOVA, F. G., *Sur la teneur et le caractère de la propriété d'Etat des terres miriye dans l'Empire ottoman du XV-e au XIX-e siècles*, în „Études balkaniques", t. 5, 1966, p. 155—175

Autorul urmăreşte evoluţia dreptului de proprietate funciară în Imperiul otoman şi caracterul acestuia pînă în secolul al XIX-lea. În studiu sînt explicate cauzele transformării unei mari părţi de pămînt în proprietate de stat, precum şi esenţa de clasă a acestei proprietăţi.

★

PETRI, ANTON, *Stand die erste bekannte Buchdruckerei im Banat in Temeschwar? Einige aufschlussreiche Briefstellen aus dem Jahre 1574*, în „Südostdeutsches Archiv", IX, 1966, p. 240—248

www.dacoromanica.ro

O scrisoare din 1574 dovedeşte existenţa unei tipografii la Simand adusă de un oarecare Paulus.

★

PRIMOV, BORISLAV. *Създаването на Втората българска държава и участието на власите* (Crearea celui de-al II-lea stat bulgar şi participarea vlahilor), în „Българорумънски връзки и отношения през вековете" Изследования, t. 1, (sec. XII–XIX), Sofia, BAN, 1965, p. 9–54.

Autorul discută participarea vlahilor de pe pămînturile bulgăreşti la răscoala Asanilor din 1185 şi din anii următori. Autorul consideră că denumirea de „vlahi", folosită în diferite izvoare, indică în unele cazuri populaţia Bulgariei de nord, iar în alte cazuri elementele etnice vlahe din nordul Dunării.

★

REIN, KURT, *Der Münchner Thurzó – Kodex*, în „Südostdeutsches Archiv", IX, 1966 p. 145–178

O istorie a familiei Thurzó, care a avut întreprinderi de exploatare a minelor din Transilvania cu bancherii Fugger.

★

TIETZ, HERTA, *Die Einrichtigung eines Schulwesens für Rumänen und Serben im kaiserlichen Banat (1718–1778)*, în „Südostdeutsches Archiv", IX, 1966, p. 185–219

Articol bazat pe multe documente inedite din Viena.

★

TIVCEV, PETAR, *The war between Cyprus and Genoa in 1373 1374 and the participation of Bulgarians in it*, în „Études historiques", Sofia, t. 3, 1966, p. 125–144.

★

WEISE, ERICH, *Die Beurteilung des Zweiten Thorner Vertrages von 1466 durch die Zeitgenossen bis zum Ende seiner Rechtswirksamkeit im Jahre 1497*, în „Zeitschrift für Ostforschung", XV (1966), nr. 4, p. 601–621.

Articolul tratează aprecierile contemporane date tratatului de la Torn din 1466, bazîndu-se în special pe documentele din arhiva Ordinului teutonic, editate de autor (Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jh. Hrsg. von E. Weise, III. Bd. Marburg, 1966). Redă critic şi aprecierile date evenimentelor din 1466 1497 de către istoriografia modernă.

ISTORIE MODERNĂ

DAKIN, DOUGLAS, *The Greek Struggle in Macedonia, 1897–1913*, Thessaloniki. Institute for Balkan Studies, 1966, 538 p. + 28 pl.

Amplă monografie dedicată luptelor grecilor din Macedonia de la sfîrşitul veacului al XIX-lea – începutul veacului al XX-lea. Autorul reuşeşte să prezinte de fapt o istorie a Peninsulei Balcanice din această perioadă, cu largi şi reuşite incursiuni în istoria diplomaţiei euro-

www.dacoromanica.ro

pene din aceeaşi perioadă. În acest cadru îşi găsesc un binemeritat loc şi probleme de istorie românească în măsura în care au tangenţe cu evenimentele de la sud de Dunăre între 1893 şi 1913.

★

OŢETEA, ANDREI, *The Rumanians and the Disintegration of the Habsburg Monarchy*, în ,,Austrian History Yearbook'', vol. III 1967, 2, p. 450—476

Se studiază lupta politică a românilor din Transilvania, dusă în cadrul Imperiului habsburgic, pentru recunoaşterea lor ca naţiune cu drepturi egale şi modul în care această acţiune a contribuit la dezintegrarea monarhiei austro-ungare.

★

PANAIOTOV, I., *Die Politik Österreich-Ungarns und die Befreiung Bulgariens (1876 1878)*, în ,,Études historiques'', Sofia, t. 2, 1965, p. 255—287

O analiză a tratativelor duse de Austro-Ungaria cu Rusia şi Marea Britanie în perioada dintre întrevederea de la Reichstadt (8 iulie 1876) şi Congresul de la Berlin (13 iunie—13 iulie 1878). Se insistă asupra tratativelor ce au urmat păcii de la San Stefano în legătură cu viitorul Bulgariei. Nu se menţionează participarea României la războiul din 1877—1878.

★

PASKALEVA, V., *Einige Probleme aus der Geschichte der Orientfrage in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, în ,,Études historiques'', Sofia, t. 2, 1965, p. 185—205.

Făcînd o analiză sumară a progreselor economice şi social-politice ale statelor balcanice în perioada 1815—1853, care constituie un aspect al problemei orientale, autorul se referă, printre altele, la dezvoltarea capitalismului în ţările române şi la mişcarea revoluţionară de la 1848, semnalînd participarea unor emigranţi bulgari. Se amintesc sau se fac trimiteri la diferite lucrări legate de dezvoltarea capitalismului în Balcani, subliniindu-se unele probleme încă necercetate.

★

POVALEAEV, V. M., *Первая балканская социал-демократическая конференция (Белград 7—9 января 1910 г.)* in ,,Сборник работ аспирантов Воронежского государственного университета'', 1965, nr. 1, p. 181—188

Premisele convocării şi programul Primei conferinţe a social-democraţilor din Balcani (Belgrad, 7—9 ianuarie 1910).

★

STOROJUK, V. P., *Польская эмиграция в Румынии и восстание 1863 года. (По материалам донесений дипломатических представителей России)*, în ,,Ученые записки Института славяноведения АН СССР'', 1965, t. 29, p. 77—89

Pe baza rapoartelor reprezentanţilor diplomatici ai Rusiei, autorul înfăţişează atitudinea emigranţilor poloni în România faţă de răscoala din 1863.

★

www.dacoromanica.ro

VELEVA, MARIA, *Правителствената криза през май-юли 1913.* (Criza de guvern din mai—iulie 1913), în „Годишник на Софийская университет. Философско—исторически факултет", t. 59, 1965—1966, nr. 3, История, p. 81—128.

Autoarea analizează criza de guvern izbucnită în Bulgaria în mai-iulie 1913 în legătură cu ascuțirea luptelor în sînul claselor dominante în problemele scopurilor războiului și ale orientării politicii externe a Bulgariei.

★

VELICHI, CONSTANTIN, *Участието на българите в буржоавно-демократичната революция от 1848 г. във Влашко* (Participarea bulgarilor în revoluția burghezo-democrată din 1848 din Țara Românească), în „Българо-румънски връзки и отношения през вековете", Изследования, t. I (sec. XII—XIX), Sofia, BAN, 1965, p. 253—283.

ISTORIE CONTEMPORANĂ

AVRAMOVSKI, ŽIVKO, *Jugoslávská vláda a návrky na přetvoření Malé dohody v univerzální obranny pakt* (Guvernul iugoslav față de transformarea Micii Înțelegeri într-un pact universal de asistență mutuală), în „Slovansky přehled", 1965, 5, p. 297—304.

Autorul analizează atitudinea guvernului iugoslav față de planul Krofta privind transformarea Micii Înțelegeri într-o alianță mutuală, îndreptată împotriva oricărei agresiuni, precum și față de propunerea pactului de asistență mutuală între Mica Înțelegere și Franța.

★

BROSZAT, MARTIN, *Deutschland — Ungarn — Rumänien. Entwicklung und Grundfaktoren nationalsozialistischer Hegemonial- und Bündnispolitik. 1938—1941,* în „Historische Zeitschrift", 206 (1968), p. 45—96

Studiu consacrat raporturilor dintre Germania, Ungaria și România între anii 1938 și 1941. După un scurt istoric al relațiilor germano-maghiaro-române de la preluarea puterii de către partidul nazist pînă la dictatul de la München, autorul urmărește în continuare aceste raporturi pînă la începutul invaziei pe teritoriul Uniunii Sovietice. Ideea de bază ce se degajă din acest studiu este aceea că Germania hitleristă a știut să exploateze la maximum contradicțiile maghiaro-române.

★

GRIMM, GERHARD, *Churchill's „The Second World War" als Quelle für die Politik und Strategie der Westalliierten in Südosteuropa,* în „Südost-Forschungen", XXVI (1967), p. 276—338

Istoricul german întreprinde o critică amănunțită a memoriilor premierului britanic, bazată pe o amplă bibliografie. Grimm stabilește linia de demarcație între adevăr și ficțiune în memorii în ceea ce privește politica și strategia aliaților în sud-estul Europei.

★

www.dacoromanica.ro

HEGEMANN, M., *Die ungarisch-rumänischen Verhandlungen von 1940 im Schatten der deutsch-faschistischen Balkanpolitik*, in „Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx — Universität", Leipzig, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, 1966, 3, p. 453—461

★

Hungarian — Jewish Studies. Edited by Randolph L. Braham, New York, World Federation of Hungarian Jews, 1966, XIII + 346 p.

Opt studii dedicate istoriei evreilor din Ungaria. Conţine, între altele: Béla Vágó, *The Destruction of the Jews of Transylvania.* După o scurtă introducere, tratînd istoria evreilor ardeleni, autorul se ocupă pe larg de politica antisemită a guvernului fascist maghiar, respectiv român, faţă de evreii din nordul şi sudul Transilvaniei între anii 1940—1944. Articolul se bazează pe un amplu material inedit, depozitat în mare parte în arhivele din Ierusalim.

Интернационалисты в борьбе за власть советов, Moscova, „Мысль", 1965, 397 p.

Culegere de studii privind contribuţia internaţionaliştilor în lupta pentru puterea Sovietelor în Rusia. Pentru cititorul român prezintă interes un studiu, bine documentat, semnat de V. Rojko, *Detaşamentele revoluţionare române în sudul Rusiei Sovietice (ianuarie-aprilie 1918).*

★

PAPATSONIS, T. K., Μολδοβλαχικὰ τοῦ μύθου (Moldo-Valahia din legendă), Editions Ikaros, Athenes, 1965, 192 p.

Impresii de călătorie din România, dintre cele două războaie mondiale, cu observaţii privind istoria poporului nostru şi elementele sale de tradiţie culturală. Vădită exagerare a nfluenţei fanariote în trecutul ţărilor române.

★

YOST, CHARLES, *The Insecurity of Nations. International Relations in the Twentieth Century,* New York, Washington, London, Frederick A. Praeger, 1968, 276 p.

Lucrarea este dedicată relaţiilor internaţionale din veacul nostru. Autorul insistă îndeosebi asupra conferinţelor internaţionale din timpul ultimului război mondial, precum şi asupra evoluţiei relaţiilor internaţionale de după cel de-al doilea război mondial. Lucrarea se ocupă ca atare, şi de locul României în cadrul acestor relaţii internaţionale.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

S T U D I I

REVISTĂ DE ISTORIE

INDEX ALFABETIC

TOMUL 21, 1968

Istorie medie

www.dacoromanica.ro

Istorie modernă

Istorie contemporană

DOCUMENTAR

www.dacoromanica.ro

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

www.dacoromanica.ro

RECENZII

www.dacoromanica.ro

REVISTA REVISTELOR

ÎNSEMNĂRI

Istoria României

www.dacoromanica.ro

Istoria universală

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

NOTE BIBLIOGRAFICE

www.dacoromanica.ro

„Studii", revistă de istorie, publică în prima parte studii, note şi comunicări originale, de nivel ştiinţific superior, din domeniile istoriei medii, moderne şi contemporane, a României şi universale. În partea a doua a revistei — de rinformare ştiinţifică — sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoiografiei contemporane (studii documentare), Discuţii, Viaţa ştiinţifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Note bibliografice în care se publică materiale privitoare la manifestări ştiinţifice din ţară şi străinătate şi sînt prezentate cele mai recente lucrări şi reviste de specialitate apărute în ţară şi peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să trimită studiile, notele şi comunicările, precum şi materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în patru exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustraţiile vor fi plasate la sfîrşitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, B-dul Aviatorilor nr. 1, Bucureşti.

www.dacoromanica.ro

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII — REVISTĂ DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE — CLUJ
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE — IAŞI
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTĂ PLASTICĂ
— SERIA TEATRU — MUZICĂ — CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
STUDII CLASICE

www.dacoromanica.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * *, **Istoria României**, vol. I, 1960, 891 p. + 190 fig. + 16 pl., 45 lei ; vol. II, 1962, 1 159 p. + 20 pl., 45 lei ; vol. III, 1964, 1 259 p. + 11 pl., 45 lei ; vol. IV, 1964, 863 p. + 16 pl., 45 lei.

* * *, **Din istoria Transilvaniei**, vol. I, ed. a 3-a, 336 p. + 15 pl. ; vol. II, ed. a 2-a, 552 p. + 1 pl., banderolate 65,60 lei.

GHEORGHE UNC, **Solidaritatea mişcării muncitoreşti şi democratice din România cu Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie**, „Bibliotheca Historica Romaniae 19", 1968 (text în limba rusă).

A. PETRIC şi GH. ŢUŢUI, **Unificarea mişcării muncitoreşti din România**, 1968, 224 p., 7,75 lei.

P. CONSTANTINESCU-IAŞI, membru corespondent al Academiei, **Lupta pentru formarea frontului popular în România**, „Bibliotheca Historica Romaniae 21", 1968, 157 p., 6 lei.

D. TUDOR, **Oltenia romană**, ed. a 3-a, revizuită şi adăugită, 1968, 604 p., 5 pl., 37 lei.

* * *, **Arheologia Moldovei**, vol. V, 1967, 344 p., 36 lei.

* * *, **Cronici şi povestiri româneşti versificate**, vol. I (sec. XVII–XVIII), „Cronicile medievale ale României", VI, 1967, 352 p., 35 lei.

D. PRODAN, **Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea**, vol. I, 1967, 596 p., 37 lei ; vol. II, 862 p., 48 lei.

V. MIHORDEA, **Relaţiile agrare din secolul al XVIII-lea în Moldova**, „Biblioteca istorică XIV", 1968, 316 p., 21,50 lei.

CORNELIA BODEA, **Lupta românilor pentru unitatea naţională 1834–1849**, 1967, 390 p., 23,25 lei.

I. D. SUCIU, **Revoluţia de la 1848–1849 în Banat**, 1968, 274 p., 19 lei.

* * *, **Marea răscoală a ţăranilor din 1907**, 1967, 970 p., 51 lei.

N. IORGA, **Materiale pentru o istoriologie umană**. Fragmente inedite publicate de Liliana N. Iorga. Cuvînt înainte de D. M. Pippidi, 1968, 375 p., 23 lei.

* * *, **Studii de istorie** sub redacţia lui S. Fuchs, 1968, 171 p., legat, 8,50 lei.

I. P. „Informaţia" c. 5919

43856

Lei 15

www.dacoromanica.ro